Колективна монографія

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут економіки та менеджменту

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією
канд. екон. наук, доц. У. Я. Андрусів

Івано-Франківськ
2025

УДК 330.15:336:005.334:502.131.1
А66

Рецензенти:

Трохимець О. І., д. е. н., проф., професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та маркетингу Класичного приватного університету, м. Запоріжжя;

Спасів Н. Я., д. е. н., проф., професор кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль;

Кінаш І. П., д. е. н., проф., завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ.

Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (протокол №09/681 від 01.07.2025 р.)

Авторський колектив: Андрусів У. Я., Зелінська Г. О., Сімків Л. Є., Витвицька У. Я., Долішня Т. І., Король С. В., Костюк У. З., Крихівська Н. О., Маринчак Л. Р., Хома С. В., Карманський А. І., Маринчак Р. О., Баскевич Н. О.

А66 Андрусів У. Я. та ін. Фінансові механізми та обліково-аналітичний інструментарій забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем / За заг. ред. к.е.н., доц. У. Я. Андрусів. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2025. 407 с.

ISBN 978-966-694-493-4

В колективній монографії досліджено фінансове, обліково-аналітичне забезпечення та оподаткування в умовах сталого розвитку, експліковано відновлення економіки України на засадах сталого розвитку, визначено проблеми та запропоновано можливості сталого розвитку бізнесу.

За достовірність поданих до друку матеріалів відповідальність несуть автори.

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу ІФНТУНГ забороняється

ISBN 978-966-694-493-4 © ІФНТУНГ, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

РОЗДІЛ І. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 10

Крихівська Н. О.
1.1. Криптовалюта як інструмент фінансової інклюзії та забезпечення сталого розвитку 11
Маринчак Л. Р.
1.2. Екокредитування як інтегративний елемент фінансової архітектури сталого розвитку 40
Король С. В.
1.3. Державні комерційні банки як інструмент фінансової підтримки пріоритетних секторів економіки України 82
Карманський А. І.
1.4. Фінансові інструменти для розвитку «зеленого» інвестування: оцінка ефективності та перспективи застосування 117

РОЗДІЛ ІІ. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 154

Долішня Т. І.
2.1. Фінансова звітність як джерело інформаційно-аналітичного управління підприємствами 155
Хома С. В.
2.2. Модель оподаткування фонду заробітної плати: сучасні виклики та тенденції 184
Костюк У. З.
2.3. Аналіз, облік та оподаткування імпорту послуг 213

РОЗДІЛ ІІІ. ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 243

Сімків Л. Є.
3.1. Цифрова трансформація як драйвер сталого відновлення економіки України 244
Маринчак Р.-О. О.
3.2. Інтегративна модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України в умовах міграційних викликів воєнного часу 271

РОЗДІЛ IV. СТАЛИЙ РОЗВИТОК БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ І МОЖЛИВОСТІ 300

Зелінська Г. О.
4.1. Цифрова трансформація людського потенціалу як імператив ефективного господарювання бізнес-структур в умовах сталого розвитку України 301
Андрусів У. Я.
4.2. Інтеграція ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України 343
Витвицька У. Я., Баскевич Н. О.
4.3. Зелена таксономія як інструмент досягнення цілей сталого розвитку: досвід Європейського Союзу та України 385

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ 404

ПЕРЕДМОВА

У сучасному глобалізованому світі, що характеризується стрімкою динамікою змін, наростаючою складністю економічних, соціальних та екологічних взаємозв'язків, а також фундаментальними викликами планетарного масштабу, концептуальна парадигма сталого розвитку трансформується з теоретичної моделі у нагальний імператив практичної діяльності, визначаючи стратегічні орієнтири та операційні завдання для всіх рівнів управління соціально-економічними системами. На тлі кліматичних змін, посилення соціальної стратифікації та нерівності доступу до ресурсів, прискореної цифровізації всіх сфер життєдіяльності суспільства, а також безпрецедентних геополітичних викликів, зокрема пов'язаних із широкомасштабною російською агресією проти України, проблематика розробки, апробації та імплементації ефективних механізмів та інструментів для забезпечення гармонійного, збалансованого та інклюзивного соціально-економічного розвитку набуває статусу критично важливого завдання для представників наукової спільноти, практиків різних галузей господарювання та суб'єктів політичного процесу.

Представлена на розсуд читацької аудиторії колективна монографія «Фінансові механізми та обліково-аналітичний інструментарій забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем» є результатом всебічного, глибинного та багатовимірного наукового дослідження, що охоплює надзвичайно широкий спектр теоретичних і прикладних питань, пов'язаних із концептуалізацією, проєктуванням, впровадженням і оцінкою ефективності інноваційних фінансових моделей, механізмів та інструментів, а також передових аналітичних методик, прогресивних облікових практик і новітніх управлінських підходів, спрямованих на досягнення амбітних та багатоаспектних цілей сталого розвитку в контексті сучасних українських реалій.

Виняткову наукову та практичну цінність представленому у монографії дослідженню надає його міждисциплінарний, інтегративний і холістичний характер, що уможливлює комплексний розгляд багатогранної проблематики сталого розвитку через взаємопов'язану призму фінансового інструментарію, обліково-аналітичних систем, механізмів оподаткування, процесів цифрової трансформації та найкращих бізнес-практик. Це в сукупності формує методологічний фундамент для системного осмислення та практичного розв'язання надзвичайно складних та нелінійних

взаємозалежностей між економічними, екологічними та соціальними аспектами розвитку як на мікро-, так і на макрорівні економічної системи.

Архітектоніка колективної монографії відображає логічну послідовність та взаємообумовленість ключових дослідницьких напрямів, завдяки чому отримується можливість сформувати цілісне уявлення про багатоаспектну проблематику забезпечення сталого розвитку.

У першому розділі, присвяченому фінансовим механізмам забезпечення сталого розвитку, особливо ґрунтовно та всебічно аналізуються інноваційні фінансові інструменти, такі як криптовалюта та її потенціал для підвищення фінансової інклюзії, екокредитування як інтегративний елемент фінансової архітектури сталості, роль державних комерційних банків у фінансовій підтримці пріоритетних секторів економіки України, а також багатоаспектний аналіз ефективності та перспектив застосування фінансових інструментів для розвитку «зеленого» інвестування, що в сукупності формує концептуальну основу для трансформації фінансової системи відповідно до принципів та цілей сталого розвитку.

Другий розділ монографії, сфокусований на обліково-аналітичному забезпеченні та особливостях оподаткування в умовах сталого розвитку, розкриває фундаментальне значення фінансової звітності як джерела інформаційно-аналітичного управління підприємствами, детально досліджує сучасні виклики і тенденції формування моделі оподаткування фонду заробітної плати, а також пропонує комплексний аналіз обліку та оподаткування імпорту послуг, що в сукупності створює методологічну платформу для підвищення транспарентності, підзвітності та ефективності функціонування економічних суб’єктів у контексті досягнення цілей сталого розвитку.

У третьому розділі, присвяченому відновленню економіки України на засадах сталого розвитку, представлено глибинний аналіз цифрової трансформації як ключового драйвера сталого відновлення національної економіки, а також запропоновано інтегративну модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України в умовах безпрецедентних міграційних викликів воєнного часу, що в сукупності формує концептуальну основу для розробки та імплементації стратегій постконфліктного відновлення, орієнтованих на досягнення довгострокових цілей сталого розвитку, а не лише на подолання безпосередніх наслідків руйнувань.

Завершальний, четвертий розділ монографії, фокусується на дослідженні проблем і можливостей сталого розвитку бізнесу, зокрема, через призму цифрової трансформації людського потенціалу як імперативу ефективного господарювання бізнес-структур, інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на українському фондовому ринку, а також імплементації зеленої таксономії як інструменту досягнення цілей сталого розвитку з урахуванням передового досвіду Європейського Союзу та специфіки українських реалій, що в сукупності формує методологічну та практичну основу для трансформації бізнес-моделей, корпоративних стратегій та інвестиційних практик відповідно до принципів ESG (екологічного, соціального та управлінського) і цілей сталого розвитку.

Надзвичайно високу актуальність та практичну значущість представлене дослідження набуває в контексті стратегічних євроінтеграційних прагнень України, оскільки імплементація принципів та досягнення цілей сталого розвитку є одним із ключових пріоритетів Європейського Союзу, закріплених у таких фундаментальних стратегічних документах, як Європейський зелений курс (European Green Deal), Таксономія сталого фінансування ЄС (EU Sustainable Finance Taxonomy) та Директива про корпоративну звітність зі сталого розвитку (Corporate Sustainability Reporting Directive), що визначають нормативні рамки і створюють регуляторні стимули для переходу до кліматично нейтральної, ресурсно-ефективної та соціально справедливої економіки. Представлений у монографії ґрунтовний аналіз європейського досвіду щодо розробки та імплементації зеленої таксономії, інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні процеси і розбудови архітектури сталого фінансування може слугувати надзвичайно цінним орієнтиром для розробки та впровадження аналогічних інструментів і механізмів в Україні з урахуванням національних особливостей, пріоритетів розвитку та ресурсних обмежень.

Необхідно особливо підкреслити, що автори колективної монографії не обмежуються абстрактними теоретичними конструкціями та концептуальними міркуваннями, а пропонують конкретні, методологічно обґрунтовані та практично орієнтовані методики, моделі, механізми та інструменти, які можуть бути безпосередньо адаптовані та ефективно імплементовані в практичну діяльність підприємств різних галузей і масштабів, фінансово-кредитних установ, інвестиційних компаній, а також органів державного управління різних рівнів, що значно підвищує прикладну цінність дослідження та розширює коло його потенційних бенефіціарів.

Представлена монографія є результатом багаторічної, наполегливої та надзвичайно плідної науково-дослідницької співпраці фахівців із різних галузей знань, що дозволило забезпечити унікальну комплексність, багатоаспектність та міждисциплінарність розгляду проблематики сталого розвитку. Авторський колектив, об'єднаний спільним баченням стратегічних пріоритетів і викликів сталого розвитку, доклав значних інтелектуальних зусиль для створення фундаментального наукового дослідження, що має потенціал стати теоретико-методологічною основою для розробки, апробації та широкомасштабного впровадження ефективних політик, стратегій та інструментів сталого розвитку в Україні, особливо в контексті повоєнного відновлення та євроінтеграційних процесів.

Монографія адресована широкому колу потенційних читачів, включаючи представників академічної спільноти, наукових дослідників, викладачів закладів вищої освіти, докторантів, аспірантів, студентів та практиків, зацікавлені в поглибленні теоретичних знань і практичних навичок щодо механізмів та інструментів забезпечення сталого розвитку, їх ефективного застосування в конкретних управлінських ситуаціях та в умовах наявних ресурсних обмежень.

Дякувати Богові, поталанило і з рецензентами. Доктори економічних наук, професори Наталія Спасів (Західноукраїнський національний університет), Олена Трохимець (Класичний приватний університет) та Ірина Кінаш (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу) – справжні професіонали – своїми щирими порадами та слушними рекомендаціями суттєво посприяли покращенню структури і змістовному наповненню рукопису. За це їм – наша особлива подяка і земний уклін.

Вважаємо за доцільне охарактеризувати розподіл особистого внеску кожного з учасників нашої творчої команди у підготовку рукопису до друку:

Розділ 1. Фінансове забезпечення сталого розвитку: 1.1. Криптовалюта як інструмент фінансової інклюзії та забезпечення сталого розвитку (Крихівська Н. О.). 1.2. Екокредитування як інтегративний елемент фінансової архітектури сталого розвитку (Маринчак Л. Р.). 1.3. Державні комерційні банки як інструмент фінансової підтримки пріоритетних секторів економіки України (Король С. В.). 1.4. Фінансові інструменти для розвитку «зеленого» інвестування: оцінка ефективності та перспективи застосування (Карманський А. І.).

Розділ 2. Обліково-аналітичне забезпечення та оподаткування в умовах сталого розвитку: 2.1. Фінансова звітність як джерело інфор-

маційно-аналітичного управління підприємствами (Долішня Т. І.). 2.2. Модель оподаткування фонду заробітної плати: сучасні виклики та тенденції (Хома С. В.). 2.3. Аналіз, облік та оподаткування імпорту послуг (Костюк У. З.).

Розділ 3. Відновлення економіки України на засадах сталого розвитку: 3.1. Цифрова трансформація як драйвер сталого відновлення економіки України (Сімків Л. Є.). 3.2. Інтегративна модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України в умовах міграційних викликів воєнного часу (Маринчак Р. О.).

Розділ 4. Сталий розвиток бізнесу: проблеми і можливості: 4.1. Цифрова трансформація людського потенціалу як імператив ефективного господарювання бізнес-структур в умовах сталого розвитку України (Зелінська Г. О.). 4.2. Інтеграція ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України (Андрусів У. Я.). 4.3. Зелена таксономія як інструмент досягнення цілей сталого розвитку: досвід Європейського Союзу та України (Витвицька У. Я., Баскевич Н. О.).

Віримо, що представлена колективна монографія не лише суттєво збагатить наукову дискусію щодо багатогранної проблематики сталого розвитку, розширить теоретико-методологічний інструментарій та концептуальні рамки для її аналізу, але й стане каталізатором для розробки та практичного впровадження інноваційних підходів, механізмів та інструментів у діяльність підприємств, фінансових установ та органів державного управління, що, в кінцевому підсумку, сприятиме прискоренню трансформаційних процесів, спрямованих на досягнення амбітних цілей сталого розвитку, успішне відновлення української економіки на якісно нових засадах та ефективну інтеграцію України до європейського економічного, соціального та екологічного простору.

Маємо надію, що читач перегорне сторінки цієї книги з такою ж зацікавленістю, з якою автори працювали над нею і знайде щось корисне особисто для себе.

РОЗДІЛ І.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 336.748.5:004.738.5:330.15

Крихівська Наталія Олегівна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: nataliia.krykhivska@nung.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6807-0177

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Поява криптовалют стала одним із найбільш інноваційних явищ у фінансовій системі XXI століття. Перша криптовалюта (Bitcoin) з'явилася в 2009 році як відповідь на глобальну фінансову кризу 2008 року та недоліки традиційної банківської системи. Основоположний документ, опублікований невідомою особою або групою осіб під псевдонімом Сатоші Накамото, визначив концептуальні та технологічні засади функціонування «піірингової електронної грошової системи», що дозволяла здійснювати цифрові транзакції без посередників [1].

Відтак, за відносно короткий період часу криптовалюти еволюціонували від експериментальної технології до повноцінного класу фінансових активів з ринковою капіталізацією понад 3 трлн. доларів США на початок 2025 року [2]. Це підтверджує актуальність та потребу дослідження криптовалют як інноваційних фінансових інструментів, що потенційно здатні сприяти забезпеченню сталого розвитку.

Аналіз сучасних наукових джерел та нормативно-правових актів дозволяє виділити кілька основних підходів до трактування поняття «криптовалюта» (табл. 1). Синтезуючи різні підходи, зазначимо, що криптовалюту варто визначити як децентралізований цифровий актив, функціонування якого забезпечується криптографічними методами та технологією розподіленого реєстру, що може використовуватися як засіб обміну, збереження вартості або інвестиційний інструмент.

Зазначимо, що розвиток криптовалют відбувається динамічно, відтак можна виділити кілька поколінь даних цифрових активів, кожне з яких пропонує інноваційні рішення технологічних та економічних викликів попередніх етапів (табл. 2). Варто відзначити, що важливим етапом еволюції криптовалют стала поява стейблкоїнів – криптоактивів, вартість яких прив'язана до інших активів (фіатних валют, дорогоцінних металів тощо).

Таблиця 1 – Основні підходи до визначення поняття «криптовалюта»

Підхід	Визначення	Представники
Технологічний	Криптовалюта – цифровий актив, створений на основі криптографічних алгоритмів та технології розподіленого реєстру	Накамото С. [1], Антонопулос А. [3]
Економічний	Криптовалюта – новий вид фінансового активу, що виконує функції грошей у цифровому середовищі	Ashford K.[4], Двуліт З. [5]
Правовий	Криптовалюта – вид віртуальних активів, створений та облікований у розподіленому реєстрі	Закон України «Про віртуальні активи» [6]
Інституційний	Криптовалюта – технологічний протокол, що створює нові форми фінансових взаємодій та інституцій	Тапскотт Д., Тапскотт А. [7]

Джерело: узагальнено автором

Стейблкоїни вирішують проблему високої волатильності, що характерна для більшості криптовалют, забезпечуючи при цьому стабільність вартості, необхідну для повсякденних фінансових операцій та збереження цінності [12].

Таблиця 2 – Основні характеристики поколінь криптовалют

Характеристика	Перше покоління (2009-2013)	Друге покоління (2014-2017)	Третє покоління (2018-теперішній час)
Основні представники	Bitcoin, Litecoin, Dogecoin	Ethereum, EOS, NEO	Cardano, Polkadot, Solana
Ключова інновація	Цифрові платежі без посередників	Смарт-контракти та децентралізовані додатки	Масштабованість, інтероперабельність
Механізм консенсусу	Proof-of-Work (PoW)	Переважно Proof-of-Work з початком переходу на Proof-of-Stake	Proof-of-Stake (PoS) та його модифікації
Швидкість транзакцій	7-30 транзакцій на секунду	15-100 транзакцій на секунду	1000-50000 транзакцій на секунду
Енергоспоживання	Високе	Від високого до середнього	Низьке
Цільове застосування	Електронні платежі та збереження вартості	Децентралізовані додатки (DApps)	Корпоративні рішення та DeFi
Екологічна стійкість	Низька	Низька до середньої	Середня до високої
Орієнтація на сталий розвиток	Мінімальна	Обмежена	Значна

Джерело: складено автором на основі [8-11]

Отже, аналізуючи еволюцію поколінь криптовалют через призму фінансових інструментів і засад сталого розвитку, можна виявити чітку тенденцію до підвищення їхньої екологічної та соціально-економічної стійкості.

Перше покоління, представлене криптовалютою Bitcoin та його аналогами, хоча й запропонувало революційну альтернативу традиційним фінансовим інструментам, однак вирізнялося високим енергоспоживанням та обмеженою функціональністю, що суперечило принципам сталого розвитку. Друге покоління в зв'язку із впровадження смарт-контрактів розширило функціональність криптовалют як фінансових інструментів, створивши передумови для формування децентралізованих фінансових сервісів, проте все ще залишалися значні обмеження щодо екологічності та масштабованості.

Третє покоління криптовалют демонструє суттєвий прогрес у напрямку сталого розвитку через запровадження енергоефективних механізмів консенсусу (Proof-of-Stake) та значне підвищення швидкості транзакцій, що робить їх практичними інструментами для розбудови соціально-орієнтованих фінансових екосистем та стимулювання «зеленої» економіки через прозоре фінансування екологічних проєктів. Ці криптовалюти пропонують комплексні фінансові рішення для різних секторів економіки, від транскордонних платежів до мікрофінансування та страхування, з мінімальними транзакційними витратами і значно нижчим екологічним відбитком. Така еволюція свідчить, що розвиток криптовалют як фінансових інструментів все більше орієнтується на забезпечення балансу між економічною ефективністю, соціальною інклюзивністю та екологічною стійкістю, що відповідає ключовим принципам концепції сталого розвитку.

Зростання різноманітності криптовалют та розширення сфер їх застосування обумовлюють необхідність комплексної класифікації цих цифрових активів. У табл. 3 представлено основні критерії класифікації криптовалют, актуальні з точки зору їх функціонування як фінансових інструментів. Варто зауважити, що у контексті сталого розвитку особливу увагу привертають критерії, пов'язані з екологічністю (механізм консенсусу), інклюзивністю (функціональне призначення) та регуляторною визначеністю. Поява та розвиток криптовалют значною мірою відображають глобальні тенденції до децентралізації та дезінтермедіації фінансової системи. Традиційна фінансова архітектура базується на централізованих інституціях з ключовою роллю фінансових посередників. Натомість криптовалюти

пропонують альтернативну модель, засновану на принципах одноранговості (peer-to-peer), криптографічної безпеки та консенсусних механізмах.

Таблиця 3 – Класифікація криптовалют як фінансових інструментів

Критерій класифікації	Категорії	Приклади	Значення для сталого розвитку
Механізм консенсусу	Proof-of-Work (PoW)	Bitcoin, Litecoin	Висока енергоємність, екологічні виклики
	Proof-of-Stake (PoS)	Ethereum 2.0, Cardano	Енергоефективність, доступність участі
	Інноваційні механізми	Solana (PoH), Chia (PoSpace)	Потенціал для балансу ефективності та екологічності
Функціональне призначення	Платіжні	Bitcoin, Litecoin	Фінансова інклюзія, зниження трансакційних витрат
	Інфраструктурні	Ethereum, Solana	Створення інноваційних фінансових сервісів
	Стейблкоїни	USDT, USDC, DAI	Фінансова стабільність, захист від інфляції
	Токени управління	UNI, COMP	Нові моделі корпоративного управління
Механізм емісії та забезпечення	З обмеженою емісією	Bitcoin	Захист від інфляції, дефіцитність
	З контрольованою інфляцією	Ethereum	Підтримка функціональності мережі
	Забезпечені активами	PAXG (золото), WBTC	Стабільність вартості, інтеграція з традиційними активами
	Алгоритмічні	FRAX, DAI	Інноваційні механізми ціноутворення
Ступінь приватності	З публічним блокчейном	Bitcoin, Ethereum	Прозорість, можливість незалежної перевірки
	З посиленою приватністю	Monero, Zcash	Захист фінансової приватності, ризики для регулювання
Регуляторний статус	Легальні платіжні засоби	Bitcoin (у Сальвадорі)	Інтеграція в офіційну фінансову систему
	Регульовані віртуальні активи	Статус у більшості країн	Балансування інновацій та регуляторного нагляду

Джерело: сформовано автором

Криптовалютні технології трансформують фінансову систему за кількома ключовими напрямами:

1. Зниження бар'єрів доступу до фінансових послуг.

Криптовалюти потенційно здатні забезпечити доступ до фінансових сервісів для населення, яке залишається поза межами традиційної банківської системи. Для користування криптовалютами

достатньо мати смартфон з доступом до інтернету, що значно розширює можливості фінансової інклюзії.

2. Розвиток децентралізованих фінансів (DeFi).

Екосистема DeFi пропонує альтернативні механізми для основних фінансових послуг, зокрема кредитування, інвестування, страхування, торгівлі без необхідності залучення традиційних фінансових посередників [13].

Станом на початок 2025 року загальна вартість активів у протоколах DeFi перевищувала 120 млрд доларів США [14].

3. Впровадження програмованих грошей.

Смарт-контракти дозволяють створювати «програмовані гроші», що автоматично виконують закладену в них логіку, відкриваючи нові можливості для автоматизації фінансових процесів та створення інноваційних фінансових інструментів [15].

4. Трансформація моделей корпоративного управління.

Децентралізовані автономні організації (DAO) та токени управління створюють нові механізми колективного прийняття рішень та розподілу вартості між учасниками екосистем.

За даними DeepDAO, станом на 2025 рік загальна вартість активів під управлінням DAO становила понад 20 млрд доларів США [16].

У контексті сталого розвитку ці трансформаційні процеси мають подвійне значення. З одного боку, вони сприяють підвищенню інклюзивності та ефективності фінансової системи, створюючи нові економічні можливості та знижуючи нерівність. З іншого – створюють нові виклики, пов’язані з регуляторною невизначеністю, енергоспоживанням (особливо для криптовалют на основі Proof-of-Work) та потенційними ризиками фінансової стабільності.

Зауважимо, що український ринок криптовалют протягом останніх років демонструє стабільне зростання та підвищення рівня адаптації, незважаючи на складні економічні умови та виклики, пов’язані з військовою агресією.

Аналіз ключових показників та тенденцій дозволяє оцінити поточний стан та перспективи розвитку цього інноваційного сегменту фінансового ринку України. Україна стабільно посідає лідируючі позиції у світових рейтингах за рівнем адаптації криптовалют.

За даними дослідження «The 2024 Geography of Crypto Report» [17], проведеного компанією Chainalysis, Україна посіла шосте місце у світі серед країн з найвищим рівнем впровадження криптовалют (табл. 4).

Таблиця 4 – Рейтинг країн за загальним індексом адаптації криптовалют

Країна	Місце у рейтингу, 2024 р	Місце у рейтингу, 2023 р	Місце у рейтингу, 2022 р
Індія	1	1	4
Нігерія	2	2	11
Індонезія	3	7	20
США	4	4	5
В’єтнам	5	3	1
Україна	6	5	3
Росія	7	13	9
Філіппіни	8	6	2
Пакистан	9	8	6
Бразилія	10	9	7
Туреччина	11	12	12
Великобританія	12	14	17
Венесуела	13	40	-
Мексика	14	16	28
Аргентина	15	15	13
Тайланд	16	10	8
Камбоджа	17	30	27
Канада	18	19	22
Південна Корея	19	27	23
Китай	20	11	10

Джерело: складено на основі [17-19]

Такі високі позиції пояснюються комбінацією чинників, включаючи: високий рівень цифрової грамотності населення; розвинену ІТ-інфраструктуру; прогресивне законодавство; економічні стимули. Аналізуючи динаміку позицій країн у рейтингу адаптації криптовалют за 2022-2024 роки, можна відзначити, що Україна стабільно входить до топ-10 країн світу з найвищим рівнем впровадження криптовалют. Україна займала 3-тє місце у 2022 році, знизилась до 5-го у 2023 році, і тепер посідає 6-ту позицію за підсумками 2024 року. Незважаючи на незначне зниження позиції, таке високе місце у світовому рейтингу свідчить про стійкий високий рівень адаптації криптовалют в Україні, особливо вражаючий з огляду на триваючу війну та пов’язані з нею економічні виклики.

Таке незначне зниження у рейтингу можна пояснити впливом кількох чинників, зокрема: адаптація до воєнних умов – після початкового сплеску використання криптовалют у перші місяці повномасштабної війни (для гуманітарної допомоги, транскордонних переказів та збереження активів) відбулася певна стабілізація та нормалізація їх використання; зростання конкуренції – стрімкий підйом Індонезії з 20-го місця на 3-тє та посилення позицій Нігерії

демонструють, що інші країни, що розвиваються, активно впроваджують криптовалюти; енергетичні виклики – російські атаки на енергетичну інфраструктуру України у 2022-2023 роках створили додаткові перешкоди для енергоємних криптовалютних операцій, зокрема майнінгу.

Однак, особливістю української ситуації є збереження високого рівня адаптації криптовалют, що свідчить про:

- адаптивність українського суспільства до використання інноваційних фінансових інструментів у кризових умовах;
- високу цифрову грамотність населення, особливо молоді та представників ІТ-сектору;
- прагматичне використання криптовалют як інструменту збереження заощаджень в умовах інфляції та обмежень валютного ринку;
- розвинену криптовалютну інфраструктуру, яка змогла адаптуватися до воєнних умов.

Важливо відзначити, що Україна випереджає не лише розвинені західні країни, такі як Великобританія (12 місце), Канада (18 місце), але й технологічно розвинену Південну Корею (19 місце). Це свідчить про те, що високий рівень адаптації криптовалют не завжди корелює з загальним економічним розвитком країни, а часто визначається специфічними локальними факторами.

Серед країн, що випереджають Україну у 2024 році Індія, Нігерія, Індонезія, США та В’єтнам, які демонструють різну динаміку: якщо Індія стабільно утримує лідерство, то Індонезія стрімко піднялася з 20-го місця у 2022 році до 3-го у 2024 році.

З-поміж інших цікавих трендів можна відзначити стрімкий підйом Венесуели з позиції за межами ТОП-40 до 13-го місця, що пов’язано з використанням криптовалют для збереження вартості в умовах гіперінфляції, а також падіння Китаю з 10-го місця у 2022 році до 20-го у 2024 році, що є наслідком жорстких регуляторних обмежень на криптовалютну діяльність.

Загалом, незважаючи на певний спад у рейтингу, Україна залишається одним зі світових лідерів за рівнем адаптації криптовалют, що свідчить про високу технологічну готовність населення, гнучкість фінансової поведінки в кризових умовах та значний потенціал для подальшого розвитку криптовалютного ринку в процесі післявоєнного відновлення економіки.

Для кращого розуміння глобального контексту розвитку криптовалютного ринку України, варто розглянути динаміку загальної капіталізації світового ринку криптовалют за останні 5 років (табл. 5).

Таблиця 5 – Динаміка світової капіталізації ринку криптовалют, 2020-2024 рр.

Показник	На 01.01.2021 р.	На 01.01.2022 р.	На 01.01.2023 р.	На 01.01.2024 р.	На 01.01.2025 р.
Ринкова капіталіза-ція, трлн. дол. США	0,877	2,26	0,799	1,65	3,26
Річний приріст, %	-	157,70	-64,65	106,51	97,58
Частка ринку Bitcoin, %	68,19	38,89	39,80	52,48	56,75
Частка ринку Ethereum, %	9,46	20,00	18,65	17,15	13,53
Частка стейблкоїнів, %	6,96	5,35	13,77	7,09	5,64
Частка інших криптовалют, %	15,39	35,75	27,78	23,27	24,08

Джерело: сформовано автором на основі [20]

Аналіз динаміки світового ринку криптовалют за період 2020-2025 років демонструє циклічність розвитку та структурні трансформації цього сегмента фінансового ринку. Відхилення ринкової капіталізації характеризуються значною амплітудою: після експоненціального зростання до 2,26 трлн. дол. США на початок 2022 року (приріст 157,7%) спостерігалось суттєве зниження на початок 2023 року на 64,65% до 0,799 трлн. дол. США, що корелює з глобальними макроекономічними процесами та змінами монетарної політики провідних центральних банків. Подальша висхідна динаміка у 2023-2024 роках (з приростом 106,51% та 97,58% відповідно) свідчить про формування нового циклу зростання та досягнення історичного максимуму капіталізації у 3,26 трлн доларів на початок 2025 року.

Структура ринку також зазнала суттєвих змін. Частка Bitcoin демонструє U-подібну динаміку: від домінуючих 68,19% станом на 01.01.2021 року вона знизилась до 38,89% на початок 2022 року, а потім поступово відновилась до 56,75% на початок 2025 року. Таке зростання спричинено появою спотових ETF на Bitcoin та свідчить про повернення довіри до «цифрового золота» після періоду експериментів з альтернативними криптоактивами.

Ethereum досяг піку своєї ринкової частки на початок 2022 року (20%), після чого спостерігається поступове зниження його позицій до 13,53% на початок 2025 року, незважаючи на технологічні оновлення та перехід до більш енергоефективного механізму консенсусу.

Значимим індикатором ринкової кон'юнктури виступає динаміка частки стейблкоїнів, яка досягла пікового значення 13,77% у кризовий період (2022-2023 роки), що відображає превалювання захисних стратегій інвесторів. Подальше зниження цього показника до 5,64% на початок 2025 року свідчить про нормалізацію ринкових очікувань та посилення схильності до ризику. Коливання частки інших альткоїнів (з максимумом 35,75% станом на 01.01.2022 року та стабілізацією на рівні 24,08% на початок 2025 року) відображають процеси селекції життєздатних проєктів та консолідації ринку навколо технологічно обґрунтованих рішень.

Отже, представлені дані свідчать про прогресуючу зрілість ринку криптовалют, що виражається у формуванні більш стабільних структурних пропорцій, інтеграції з традиційною фінансовою системою та встановленні довгострокових трендів розвитку, незважаючи на збереження значної волатильності капіталізації.

Важливим аспектом розуміння динаміки розвитку ринку криптовалют є аналіз їхньої курсової стабільності та волатильності у середньо- і довгостроковій перспективі. Волатильність цифрових активів безпосередньо впливає на рівень довіри до них з боку користувачів, а отже і на їхній потенціал у досягненні цілей фінансової інклюзії та сталого розвитку.

Для глибшого розуміння динаміки криптовалютного ринку та визначення потенціалу окремих активів у забезпеченні фінансової інклюзії доцільно здійснити порівняльний аналіз їхніх річних цінових показників.

У табл. 6 наведено середні, мінімальні та максимальні курси ТОП-10 найпопулярніших криптовалют у період з 2020 по 2024 рік, зокрема таких як Bitcoin, Ethereum, Tether, Ripple, Binance Coin, Solana, Cardano, Dogecoin, USD Coin та Tron, аналіз яких дає змогу оцінити рівень волатильності кожного з активів, з'ясувати ступінь їхньої стабільності, а також зробити висновки щодо придатності до використання в різних умовах – від щоденних транзакцій до інвестування та створення цифрової економіки. Представлені у таблиці дані дозволяють не лише оцінити рівень волатильності кожного активу, але й виявити стабільні криптовалюти (насамперед стейблкоїни), які можуть відігравати ключову роль у реалізації інклюзивних фінансових стратегій, зокрема в країнах із обмеженим доступом населення до традиційних банківських послуг.

Водночас криптовалюти з високими показниками курсових коливань доцільно розглядати переважно як інструменти інвестування або розвитку цифрової економіки.

Таблиця 6 – Мінімальні, середні та максимальні курси ТОП-10 провідних криптовалют у 2020–2024 роках, дол. США

Криптовалюта	Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Bitcoin (BTC)	Min	3870	28768	15549	16560	38607
	Average	11112	47436	28104	28769	65954
	Max	29276	68743	48127	44344	108143
Ethereum (ETH)	Min	89	717	1008	1194	2155
	Average	308	2775	1982	1792	3046
	Max	754	4858	3883	2441	4094
Tether (USDT)	Min	0,99	0,97	0,95	0,99	1
	Average	1	1	1	1	1
	Max	1,05	1,01	1,02	1,02	1,02
Ripple (XRP)	Min	0,11	0,22	0,29	0,32	0,39
	Average	0,26	0,87	0,51	0,51	0,74
	Max	0,77	1,95	0,91	0,91	2,87
Binance Coin (BNB)	Min	6,61	35,24	199,22	203,46	287,98
	Average	21,34	378,53	324,37	266,78	543,24
	Max	39,48	689,72	532,41	349,86	792,85
Solana (SOL)	Min	0,5	12,38	8,13	9,84	79,21
	Average	0,98	100,19	57,65	29,13	155,54
	Max	1,5	259,44	179,34	123,35	263,78
USD Coin (USDC)	Min	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
	Average	1	1	1	1	1
	Max	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01
Tron (TRX)	Min	0,00715	0,0265	0,0463	0,0501	0,1013
	Average	0,0207	0,0803	0,0643	0,0781	0,1472
	Max	0,0488	0,179	0,0909	0,1109	0,4392
Dogecoin (DOGE)	Min	0,0012	0,0056	0,05	0,0559	0,0747
	Average	0,0027	0,2045	0,098	0,0749	0,1629
	Max	0,0054	0,7304	0,2035	0,1055	0,4825
Cardano (ADA)	Min	0,0184	0,1692	0,2399	0,2285	0,2782
	Average	0,0869	1,5	0,6406	0,3463	0,5287
	Max	0,1957	3,09	1,63	0,6779	1,32

Джерело: сформовано автором на основі [20-22]

Зауважимо, що стейблкоїни, зокрема Tether (USDT) та USD Coin (USDC), продемонстрували високу цінову стабільність упродовж усього аналізованого періоду. Курсові коливання не перевищували 2–3% від базової вартості 1 дол. США. Така стабільність робить їх надзвичайно привабливими для реалізації механізмів фінансової інклюзії: проведення надійних мікроплатежів, виплати допомог у криптовалюті, створення криптозарплат для фрилансерів, транснаціональні грошові перекази тощо. Стейблкоїни фактично виконують функцію цифрових аналогів фіатних грошей, які можна швидко інтегрувати навіть у ті регіони, де населення має обмежений доступ до традиційних банківських послуг.

Натомість такі активи, як Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Binance Coin (BNB) та Solana (SOL), характеризуються значною волатильністю. Особливо це помітно у роки загального ринкового зростання, наприклад, 2021 та 2024. Максимальна ціна BTC у 2024 році сягала понад 108000 дол. США, а ETH – 4094 дол. США. Незважаючи на ризики курсових коливань, такі активи мають високий потенціал з точки зору довгострокового інвестування, формування особистих накопичень та забезпечення фінансової стійкості. Крім того, Ethereum та Solana є фундаментальними блокчейн-платформами для розгортання децентралізованих фінансових сервісів (DeFi), що відкриває нові горизонти для інклюзії шляхом використання смарт-контрактів, мікрокредитування та страхування.

До групи криптовалют із помірною волатильністю належать Tron (TRX), Cardano (ADA), Ripple (XRP) та Dogecoin (DOGE). Низький поріг входу, а також стабільні середні ціни протягом декількох років роблять їх зручними для використання у сфері мікрофінансування, транскордонних переказів із низькими комісіями, а також краудфандингових кампаній. Зазначимо, що Ripple (XRP), уже широко застосовується у міжнародних платіжних рішеннях, особливо в країнах з високим рівнем трудової міграції. Tron завдяки низькій вартості транзакцій, є зручним інструментом для оплати цифрових послуг, що робить його перспективним для молодіжних ініціатив у межах цифрової інклюзії.

Загалом, динаміка курсів криптовалют у розрізі п’яти років демонструє наявність двох ключових стратегій застосування цих активів. З одного боку, це стабільні криптовалюти, орієнтовані на щоденне використання та фінансову доступність, з іншого – більш волатильні інструменти, які приваблюють інвесторів і сприяють розвитку децентралізованої економіки. Такий підхід дозволяє враховувати не лише технічні властивості активів, а й соціальні та економічні потреби різних категорій користувачів. Виходячи з аналізу курсової динаміки, доцільним є перехід до оцінки практичного потенціалу досліджених криптовалют в контексті фінансової інклюзії. Табл. 7 узагальнює напрями застосування обраних активів, зокрема в галузях цифрових розрахунків, інвестування, соціальних трансфертів та підтримки вразливих груп населення.

Розглядаючи криптовалюти як інструмент фінансової інклюзії, відзначимо, що кожна з них виконує специфічну функцію залежно від технічних характеристик, рівня стабільності та масштабу застосування. Зокрема, Bitcoin завдяки обмеженій емісії та довірі з боку користувачів виконує функцію збереження вартості, особливо у

країнах із нестабільною економікою. Ethereum, як основа для DeFi-екосистем, відіграє ключову роль у розвитку альтернативних фінансових сервісів − кредитування, страхування, токенізація активів. Особливе значення мають стейблкоїни: USD Coin та Tether, які забезпечують високу стабільність курсу. Це дозволяє ефективно використовувати їх для соціальних виплат, мікроплатежів і заощаджень у регіонах з обмеженим доступом до традиційних банківських інструментів.

Таблиця 7 – Потенційне застосування криптовалют у фінансовій інклюзії

Криптовалюта	Сфера використання
Bitcoin (BTC)	Інвестиції, захист вартості, збереження активів у нестабільних економіках
Ethereum (ETH)	DeFi-платформи, кредитування, страхування, токенізація активів
USD Coin (USDC), Tether (USDT)	Соціальні виплати, мікроплатежі, стабільне збереження вартості
Ripple (XRP)	Міжнародні грошові перекази, транскордонні розрахунки
Solana (SOL)	Швидкі транзакції, NFT, цифрові сервіси для нових поколінь користувачів
BNB (Binance Coin)	Платежі в межах екосистеми Binance, підтримка DeFi і Web3
Tron (TRX)	Дешеві мікроплатежі, доступні перекази в регіонах, що розвиваються
Dogecoin (DOGE)	Популяризація цифрових платежів, використання в неформальній економіці
Cardano (ADA)	DeFi, екологічно орієнтовані рішення, платформи розумних контрактів

Джерело: сформовано автором

Ripple і Tron є зручними для міжнародних переказів, особливо в середовищі трудової міграції, оскільки забезпечують низькі комісії й високу швидкість транзакцій. Водночас такі криптовалюти як Solana, Binance Coin і Cardano мають значний потенціал для розширення доступу до цифрових сервісів, розвитку Web3 і сталих фінансових технологій. Dogecoin виконує функцію популяризатора цифрових платежів, особливо в неформальному секторі.

Таким чином, розмаїття криптовалют дозволяє гнучко використовувати їх у механізмах фінансової інклюзії: від стабільного збереження вартості до розвитку інноваційних послуг у цифровій економіці.

Варто зауважити, що український ринок криптовалют значною мірою відображає глобальні тенденції, проте має певні специфічні особливості, зокрема вищу частку стейблкоїнів у структурі володіння

та операцій, що зумовлено їх використанням як інструменту збереження вартості в умовах економічної нестабільності.

Згідно з даними Triple-A, за обсягом транзакцій на душу населення Україна входить до ТОП-5, а за відносною кількістю користувачів криптовалют за підсумками 2024 р. Україна займає 18-те місце серед країн світу (рис. 1) [23].

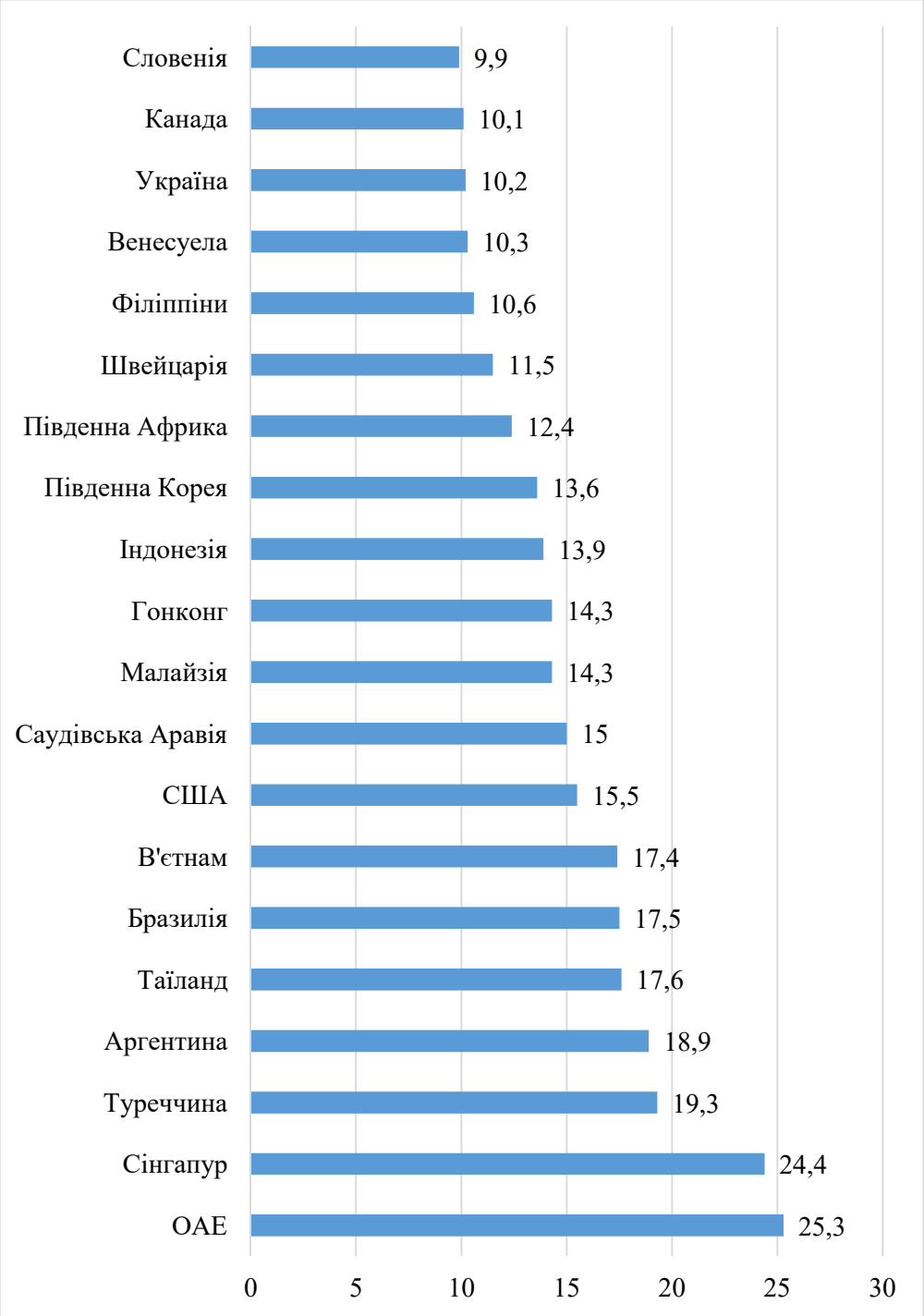

Рисунок 1 – Відсоток населення, що володіє криптовалютою, 2024 р.

Джерело: сформовано на основі [23]

Такі показники вказують на високий рівень інтеграції криптовалют у фінансові практики українців.

Аналіз структури та динаміки поширення криптовалютних активів серед населення різних країн світу дозволяє виявити певні закономірності щодо рівнів адаптації цифрових фінансових інструментів. Найвищі показники володіння криптовалютами спостерігаються в державах Перської затоки та Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема в ОАЕ (25,3%) та Сінгапурі (24,4%). Дослідження показує відсутність прямої кореляції між рівнем економічного розвитку країн та поширеністю криптовалют, оскільки до першої двадцятки входять як розвинені економіки, так і ті, що розвиваються, у приблизно рівному співвідношенні.

Підвищена популярність криптовалют у країнах із нестабільними макроекономічними показниками, зокрема в Туреччині (19,3%), Аргентині (18,9%) та Венесуелі (10,6%), підтверджує гіпотезу про використання цифрових активів як інструменту диверсифікації ризиків в умовах інфляційних процесів та валютної волатильності. Україна з показником 10,3% займає 18 позицію у світовому рейтингу, що значно перевищує середньосвітовий рівень (6,9%). Такий результат свідчить про високий потенціал вітчизняного ринку криптовалют, обумовлений технологічною адаптивністю населення та поступовим формуванням відповідного нормативно-правового поля.

Загалом, проведений аналіз динаміки розвитку ринку криптовалют в Україні засвідчив високий рівень адаптації цифрових активів у фінансових практиках населення, активне поширення криптовалютної інфраструктури, а також зростаючий інтерес до інноваційних фінансових технологій у контексті кризових викликів та економічної невизначеності. Водночас виявлено ряд проблемних аспектів, зокрема нестабільність регуляторного середовища, високі ризики кіберзагроз та нерівномірність доступу до цифрових фінансових інструментів серед різних соціальних груп.

У зв’язку з цим, для цілісного бачення перспектив впровадження криптовалют як інструменту фінансової інклюзії в Україні доцільним є проведення SWOT-аналізу. Такий підхід дозволяє синтезувати отримані емпіричні результати та систематизувати чинники впливу за чотирма ключовими напрямами: сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози. Це, у свою чергу, створює аналітичне підґрунтя для формування виважених стратегічних висновків і практичних рекомендацій щодо розбудови ефективної політики цифрової трансформації фінансового сектору України.

У контексті дослідження криптовалют як інструменту фінансової інклюзії та забезпечення сталого розвитку в умовах економічного відновлення України важливим етапом є не лише теоретико-методологічне обґрунтування та аналіз динаміки ринку, а й критична оцінка потенціалу та обмежень впровадження цих інструментів у фінансову систему країни. Після проведеного аналітичного дослідження, що охоплював розвиток криптовалют в Україні та глобальні тренди, виникає потреба в систематизації виявлених чинників впливу як позитивних, так і негативних. Саме з цією метою доцільним є застосування SWOT-аналізу.

SWOT-аналіз (від англ. *Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) є універсальним аналітичним інструментом, що широко використовується у стратегічному плануванні та оцінці потенціалу економічних явищ. Він дозволяє інтегрувати кількісні та якісні результати попереднього дослідження у структуровану систему координат для подальшої інтерпретації та ухвалення рішень [24]. У межах цього дослідження SWOT-аналіз забезпечує можливість критично оцінити внутрішні сильні та слабкі сторони криптовалют, а також зовнішні можливості і загрози, що виникають у процесі їх інтеграції в український фінансовий простір.

Використання SWOT-аналізу в дослідженнях, що поєднують інновації, фінанси та економічне відновлення, дає змогу виявити стратегічні орієнтири розвитку на макро- та мезорівнях, з урахуванням мінливого регуляторного середовища, технічних викликів і потреб населення у доступних фінансових послугах. Такий підхід забезпечує основу для подальшого формування прикладних рекомендацій і пропозицій щодо удосконалення цифрової фінансової політики в Україні. На основі викладених теоретичних та аналітичних положень доцільним є системне узагальнення ключових факторів впливу криптовалют на фінансову систему України. Для цього здійснено SWOT-аналіз, який структуровано у вигляді матриці (табл. 8).

Такий формат дозволяє візуалізувати сильні й слабкі сторони криптовалют, а також виявити потенційні можливості їх застосування та зовнішні загрози, що можуть перешкоджати впровадженню цифрових фінансових інструментів у практику сталого розвитку.

Проведений SWOT-аналіз дозволяє комплексно оцінити потенціал використання криптовалют у процесі фінансової трансформації та відновлення української економіки. На основі систематизації внутрішніх і зовнішніх чинників можна виокремити

низку ключових висновків щодо їхнього впливу на фінансову інклюзію та досягнення цілей сталого розвитку.

Таблиця 8 – Розширена SWOT-матриця криптовалют як інструменту економічного відновлення України

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
1	2
Децентралізація та прозорість (блокчейн): завдяки технології блокчейн криптовалюти забезпечують високий рівень прозорості та автоматизації транзакцій без залучення центральних посередників, що сприяє зниженню корупційних ризиків	Висока волатильність криптовалют: значні коливання вартості криптовалют створюють невизначеність та знижують довіру потенційних користувачів як засобу збереження вартості
Швидкість транзакцій і зниження витрат: можливість проведення транзакцій у режимі реального часу дозволяє зменшити фінансові витрати та забезпечити оперативний обмін коштами, що є особливо важливим для малозабезпечених верств населення.	Недостатня зрілість ринку в Україні: український ринок криптовалют знаходиться на стадії становлення, що відображається через обмежену інфраструктуру та невисокий рівень використання технологій серед окремих груп населення.
Інноваційність (розвиток DeFi): використання новітніх технологій стимулює розвиток сучасних фінансових сервісів (наприклад, DeFi), що створює передумови для модернізації банківської системи	Кіберризики та технологічні вразливості: системи криптовалют піддаються кібератакам, шахрайству та технічним помилкам, що може призвести до фінансових збитків та зниження довіри
Міжнародна інтеграція та інвестиції: глобальний характер криптовалют сприяє залученню іноземних інвестицій та інтеграції українського ринку в міжнародну фінансову систему.	Регуляторна невизначеність: наявність прогалин у законодавчій базі та часті зміни у нормативно-правовому полі створюють додаткові ризики для інвесторів та користувачів криптовалют
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Розширення фінансової інклюзії: завдяки низьким транзакційним витратам і простоті доступу (необхідний лише смартфон із підключенням до інтернету) криптовалюти можуть забезпечити доступ до фінансових послуг для населення, що не має можливості скористатися традиційними банківськими продуктами	Можливі регуляторні обмеження: можливі зміни у законодавстві або жорстке регулювання операцій з криптовалютами можуть призвести до обмеження їх використання та вплинути на інвестиційний клімат
Розвиток FinTech-сектору: використання інноваційних технологій відкриває можливості для стартапів та партнерства між традиційними фінансовими установами і цифровими платформами, що стимулює економічний розвиток	Кіберзагрози та шахрайство: підвищений ризик зломів, фішингу та інших кіберзлочинів може значно підірвати довіру користувачів до криптовалютних технологій
Інтеграція з глобальними ринками: можливість міжнародних транзакцій сприяє залученню зовнішніх ресурсів та підвищенню конкурентоспроможності української економіки.	Економічна нестабільність: в умовах економічного відновлення та зовнішніх кризових факторів криптовалюти можуть стати додатковим чинником невизначеності для інвесторів.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)

1	2
Підвищення цифрової грамотності населення: зростання зацікавленості населення в цифрових технологіях створює передумови для подальшої популяризації криптовалют як інструмента збереження та інвестування	Конкуренція з традиційними фінансовими установами: зростання популярності цифрових технологій серед традиційних банків може обмежити потенціал масового впровадження криптовалют, особливо якщо інституційний сектор зуміє адаптувати інноваційні підходи у своїй роботі

Джерело: узагальнено автором

Сильні сторони криптовалют насамперед пов’язані з їхньою децентралізованою природою, що дає змогу обійти традиційних фінансових посередників та забезпечити прямий доступ до фінансових послуг для широких верств населення. В умовах, коли частина громадян, особливо у сільській місцевості або в зонах, постраждалих від війни, має обмежений доступ до банківської інфраструктури, використання криптовалют може стати реальним інструментом подолання фінансової нерівності. Крім того, швидкість транзакцій та зниження витрат роблять криптовалюти привабливими для мікроплатежів і гуманітарних переказів, що має безпосередній вплив на соціальну стійкість.

Іншою перевагою є інноваційність криптовалютного середовища, що сприяє розвитку децентралізованих фінансів (DeFi), залучення інвестицій у цифрові сервіси, підвищення цифрової грамотності населення та інтеграцію України до глобальних технологічних процесів. Це відкриває можливості для модернізації економіки та переходу до більш ефективних та прозорих фінансових рішень.

Водночас, слабкі сторони формують значні внутрішні бар’єри. Висока волатильність криптовалют обмежує їхню придатність як засобу збереження вартості, а отже, й стримує довіру з боку фінансово вразливих груп населення. Також варто зазначити, що в Україні криптовалютна інфраструктура ще не досягла належного рівня зрілості, а це ускладнює її масове впровадження. Відсутність повноцінного законодавчого регулювання та високі кіберризики лише поглиблюють цю проблему, особливо з огляду на чутливість цифрових фінансових інструментів до безпеки.

У той же час, можливості, пов’язані з криптовалютами, мають стратегічне значення для побудови інклюзивного фінансового середовища. Проста процедура підключення до криптогаманця (без банківського рахунку) відкриває доступ до фінансових операцій для всіх верств населення, яке має доступ до мережі Інтернет. Такий підхід дає змогу охопити нові соціальні групи, підтримати внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, мікропідприємців і фрілансерів, тобто

саме ті категорії, які найчастіше залишаються за межами класичних фінансових послуг.

Також серед можливостей варто виділити підвищення цифрової грамотності як побічний ефект поширення криптовалют. Саме цифрові навички є фундаментом сучасного ринку праці та ключовим інструментом досягнення сталого розвитку, оскільки забезпечують рівний доступ до економічних можливостей незалежно від місця проживання чи рівня доходу.

Загрози, які були виявлені у результаті аналізу, пов’язані, в першу чергу, з невизначеністю державної політики у сфері віртуальних активів та ризиками надмірного регулювання. Це може знецінити позитивні ефекти від впровадження криптовалют і поставити під загрозу саму ідею фінансової інклюзії через відштовхування користувачів від ринку. Додатковими чинниками ризику є кіберзагрози, які можуть призвести до втрати активів та зниження довіри, а також конкуренція з боку цифрових рішень, які поступово впроваджуються традиційними банками.

За підсумками проведеного SWOT-аналізу, варто зауважити, що криптовалюти мають високий потенціал щодо подолання фінансової нерівності, стимулювання цифрової трансформації та просування принципів сталого розвитку. Водночас ефективна реалізація цього потенціалу потребує системного підходу до регулювання, розвитку інфраструктури, підвищення цифрової культури населення і, головне, державної підтримки в інтеграції інноваційних рішень у фінансову екосистему країни.

Отже, отримані результати свідчать про наявність значного потенціалу використання цифрових активів для розширення доступу до фінансових послуг, особливо в умовах нестабільності, соціальної вразливості та обмеженого функціонування традиційної банківської інфраструктури.

Зазначимо, що фінансова інклюзія в сучасному розумінні передбачає не лише формальну можливість доступу до фінансових послуг, а й здатність використовувати їх ефективно, безпечно та на вигідних умовах. Це ключовий чинник сталого розвитку, оскільки включення широких верств населення у фінансову систему сприяє зростанню економічної активності, формуванню заощаджень, зменшенню нерівності та підвищенню соціальної стійкості. Однак у багатьох країнах, зокрема і в Україні, існує частина населення, яка залишається за межами традиційного банківського сектору через обмежену інфраструктуру, недовіру до фінансових установ або економічну вразливість.

Криптовалюти, як новітні цифрові фінансові інструменти, мають значний потенціал у подоланні існуючих бар'єрів фінансової інклюзії. Завдяки своїй децентралізованій природі та доступності, вони дозволяють здійснювати фінансові операції без потреби у банківському рахунку, офіційних документах або фізичній присутності у відділенні банку. Усе, що потрібно для користування криптовалютою – це смартфон із доступом до інтернету та наявність криптогаманця, що робить цей інструмент особливо привабливим для жителів сільських районів, внутрішньо переміщених осіб або тих, хто втратив документи внаслідок війни [23].

На відміну від традиційних банків, криптовалютні сервіси працюють цілодобово та не мають географічних обмежень. Це дозволяє пересилати кошти миттєво та з мінімальними комісіями незалежно від місця перебування відправника чи отримувача. Така характеристика є надзвичайно важливою в умовах кризи чи гуманітарних катастроф, коли доступ до класичних фінансових сервісів може бути тимчасово ускладненим або взагалі заблокованим. Саме тому криптовалюти зазвичай розглядаються як інструмент надзвичайної фінансової допомоги, що забезпечує швидке реагування на потреби вразливих категорій населення.

Ще одним важливим аспектом є контроль над власними коштами. У криптовалютній системі користувач має повний доступ до своїх активів, без посередників, дозволів чи лімітів з боку фінансових установ. Така автономія відповідає сучасним принципам цифрових прав і економічної самостійності, що є важливими складовими фінансової інклюзії у XXI столітті.

Крім того, криптовалюти відкривають нові можливості для заощаджень, інвестування та участі у глобальній економіці, навіть для тих, хто раніше був відсторонений від цих процесів. Наприклад, за допомогою стейблкоїнів користувач може зберігати кошти в цифровому вигляді, уникнувши ризиків, пов'язаних із інфляцією національної валюти, а через смарт-контракти автоматизовано інвестувати або заощаджувати навіть не маючи доступу до традиційних інвестиційних сервісів.

На відміну від традиційної банківської системи, криптовалюти пропонують нові підходи до організації доступу до фінансових послуг, що базуються на принципах децентралізації, цифрової мобільності та користувацького контролю. Порівняльну характеристику основних параметрів, що визначають рівень фінансової інклюзії, наведено в табл. 9.

Таблиця 9 – Порівняння доступу до фінансових послуг у традиційній та криптовалютній моделях

Критерій	Традиційна банківська система	Криптовалюти
Доступність без банківського рахунку	Обмежена (необхідно рахунок і документи)	Висока (достатньо смартфона і гаманця)
Швидкість транзакцій	1–3 банківські дні	Миттєві або кілька хвилин
Комісійні витрати	Середні до високих (особливо для міжнародних переказів)	Низькі або символічні (залежно від мережі)
Географічне покриття	Залежить від банківської мережі	Глобальне покриття (інтернет-доступ)
Цілодобовий доступ	Обмежений (залежить від графіку роботи)	Цілодобовий
Контроль користувача над активами	Низький – банк має контроль	Повний – користувач має ключі
Необхідність ідентифікації (KYC)	Обов’язкова	Можлива анонімність (без KYC)
Доступність для людей у кризових регіонах	Обмежена (особливо у сільських або постраждалих регіонах)	Висока (немає потреби у фізичній інфраструктурі)

Джерело: узагальнено автором

Як видно з табл. 9, криптовалютні сервіси забезпечують значно вищу гнучкість і доступність у порівнянні з традиційними банківськими установами.

Зокрема, вони не вимагають складної ідентифікації, дозволяють здійснювати трансакції в будь-який час доби й у будь-якому місці, а також не залежать від фізичної присутності користувача в інфраструктурно забезпечених регіонах. Це створює передумови для формування інклюзивного фінансового середовища, яке здатне охопити найбільш вразливі групи населення, особливо в умовах кризи чи повоєнного відновлення.

Значна перевага криптовалют полягає в тому, що вони забезпечують доступ до фінансових сервісів для груп населення, які традиційно виключені з банківського обслуговування. У табл. 10 наведено ключові категорії громадян, які можуть отримати реальну вигоду від використання криптовалютних технологій у повсякденному житті.

Варто зауважити, що криптовалюти можуть стати ефективним інструментом фінансової підтримки, особливо для внутрішньо переміщених осіб, людей без доступу до банківських сервісів, мікропідприємців, а також населення в умовах війни чи кризи. Цифрові активи забезпечують автономність, мобільність і універсальність, що є критично важливими характеристиками у період економічної нестабільності та соціального напруження.

Таблиця 10 – Потенційні бенефіціари впровадження криптовалют у контексті фінансової інклюзії

Категорія населення	Потенційні вигоди від використання криптовалют
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	Можливість отримання та переказу допомоги без банку
Жителі сільських та віддалених регіонів	Відсутність потреби у фізичній банківській інфраструктурі
Молодь та студенти	Доступ до глобальних платформ фінансування й інвестування
Мікропідприємці та фрілансери	Миттєві міжнародні платежі та прийом криптовалют від клієнтів
Населення в умовах гуманітарних криз або окупації	Альтернатива заблокованим або зруйнованим банківським каналам
Люди без стабільного доходу або з низькими доходами	Можливість зберігання вартості та доступ до фінансових сервісів

Джерело: узагальнено автором

Зазначимо, що криптовалюти формують нову парадигму фінансової інклюзії, у межах якої цифрові фінансові послуги стають доступними для широких верств населення, незалежно від соціального статусу, рівня доходу чи місця проживання. В умовах повоєнного відновлення України цей інструмент може відіграти важливу роль у розширенні доступу до фінансів, особливо для тих категорій громадян, які опинилися в ситуації соціально-економічної вразливості. Водночас необхідним є створення інституційних і правових умов для безпечного, легітимного та сталого використання криптовалют у межах цифрової трансформації суспільства.

Отже, криптовалюти, на відміну від традиційних фінансових систем, відкривають нові горизонти фінансової інклюзії знижуючи бар’єри входу, забезпечуючи доступність, автономію та цифрову мобільність. Разом з тим, важливо розглянути конкретні інструменти та механізми, які вже використовуються у світовій та українській практиці для забезпечення цього доступу, а також оцінити їхній потенціал у побудові інклюзивного та стійкого фінансового середовища.

Серед ключових інструментів фінансової інклюзії на базі криптовалют варто виокремити DeFi, стейблкоїни, DAO.

1. Децентралізовані фінанси (DeFi) — це сукупність фінансових сервісів, які функціонують без участі традиційних фінансових посередників. На відміну від класичних банків, DeFi-платформи дозволяють користувачам напряму взаємодіяти одне з одним через

смарт-контракти, створюючи абсолютно нову парадигму доступу до капіталу [25]. В межах DeFi користувачі можуть:

- брати кредити під заставу криптоактивів;
- розміщувати депозити й отримувати відсотки;
- страхувати активи;
- обмінювати токени на децентралізованих біржах (DEX).

Перевагою DeFi є його відкритість: для участі не потрібні документи, довідки чи банківські рахунки — лише цифровий гаманець. Це створює безпрецедентний доступ до фінансів для людей, які раніше були виключені з традиційної фінансової системи.

2. Стейблкоїни − це криптовалюти, прив'язані до стабільних активів (наприклад, долара США або євро), що дозволяє зменшити волатильність і забезпечити передбачувану вартість активів. У контексті фінансової інклюзії стейблкоїни є надзвичайно корисними, оскільки:

- дозволяють зберігати вартість у цифровій формі без ризику девальвації національної валюти;
- можуть використовуватися для миттєвих міжнародних переказів;
- слугують основою для мікроплатежів, криптозарплат, соціальних виплат тощо.

Перевагою стейблкоїнів є їх здатність об'єднувати надійність фіатних валют з доступністю цифрових технологій. Це робить їх ідеальним інструментом для людей, які прагнуть фінансової стабільності, але не мають можливості користуватися класичними банківськими сервісами. Стейблкоїни легко інтегруються у повсякденні економічні практики − від заощаджень до оплати праці, і водночас не потребують складних процедур реєстрації, що відкриває фінансові можливості для найбільш уразливих категорій населення.

3. DAO і токенізована участь – це нова форма організації фінансування, у якій рішення ухвалюються спільнотою учасників через механізми голосування, зазвичай за допомогою токенів. Це дає змогу не лише користуватись фінансовими сервісами, а й брати участь у керуванні фінансовими процесами, навіть людям, які раніше були повністю виключені з економічного діалогу.

Ключовою перевагою DAO є демократизація доступу до фінансових рішень. DAO дозволяє кожному учаснику, незалежно від соціального статусу чи географічного розташування, бути активним суб'єктом економічної діяльності. Це відкриває нові горизонти для громад, які раніше не мали жодного впливу на розподіл фінансових ресурсів, і забезпечує участь у спільному прийнятті рішень без

бар'єрів традиційного управління. У такий спосіб DAO не лише забезпечує доступ до коштів, а й формує культуру включення, співучасті та відповідальності.

Для кращого розуміння механізмів забезпечення фінансової інклюзії за допомогою криптовалют, доцільно систематизувати основні інструменти, їх переваги та приклади застосування (табл. 11).

Таблиця 11 – Інструменти фінансової інклюзії на основі криптовалютних технологій

Інструмент	Короткий опис	Ключова перевага	Цільова аудиторія	Приклади застосування
DeFi	Децентралізовані фінансові сервіси: кредити, депозити, страхування без банку	Безбар'єрний доступ до фінансових послуг без ідентифікації	Незабанкаризоване населення, фрілансери, малий бізнес	Aave, Compound, Uniswap, платформи мікрокредитування
Стейблкоїни	Криптовалюти, прив'язані до стабільних активів, що знижують волатильність	Збереження вартості та стабільність у цифровому форматі	Люди в країнах із високою інфляцією або нестабільною економікою	USDT, USDC, DAI у Філіппінах, Нігерії, Латинській Америці
DAO	Автономні децентралізовані організації, де рішення приймаються спільнотою	Можливість участі у фінансових рішеннях незалежно від статусу	Громади, локальні ініціативи, учасники соціальних проєктів	Giveth, MolochDAO, Ukraine DAO, соціальне фінансування

Джерело: узагальнено автором

Зауважимо, що кожен із розглянутих інструментів відіграє унікальну роль у розширенні доступу до фінансових сервісів, особливо в умовах обмеженої банківської інфраструктури. Їх застосування охоплює не лише економічний, а й соціальний вимір, зокрема залучення до фінансів малозабезпечених, мобільних, вимушено переміщених осіб та учасників децентралізованих ініціатив.

Незважаючи на значний потенціал криптовалют як інструменту розширення доступу до фінансових послуг, їхнє впровадження у масштабах національної економіки стикається з низкою обмежень. Ці бар'єри можна класифікувати за чотирма ключовими групами: нормативно-правовими, технологічними, соціально-освітніми та економічними.

По-перше, на рівні нормативного регулювання в Україні відсутня комплексна правова база, яка б визначала чіткі правила функціонування ринку криптовалют, захищала права користувачів і сприяла розвитку інноваційних сервісів. Закон України «Про віртуальні активи» [6], ухвалений у 2022 році, досі не набрав повної юридичної сили через відсутність підзаконних актів і відсутність злагодженої взаємодії між Національним банком України, Міністерством цифрової трансформації та іншими регуляторами. Така невизначеність знижує довіру до галузі, стримує залучення інвестицій та гальмує розвиток фінансових інновацій.

По-друге, існують суттєві технологічні виклики. Хоча в Україні доволі високий рівень інтернет-покриття, вразливість до кібератак, низька якість цифрової інфраструктури в окремих регіонах, а також слабкий захист персональних даних залишаються ключовими ризиками. Для масштабного впровадження криптовалют необхідне забезпечення безпечного середовища − як на рівні платформ, так і на рівні користувачів.

По-третє, бар’єри мають також соціально-освітній характер. За даними дослідження Міністерства цифрової трансформації, близько 37% громадян не володіє базовими навичками цифрової грамотності [26]. Це означає, що навіть за наявності доступу до криптовалютних сервісів користувачі не завжди здатні ефективно ними користуватись. У цьому контексті вкрай важливими є інформаційно-просвітницькі кампанії, інтеграція фінансових технологій у систему освіти, а також створення простих, інтуїтивно зрозумілих інтерфейсів для взаємодії з цифровими активами.

По-четверте, вплив економічних чинників. Частина населення перебуває у стані постійної економічної нестабільності, що зменшує схильність до інноваційних інструментів. Криптовалюти часто асоціюються з високими ризиками, спекуляціями та нелегальною діяльністю. Це створює викривлений образ і потребує стратегічної комунікації з боку держави, бізнесу та професійної спільноти.

Через наявність зазначених бар’єрів виникає потреба у створенні комплексу передумов для ефективного використання криптовалют як інструменту фінансової інклюзії в Україні. Серед них варто виділити:

- розробку та імплементацію єдиної регуляторної бази, що визнає криптовалюти легальними платіжними та інвестиційними інструментами;
- інтеграцію криптовалют у державні платформи електронного сервісу, включаючи «Дію», як пілотні проєкти;

- підтримку стартапів у сфері DeFi та криптоосвіти шляхом податкових стимулів і грантових програм;
- розвиток інфраструктури для криптогаманців, бірж, платіжних рішень, доступних навіть у найвіддаленіших громадах;
- навчання держслужбовців, освітян і громадських діячів щодо принципів роботи криптовалют і блокчейну.

Особливої актуальності впровадження криптовалют набуває в контексті післявоєнного відновлення України [27]. Мобільні цифрові фінансові рішення можуть стати основою для:

- адресного розподілу соціальної допомоги (через токенізовані гаманці);
- прозорого фінансування відбудови інфраструктури (через DAO-механізми);
- залучення міжнародної допомоги та криптоінвестицій.

У цьому процесі ключову роль відіграє партнерство між державними структурами, громадянським суспільством, приватним сектором і міжнародними донорами. Формування «екосистеми інклюзії» на базі криптотехнологій передбачає не лише доступ до коштів, а й участь у їх розподілі, прозорість використання та можливість впливу на рішення. Саме ці принципи відповідають сучасним уявленням про сталий розвиток.

Отже, криптовалюти вже сьогодні доводять свою ефективність як інструмент підтримки соціально вразливих груп, забезпечення доступу до фінансових сервісів та мобілізації ресурсів у кризові періоди. Однак для того, щоб повноцінно інтегрувати ці інструменти у фінансову систему України, необхідно усунути нормативні, інфраструктурні та освітні бар’єри. За умови державної підтримки, розвитку екосистеми цифрової грамотності та партнерства з громадським сектором, криптовалюти здатні стати не лише технологічним, а й соціально трансформаційним явищем, що сприятиме побудові інклюзивного, сталого та цифрово-орієнтованого суспільства.

Отже, варто підсумувати, що і межах проведеного дослідження розкрито теоретичні, інституційні та прикладні аспекти використання криптовалют як інструменту розширення доступу до фінансових послуг, зокрема в умовах посткризового економічного відновлення.

Аналітична частина дослідження, що включала порівняльну динаміку курсів ТОП-10 криптовалют, показала наявність різних функціональних профілів цифрових активів: від стабільних платіжних засобів до інвестиційно-орієнтованих високоволатильних активів. У процесі оцінки потенційних напрямів застосування криптовалют було

сформовано класифікацію за функціональним призначенням: мікроплатежі, міжнародні перекази, цифрові сервіси, інвестиції, інклюзивні фінансові продукти. Це дає змогу сформулювати практичні рекомендації щодо впровадження криптовалют у межах національних стратегій фінансової інклюзії.

Окремо підкреслено, що український контекст характеризується високим рівнем інтеграції криптовалют у фінансову поведінку населення, зокрема через велику питому вагу стейблкоїнів. Це створює сприятливе підґрунтя для розвитку криптовалютних сервісів у сфері соціальних трансфертів, цифрових гаманців та програм допомоги вразливим групам.

Встановлено, що цифрові активи набувають дедалі більшого значення не лише як спекулятивний інструмент, а й як функціональний елемент нової фінансової екосистеми. Зокрема, децентралізовані фінансові платформи (DeFi) створюють інфраструктуру, що забезпечує альтернативний доступ до банківських послуг − таких як кредитування, страхування, інвестування − без участі традиційних фінансових посередників. Стейблкоїни (USDT, USDC) довели свою ефективність як цифрові активи з високою ціновою стабільністю, які особливо цінні в країнах з нестабільними валютами. Вони сприяють зростанню довіри до криптовалют як до інструментів розрахунку та заощадження, що є фундаментальним чинником для підвищення рівня фінансової інклюзії. Механізм децентралізованих автономних організацій (DAO) дозволяє реалізовувати фінансування громадських ініціатив, програм соціального впливу та благодійності на прозорих умовах. Цей формат підвищує ефективність цільового розподілу ресурсів і створює нові моделі соціального управління, орієнтовані на сталий розвиток.

Аналіз ринкових показників і механізмів використання криптовалют свідчить, що впровадження цифрових фінансових інструментів може значно сприяти розширенню доступу до фінансових послуг в Україні. Особливо актуальним це стає в умовах післявоєнного відновлення, коли традиційні фінансові канали можуть бути обмеженими через пошкоджену інфраструктуру та соціально-економічні виклики.

Для реалізації цього потенціалу необхідно створити сприятливе нормативно-правове середовище, інтегрувати цифрові платформи у державні системи електронних послуг, розвивати цифрову грамотність серед населення і впроваджувати партнерські проекти між державою, бізнесом і міжнародними донорами. Такий комплексний підхід дозволить використовувати криптовалюти як

потужний інструмент для фінансової інклюзії, що, у свою чергу, сприятиме сталому розвитку соціально-економічних систем.

Список використаних джерел:

1. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. 2008. URL: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf

2. CoinMarketCap. Global Cryptocurrency Market. 2025. URL: https://coinmarketcap.com/charts/

3. Antonopoulos A. M. Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies. O'Reilly Media, 2014. 298 p. URL: https://unglueit-files.s3.amazonaws.com/ebf/05db7df4f31840f0a873d6ea14dcc28d.pdf

4. Ashford K. What Is Cryptocurrency? URL: https://surl.li/zpsfza

5. Двуліт З. П., Передало Х. С., Тиліпська Р. Б. Криптовалюта: стан та тенденції розвитку. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 10–14. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2019/4.pdf

6. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20

7. Tapscott D., Tapscott A. (2018). Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin and Other Cryptocurrencies Is Changing the World. Portfolio, 432 p. URL: https://surl.li/axvrht

8. Alex de Vries A. Bitcoin's Growing Energy Problem. Joule. 2018. Vol. 2. № 5. P. 801–805. URL: doi:10.1016/j.joule.2018.04.016

9. Buterin V. Ethereum White Paper: A Next Generation Smart Contract & Decentralized Application Platform. 2014. URL: https://ethereum.org/en/whitepaper/

10. Schär F. Decentralized Finance: On Blockchain and Smart Contract-Based Financial Markets. Federal Reserve Bank of St. Louis Review. 2021. Vol. 103. № 2. P. 153-174. https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3571335

11. Saleh F. Blockchain Without Waste: Proof-of-Stake. The Review of Financial Studies. 2021. Vol. 34. № 3. P. 1156–1190. https://doi.org/10.1093/rfs/hhaa075

12. Bullmann D., Klemm J., Pinna A. In Search for Stability in Crypto-Assets: Are Stablecoins the Solution? ECB Occasional Paper Series. 2019. № 230. URL: https://surl.li/lymdts

13. Chen Y., Bellavitis C. Blockchain Disruption and Decentralized Finance: The Rise of Decentralized Business Models. Journal of Business Venturing Insights. 2019. Vol. 13. https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3483608

14. DeFi Llama. Total Value Locked in DeFi. 2025. URL: https://defillama.com/

15. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. 1996. URL: https://surl.li/yutthx

16. DeepDAO. DAO Ecosystem Statistics. 2025. URL: https://deepdao.io/organizations

17. The 2024 Global Adoption Index: Central & Southern Asia and Oceania (CSAO) Region Leads the World in Terms of Global Cryptocurrency Adoption. Chainalysis, 2024. URL: https://surl.li/iqngcj

18. The 2023 Global Crypto Adoption Index. Chainalysis, 2023. URL: https://blog.chainalysis.com/reports/2023-global-crypto-adoption-index/

19. The 2022 Global Cryptocurrency Adoption Index. Chainalysis, 2022. URL: https://blog.chainalysis.com/reports/2022-global-crypto-adoption-index

20. Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap. URL: https://coinmarketcap.com/

21. CoinLore. Незалежна платформа для дослідження криптовалютних проєктів. URL: https://www.coinlore.com

22. Statista. Статистичний портал для даних по ринку та досліджень. URL: https://www.statista.com/

23. Triple-A. Global Cryptocurrency Ownership Data. 2023. URL: https://triple-a.io/crypto-ownership-data/

24. Gurel, E., & Tat, M. (2017). SWOT Analysis: A Theoretical Review. The Journal of International Social Research, 10, 994-1006. DOI:10.17719/jisr.2017.1832

25. The Limits of DeFi for Financial Inclusion. URL: https://surl.li/hwsmqd

26. Міністерство цифрової трансформації України. Цифрова грамотність населення України 2023. URL: https://surl.li/rhaina

27. Panfilov O. (2024). The role of blockchain technologies in the post-war restoration of Ukraine. URL: https://surl.lu/pwbqhq

REFERENCES

1. Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. Retrieved from https://bitcoin.org/bitcoin.pdf

2. CoinMarketCap. (2025). *Global Cryptocurrency Market*. Retrieved from https://coinmarketcap.com/charts/

3. Antonopoulos, A. M. (2014). *Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies*. O'Reilly Media. Retrieved from https://unglueit-files.s3.amazonaws.com/ebf/05db7df4f31840f0a873d6ea14dcc28d.pdf

4. Ashford, K. *What Is Cryptocurrency?* Retrieved from https://surl.li/zpsfza

5. Dvulit, Z. P., Peredalo, Kh. S., & Tylipska, R. B. (2019). Cryptocurrency: State and Development Trends. *Ekonomika ta Derzhava*, (1), 10–14. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/1_2019/4.pdf

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On Virtual Assets: Law of Ukraine №2074-IX*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20

7. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2018). *Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin and Other Cryptocurrencies Is Changing the World*. Portfolio. Retrieved from https://surl.li/axvrht

8. de Vries, A. (2018). Bitcoin's Growing Energy Problem. *Joule*, 2(5), 801–805. https://doi.org/10.1016/j.joule.2018.04.016

9. Buterin, V. (2014). *Ethereum White Paper: A Next Generation Smart Contract & Decentralized Application Platform*. Retrieved from https://ethereum.org/en/whitepaper/

10. Schär, F. (2021). Decentralized Finance: On Blockchain and Smart Contract-Based Financial Markets. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 103(2), 153–174. https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3571335

11. Saleh, F. (2021). Blockchain Without Waste: Proof-of-Stake. *The Review of Financial Studies*, 34(3), 1156–1190. https://doi.org/10.1093/rfs/hhaa075

12. Bullmann, D., Klemm, J., & Pinna, A. (2019). In Search for Stability in Crypto-Assets: Are Stablecoins the Solution? *ECB Occasional Paper Series*, No. 230. Retrieved from https://surl.li/lymdts

13. Chen, Y., & Bellavitis, C. (2019). Blockchain Disruption and Decentralized Finance: The Rise of Decentralized Business Models. *Journal of Business Venturing Insights*, 13. https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3483608

14. DeFi Llama. (2025). *Total Value Locked in DeFi*. Retrieved from https://defillama.com/

15. Szabo, N. (1996). *Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets*. Retrieved from https://surl.li/yutthx

16. DeepDAO. (2025). *DAO Ecosystem Statistics*. Retrieved from https://deepdao.io/organizations

17. Chainalysis. (2024). *The 2024 Global Adoption Index: CSAO Region Leads the World*. Retrieved from https://surl.li/iqngcj

18. Chainalysis. (2023). *The 2023 Global Crypto Adoption Index*. Retrieved from https://blog.chainalysis.com/reports/2023-global-crypto-adoption-index/

19. Chainalysis. (2022). *The 2022 Global Cryptocurrency Adoption Index*. Retrieved from https://blog.chainalysis.com/reports/2022-global-crypto-adoption-index

20. CoinMarketCap. *Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap*. Retrieved from https://coinmarketcap.com/

21. CoinLore. *Independent Cryptocurrency Research Platform*. Retrieved from https://www.coinlore.com

22. Statista. *Statistics and Market Data Portal*. Retrieved from https://www.statista.com/

23. Triple-A. (2023). *Global Cryptocurrency Ownership Data*. Retrieved from https://triple-a.io/crypto-ownership-data/

24. Gurel, E., & Tat, M. (2017). SWOT Analysis: A Theoretical Review. *The Journal of International Social Research*, 10, 994–1006. https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1832

25. OECD. (2022). *The Limits of DeFi for Financial Inclusion*. Retrieved from https://surl.li/hwsmqd

26. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2023). *Digital Literacy of the Population of Ukraine*. Retrieved from https://surl.li/rhaina

27. Panfilov, O. (2024). The Role of Blockchain Technologies in the Post-War Restoration of Ukraine. *Conference Proceedings*. Retrieved from https://surl.lu/pwbqhq

УДК 336.77:502.1

Маринчак Лілія Романівна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: liliia.marynchak@nung.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8422-8114

ЕКОКРЕДИТУВАННЯ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується поступовим переходом від моделей, орієнтованих виключно на економічне зростання, до концепцій сталого розвитку, які гармонійно поєднують економічні, соціальні та екологічні аспекти. У цьому контексті відбувається фундаментальна трансформація глобальної фінансової системи, спрямована на інтеграцію принципів сталості та відповідальності у всі сегменти фінансового ринку.

Екокредитування як спеціалізований напрям фінансової діяльності, спрямований на фінансування проєктів з позитивним екологічним ефектом, стає не просто додатковим інструментом

"зеленого" фінансування, а інтегративним елементом нової фінансової архітектури, що формується в умовах переходу до моделі сталого розвитку. Це підтверджується суттєвим зростанням обсягів "зеленого" кредитування в розвинених країнах та поступовим розвитком цього сегменту на ринках, що розвиваються. Для України це питання набуває особливої актуальності в контексті післявоєнного відновлення та європейської інтеграції, оскільки принципи сталого розвитку та "зеленого" фінансування є невід'ємною частиною політики Європейського Союзу, зокрема в рамках Європейського зеленого курсу.

Незважаючи на значний науковий інтерес до проблематики екологічно орієнтованого фінансування, питання системного аналізу екокредитування залишається недостатньо дослідженим, особливо в контексті українських реалій та сучасних глобальних викликів. Існує потреба в комплексному осмисленні теоретико-методологічних засад екокредитування, аналізі його взаємозв'язку з цілями сталого розвитку, оцінці сучасного стану та тенденцій розвитку ринку екокредитування, а також розробці практичних рекомендацій щодо його вдосконалення як інструменту фінансування переходу до сталої економіки.

Науковий інтерес до концепції "зеленого" банкінгу (пізніше замість "зелений" в цьому контексті часто стали використовувати частку еко-: екобанкінг, екокредитування тощо) значно посилився протягом останніх десяти років. Дослідники визначають екобанк як особливий фінансовий інститут, що функціонує як важливий компонент "зеленої" економіки. Такий банк сприяє розвитку екологічно збалансованих та соціально відповідальних інвестицій, стимулюючи підприємницьку активність у сфері екологічно чистих виробництв через фінансування природоохоронних проєктів.

Аналізуючи дослідження питання екокредитування, можна зазначити, що значна кількість учених розглядають його переважно в контексті ширшої концепції зеленого банкінгу.

Зокрема, Н. Бісвас [1] напряму згадує "ефективне кредитування" екологічних проєктів як ключовий обов'язок банківського сектора, наголошуючи на необхідності "першочергового кредитування" галузей, що стали зеленими або активно прагнуть до екологізації. Це свідчить про те, що він розглядав зелене кредитування як центральний інструмент зеленого банкінгу.

С. Баруа у своїй праці "Принципи зеленого банкінгу" [2] підкреслює стратегічне значення банків як ключових постачальників фінансових ресурсів в економіку. Він доводить, що через відповідну

кредитну політику банківські установи здатні сприяти трансформації традиційних бізнес-моделей на екологічно дружні, впроваджуючи використання енергозберігаючих технологій як обов'язкову вимогу для отримання кредитів.

Дослідники фінансового аспекту зеленого банкінгу Н. Капур і Р. Гупта [3], Т. Баумс та А. Чан [4] також розглядали екокредитування в контексті досягнення балансу між економічними прибутками та екологічними вигодами. Їхні роботи торкаються оцінки довгострокової ефективності кредитних проєктів з урахуванням екологічних наслідків, що є фундаментальним принципом зеленого кредитування.

Серед українських дослідників вагомий внесок у розвиток концепції зеленого банкінгу зробив О. Веклич [5], який вважає зелений банкінг особливою екологічно дружньою філософією ведення бізнесу в банківському секторі, яка просуває використання ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій та продуктів для зменшення шкоди довкіллю внаслідок операційної діяльності фінансових інституцій щодо стимулювання запровадження екологічних проєктів на засадах екологічно й соціально відповідального фінансування.

О. Дзюблюк, Б. Луців, Я. Чайковський [6] систематизували підходи до визначення сутності зеленого банкінгу та окреслили перспективи його розвитку в Україні. Вчені відзначають формування нової парадигми фінансового ринку у форматі "сталого фінансування" та наголошують, що ключовим мегатрендом сучасної фінансової індустрії стали "сталі фінанси", концептуальним підґрунтям яких виступають "Цілі сталого розвитку" та глобальний кліматичний порядок денний. Особлива увага в їх дослідженнях приділяється аналізу національних ініціатив екокредитування, зокрема в контексті фінансування стратегічно важливих проєктів у сфері енергозбереження, що є важливим аспектом фінансової та енергетичної безпеки держави.

Отже, хоча усі ці дослідники не завжди використовували термін "зелене кредитування" як окрему категорію, вони фактично аналізували його сутність, принципи та механізми в рамках ширшої концепції зеленого банкінгу, розглядаючи кредитування як основний інструмент впливу банківського сектора на екологізацію економіки.

Метою даного дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування ролі екокредитування як інтегративного елемента фінансової архітектури сталого розвитку та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів "зеленого"

кредитування в контексті досягнення цілей сталого розвитку та післявоєнного відновлення України.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- розкрити теоретико-концептуальні засади екокредитування як специфічного фінансового інструменту та його місце в системі "зеленого" фінансування;
- ідентифікувати принципи та функції екокредитування в контексті формування нової фінансової архітектури, орієнтованої на сталий розвиток;
- дослідити взаємозв'язок екокредитування з цілями сталого розвитку та обґрунтувати його роль у досягненні цих цілей;
- проаналізувати міжнародні стандарти та національні підходи до регулювання "зеленого" фінансування та їх вплив на розвиток екокредитування;
- оцінити сучасний стан та динаміку розвитку ринку екокредитування в Україні, включаючи аналіз основних учасників ринку та їх продуктових пропозицій;
- виявити проблеми та обмеження розвитку екокредитування в Україні, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови;
- розробити стратегічні напрями та практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів екокредитування як інструменту фінансування переходу до сталої економіки в Україні.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується зростаючою увагою до екологічних проблем і пошуком шляхів переходу до моделі сталого розвитку, яка забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження навколишнього середовища. Важливу роль у цьому процесі відіграє трансформація фінансової системи, зокрема банківського сектору, шляхом впровадження інструментів "зеленого" фінансування, серед яких особливе місце займає екокредитування.

Екокредитування (зелене кредитування, екобанкінг) – це спеціалізований напрям кредитної діяльності фінансово-кредитних установ, спрямований на фінансування проєктів, що мають позитивний вплив на навколишнє середовище або мінімізують негативний екологічний вплив, сприяючи досягненню цілей сталого розвитку.

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до визначення поняття "екокредитування". Систематизація поглядів науковців та практиків на сутність цього терміну дозволяє виділити кілька ключових підходів.

Зокрема, О. Веклич [5] акцентує увагу на об'єкті кредитування, трактуючи екокредитування як форму кредитних відносин, за яких об'єктом кредитування виступають проєкти і технології, спрямовані на зменшення негативного впливу на довкілля, енергозбереження, раціональне використання природних ресурсів.

Б. Луців, О. Дзюблюк та Я. Чайковський та ін. [6] підкреслюють особливі умови кредитування як визначальну характеристику, визначаючи екокредитування як особливий фінансовий механізм, що передбачає надання банками позикових коштів для реалізації екологічно орієнтованих проєктів на спеціальних умовах, які відрізняються від умов традиційного кредитування.

М. Карлін [7] робить акцент на відповідності ESG-принципам, визначаючи екокредитування як кредитування проєктів, що відповідають принципам ESG (Environmental, Social, Governance) та сприяють досягненню цілей Паризької угоди щодо зміни клімату.

Міжнародна фінансова корпорація (IFC) [8] розглядає екокредитування насамперед через призму цільового призначення кредитів, визначаючи його як кредитування, при якому кошти спрямовуються на проєкти, що сприяють сталому розвитку та зниженню викидів парникових газів, включаючи проєкти відновлюваної енергетики, енергоефективності, сталого сільського господарства тощо.

Принципи відповідального банкінгу ООН (UN PRB) [9] пропонують підхід, зосереджений на узгодженні з глобальними цілями, характеризуючи екокредитування як банківську діяльність, що усвідомлено сприяє досягненню Цілей сталого розвитку ООН та Паризької кліматичної угоди шляхом надання фінансування для проєктів з позитивним екологічним впливом.

На основі аналізу наведених підходів можна запропонувати комплексне визначення екокредитування як спеціалізованого напряму банківської діяльності, що передбачає надання позикових коштів на особливих умовах для фінансування проєктів, які мають позитивний екологічний ефект та/або мінімізують негативний вплив на довкілля, з урахуванням екологічних ризиків та відповідно до принципів ESG, сприяючи досягненню цілей сталого розвитку та кліматичних цілей.

Отже, екокредитування є важливою складовою ширшого поняття "зелене фінансування", яке, окрім банківського кредитування, включає також "зелені" облігації, "зелені" інвестиційні фонди, "зелене" страхування та інші фінансові інструменти, що спрямовані на фінансування екологічно орієнтованих проєктів. Взаємозв'язок

екокредитування з іншими інструментами "зеленого" фінансування представлено на рис. 1.

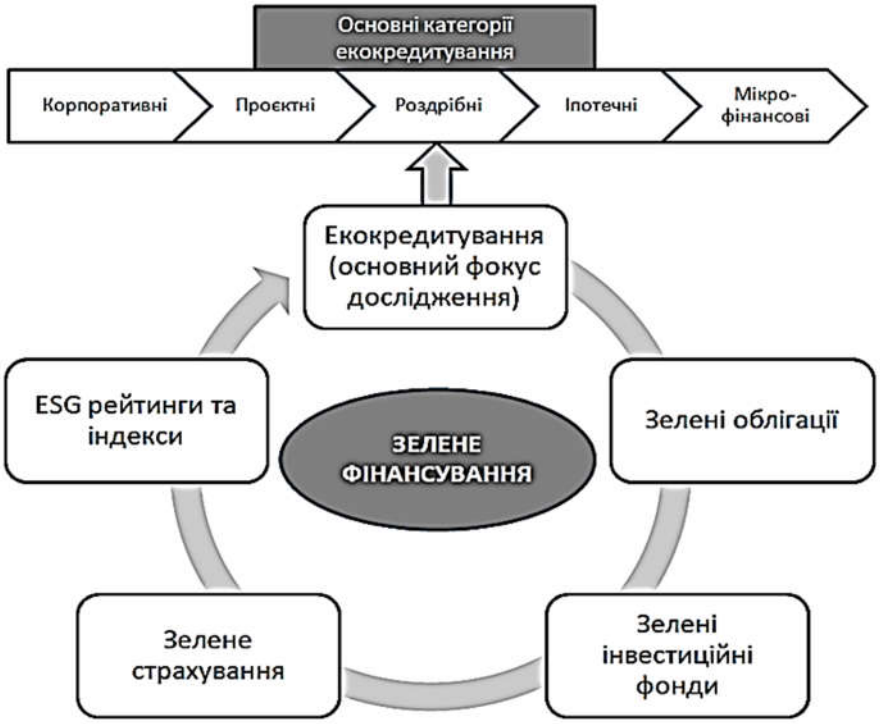

Рисунок 1 − Місце екокредитування в системі "зеленого" фінансування

Джерело: побудовано автором

Ефективне функціонування механізму екокредитування базується на дотриманні певних принципів, які визначають особливості організації кредитного процесу при фінансуванні екологічно орієнтованих проєктів. Аналіз наукових джерел та практики екокредитування дозволяє виділити наступні ключові принципи:

1. Принцип екологічної відповідальності – кредитування здійснюється з урахуванням потенційного впливу проєкту на навколишнє середовище; банк бере на себе відповідальність за непряме екологічне навантаження, яке можуть створювати профінансовані ним проєкти.

2. Принцип цільового використання – кредитні кошти повинні бути спрямовані на реалізацію проєктів, що мають чітко визначений позитивний екологічний ефект (наприклад, зниження викидів CO2, підвищення енергоефективності, впровадження відновлюваних джерел енергії тощо).

3. Принцип екологічного скринінгу та оцінки ризиків – банки проводять комплексну оцінку екологічних ризиків проєкту перед

прийняттям рішення про кредитування, що може включати екологічний аудит, оцінку відповідності проєкту екологічним стандартам, аналіз потенційних екологічних наслідків.

4. Принцип прозорості та звітності – банки повинні забезпечувати прозорість процесу екокредитування та регулярно звітувати про екологічні результати профінансованих проєктів.

5. Принцип інтеграції ESG-факторів – при прийнятті рішень про кредитування враховуються не лише екологічні (Environmental), але й соціальні (Social) та управлінські (Governance) фактори.

6. Принцип партнерства та співпраці – банки співпрацюють з міжнародними фінансовими організаціями, урядовими структурами, неурядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами для розвитку механізмів екокредитування.

7. Принцип інноваційності – банки розробляють та впроваджують інноваційні фінансові продукти та рішення для задоволення потреб екологічно орієнтованих проєктів.

8. Принцип справедливого ціноутворення – умови кредитування (відсоткові ставки, терміни, забезпечення) враховують екологічні переваги проєкту та потенційні екологічні ризики.

9. Принцип комплексності – екокредитування розглядається не як окремий напрям діяльності, а як частина загальної стратегії сталого розвитку банку.

10. Принцип постійного вдосконалення – банки постійно вдосконалюють свої підходи до екокредитування на основі накопиченого досвіду, нових наукових даних та змін у регуляторному середовищі.

Зазначені принципи відображені в різних міжнародних ініціативах та стандартах, таких як Принципи Екватора (Equator Principles) [10], Принципи відповідального банкінгу ООН [9], а також у внутрішніх політиках екологічно відповідальних банків.

Екокредитування, як специфічний фінансовий інструмент, виконує також ряд важливих функцій, які сприяють переходу до сталого розвитку. Розглянемо їх детальніше.

Перерозподільна функція – екокредити забезпечують перерозподіл тимчасово вільних фінансових ресурсів на користь проєктів, що мають позитивний екологічний ефект, сприяючи тим самим "озелененню" економіки.

Стимулююча функція – через механізм пільгового кредитування (нижчі відсоткові ставки, довші терміни кредитування, спрощені умови отримання кредиту) банки стимулюють розвиток екологічно відповідального бізнесу та впровадження "зелених" технологій.

Контрольна функція – в процесі екокредитування банки здійснюють контроль за цільовим використанням коштів та досягненням заявлених екологічних результатів, що підвищує ефективність реалізації екологічних проєктів.

Інвестиційна функція – екокредити виступають джерелом довгострокових інвестицій у проєкти, що сприяють модернізації економіки на принципах сталого розвитку.

Інноваційна функція – екокредитування сприяє розробці та впровадженню інноваційних технологій, продуктів та бізнес-моделей, що зменшують негативний вплив на навколишнє середовище.

Ризик-менеджмент – врахування екологічних ризиків у процесі кредитування дозволяє знижувати загальний рівень ризиків кредитного портфеля банку та підвищувати його якість.

Інформаційно-аналітична функція – в процесі екокредитування банки збирають, аналізують та поширюють інформацію про екологічні проєкти, сприяючи підвищенню обізнаності суспільства про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення.

Соціальна функція – екокредитування сприяє покращенню якості життя населення через фінансування проєктів, спрямованих на зменшення забруднення довкілля, розвиток "зеленої" інфраструктури, підвищення енергоефективності житла тощо.

Глобальна функція – екокредитування сприяє досягненню глобальних цілей сталого розвитку та цілей Паризької кліматичної угоди, інтегруючи національні економіки в глобальні процеси "озеленення" фінансової системи.

Особливо важливо підкреслити, що екокредитування виконує не лише традиційні функції банківського кредиту, але й сприяє трансформації економічної системи в цілому, створюючи фінансові механізми для переходу до моделі сталого розвитку.

Для ефективного функціонування системи екокредитування необхідні чіткі критерії, що дозволяють відносити проєкти до категорії "зелених" або екологічно орієнтованих. Різні міжнародні організації та національні регулятори розробляють власні класифікації та таксономії "зелених" проєктів.

Найбільш комплексним підходом на сьогодні є Таксономія сталого фінансування Європейського Союзу [11] (EU Taxonomy for Sustainable Finance), яка визначає критерії для визначення екологічно сталої економічної діяльності. Згідно з цією таксономією, діяльність може вважатись "зеленою", якщо вона робить істотний внесок у досягнення хоча б однієї з шести екологічних цілей: пом'якшення наслідків зміни клімату; адаптація до зміни клімату; стале

використання та охорона водних і морських ресурсів; перехід до циркулярної економіки; запобігання забрудненню та контроль за ним; захист та відновлення біорізноманіття та екосистем.

На основі міжнародних підходів та специфіки національних економік, різні країни розробляють власні таксономії "зелених" проєктів. В Україні наразі триває процес розробки національної таксономії "зелених" проєктів, яка має врахувати як міжнародні стандарти, так і національні пріоритети розвитку.

Основні напрямки проєктів, які зазвичай відносяться до категорії "зелених" для цілей екокредитування, представлені в табл. 1.

Таблиця 1 − Основні напрямки "зелених" проєктів для екокредитування

Категорія	Приклади проєктів
Відновлювана енергетика	Сонячні, вітрові та гідроелектростанції; біогазові установки
Енергоефективність	Модернізація виробничого обладнання; термомодернізація будівель; енергоефективне освітлення та системи енергоменеджменту
Екологічний транспорт	Електромобілі та зарядна інфраструктура; громадський електротранспорт; велосипедна інфраструктура; мультимодальні транспортні системи
Управління відходами	Сортування та переробка відходів; компостування органічних відходів; виробництво біогазу з відходів; рекультивація сміттєзвалищ; системи циркулярної економіки
Водний менеджмент	Очисні споруди; системи збору та очищення дощової води; водозберігаючі технології; системи повторного використання води; відновлення водних екосистем
Стале сільське господарство	Органічне землеробство; крапельне зрошення; точне землеробство; зниження викидів метану у тваринництві
"Зелене" будівництво	Енергопасивні будинки; будівлі з сертифікацією LEED/BREEAM; використання екологічних будматеріалів; "зелені" дахи та вертикальне озеленення; розумні будинки з енергозберігаючими системами
Збереження біорізноманіття	Лісовідновлення; створення та підтримка заповідників; відновлення деградованих земель; створення екологічних коридорів; збереження зникаючих видів
Адаптація до зміни клімату	Протипаводкові споруди; системи раннього попередження про стихійні лиха; посухостійке сільське господарство; диверсифікація джерел води

Джерело: складено автором на основі [12, 13, 14, 15]

Аналіз наведених напрямків "зелених" проєктів свідчить про широкий спектр можливостей для екокредитування в різних секторах економіки. Це дозволяє банкам формувати диверсифіковані портфелі

екокредитів, що знижує ризики та підвищує стійкість банківської системи.

Отже, екокредитування є важливим фінансовим інструментом, що забезпечує мобілізацію капіталу для фінансування екологічно орієнтованих проєктів та сприяє досягненню цілей сталого розвитку. Подальший розвиток механізмів екокредитування вимагає удосконалення нормативно-правової бази, розвитку національних таксономій "зелених" проєктів, підвищення обізнаності бізнесу та населення про можливості екокредитування, а також розширення співпраці банків з міжнародними фінансовими організаціями та урядовими структурами.

Концепція сталого розвитку, що сформувалася наприкінці XX століття, стала відповіддю на глобальні виклики людства, пов'язані з погіршенням стану навколишнього середовища, виснаженням природних ресурсів, соціальною нерівністю та економічною нестабільністю. Екокредитування, як спеціалізований інструмент фінансування екологічно орієнтованих проєктів, безпосередньо пов'язане з реалізацією цієї концепції. Тому варто розглянути теоретико-методологічні аспекти взаємозв'язку екокредитування та цілей сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку пройшла тривалий шлях еволюції, поступово інтегруючи екологічні, соціальні та економічні аспекти розвитку людства. Аналіз еволюції концепції сталого розвитку та ролі фінансового сектору демонструє поступове поглиблення інтеграції фінансових інструментів, зокрема екокредитування, в процеси забезпечення сталого розвитку. Якщо на початкових етапах фінансові установи лише починали враховувати екологічні ризики, то в сучасних умовах вони стали активними учасниками процесу трансформації економіки в напрямку сталого розвитку, розробляючи спеціалізовані фінансові продукти та інструменти, серед яких екокредитування займає особливе місце.

У 2015 році на Саміті ООН зі сталого розвитку були прийняті 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року, які стали глобальним орієнтиром для урядів, бізнесу, громадянського суспільства та фінансових установ [14]. Екокредитування, як інструмент фінансування екологічно орієнтованих проєктів, може сприяти досягненню більшості з цих цілей, проте ступінь взаємозв'язку з різними ЦСР є неоднаковим.

Зокрема, найтісніший взаємозв'язок екокредитування спостерігається з наступними цілями:

Ціль 7: Доступна та чиста енергія – екокредитування є ключовим інструментом фінансування проєктів з розвитку відновлюваної енергетики, підвищення енергоефективності та забезпечення доступу до чистої енергії.

Ціль 9: Промисловість, інновації та інфраструктура – екокредити сприяють модернізації промислової інфраструктури на основі ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій.

Ціль 11: Сталий розвиток міст та спільнот – екокредитування підтримує проєкти з розвитку "зеленої" міської інфраструктури, енергоефективного будівництва, екологічного транспорту.

Ціль 12: Відповідальне споживання та виробництво – екокредити фінансують проєкти з впровадження циркулярної економіки, ресурсоефективного виробництва, управління відходами.

Ціль 13: Боротьба зі зміною клімату – екокредитування відіграє ключову роль у фінансуванні проєктів з пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до кліматичних змін.

Ціль 6: Чиста вода та належні санітарні умови – еко-кредити підтримують проєкти з очищення стічних вод, ефективного використання водних ресурсів, забезпечення доступу до чистої питної води.

Ціль 15: Захист та відновлення екосистем суші – екокредитування може підтримувати проєкти з відновлення лісів, боротьби з опустелюванням, збереження біорізноманіття.

Екокредитування також опосередковано сприяє досягненню інших ЦСР, зокрема:

Ціль 1: Подолання бідності – через створення "зелених" робочих місць та покращення доступу до базових послуг;

Ціль 3: Міцне здоров'я і благополуччя – через зменшення забруднення довкілля та покращення умов життя;

Ціль 8: Гідна праця та економічне зростання – через підтримку "зеленої" економіки та створення нових робочих місць;

Ціль 10: Скорочення нерівності – через забезпечення рівного доступу до екологічних послуг та "зелених" технологій;

Ціль 17: Партнерство заради сталого розвитку – через сприяння міжсекторній співпраці для досягнення цілей сталого розвитку.

Таким чином, можна зробити висновок, що екокредитування має найбільший потенціал для сприяння досягненню цілей, пов'язаних з доступом до чистої енергії, боротьбою зі зміною клімату, розвитком сталої інфраструктури та відповідальним споживанням і виробництвом. Це обумовлено тим, що ці цілі найбільше відповідають основному призначенню екокредитування –

фінансуванню проєктів, спрямованих на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та раціональне використання природних ресурсів.

Для ефективного використання екокредитування як інструменту досягнення цілей сталого розвитку необхідні чіткі методологічні підходи до оцінки його впливу. Аналіз наукової літератури та практики діяльності фінансових установ дозволяє виділити кілька основних теоретичних підходів до такої оцінки:

1. Підхід на основі оцінки екологічного впливу (Environmental Impact Assessment, EIA) – передбачає оцінку потенційного впливу проєкту на навколишнє середовище, включаючи прямі та непрямі ефекти. Цей підхід дозволяє визначити, наскільки проєкт, що фінансується через екокредитування, сприяє зменшенню негативного впливу на довкілля.

2. Підхід на основі оцінки життєвого циклу (Life Cycle Assessment, LCA) – розглядає вплив проєкту на навколишнє середовище протягом всього його життєвого циклу, від видобутку сировини до утилізації. Цей підхід дозволяє оцінити повний екологічний слід проєкту, що особливо важливо для досягнення Цілі 12 (Відповідальне споживання та виробництво).

3. Підхід на основі оцінки вуглецевого сліду (Carbon Footprint Assessment) – фокусується на оцінці впливу проєкту на зміну клімату через викиди парникових газів. Цей підхід є особливо важливим для оцінки внеску екокредитування у досягнення Цілі 13 (Боротьба зі зміною клімату).

4. Підхід на основі ESG-критеріїв (Environmental, Social, and Governance) – розширює оцінку впливу проєкту з чисто екологічних аспектів на соціальні та управлінські, що дозволяє більш комплексно оцінити внесок у досягнення цілей сталого розвитку.

5. Підхід на основі оцінки впливу на сталий розвиток (Sustainable Development Impact Assessment, SDIA) – передбачає оцінку впливу проєкту на досягнення конкретних індикаторів цілей сталого розвитку. Цей підхід дозволяє безпосередньо пов'язати результати проєкту з прогресом у досягненні ЦСР.

6. Підхід на основі оцінки соціальної віддачі від інвестицій (Social Return on Investment, SROI) – оцінює співвідношення між соціальними, екологічними та економічними вигодами та витратами проєкту, що дозволяє визначити його ефективність з точки зору сталого розвитку.

Кожен із розглянутих підходів має свої переваги та обмеження, тому на практиці часто використовується їх комбінація для більш

комплексної оцінки впливу екокредитування на досягнення цілей сталого розвитку. Вибір конкретного підходу або їх комбінації залежить від специфіки проєкту, вимог зацікавлених сторін, доступності даних та ресурсів для проведення оцінки.

На основі проведеного аналізу теоретичних підходів до взаємозв'язку екокредитування та цілей сталого розвитку можна запропонувати концептуальну модель, що відображає механізм впливу екокредитування на досягнення ЦСР (рис. 2).

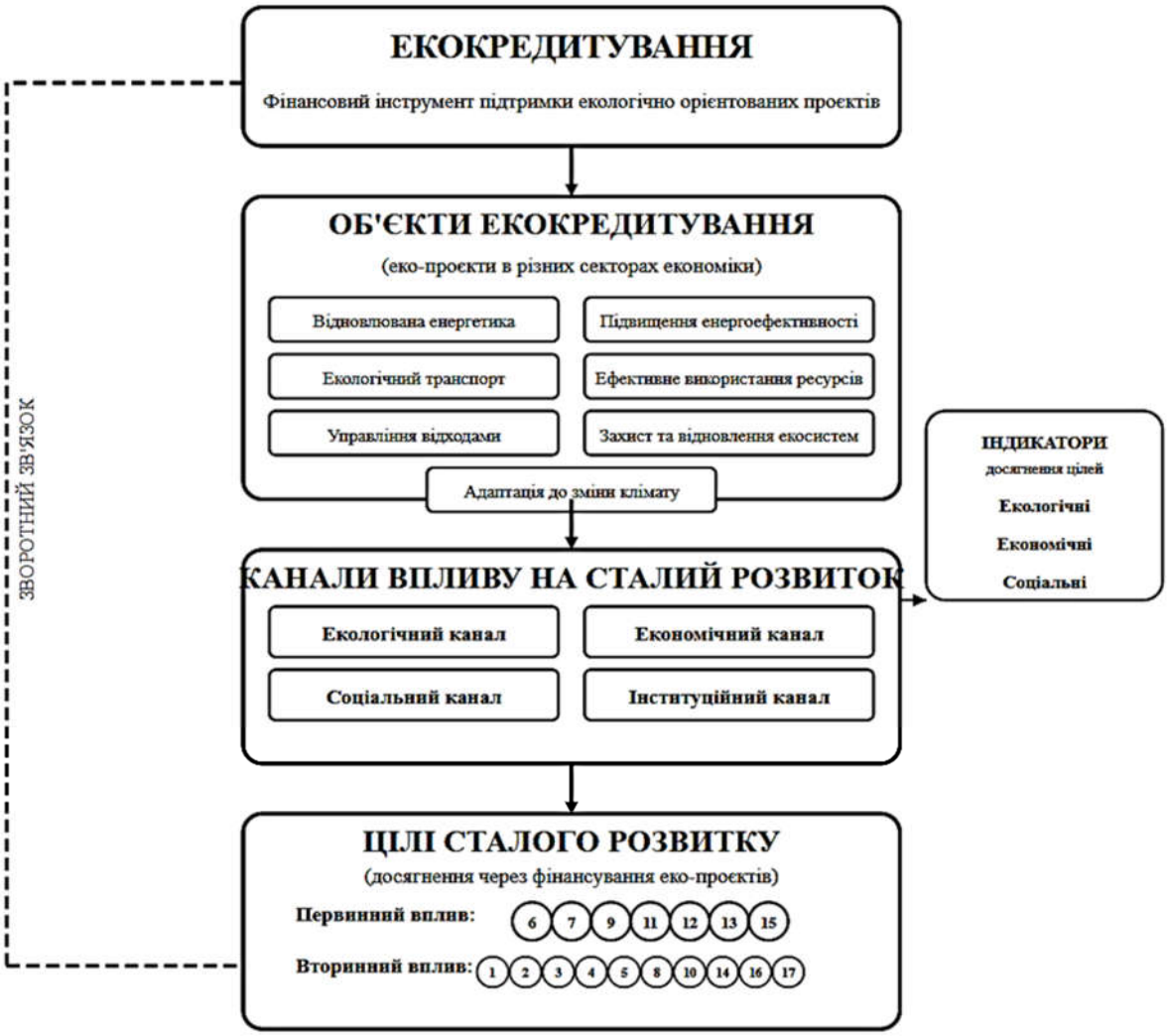

Рисунок 2 − Концептуальна модель взаємозв'язку екокредитування та цілей сталого розвитку

Джерело: побудовано автором

Запропонована концептуальна модель включає наступні ключові елементи:

1. Екокредитування як фінансовий інструмент – передбачає надання кредитних ресурсів на пільгових умовах для фінансування екологічно орієнтованих проєктів у різних секторах економіки.

2. Об'єкти екокредитування – проєкти, що мають позитивний екологічний ефект, такі як:

- проєкти з розвитку відновлюваної енергетики;
- проєкти з підвищення енергоефективності;
- проєкти з розвитку екологічного транспорту;
- проєкти з ефективного використання ресурсів;
- проєкти з управління відходами;
- проєкти з захисту та відновлення екосистем;
- проєкти з адаптації до зміни клімату.

3. Канали впливу екокредитування на сталий розвиток:

- екологічний канал: зниження забруднення, збереження біорізноманіття, ефективне використання ресурсів;
- економічний канал: створення "зелених" робочих місць, розвиток "зеленої" економіки, підвищення конкурентоспроможності;
- соціальний канал: покращення якості життя, зниження захворюваності, підвищення обізнаності про екологічні проблеми;
- інституційний канал: розвиток нормативно-правової бази, впровадження нових стандартів та практик, посилення міжсекторної співпраці.

4. Цілі сталого розвитку, на досягнення яких впливає екокредитування:

- первинний вплив: ЦСР 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15;
- вторинний вплив: ЦСР 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 14, 16, 17.

5. Індикатори досягнення цілей сталого розвитку:

1) екологічні: зниження викидів парникових газів, підвищення енергоефективності, збільшення частки відновлюваної енергії, зменшення обсягів відходів;

2) економічні: зростання інвестицій у "зелену" економіку, створення нових робочих місць, підвищення продуктивності ресурсів;

3) соціальні: покращення доступу до чистої енергії та води, зниження рівня захворюваності, підвищення якості життя.

6. Зворотний зв'язок – досягнення цілей сталого розвитку створює сприятливі умови для подальшого розвитку екокредитування через:

- посилення інституційної підтримки;
- зростання попиту на "зелені" фінансові продукти;
- розвиток технологій, що знижують ризики "зелених" проектів;
- підвищення екологічної свідомості суспільства.

Ключова особливість запропонованої моделі полягає в тому, що вона відображає не лише прямий вплив екокредитування на досягнення окремих цілей сталого розвитку, але й взаємозв'язки між

різними цілями та ефект зворотного зв'язку, коли досягнення цілей сталого розвитку створює умови для подальшого розвитку екокредитування.

Отже, екокредитування є важливим інструментом досягнення цілей сталого розвитку, що дозволяє мобілізувати фінансові ресурси для екологічно орієнтованих проєктів у різних секторах економіки. Ефективність цього інструменту залежить від правильного визначення пріоритетних напрямків фінансування, розробки чітких критеріїв оцінки проєктів, налагодження системи моніторингу та оцінки результатів, а також розвитку інституційної підтримки та партнерства між різними зацікавленими сторонами.

Розвиток екокредитування як інструменту досягнення цілей сталого розвитку неможливий без наявності чітких стандартів, принципів та нормативних рамок, які визначають сутність та умови "зеленого" фінансування. Тому важливо звернути увагу на ключові міжнародні ініціативи та стандарти, а також особливості національного регулювання "зеленого" фінансування в різних країнах, включаючи Україну.

Міжнародні стандарти "зеленого" фінансування формують глобальну архітектуру регулювання та створюють умови для гармонізації підходів до екокредитування в різних країнах. Розглянемо основні міжнародні ініціативи та стандарти, що впливають на розвиток екокредитування.

1. Принципи відповідального банкінгу ООН (UN Principles for Responsible Banking) були розроблені Фінансовою ініціативою Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP FI) у 2019 році [9]. Станом на 2025 рік ці принципи підписали понад 350 банків. Основні положення включають:
   - узгодження бізнес-стратегії банку з Цілями сталого розвитку;
   - постійне збільшення позитивного впливу банку на довкілля;
   - відповідальну роботу з клієнтами для заохочення сталих практик; взаємодію із зацікавленими сторонами;
   - відповідальну банківську культуру;
   - прозорість і підзвітність.
2. Принципи Екватора (Equator Principles), вперше прийняті у 2003 році та оновлені до четвертої версії у 2020 році [10], є добровільною системою управління ризиками для фінансових установ, яка допомагає визначити, оцінити та управляти екологічними та соціальними ризиками в проєктному фінансуванні. Вони включають положення щодо категоризації проєктів за рівнем ризику, проведення екологічної та соціальної оцінки, розробки планів

управління ризиками, взаємодії із зацікавленими сторонами, встановлення механізмів розгляду скарг, незалежного моніторингу та звітності.

3. Таксономія сталого фінансування ЄС (EU Taxonomy for Sustainable Finance) [11] є класифікаційною системою, що визначає критерії для визначення екологічно сталої економічної діяльності. Відповідно до Таксономії, економічна діяльність вважається "зеленою", якщо вона: робить істотний внесок у досягнення хоча б однієї з шести екологічних цілей; не завдає значної шкоди іншим цілям; відповідає мінімальним соціальним гарантіям; відповідає технічним критеріям відбору.

4. Рекомендації Цільової групи з розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом (TCFD) розроблені для допомоги організаціям у розкритті інформації про кліматичні ризики та можливості [16]. Вони охоплюють чотири тематичні сфери: управління, стратегію, управління ризиками, показники та цілі. Впровадження цих рекомендацій банками сприяє більш прозорому та систематичному підходу до оцінки кліматичних ризиків у кредитних портфелях.

5. Глазгівський фінансовий альянс для нульових викидів (GFANZ), створений у 2021 році, об'єднує фінансові установи, які зобов'язуються досягти нульових чистих викидів парникових газів до 2050 року [17]. Банки, що приєдналися до Альянсу банків з нульовими викидами (NZBA), зобов'язуються переспрямувати свої портфелі кредитування та інвестицій для фінансування низьковуглецевої економіки, встановити науково обґрунтовані цілі та щорічно звітувати про свій прогрес.

Аналіз міжнародних стандартів показує, що вони формують комплексну систему регулювання та методологічної підтримки екокредитування. Ці стандарти взаємно доповнюють один одного: одні фокусуються на загальних принципах відповідального банкінгу, інші – на специфічних аспектах, таких як управління екологічними ризиками, класифікація "зелених" проєктів, розкриття кліматичної інформації та декарбонізація портфелів.

На основі міжнародних стандартів та з урахуванням національних особливостей різні країни розробляють власні підходи до регулювання "зеленого" фінансування.

Зокрема, Європейський Союз є світовим лідером у розвитку регуляторної бази для "зеленого" фінансування. Ключові елементи включають:

- Таксономію ЄС;
- Регламент про розкриття інформації, пов'язаної зі сталим розвитком, у секторі фінансових послуг (SFDR);
- Стандарт зелених облігацій ЄС;
- Директиву про корпоративну звітність зі сталого розвитку (CSRD);
- Кліматичні бенчмарки.

Регуляторна база ЄС створює сприятливі умови для розвитку екокредитування, встановлюючи єдині стандарти для визначення "зелених" проєктів, вимоги до розкриття інформації та звітності.

Китай активно розвиває власну систему регулювання "зеленого" фінансування, ключові елементи якої включають:

- Керівництво з розвитку системи зеленого фінансування;
- Каталог проєктів, підтримуваних зеленими облігаціями;
- Керівництво з екологічних ризиків для банків та страхових компаній;
- Пілотні зони зеленого фінансування;
- Систему оцінки зеленого кредитування.

Особливістю китайської системи є більш активна роль центрального банку та використання прямих регуляторних інструментів для стимулювання екокредитування.

Велика Британія розробляє власну систему регулювання "зеленого" фінансування, яка включає:

- Зелену таксономію Великої Британії;
- Вимоги до розкриття інформації, пов'язаної з кліматом;
- Стандарти зелених фінансових продуктів;
- Кліматичні стрес-тести для банків;
- Стратегію зеленого фінансування.

Особливістю британської системи є акцент на розкритті інформації, пов'язаної з кліматом, та активна роль центрального банку у проведенні кліматичних стрес-тестів.

США історично відставали у розвитку регуляторної бази для "зеленого" фінансування, але ситуація змінилася з приходом адміністрації Байдена. Ключові елементи включають: пропоновані правила Комісії з цінних паперів і бірж (SEC) щодо розкриття інформації, пов'язаної з кліматом; ініціативи Федеральної резервної системи; програми зелених кредитних гарантій; стандарти сталого фінансування, розроблені галузевими асоціаціями; державні ініціативи окремих штатів. Особливістю американської системи є більша роль ринкових механізмів та галузевих ініціатив.

В Україні процес формування регуляторної бази для "зеленого" фінансування знаходиться на початковому етапі, але вже зроблено певні кроки:

- розроблена Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (включає цілі щодо розвитку "зеленого" фінансування);
- розроблена Дорожня карта з розвитку "зеленого" фінансування; підготовлено проєкт закону про "зелені" облігації;
- розроблено Керівництво з екологічної та соціальної політики Національного банку України;
- триває розробка української "зеленої" таксономії;
- реалізується проєкт "Сталі фінанси".

Важливо зазначити, що повномасштабна війна, розпочата росією проти України в лютому 2022 року, значно ускладнила процес розвитку "зеленого" фінансування в країні. Проте, в контексті післявоєнного відновлення та євроінтеграції, "зелене" фінансування розглядається як один із пріоритетних напрямів.

Міжнародні та національні стандарти "зеленого" фінансування мають багатогранний вплив на розвиток екокредитування. Основні аспекти цього впливу включають:

1. Визначення критеріїв для екокредитування – стандарти визначають критерії, за якими проєкт може бути класифікований як "зелений" та отримати доступ до екокредитування. Це забезпечує чіткість та прозорість для всіх учасників ринку.

2. Формування методологічної бази для оцінки екологічних ризиків – стандарти формують методологічну базу для оцінки екологічних ризиків при кредитуванні, що дозволяє банкам більш ефективно управляти ризиками у своїх портфелях.

3. Стимулювання розвитку нових кредитних продуктів – стандарти стимулюють банки до розробки нових кредитних продуктів, що відповідають критеріям сталості.

4. Підвищення прозорості та довіри на ринку – вимоги до розкриття інформації та звітності сприяють підвищенню прозорості ринку екокредитування та довіри зацікавлених сторін.

5. Створення конкурентних переваг для банків – банки, що активно впроваджують стандарти "зеленого" фінансування, можуть отримати конкурентні переваги на ринку.

6. Уніфікація підходів на міжнародному рівні – міжнародні стандарти сприяють уніфікації підходів до екокредитування на глобальному рівні, що полегшує міжнародне співробітництво.

7. Регуляторні стимули та обмеження – національні регуляторні рамки можуть включати як стимули для розвитку екокредитування,

так і обмеження для кредитування проєктів з високим рівнем екологічних ризиків.

8. Механізми моніторингу та верифікації – стандарти часто включають вимоги щодо моніторингу та верифікації екологічних результатів проєктів.

На рис. 3 представлено модель впливу міжнародних та національних стандартів на розвиток екокредитування, яка демонструє взаємозв'язок між міжнародними стандартами, національними регуляторними рамками, механізмами їх впливу на розвиток екокредитування, результатами цього впливу та кінцевою метою – досягненням цілей сталого розвитку. Важливим елементом моделі є також зворотний зв'язок, коли досягнення цілей сталого розвитку стимулює подальше вдосконалення стандартів "зеленого" фінансування.

Рисунок 3 − Модель впливу міжнародних та національних стандартів на розвиток екокредитування

Джерело: побудовано автором

Отже, міжнародні та національні стандарти "зеленого" фінансування відіграють ключову роль у розвитку екокредитування як інструменту досягнення цілей сталого розвитку, створюючи методологічну базу та регуляторне середовище для ефективного використання цього інструменту банками та іншими фінансовими установами.

Таким чином, теоретичне дослідження екокредитування дозволило визначити його сутність, принципи та функції, встановити взаємозв'язок з цілями сталого розвитку, проаналізувати міжнародні та національні стандарти "зеленого" фінансування та їх вплив на розвиток екокредитування. Виявлено, що в Україні існує значний потенціал для розвитку екокредитування, особливо в контексті післявоєнного відновлення та процесу євроінтеграції, що потребує активних зусиль з боку регуляторів, фінансових установ та інших зацікавлених сторін.

Ґрунтуючись на теоретичному базисі екокредитування як інструменту сталого розвитку, доцільно перейти до детального аналізу існуючої практики, тенденцій та перспектив його застосування в контексті сучасних економічних викликів та екологічних імперативів. Ринок екокредитування в Україні останніми роками демонструє динамічний розвиток, попри складну економічну ситуацію та виклики, пов'язані з військовою агресією росії. Аналіз даних Національного банку України, звітів міжнародних фінансових організацій та відкритої інформації банків дозволяє сформувати об'єктивну картину сучасного стану ринку "зеленого" кредитування в країні. За даними Національного банку України [18], обсяг "зелених" кредитів у портфелях українських банків з 2019 по 2023 рік збільшився більш ніж утричі – з приблизно 9 млрд. грн. до 30 млрд. грн. (рис. 4). При цьому найбільш активне зростання спостерігалося у 2021-2022 роках, що пов'язано з підвищенням екологічної свідомості бізнесу та населення, а також із впровадженням спеціальних програм підтримки екопроєктів з боку міжнародних фінансових інституцій та держави.

Варто зазначити, що частка "зелених" кредитів у загальному кредитному портфелі банківської системи України залишається порівняно невеликою – приблизно 3,5% станом на кінець 2023 року. Це значно нижче показників розвинених країн, де частка "зеленого" фінансування може досягати 10-15%. Однак позитивною є стійка тенденція до зростання цієї частки – з 1,2% у 2019 році до 3,5% у 2023 році, що свідчить про поступовий розвиток цього напрямку банківського кредитування.

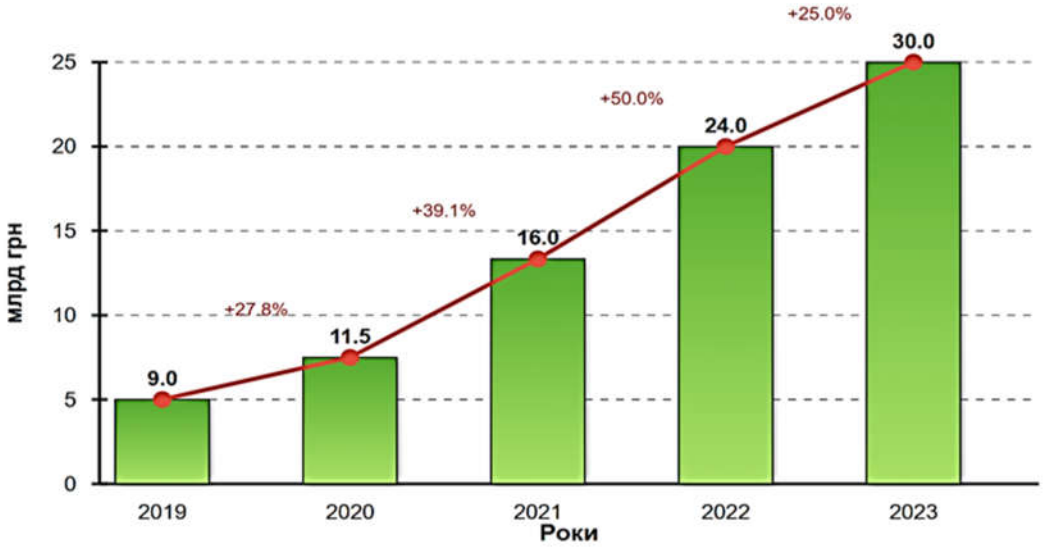

Рисунок 4 – Динаміка обсягів екокредитування в Україні, 2019-2023 рр., млрд. грн. [18]

Секторальна структура екокредитування в Україні демонструє певні особливості, що відображають специфіку національної економіки та пріоритети сталого розвитку (рис. 5).

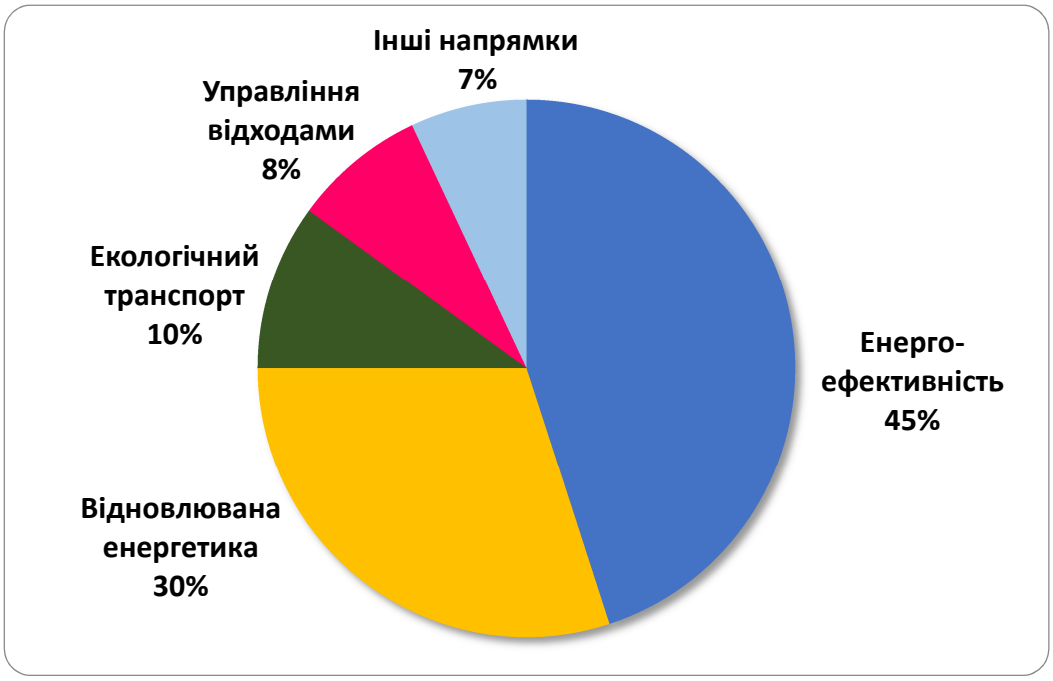

Рисунок 5 – Секторальна структура екокредитування в Україні, 2023 р., % [18]

Найбільша частка екокредитів (близько 45%) припадає на проєкти з енергоефективності – модернізацію виробництва, термомодернізацію будівель, впровадження енергоефективного обладнання тощо. Це пояснюється високою енергоємністю

української економіки та значним потенціалом для економії енергоресурсів.

Друге місце посідають проєкти з відновлюваної енергетики – близько 30% від загального обсягу екокредитування. Основні напрямки – сонячна та вітрова енергетика, біогазові установки, малі гідроелектростанції. Варто зазначити, що з початком повномасштабної війни частка цього сектора дещо знизилася через підвищення ризиків для великих енергетичних проєктів, але залишається значною.

Екологічний транспорт займає приблизно 10% ринку екокредитування – це переважно кредити на придбання електромобілів та розвиток зарядної інфраструктури. Близько 8% припадає на управління відходами та циркулярну економіку – проєкти з переробки відходів, впровадження безвідходних технологій, організації роздільного збору сміття тощо.

Решта напрямків – водний менеджмент, стале землекористування, адаптація до змін клімату та інші екологічні проєкти – займають приблизно 7% від загального обсягу екокредитування.

Щодо сегментації ринку за типами позичальників, то станом на 2023 рік розподіл виглядає наступним чином (рис. 6): корпоративний сектор (великий бізнес) – 45%; малий і середній бізнес – 35%; роздрібні клієнти (фізичні особи) – 15%; муніципалітети та комунальні підприємства – 5%.

Рисунок 6 − Структура екокредитування
за типами позичальників в Україні, 2023 р., % [18]

Така структура пояснюється тим, що великі корпоративні клієнти мають більше можливостей для реалізації масштабних екологічних проєктів, особливо в сфері відновлюваної енергетики та енергоефективності промислових підприємств. Водночас спостерігається тенденція до збільшення частки малого і середнього бізнесу, а також роздрібних клієнтів, що пов'язано з розширенням пропозиції банківських екопродуктів для цих сегментів та підвищенням їхньої доступності.

Важливо відзначити, що ринок екокредитування в Україні значною мірою залежить від міжнародної фінансової підтримки. За оцінками експертів [15], близько 70% ресурсів для "зеленого" кредитування в Україні надходить від міжнародних фінансових організацій, таких як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Міжнародна фінансова корпорація (IFC), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Світовий банк та інші. Це дозволяє українським банкам пропонувати більш привабливі умови за екокредитами порівняно зі звичайними комерційними позиками.

Ринок екокредитування в Україні характеризується значною концентрацією – основна частка "зелених" кредитів припадає на обмежену кількість банків. Лідером українського ринку екокредитування є АБ "Укргазбанк", який позиціонує себе як еко-банк і цілеспрямовано розвиває це стратегічний напрямок з 2015 року. Станом на кінець 2023 року АБ "Укргазбанк" контролює приблизно 55% ринку екокредитування в Україні [20]. Такий високий показник пояснюється стратегічною орієнтацією банку на "зелене" фінансування, наявністю спеціалізованого підрозділу з екобанкінгу, широкою лінійкою екокредитних продуктів та активною співпрацею з міжнародними фінансовими організаціями.

Другу позицію на ринку займає "Укрексімбанк" з часткою близько 12%. Банк активно розвиває екологічні напрямки кредитування, маючи доступ до ресурсів міжнародних фінансових організацій для фінансування проєктів з енергоефективності та відновлюваної енергетики.

На третьому місці – "ПриватБанк" з часткою близько 8%. Незважаючи на те, що банк не позиціонує себе як спеціалізований у "зеленому" фінансуванні, значна клієнтська база та розгалужена мережа дозволяють йому займати помітну частку ринку, особливо в сегменті роздрібного екокредитування (кредити на електромобілі, сонячні панелі для домогосподарств тощо).

Інші помітні учасники ринку екокредитування в Україні: "Креді Агріколь Банк" (6%), "ОТП Банк" (5%), "Райффайзен Банк" (4%),

"Укрсиббанк" (3%), "ПУМБ" (2%) та інші банки (табл. 2). Аналіз частки "зелених" кредитів у загальному кредитному портфелі різних банків показує суттєві відмінності в стратегічних підходах фінансових установ до екокредитування.

Таблиця 2 − Частка банків на ринку екокредитування та частка "зелених" кредитів у кредитному портфелі банків України, 2023 р. [20]

Банк	Частка "зелених" кредитів у загальному кредитному портфелі, %	Частка банку на ринку екокредитування України, %
АБ "Укргазбанк"	38,5	55
"Укрексімбанк"	8,7	12
"Креді Агріколь Банк"	7,2	6
"ОТП Банк"	5,6	4
"Райффайзен Банк"	4,8	5
"Укрсиббанк"	4,2	3
"ПриватБанк"	2,1	8
"ПУМБ"	1,9	2
Інші банки	<1,5	5

Як бачимо з табл. 2, АБ "Укргазбанк" суттєво випереджає інші банки за часткою "зелених" кредитів у своєму портфелі – 38,5%, що більш ніж у чотири рази перевищує показник наступного за цим критерієм банку ("Укрексімбанк" з 8,7%). Це підтверджує особливу роль АБ "Укргазбанк" як спеціалізованого екобанку України.

Цікаво відзначити, що банки з іноземним капіталом ("Креді Агріколь Банк", "ОТП Банк", "Райффайзен Банк", "Укрсиббанк") демонструють досить високі показники – від 4,2% до 7,2%, що відображає загальносвітову тенденцію до підвищеної уваги європейських банківських груп до екологічних аспектів.

"ПриватБанк", незважаючи на значну абсолютну частку ринку, має порівняно невисокий показник частки "зелених" кредитів у своєму портфелі – 2,1%, що нижче середнього показника по банківській системі (3,5%). Це пояснюється дуже широкою диверсифікацією кредитного портфеля банку та відсутністю спеціалізації саме на екологічних проєктах.

Аналіз джерел фінансування екокредитних програм різних банків (табл. 3) показує суттєві відмінності в підходах та можливостях залучення ресурсів для "зеленого" кредитування.

Як видно з табл. 3, більшість українських банків, що активно займаються екокредитуванням, залежать від міжнародних кредитних ліній як основного джерела ресурсів для фінансування "зелених"

проєктів. Особливо це характерно для АБ "Укргазбанк", де частка міжнародних ресурсів перевищує 80% від загального обсягу екокредитування.

Таблиця 3 − Джерела фінансування екокредитних програм банків

Банк	Міжнародні кредитні лінії	Власні ресурси	Державні програми	Інші джерела
АБ "Укргазбанк"	ЄБРР, ЄІБ, IFC, Світовий банк, GGF, GCF (понад 80% екокредитів)	Близько 15%	Еко-енергоефективність (до 5%)	Цільові "зелені" облігації (пілотний проєкт)
"Укрексімбанк"	ЄБРР, ЄІБ, Світовий банк (близько 70% екокредитів)	Близько 25%	Еко-енергоефективність (до 5%)	-
"ПриватБанк"	ЄБРР (близько 30% екокредитів)	Близько 65%	Еко-енергоефективність (до 5%)	-
"Креді Агріколь Банк"	ЄБРР, IFC, ЄІБ (близько 65% екокредитів)	Близько 30%	Еко-енергоефективність (до 5%)	Ресурси материнської групи Crédit Agricole
"ОТП Банк"	ЄБРР, IFC (близько 60% екокредитів)	Близько 35%	Еко-енергоефективність (до 5%)	Ресурси материнської групи OTP Group
"Райффайзен Банк"	ЄБРР, ЄІБ (близько 65% екокредитів)	Близько 30%	Еко-енергоефективність (до 5%)	Ресурси материнської групи Raiffeisen

Джерело: складено автором на основі [21, 22, 23, 24, 25, 26]

Банки з іноземним капіталом ("Креді Агріколь Банк", "ОТП Банк", "Райффайзен Банк") мають додаткову перевагу у вигляді можливості залучення ресурсів від своїх материнських груп, які часто мають власні стратегії "зеленого" фінансування та відповідні цільові фонди.

Державна програма "Еко-енергоефективність", що адмініструється Фондом енергоефективності, має незначну частку в загальній структурі ресурсів для екокредитування (до 5% у кожному з банків), що вказує на потребу в посиленні державної підтримки "зеленого" фінансування в Україні.

Варто відзначити, що АБ "Укргазбанк" є єдиним українським банком, що розпочав пілотний проєкт з випуску цільових "зелених" облігацій для залучення додаткових ресурсів на фінансування

екологічних проєктів, що відповідає світовим тенденціям розвитку ринку "зеленого" фінансування.

Аналіз умов екокредитування різних банків України дозволяє виділити характерні особливості та конкурентні переваги окремих фінансових установ (табл. 4). За даними таблиці можна зробити висновок про те, що на ринку екокредитування України сформувалися різні стратегічні підходи банків, які відображають їхнє загальне позиціонування та конкурентні переваги.

Таблиця 4 − Конкурентні переваги українських банків на ринку екокредитування

Банк	Ключові конкурентні переваги	Особливості підходу до екокредитування
АБ "Укргазбанк"	Найнижчі процентні ставки; найдовші терміни; спеціалізований підрозділ з екобанкінгу; найширша лінійка продуктів; технічна експертиза	Повний цикл супроводу екопроєктів; проєктне фінансування; власна методологія оцінки екологічного ефекту
"Укрексімбанк"	Великі суми фінансування; досвід роботи з корпоративними клієнтами; доступ до міжнародних ресурсів	Фокус на експортоорієнтованих екопроєктах; індивідуальний підхід до великих проєктів
"ПриватБанк"	Найпростіші процедури оформлення; найширша мережа; інтеграція з екосистемою банку	Фокус на масовому роздрібному сегменті; цифровий підхід до обслуговування
"Креді Агріколь Банк"	Галузева експертиза (особливо в агросекторі; підтримка материнської групи; гнучкий підхід до забезпечення	Поєднання екологічних та галузевих програм; егроеко-проєкти як окремий напрямок
"ОТП Банк"	Досвід роботи з МСБ; спрощені процедури для малих проєктів; додаткові сервіси	Інтеграція екологічних вимог у стандартні кредитні продукти; підхід, орієнтований на малий та середній бізнес
"Райффайзен Банк"	Комплексний підхід до фінансування; додаткові бонусні програми; інтеграція з іншими продуктами банку	Пакетні пропозиції для екологічних проєктів; сегментований підхід за розміром бізнесу

Джерело: складено автором на основі [21, 22, 23, 24, 25, 26]

Наприклад, АБ "Укргазбанк" є єдиним банком з комплексним спеціалізованим підходом до екокредитування, що охоплює весь цикл роботи з екологічними проєктами – від консультацій та технічної експертизи до фінансування та моніторингу результатів. Це дозволяє банку пропонувати найбільш конкурентні умови та найширшу лінійку продуктів у цій сфері.

"Укрексімбанк" фокусується на великих корпоративних екопроєктах, особливо тих, що мають експортний потенціал, що відповідає загальній спеціалізації банку. "ПриватБанк" використовує свої переваги в масовому роздрібному сегменті, пропонуючи максимально спрощені процедури для типових екокредитів, особливо на придбання електромобілів та сонячних панелей для домогосподарств.

Банки з іноземним капіталом ("Креді Агріколь Банк", "Райффайзен Банк") використовують міжнародний досвід своїх материнських груп та поступово інтегрують екологічні критерії в свою загальну кредитну політику. Окрім цього, "Креді Агріколь Банк" виділяється спеціалізацією на екологічних проєктах в агросекторі.

Таким чином, аналіз конкурентних переваг українських банків в зеленому кредитуванні демонструє значну диференціацію пропозицій за умовами, цільовими сегментами та джерелами фінансування, проте спільною тенденцією залишається висока залежність від міжнародних кредитних ліній, що свідчить про необхідність розвитку внутрішніх механізмів фінансування екологічних проєктів для забезпечення сталого зростання даного ринкового сегменту.

Отже, проведене дослідження свідчить про значний потенціал екокредитування як інструменту досягнення цілей сталого розвитку в Україні. Водночас, попри позитивну динаміку розвитку цього сегмента банківського ринку, існує низка проблем та обмежень, які стримують його ефективне функціонування та не дозволяють повною мірою реалізувати потенціал "зеленого" фінансування в національній економіці (рис. 7).

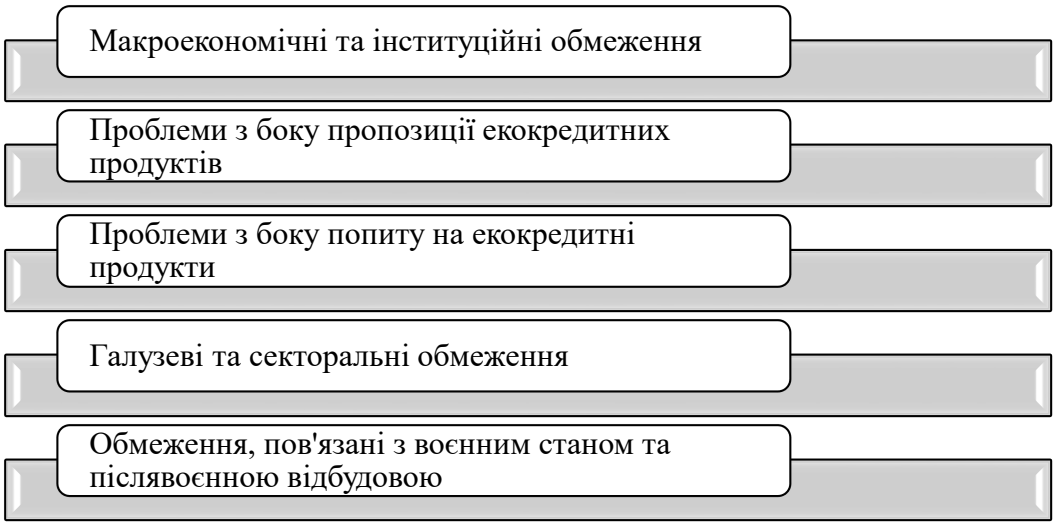

Рисунок 7 − Основні групи проблем та обмежень розвитку ринку екокредитування в Україні

Джерело: побудовано автором

Ці проблеми мають комплексний характер і проявляються на різних рівнях – від макроекономічного та інституційного до рівня фінансових установ та кінцевих споживачів екокредитних продуктів. Системне розуміння цих проблем є необхідною передумовою для розробки ефективних механізмів їх подолання та формування дієвої стратегії розвитку екокредитування в Україні.

Розглянемо детальніше кожну із наведених на рис. 7 груп:

1. Макроекономічні та інституційні обмеження.

Перша група проблем пов'язана з макроекономічними умовами функціонування банківської системи та інституційним середовищем реалізації екологічної політики в Україні.

Ключовим макроекономічним обмеженням є висока вартість кредитних ресурсів на внутрішньому ринку. Незважаючи на поступове зниження облікової ставки НБУ, вартість гривневих кредитів залишається доволі високою для реалізації довгострокових "зелених" проєктів, особливо у сфері відновлюваної енергетики та глибокої енергомодернізації. Специфіка таких проєктів полягає в тривалих термінах окупності, що робить їх чутливими до рівня процентних ставок. Як наслідок, без доступу до пільгових міжнародних кредитних ліній або державних програм підтримки, більшість "зелених" проєктів виявляються економічно непривабливими для потенційних позичальників.

Загальна макроекономічна нестабільність і високі інфляційні ризики також негативно впливають на розвиток довгострокового кредитування, до якого здебільшого належать екокредити. Банки обережно підходять до фінансування проєктів з тривалими термінами окупності, надаючи перевагу короткостроковим кредитам з швидким обігом коштів. Ця ситуація особливо загострилася після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли економічна невизначеність суттєво зросла.

Проблеми валютного ризику є особливо актуальними для екокредитування, оскільки значна частка ресурсів для фінансування "зелених" проєктів надходить від міжнародних фінансових організацій в іноземній валюті. Ризики валютних коливань можуть суттєво впливати на економічну ефективність екопроєктів, особливо тих, що орієнтовані на внутрішній ринок і не генерують валютної виручки.

На інституційному рівні одним з ключових обмежень є недостатня розвиненість нормативно-правової бази екологічного регулювання в Україні. Попри поступовий рух у напрямку гармонізації українського законодавства з європейськими

стандартами, зокрема в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, багато аспектів природоохоронної діяльності залишаються недостатньо врегульованими. Це створює правову невизначеність для банків при оцінці екологічних проєктів та ускладнює розробку чітких критеріїв "зелених" кредитів [13].

Відсутність спеціалізованої законодавчої бази для "зеленого" фінансування є суттєвим інституційним обмеженням. На відміну від багатьох розвинених країн, в Україні відсутні спеціальні закони про екологічне фінансування або "зелені" облігації, не закріплені на законодавчому рівні критерії "зелених" проєктів та інвестицій. Це створює правову невизначеність для учасників ринку та ускладнює розвиток інноваційних фінансових інструментів у сфері сталого розвитку [13].

Недостатня координація екологічної та економічної політики на державному рівні також негативно впливає на розвиток екокредитування. Часто природоохоронні цілі розглядаються як другорядні порівняно з економічним зростанням, особливо в умовах кризових явищ. Відсутність чіткої інтеграції екологічних пріоритетів у загальну економічну стратегію держави ускладнює формування стабільного попиту на екокредити та створює невизначеність щодо довгострокової державної підтримки "зелених" ініціатив.

Обмежені можливості державної фінансової підтримки "зелених" проєктів також стримують розвиток екокредитування. Бюджетні обмеження, особливо в умовах воєнного стану, не дозволяють державі виділяти достатні кошти на програми екологічного спрямування, компенсацію процентних ставок за екокредитами або співфінансування масштабних "зелених" проєктів. Це підвищує залежність українського ринку екокредитування від міжнародних донорів та фінансових організацій [13].

2. Проблеми з боку пропозиції екокредитних продуктів.

Друга група обмежень пов'язана з проблемами, що існують з боку банківських установ та інших фінансових організацій, які формують пропозицію екокредитних продуктів на ринку.

Висока залежність від міжнародних кредитних ліній є однією з ключових проблем українського ринку екокредитування. Як було виявлено в аналітичній частині дослідження, близько 70% ресурсів для "зеленого" кредитування в Україні надходить від міжнародних фінансових організацій. Це створює ризики для стабільного розвитку ринку, оскільки доступність таких ресурсів залежить від зовнішніх чинників, а їх обсяги є обмеженими. Крім того, міжнародні кредитні

лінії часто мають жорсткі вимоги до цільового використання коштів та звітності, що ускладнює роботу банків.

Недостатній розвиток внутрішніх джерел "зеленого" фінансування є логічним продовженням попередньої проблеми. Українські банки мають обмежені можливості для залучення довгострокових ресурсів на внутрішньому ринку для фінансування екологічних проєктів. Ринок "зелених" облігацій перебуває на початковій стадії розвитку, а довгострокові гривневі депозити не можуть забезпечити достатнього обсягу ресурсів для масштабних екологічних інвестицій.

Недостатня експертиза та технічні знання персоналу банків у сфері екологічних проєктів також стримують розвиток екокредитування. Оцінка "зелених" проєктів вимагає специфічних технічних знань та розуміння екологічних аспектів, якими володіють лише окремі спеціалізовані банки на кшталт АБ "Укргазбанк". Більшість українських банків не мають відповідних експертів або спеціалізованих підрозділів, що ускладнює оцінку та супровід екологічних проєктів.

Обмежена продуктова лінійка та недостатня інноваційність екокредитних продуктів також стримують розвиток ринку. Більшість українських банків пропонують стандартні екокредитні продукти, переважно в сферах енергоефективності та відновлюваної енергетики, тоді як інші напрямки "зеленого" фінансування (циркулярна економіка, стале сільське господарство, біорізноманіття тощо) залишаються недостатньо охопленими.

3. Проблеми з боку попиту на екокредитні продукти.

Третя група обмежень пов'язана з проблемами, що існують з боку потенційних позичальників та формують попит на екокредитні продукти.

Недостатня екологічна свідомість та обізнаність бізнесу і населення є одним з ключових факторів, що стримують попит на екокредити. Попри поступове зростання екологічної свідомості в українському суспільстві, для багатьох підприємців та громадян екологічні аспекти все ще не є пріоритетними при прийнятті інвестиційних рішень. Рівень обізнаності про наявні екокредитні програми та їхні переваги також залишається недостатнім, особливо серед малого та середнього бізнесу.

Висока вартість "зелених" технологій та обладнання часто стає бар'єром для реалізації екологічних проєктів. Капітальні витрати на енергоефективне обладнання, відновлювані джерела енергії, системи очищення та інші екологічні рішення є значно вищими порівняно з традиційними технологіями. Незважаючи на економію в

довгостроковій перспективі, високі початкові інвестиції часто відлякують потенційних позичальників, особливо в умовах обмеженого доступу до фінансових ресурсів.

Тривалий термін окупності "зелених" проєктів є логічним продовженням попередньої проблеми. Багато екологічних проєктів, особливо у сфері енергоефективності та відновлюваної енергетики, мають терміни окупності від 5 до 15 років, що значно довше порівняно з традиційними інвестиційними проєктами. В умовах економічної нестабільності та високої невизначеності підприємства часто надають перевагу проєктам з швидкою окупністю, нехтуючи довгостроковими екологічними інвестиціями.

Недостатня кредитоспроможність потенційних позичальників є суттєвим обмеженням для розвитку екокредитування, особливо в сегменті малого та середнього бізнесу. Багато підприємств, зацікавлених у реалізації екологічних проєктів, не відповідають вимогам банків щодо фінансового стану та забезпечення. Ця проблема особливо загострилася в умовах економічної кризи, спричиненої російським вторгненням, коли фінансовий стан багатьох підприємств суттєво погіршився.

Низька інвестиційна активність бізнесу в умовах війни та економічної невизначеності також негативно впливає на попит на екокредити. Багато підприємств відкладають інвестиційні проєкти, включаючи "зелені" ініціативи, до настання більш стабільних часів. Пріоритети бізнесу в кризових умовах часто зміщуються в бік виживання та підтримки поточної діяльності, а не довгострокових екологічних інвестицій.

4. Галузеві та секторальні обмеження.

Четверта група проблем пов'язана з особливостями окремих галузей та секторів економіки, які є потенційними споживачами екокредитів.

Нестабільність регуляторного середовища у сфері відновлюваної енергетики суттєво вплинула на розвиток екокредитування в цьому секторі. Зміни в системі "зелених" тарифів, ретроспективний перегляд умов підтримки виробників "зеленої" електроенергії та проблеми з розрахунками за вироблену електроенергію негативно вплинули на інвестиційну привабливість проєктів відновлюваної енергетики. Це призвело до скорочення обсягів кредитування в цьому сегменті та підвищення вимог банків до проєктів ВДЕ.

Технічні обмеження енергетичної системи України також стримують розвиток екокредитування у сфері відновлюваної

енергетики. Недостатня гнучкість енергосистеми, обмеження на приєднання нових потужностей ВДЕ, відсутність достатніх маневрових потужностей та систем накопичення енергії створюють технічні бар'єри для розширення відновлюваної енергетики, що відповідно обмежує попит на фінансування таких проєктів.

Обмежений розвиток інфраструктури для електромобілів стримує попит на екокредити для придбання екологічного транспорту. Незважаючи на позитивну динаміку розвитку електромобільності в Україні, недостатня розгалуженість мережі зарядних станцій, особливо в регіонах, залишається суттєвим обмеженням для масового переходу на електротранспорт.

Недостатній розвиток ринку управління відходами обмежує потенціал екокредитування в цьому важливому секторі. Відсутність чіткої державної політики щодо управління відходами, низькі тарифи на захоронення відходів, недостатня інфраструктура для роздільного збору та переробки створюють несприятливі умови для інвестицій у проєкти циркулярної економіки. Як наслідок, попит на екокредити в цьому секторі залишається незначним попри його величезний потенціал з точки зору досягнення цілей сталого розвитку.

Обмежений розвиток органічного сільського господарства також стримує потенціал екокредитування в аграрному секторі. Тривалий період конверсії від традиційного до органічного землеробства, недостатня цінова премія на внутрішньому ринку, складнощі з сертифікацією та експортом органічної продукції створюють бар'єри для інвестицій у стале сільське господарство .

5. Обмеження, пов'язані з воєнним станом та післявоєнною відбудовою.

П'ята група проблем пов'язана з особливими викликами, які виникли внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну та вплинули на розвиток екокредитування.

Фізичне пошкодження та знищення об'єктів "зеленої" інфраструктури внаслідок бойових дій створило значні збитки для власників екологічних проєктів та інвесторів. За оцінками Міністерства енергетики України, понад 30% встановлених потужностей відновлюваної енергетики зазнали пошкоджень або опинилися на тимчасово окупованих територіях. Це ускладнило обслуговування існуючих кредитів та знизило інвестиційну привабливість нових проєктів.

Зміщення пріоритетів державної політики та бізнесу в умовах війни також вплинуло на розвиток екокредитування. Природно, що в умовах воєнного стану пріоритети зміщуються в бік безпекових,

оборонних та гуманітарних питань, тоді як екологічні цілі відходять на другий план. Це призвело до скорочення державних програм підтримки "зелених" проєктів та зниження інвестиційної активності бізнесу в екологічній сфері.

Обмеження кредитування в регіонах, близьких до зони бойових дій, є логічним наслідком воєнного стану. Банки суттєво обмежили або повністю припинили кредитування в регіонах, які перебувають у зоні активних бойових дій або під високим ризиком окупації. Це створило регіональні диспропорції в доступі до екокредитів та обмежило можливості для реалізації "зелених" проєктів у східних та південних регіонах України.

Зростання вартості страхування "зелених" проєктів також негативно вплинуло на розвиток екокредитування. В умовах високих воєнних ризиків страхові компанії суттєво підвищили тарифи або взагалі відмовляються страхувати об'єкти в певних регіонах. Це підвищує загальну вартість проєктів та ускладнює виконання вимог банків щодо страхового покриття.

Проблеми координації "зеленого" фінансування з програмами післявоєнної відбудови є викликом для перспективного розвитку екокредитування. Хоча принцип "відбудувати краще, ніж було" (Build Back Better) офіційно визнаний одним з ключових підходів до післявоєнної відбудови України [13], існують ризики, що в умовах обмежених ресурсів та необхідності швидкої відбудови критичної інфраструктури, екологічні аспекти можуть бути знехтувані.

Складнощі із залученням міжнародних "зелених" інвестицій в умовах високих воєнних ризиків є суттєвим обмеженням, враховуючи високу залежність українського ринку екокредитування від міжнародних ресурсів. Попри декларовану підтримку "зеленої" відбудови України з боку міжнародних партнерів, високі безпекові ризики стримують приватні інвестиції та ускладнюють залучення комерційного фінансування для екологічних проєктів.

Однак, незважаючи на виявлені проблеми та обмеження, екокредитування має значний потенціал розвитку в Україні та може стати важливим інструментом досягнення цілей сталого розвитку, особливо в контексті післявоєнної відбудови та європейської інтеграції. Реалізація цього потенціалу потребує комплексного підходу та скоординованих дій усіх зацікавлених сторін – держави, фінансових установ, бізнесу, міжнародних партнерів та громадянського суспільства.

Аналіз сучасного стану ринку екокредитування в Україні та виявлених проблем і обмежень його розвитку дозволяє визначити

стратегічні напрями вдосконалення цього інструменту фінансування для досягнення цілей сталого розвитку. Визначені нижче стратегічні напрями передбачають системний та комплексний підхід, що охоплює інституційний, регуляторний, фінансовий, технологічний та освітній аспекти (рис. 8).

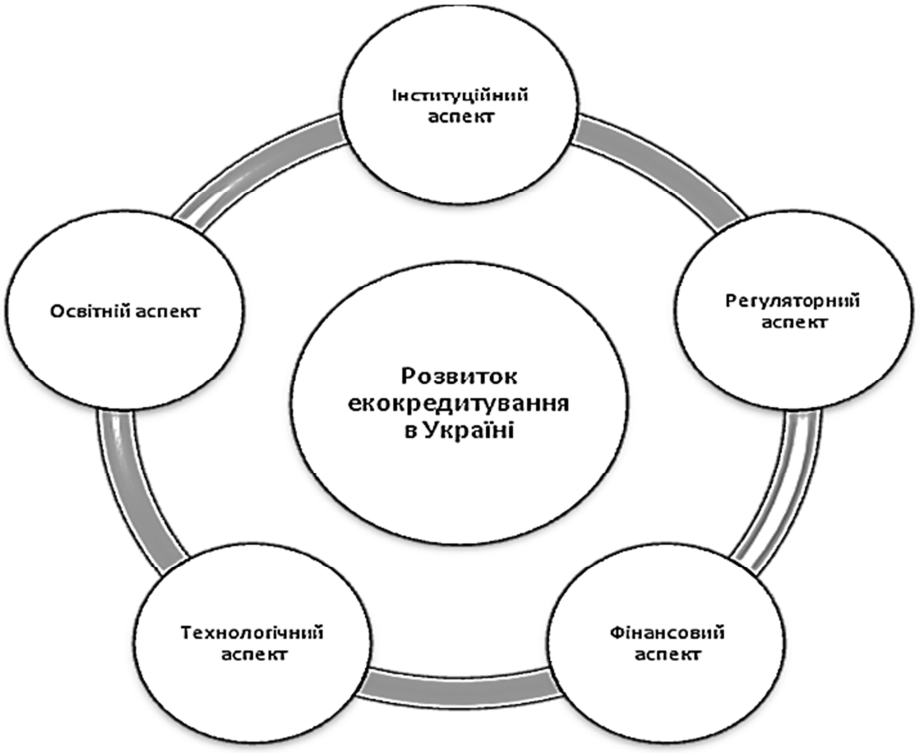

Рисунок 8 − Модель розвитку екокредитування в Україні
Джерело: побудовано автором

1. Розвиток екокредитування в Україні потребує створення належних інституційних умов та нормативно-правового забезпечення, що сприятиме залученню інвестицій у "зелені" проєкти та забезпечить узгодженість дій усіх учасників ринку.

Розробка та впровадження національної стратегії "зеленого" фінансування має стати першим кроком до системного розвитку екокредитування в Україні. Така стратегія повинна визначати ключові пріоритети, цільові показники, інструменти та механізми фінансування екологічних проєктів, узгоджені з національними та міжнародними цілями сталого розвитку. Важливо, щоб стратегія враховувала як глобальні тенденції "зеленого" фінансування, так і національні особливості та потреби України, зокрема в контексті післявоєнної відбудови та європейської інтеграції. Стратегія має бути розроблена за участю всіх зацікавлених сторін – державних органів, фінансових установ, бізнесу, міжнародних партнерів та громадянського суспільства.

Створення національної таксономії "зелених" проєктів та інвестицій є необхідною умовою для розвитку структурованого ринку екокредитування. Таксономія повинна чітко визначати, які види діяльності та проєкти можуть вважатися "зеленими" та відповідають цілям сталого розвитку. При розробці такої таксономії доцільно взяти за основу Таксономію ЄС для сталої діяльності, адаптувавши її до умов України. Чіткі критерії та стандарти для "зелених" проєктів знизять невизначеність для фінансових установ, спростять оцінку екологічного впливу та дозволять запобігти "грінвошингу" (greenwashing) – практиці, коли проєкти помилково чи навмисно позиціонуються як екологічні.

Вдосконалення нормативно-правової бази для "зелених" фінансових інструментів сприятиме їх розвитку та стандартизації. Зокрема, необхідно розробити та прийняти закони про "зелені" облігації, сталі кредити, кліматичні фінансові інструменти тощо. Регуляторні норми повинні визначати вимоги до емісії та обігу таких інструментів, процедури верифікації та звітності, відповідальність емітентів та інші аспекти.

Інтеграція екологічних критеріїв у програми післявоєнної відбудови України є стратегічно важливим напрямком, що дозволить "озеленити" процес відновлення пошкодженої інфраструктури та забезпечити дотримання принципу "відбудувати краще, ніж було". Екологічні критерії повинні бути включені в національні та міжнародні програми відбудови, інвестиційні проєкти, тендерні процедури тощо. Це створить значний попит на "зелене" фінансування та сприятиме досягненню цілей сталого розвитку в процесі відбудови.

2. Державна підтримка є важливим каталізатором розвитку екокредитування, особливо на початкових етапах формування ринку та для проєктів з високим екологічним, але відносно низьким економічним ефектом.

Створення спеціалізованого Фонду "зеленого" фінансування може стати ключовим інструментом державної підтримки екологічних проєктів. Такий фонд може надавати пільгові кредити, гранти, гарантії, технічну допомогу та інші форми підтримки для екологічних проєктів, що відповідають визначеним пріоритетам. Фонд може формуватися за рахунок різних джерел – бюджетних коштів, екологічних податків, міжнародної технічної допомоги, доходів від продажу квот на викиди парникових газів тощо. Важливо забезпечити прозорі процедури управління фондом та відбору проєктів на основі чітких екологічних та економічних критеріїв.

Розробка та впровадження програм компенсації відсоткових ставок за екокредитами дозволить знизити вартість фінансування "зелених" проєктів та підвищити їх економічну привабливість. Такі програми можуть передбачати часткову або повну компенсацію процентних ставок за кредитами на екологічні проєкти, що відповідають визначеним критеріям. Особливо актуальною є підтримка проєктів з тривалим терміном окупності, але значним екологічним ефектом, а також проєктів малого та середнього бізнесу, який має обмежений доступ до дешевих фінансових ресурсів.

Впровадження податкових стимулів для "зеленого" фінансування та інвестицій може стати ефективним інструментом підтримки екокредитування. Такі стимули можуть включати податкові пільги для банків, що надають "зелені" кредити, пільги з податку на прибуток для підприємств, що реалізують екологічні проєкти, прискорену амортизацію для енергоефективного та екологічного обладнання тощо. Податкові стимули повинні бути чітко визначеними, прозорими та спрямованими на досягнення конкретних екологічних цілей.

3. Поряд з державною підтримкою, важливим напрямком є розвиток ринкових механізмів та інноваційних фінансових інструментів, що дозволять мобілізувати приватний капітал для фінансування екологічних проєктів.

Розвиток ринку "зелених" облігацій є перспективним напрямком для залучення довгострокових ресурсів на "зелені" проєкти. Для стимулювання цього ринку важливо розробити чіткі правила емісії та обігу "зелених" облігацій, процедури верифікації та звітності, створити відповідну ринкову інфраструктуру. Емітентами "зелених" облігацій можуть бути не лише банки, але й корпорації, муніципалітети, державні агенції тощо. Для стимулювання попиту можуть використовуватися податкові пільги, програми підтримки ліквідності, включення до індексів та інші механізми.

Впровадження ESG-критеріїв у політику банків та фінансових установ сприятиме "озелененню" всього фінансового сектору. ESG-критерії (Environmental, Social, Governance) повинні бути інтегровані в процеси прийняття кредитних рішень, управління ризиками, формування портфелів тощо. Національний банк України та інші регулятори можуть стимулювати цей процес через впровадження відповідних регуляторних вимог, рекомендацій, стандартів розкриття інформації тощо. Це дозволить не лише збільшити обсяги прямого "зеленого" фінансування, але й поступово "озеленити" весь кредитний портфель банківської системи.

Впровадження механізмів спільного фінансування та розподілу ризиків між різними учасниками ринку сприятиме реалізації масштабних та комплексних екологічних проєктів. Такі механізми можуть включати синдиковані кредити, кредитні консорціуми, фонди спільного інвестування, державно-приватне партнерство тощо. Особливо важливим є розвиток механізмів розподілу ризиків між державним та приватним секторами, що дозволить мобілізувати приватний капітал для проєктів з високим суспільним, але невисоким комерційним ефектом.

4. Розвиток технологічної інфраструктури та інформаційного забезпечення є важливим фактором для ефективного функціонування ринку екокредитування.

Створення єдиної інформаційної платформи "зелених" проєктів та фінансових інструментів сприятиме підвищенню прозорості ринку та зниженню транзакційних витрат. Така платформа може містити інформацію про доступні "зелені" фінансові продукти, реалізовані та плановані екологічні проєкти, потенційних партнерів, експертів, технічних консультантів тощо.

Розвиток цифрових технологій для оцінки та моніторингу екологічного впливу проєктів дозволить підвищити ефективність та знизити вартість цих процесів. Такі технології можуть включати автоматизовані системи збору та аналізу даних, інтернет речей (IoT) для моніторингу енергоспоживання та інших параметрів, штучний інтелект для оптимізації роботи систем, блокчейн для забезпечення прозорості та достовірності даних тощо. Цифрові технології особливо важливі для моніторингу розподілених та невеликих проєктів, де традиційні методи контролю є надто витратними.

5. Забезпечення стратегічного розвитку екокредитування потребує не лише технічних та фінансових рішень, але й підвищення компетенцій усіх учасників ринку та зростання екологічної свідомості суспільства.

Розвиток освітніх програм з "зеленого" фінансування для фінансового сектору сприятиме підвищенню компетенцій банківського персоналу у сфері екологічних проєктів. Такі програми можуть включати курси з оцінки екологічних ризиків, структурування "зелених" фінансових продуктів, аналізу життєвого циклу проєктів, екологічних технологій та інновацій тощо. Важливо забезпечити практичну спрямованість освітніх програм та їх відповідність реальним потребам ринку.

Підвищення екологічної свідомості та фінансової грамотності населення є важливим фактором формування попиту на "зелені"

фінансові продукти. Просвітницькі кампанії, інформаційні матеріали, освітні програми повинні пояснювати переваги екологічних рішень, механізми їх фінансування, доступні державні програми підтримки тощо. Особливу увагу слід приділити роботі з молоддю, яка є найбільш сприйнятливою до екологічних ідей та може стати драйвером змін у суспільстві.

Таким чином, впровадження запропонованих стратегічних напрямів розвитку екокредитування потребує скоординованих дій усіх зацікавлених сторін – державних органів, фінансових установ, бізнесу, міжнародних партнерів та громадянського суспільства. Лише системний підхід, що охоплює інституційні, регуляторні, фінансові, технологічні та освітні аспекти, дозволить перетворити екокредитування на ефективний інструмент досягнення цілей сталого розвитку в Україні.

Отже, на підставі аналізу та систематизації теоретичних підходів запропоновано комплексне визначення екокредитування як спеціалізованого напряму банківської діяльності, що передбачає надання позикових коштів на особливих умовах для фінансування проєктів з позитивним екологічним ефектом та/або мінімізацією негативного впливу на довкілля, з урахуванням екологічних ризиків та відповідно до принципів ESG, сприяючи досягненню цілей сталого розвитку. Визначено ключові принципи екокредитування, серед яких: екологічна відповідальність, цільове використання, екологічний скринінг, прозорість та звітність, інтеграція ESG-факторів, партнерство та співпраця, інноваційність, справедливе ціноутворення, комплексність і постійне вдосконалення.

Розроблено концептуальну модель взаємозв'язку екокредитування та цілей сталого розвитку, що відображає механізм впливу екокредитування через екологічний, економічний, соціальний та інституційний канали на досягнення ЦСР. Встановлено, що найтісніший взаємозв'язок екокредитування спостерігається з цілями, пов'язаними з доступом до чистої енергії (ЦСР 7), боротьбою зі зміною клімату (ЦСР 13), розвитком сталої інфраструктури (ЦСР 9) та відповідальним споживанням і виробництвом (ЦСР 12). Зазначено, що екокредитування виступає не лише джерелом фінансування, але й каталізатором системних змін, необхідних для досягнення цих цілей.

Аналіз міжнародних стандартів та національних підходів до регулювання "зеленого" фінансування свідчить про формування глобальної регуляторної архітектури, спрямованої на стимулювання екологічно відповідального фінансування. В Україні процес формування регуляторної бази для "зеленого" фінансування

знаходиться на початковому етапі, що створює як виклики, так і можливості для її розбудови з урахуванням кращих міжнародних практик та національних пріоритетів.

Дослідження сучасного стану ринку екокредитування в Україні виявило позитивну динаміку його розвитку – зростання обсягів з 9 млрд. грн. у 2019 році до 30 млрд. грн. у 2023 році, що становить близько 3,5% загального кредитного портфеля банківської системи. В секторальній структурі переважають проєкти з енергоефективності (45%) та відновлюваної енергетики (30%). Найактивнішими учасниками ринку є АБ "Укргазбанк" (55% ринку), "Укрексімбанк" (12%) та "ПриватБанк" (8%). Основним джерелом фінансування екокредитів залишаються міжнародні кредитні лінії (близько 70% ресурсів).

Виявлено комплекс проблем та обмежень розвитку екокредитування в Україні, які можна структурувати за п'ятьма групами: макроекономічні та інституційні обмеження; проблеми з боку пропозиції екокредитних продуктів; проблеми з боку попиту; галузеві та секторальні обмеження; проблеми, пов'язані з воєнним станом та післявоєнною відбудовою. Ключовими серед них є: висока вартість кредитних ресурсів; недостатня розвиненість нормативно-правової бази; висока залежність від міжнародних кредитних ліній; недостатня експертиза банків у сфері екологічних проєктів; тривалий термін окупності "зелених" проєктів та інші.

Розроблено стратегічні напрями розвитку екокредитування в Україні, що охоплюють інституційний, регуляторний, фінансовий, технологічний та освітній аспекти. Ключовими елементами запропонованої стратегії є: розробка національної таксономії "зелених" проєктів, вдосконалення нормативно-правової бази, інтеграція екологічних критеріїв у програми післявоєнної відбудови, створення спеціалізованого Фонду "зеленого" фінансування, розвиток ринку "зелених" облігацій, впровадження ESG-критеріїв у політику банків, розвиток цифрових технологій для оцінки та моніторингу екологічного впливу проєктів, а також підвищення екологічної свідомості та фінансової грамотності населення.

Проведене дослідження засвідчує, що екокредитування має значний потенціал як інструмент досягнення цілей сталого розвитку в Україні, особливо в контексті післявоєнної відбудови та євроінтеграції. Реалізація запропонованих стратегічних напрямів розвитку екокредитування потребує скоординованих дій усіх зацікавлених сторін – державних органів, фінансових установ, бізнесу, міжнародних партнерів та громадянського суспільства. Лише

системний підхід до розвитку екокредитування дозволить перетворити його на ефективний інструмент фінансування екологічно орієнтованих проєктів та важливий елемент нової фінансової архітектури сталого розвитку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Biswas, N. (2011). Sustainable Green Banking Approach: The Need of the Hour. Business Spectrum, 1(1), 32-38. URL: https://admin.iaasouthbengalbranch.org/journal/1 Article5.pdf
2. Barua, S. (2020). Principles of Green Banking: Managing Environmental Risk and Sustainability. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: https://doi.org/10.1515/97831106643178
3. Kapoor, N., Jaitly, M., Gupta, R. (2016). Green Banking: A step towards Sustainable Development. International Journal of Research in Management, Economics and Commerce, 06(07), 69-72. URL: https://indusedu.org/pdfs/IJRMEC/IJRMEC_888_92713.pdf
4. Baums, T. & Cahn, A. (ed.) (2022). Green Banking and Green Central Banking. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: https://doi.org/10.1515/9783110752892-202
5. Веклич О. Класифікація інструментів «зеленого» зростання. URL: https://surl.lu/vihwmr
6. Луців Б., Дзюблюк О., Чайковський Я. (2024). Роль зеленого банкінгу в забезпеченні цілей сталого економічного розвитку. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 1(54). С. 23-36. URL: https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4250/4010
7. Карлін М., Проць Н., Проць В. Екологічні податки та екологічне фінансування. Світ фінансів. 2(71), 2022. URL: https://surl.li/keaxeq
8. International Finance Corporation. Private Sector Opportunities for a Green and Resilient Reconstruction in Ukraine. Synthesis Report. October 2023. URL: https://surli.cc/zwwgxo
9. UN. Principles for Responsible Banking. URL: https://www.unepfi.org/banking/bankingprinciples/
10. The Equator-Principles. URL: https://equator-principles.com/
11. EU Taxonomy for Sustainable Finance. URL: https://surl.li/fatiup
12. Закон України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року". Відомості Верховної Ради. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text

13. Зелені інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Київ, 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf

14. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York, 2015. URL: https://surl.li/fqqjel

15. Проєкт EU4Green Recovery East. https://euneighbourseast.eu/uk/projects/eu-project-page/?id=2684

16. Task Force on Climate-related Financial Disclosures.URL: https://www.fsb-tcfd.org/

17. Glasgow Financial Alliance for Net Zero. URL: https://www.gfanzero.com/

18. Національний банк України. Огляд банківського сектору. 2023. URL: https://surl.li/qxvjam

19. АБ "Укргазбанк". Річний звіт за 2023 рік. Київ, 2024. 157 с. URL: https://www.ukrgasbank.com/upload/Report_UKR_2023YE_UKR.pdf

20. Асоціація українських банків. URL: https://aub.org.ua/

21. АБ "Укргазбанк". Офіційний сайт. URL: https://www.ukrgasbank.com/eco/credits

22. АТ "Укрексімбанк". Офіційний сайт. URL: https://www.eximb.com/ua/business

23. АТ "ОТП Банк". Офіційний сайт. URL: https://www.otpbank.com.ua

24. АТ "Креді Агріколь Банк". Офіційний сайт. URL: https://credit-agricole.ua/business

25. АТ "Райффайзен Банк". Офіційний сайт. URL: https://raiffeisen.ua

26. АТ "ПриватБанк". Кредитні Офіційний сайт. URL: https://privatbank.ua

REFERENCES

1. Biswas, N. (2011). Sustainable Green Banking Approach: The Need of the Hour. *Business Spectrum*, 1(1), 32-38. URL: https://admin.iaasouthbengalbranch.org/journal/1_Article5.pdf

2. Barua, S. (2020). Principles of Green Banking: Managing Environmental Risk and Sustainability. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: https://doi.org/10.1515/97831106643178

3. Kapoor, N., Jaitly, M., & Gupta, R. (2016). Green Banking: A step towards Sustainable Development. *International Journal of Research in Management, Economics and Commerce*, 06(07), 69-72. URL: https://indusedu.org/pdfs/IJRMEC/IJRMEC_888_92713.pdf

4. Baums, T. & Cahn, A. (ed.) (2022). Green Banking and Green Central Banking. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. URL: https://doi.org/10.1515/9783110752892-202

5. Veklych, O. Klasyfikatsiia instrumentiv «zelenoho» zrostannia [Classification of "green" growth instruments]. URL: https://surl.lu/vihwmr [in Ukrainian].

6. Lutsiv, B., Dziubliuk, O., & Chaikovskyi, Ya. (2024). Rol zelenoho bankinhu v zabezpechenni tsilei staloho ekonomichnoho rozvytku [The role of green banking in ensuring sustainable economic development goals]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 1(54), 23-36. URL: https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4250/4010 [in Ukrainian].

7. Karlin, M., Prots, N., & Prots, V. (2022). Ekolohichni podatky ta ekolohichne finansuvannia [Environmental taxes and environmental financing]. *Svit finansiv - World of Finance*, 2(71). URL: https://surl.li/keaxeq [in Ukrainian].

8. International Finance Corporation. (2023). Private Sector Opportunities for a Green and Resilient Reconstruction in Ukraine. Synthesis Report. URL: https://surli.cc/zwwgxo

9. UN. (n.d.). Principles for Responsible Banking. URL: https://www.unepfi.org/banking/bankingprinciples/

10. The Equator-Principles. (n.d.). URL: https://equator-principles.com/

11. EU Taxonomy for Sustainable Finance. (n.d.). URL: https://surl.li/fatiup

12. Zakon Ukrainy "Pro osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku" [Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period until 2030"]. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text [in Ukrainian].

13. Tsentr Razumkova. (2019). Zeleni investytsii u stalomu rozvytku: svitovyi dosvid ta ukrainskyi kontekst [Green investments in sustainable development: world experience and Ukrainian context]. Kyiv. URL: https://surl.li/fqqjel [in Ukrainian].

14. United Nations. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld

15. Proiekt EU4Green Recovery East [EU4Green Recovery East Project]. (n.d.). URL: https://euneighbourseast.eu/uk/projects/eu-project-page/?id=2684 [in Ukrainian].

16. Task Force on Climate-related Financial Disclosures. (n.d.). URL: https://www.fsb-tcfd.org/

17. Glasgow Financial Alliance for Net Zero. (n.d.). URL: https://www.gfanzero.com/

18. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2023). Ohliad bankivskoho sektoru [Banking Sector Review]. URL: https://surl.li/qxvjam [in Ukrainian].

19. AB "Ukrhazbank". (2024). Richnyi zvit za 2023 rik [Annual Report for 2023]. Kyiv. URL: https://www.ukrgasbank.com/upload/Report_UKR_2023YE_UKR.pdf [in Ukrainian].

20. Asotsiatsiia ukrainskykh bankiv [Association of Ukrainian Banks]. (n.d.). URL: https://aub.org.ua/ [in Ukrainian].

21. AB "Ukrhazbank". (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://www.ukrgasbank.com/eco/credits [in Ukrainian].

22. AT "Ukreksimbank". (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://www.eximb.com/ua/business [in Ukrainian].

23. AT "OTP Bank". (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://www.otpbank.com.ua [in Ukrainian].

24. AT "Kredi Ahrikol Bank". (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://credit-agricole.ua/business [in Ukrainian].

25. AT "Raiffaizen Bank". (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://raiffeisen.ua [in Ukrainian].

26. AT "PryvatBank". (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://privatbank.ua [in Ukrainian].

УДК 336.71:330.341.1

Король Світлана Василівна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: svitlana.korol@nung.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4804-7612

ДЕРЖАВНІ КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ПРІОРИТЕТНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної війни, економічної нестабільності та необхідності відновлення країни, роль державних комерційних банків як інструменту фінансової підтримки набуває особливої значимості. Власне, пріоритетні сектори економіки − агропромисловий комплекс,

енергетика, оборонна промисловість, інфраструктура − потребують цільового фінансування, яке приватні банки не завжди готові забезпечити через високі ризики. Саме державні комерційні банки, з огляду на державну підтримку та стратегічну орієнтацію, здатні виступати стабілізуючим фактором у фінансовій системі України.

Відтак у сучасних умовах трансформації фінансового сектору, зовнішньоекономічних викликів та необхідності відновлення економіки України державні комерційні банки стають критично важливими інституціями, здатними впливати на розвиток пріоритетних галузей. Однак на практиці проблема полягає в пошуку ефективного балансу між державною підтримкою та ринковими принципами функціонування банків, а також у підвищенні їхньої здатності до реалізації стратегічних завдань економіки в умовах обмежених ресурсів, військового стану та значних фінансових ризиків.

Тому метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичне оцінювання ролі державних комерційних банків у забезпеченні фінансової підтримки пріоритетних секторів економіки України в умовах трансформаційних змін, а також розробка пропозицій щодо підвищення ефективності їх функціонування в контексті стратегії сталого економічного розвитку.

Перш за все зазначимо, що стан банківської системи України упродовж останніх років був предметом не тільки безпрецедентних випробувань, але й демонстрацією її надзвичайної стійкості, гнучкості та адаптивності. Комерційні банки, які формують основу кредитно-фінансової інфраструктури країни, змогли не лише зберегти функціонування на тлі макроекономічної турбулентності, повномасштабної війни та політичної нестабільності, а й забезпечити приріст ключових фінансових показників, стабілізацію грошового ринку, збереження довіри вкладників і реалізацію стратегічно важливих реформ.

Такий стан справ є результатом системної взаємодії між регулятором, державою та банківською спільнотою, що, незважаючи на виклики, зуміла вивести банківську сферу на траєкторію поступального розвитку.

Відтак особливої уваги заслуговує аналіз кількісної динаміки банків в Україні, який виявив тенденцію до значного скорочення їхньої кількості внаслідок фінансових криз, реформ НБУ та підвищення регуляторних стандартів (табл. 1). Попри це, іноземний капітал продовжує відігравати важливу роль у банківському секторі, зберігаючи стійкі позиції [27].

Пік кількості банків спостерігався у 2009 році − 184 діючих банків, з 2014 року починається різке скорочення кількості банків: з 180 (у 2014) до 61 (станом на 01.01 у 2025), за період 2008-2025 рр. (станом на 01.01) кількість банків скоротилась на 114, тобто на понад 65%, У 2008-2013 рр. кількість банків з іноземним капіталом стабільно трималась на рівні 47-55. Після 2014 року теж простежується спад кількості банків з іноземним капіталом: з 51 (у 2015) до 26 (станом на 01.01 у 2025), темп скорочення не такий різкий, як загальної кількості банків, що свідчить про стійкішу позицію іноземного капіталу в банківському секторі (табл. 1).

Таблиця 1 – Кількість комерційних банків в Україні за 2008-2025 рр. [6]

Станом на 01.01 відповідного року	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	У т. ч. зі 100% іноземним капіталом
2008	175	47	17
2009	184	53	17
2010	182	51	18
2011	176	55	20
2012	176	53	22
2013	176	53	22
2014	180	49	19
2015	163	51	19
2016	117	41	17
2017	96	38	17
2018	82	38	18
2019	77	37	23
2020	75	35	23
2021	74	33	23
2022	71	33	23
2023	67	30	22
2024	63	27	19
2025	61	26	19

Скорочення кількості банків є реакцією на фінансові кризи (світову 2008, українську 2014-2015), чистку банківської системи НБУ (зокрема при Валерії Гонтаревій), підвищення регуляторних вимог, втрату частини територій (АР Крим, частини Донбасу).

Державні банки є ключовою складовою комерційного банківського сектору України. Їх діяльність тісно пов’язана з впровадженням фінансової політики уряду, підтриманням стабільності банківської системи та сприянням соціально-економічному розвитку держави. Попри те, що вони функціонують на загальних засадах, як і приватні банки, їх особливістю залишається державна форма власності, яка визначає низку специфічних аспектів у

їхній роботі. Згідно з чинним законодавством, державними є банки, в яких держава через Кабінет Міністрів або Міністерство фінансів володіє 100% або контрольним пакетом акцій. Такі установи мають статус системно важливих і відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової безпеки країни.

Станом на початок 2025 року до групи державних банків України належали: Укрексімбанк (1992 р.), Ощадбанк (1991 р.) – від початку представлені як державні; Укргазбанк (2009 р.), Приватбанк (2016 р.), Сенс Банк (Альфа) (2023 р.), Перший інвестиційний банк (2024 р.), Мотор-Банк (2024 р.) були націоналізовані у періоди криз.

Крім того, у період з 1 січня 2024 року до 1 січня 2025 року спостерігається загальна тенденція до скорочення мережі відділень державних банків України. Найбільше скорочення відбулося в Ощадбанку, що може бути зумовлено як економічними чинниками, так і стратегічними управлінськими рішеннями банку (табл. 2). На кінець 2024 року в Укрексімбанку зменшилась кількість відділень на 1 одиницю (з 47 до 46). Ощадбанк скоротив свою мережу на 13 відділень, що становить приблизно 1,1% від загальної кількості філій. Це може бути пов’язано з активним розвитком цифрових каналів обслуговування клієнтів та переорієнтацією на більш рентабельні точки присутності.

Таблиця 2 – Кількість відділень державних банків України за 2024-2025 р.

Назва банку	1 січня 2024 р.	1 січня 2025 р.	Зміна
Укрексімбанк	47	46	-1
Ощадбанк	1163	1150	-13
Укргазбанк	215	214	-1
ПриватБанк	1113	1107	-6
Сенс Банк (Альфа)	138	139	+1
Перший інвестиційний банк	11	11	0
Мотор-Банк	8	8	0

Джерело: розраховано автором за даними [26]

Укргазбанк продемонстрував мінімальне скорочення – лише 1 відділення, що свідчить про стабільну мережеву політику або про досягнення оптимального рівня присутності на ринку ще раніше. ПриватБанк, який традиційно має одну з найбільш розгалужених мереж, скоротив кількість відділень на 6 одиниць (близько 0,5%), що свідчить про поступову, але контрольовану оптимізацію фізичної інфраструктури без значного впливу на доступність банківських послуг. Єдиний банк у списку, який збільшив кількість відділень на 1

одиницю (з 138 до 139) – Сенс Банк. Це може свідчити про активну фазу розвитку або відкриття нових ринків у межах стратегії розширення. Перший інвестиційний банк кількість відділень залишилась незмінною – 11, що вказує на стабільність та відсутність суттєвих змін у стратегії банку, можливо, через орієнтацію на вузький сегмент клієнтів або спеціалізовані банківські послуги, Мотор-Банк також не відбулося жодних змін − 8 відділень у 2024 та 2025 роках, відповідно на початок кожного року.

Державні банки займають ключові позиції в банківській системі України не лише за масштабом своєї присутності, а й за фінансовими результатами. Основними кількісними показниками, що характеризують ефективність їхньої діяльності, є: обсяг активів, капітал, фінансовий результат (табл. 3).

Таблиця 3 – Показники ефективності діяльності державних банків України за 2020-2024 рр., млн. грн.

Назва банків	Активи		Капітал		Фінансовий результат	
	2020	2024	2020	2024	2020	2024
Укрексімбанк	91471,33	176513,98	9865,82	14178,88	1002,11	5560,79
Ощадбанк	156578,76	369541,88	19194,84	42019,39	276,89	14832,40
Укргазбанк	59048,31	142561,25	8281,15	15704,86	1299,30	2911,44
ПриватБанк	465479,65	797777,76	54528,93	99143,85	32609,22	40140,85
Сенс Банк (Альфа)	45227,87	99022,25	8196,35	13017,49	1591,16	3812,15
Перший інвестиційний банк	1577,28	366,06	354,30	174,02	60,12	-49,56
Мотор-Банк	777,50	511,51	334,19	205,70	24,11	-19,86

Джерело: розраховано автором за даними [11]. Наведені фінансові показники за 2024 рік є попередніми та базуються на відкритих джерелах.

Згідно із даними табл. 3 можемо зробити висновки, що на початку 2025 року всі три банки демонструють значне зростання активів у порівнянні з 2020 роком, але найбільше зростання активів спостерігається у ПриватБанку − з 465479,65 млн грн до 797777,76 млн грн. У ПриватБанку капітал зріс майже вдвічі: з 54528,93 млн грн до 99143,85 млн грн, Ощадбанк – з 19 194,84 млн грн до 42019,39 млн грн, Укргазбанк – з 8281,15 млн грн до 15 704,86 млн грн. Найвищий прибуток на початку 2025 року демонструє ПриватБанк − 40 140,85 млн грн, що більше на 5 тис. млн грн порівняно з 2020 роком, Ощадбанк має стрімке зростання фінансового результату − з 276,89

млн грн до 14832,40 млн грн, Укргазбанк також покращив результат – з 1299,30 млн грн до 2911,44 млн грн.

Позитивну динаміку також демонструють Укрексімбанк та Сенс Банк (Альфа). Укрексімбанк збільшив активи з 91471,33 млн грн у 2020 році до 176513,98 млн грн на початку 2025 року, а капітал зріс із 9865,82 млн грн до 14178,88 млн грн. Фінансовий результат цього банку покращився більш ніж у 5 разів – з 1002,11 млн грн до 5560,79 млн грн. Сенс Банк (Альфа) також продемонстрував зростання активів – з 45227,87 млн грн до 99022,25 млн грн, а капітал – з 8196,35 млн грн до 13017,49 млн грн. Прибуток зріс з 1591,16 млн грн до 3812,15 млн грн. Водночас два невеликі банки – Перший інвестиційний банк та Мотор-Банк – зазнали зниження фінансових результатів на початку 2025 року. У Першого інвестиційного банку активи зменшились з 1 577,28 млн грн до 366,06 млн грн, а капітал – з 354,30 млн грн до 174,02 млн грн. Банк показав збиток у розмірі – 49,56 млн грн на початку 2025 року. Аналогічно, Мотор-Банк скоротив активи з 777,50 млн грн до 511,51 млн грн, хоча капітал дещо збільшився з 334,19 млн грн до 205,70 млн грн. Проте фінансовий результат залишився від'ємним –19,86 млн грн.

Загалом, сучасні комерційні банки України є не лише інструментом фінансового посередництва, а й каталізатором економічного зростання, що забезпечує стабільність грошового обігу та ефективну підтримку господарських процесів у державі.

Відтак доцільно зазначити, що у розрізі груп банків, обсяг загальних активів банків у ІІІ кварталі 2024 р. збільшився на 1,6%, з них на 0,4 в. п. – через курсову переоцінку (рис. 1).

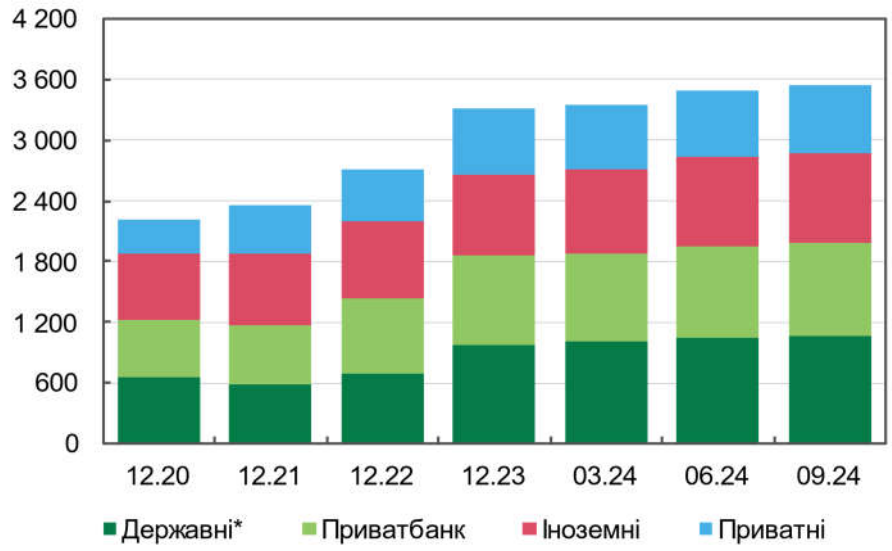

Рисунок 1 – Динаміка загальних активів банків за групами у 2020-2024 рр., млрд грн [24]

Впродовж третього кварталу 2024 року обсяг чистих активів платоспроможних банків збільшився на 1,8%, зокрема завдяки курсовій переоцінці на 0,5 відсоткових пунктів (рис. 2).

Рисунок 2 – Динаміка розподілу чистих активів за групами банків за 2020-2024 рр., млрд. грн. [24]

Найбільше зростання спостерігалося у вкладеннях банків в ОВДП – на 8,9% кв/кв (39% р/р). Водночас, третій квартал 2024 р. поспіль знижувалися обсяги депозитних сертифікатів НБУ – на 8,4%. Рахунки банків у НБУ та інших банках також скоротилися на 5,9% за квартал 2024 р. Чистий кредитний портфель клієнтам продовжував стабільно зростати: на 6,8% кв/кв і 22,4% р/р. Частка кредитів у структурі чистих активів збільшилася на 1,2 в.п. кв/кв та на 0,5 в.п. р/р. Гривневий кредитний портфель бізнесу збільшився на 6,9% за третій квартал (22,9% р/р) 2024 р. Особливо швидко збільшувались обсяги кредитів малому та середньому бізнесу: 7,9% кв/кв та 28,0% р/р, випереджаючи приріст кредитів великому бізнесу. Частка кредитів МСП у загальному портфелі зросла до 60% [24].

Усі групи банків, зокрема приватні, нарощували обсяги гривневих корпоративних кредитів: 9,2% кв/кв та 36,1% р/р. Найбільше зростання спостерігалося у сфері оптової торгівлі та агросекторі. Кредитний портфель в іноземній валюті зріс на 2,3% у доларовому еквіваленті за третій квартал, переважно в іноземних банках (-4,6% р/р) [24].

Власне, саме у контексті підтримки пріоритетних галузей економіки, агропромисловий сектор демонструє найвищу чутливість до фінансових інструментів державних банків, що підтверджується

стабільним попитом на кредитні ресурси, високим рівнем повернення позик та активною участю у програмах компенсації процентних ставок. Крім того, він залишається одним із ключових драйверів національної економіки, забезпечуючи понад 40% валютної виручки країни та формуючи до 12% ВВП [5]. У період 2020-2024 років, попри воєнні виклики, аграрний сектор демонструє стійкий попит на банківські ресурси, особливо в межах державних програм підтримки. Загалом, близько 60% інвестицій здійснюється за рахунок власних коштів агропідприємств, а решта − через банківські кредити, державні програми («5-7-9%», UGF), міжнародні донори (IFC, EBRD, USAID) [5] (табл. 4).

Таблиця 4 − Динаміка капітальних інвестицій в аграрний сектор України за 2020-2024 рр.

Рік	Обсяг капітальних інвестицій в АПК (млрд. грн.)	Частка в загальному обсязі капітальних інвестицій, %
2020	37,2	10,4
2021	41,5	11,2
2022	43,8	11,8
2023	44,6	12,1
2024	45,3	12,0

Джерело: згруповано автором за даними [5]. Наведені фінансові показники за 2024 рік є попередніми та базуються на відкритих джерелах.

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» є наймасштабнішою державною фінансовою ініціативою для підтримки малого та середнього бізнесу, включно з агросектором, переробною промисловістю та регіонами з високим воєнним ризиком, шляхом здешевлення кредитних ресурсів. Вона реалізується з 2020 року через Фонд розвитку підприємництва у партнерстві з уповноваженими банками, серед яких ключову роль відіграють державні комерційні банки. Умови програми передбачають компенсацію процентної ставки до рівня 5%, 7% або 9% залежно від типу бізнесу, цілей кредитування та кількості створених робочих місць. У 2022-2024 роках програма була адаптована до умов воєнного стану, що дозволило підтримати бізнес у регіонах з високим рівнем ризику та забезпечити стабільність виробничих ланцюгів.

Табл. 5 вказує на те, що програма демонструє стійке зростання обсягів кредитування, особливо у 2023-2024 рр., коли фінансова підтримка бізнесу стала критично важливою в умовах війни. Загальна сума кредитів перевищила 360 млрд грн, що свідчить про

масштабність і системність державної підтримки. Висока частка кредитів у зоні ризику та аграрному секторі підтверджує адаптивність програми до геополітичних викликів і її стратегічну спрямованість на забезпечення продовольчої та економічної безпеки.

Таблиця 5 – Ключові показники реалізації програми «5-7-9%» у 2020-2024 рр.

Показник	2020	2021	2022	2023	2024	Всього (2020-2024)
Кількість виданих кредитів	2000	18000	22000	37000	24746	103746
Загальна сума кредитування, млрд грн	2,1	23,6	45,0	96,2	93,1	360,0
Частка кредитів у зоні ризику	-	-	12,5	28,4	21,8	-
Частка аграрного сектору	-	-	18,2	22,7	~50%	-

Джерело: систематизовано і розраховано автором за даними [28-30]. Наведені фінансові показники за 2024 рік є попередніми та базуються на відкритих джерелах.

Крім того, особливу роль програма відіграє у фінансуванні агропромислового комплексу. У 2024 році аграрії отримали майже половину всіх кредитів, що підтверджує високу чутливість галузі до державних фінансових інструментів. Це дозволило стабілізувати посівну кампанію, забезпечити логістичні витрати та підтримати експорт зернових і олійних культур.

Представлений у табл. 6 розподіл кредитних коштів за основними напрямами їх використання у 2024 році дозволяє оцінити пріоритети державної політики у сфері підтримки бізнесу.

Таблиця 6 − Структура фінансування програми «5-7-9%» за напрямами її використання, 2024 р.

Напрям фінансування	Обсяг, млрд грн
Переробна промисловість	23,0
Поповнення обігових коштів	22,6
Бізнес у зоні бойових дій	21,8
Інвестиційні кредити	19,6
Інше (техніка, логістика, енергетика)	6,1

Джерело: систематизовано автором за даними [28-30]

Так, у 2024 році програма була сфокусована на підтримці виробничого сектору, модернізації інфраструктури та забезпеченні стійкості бізнесу в умовах бойових дій. Найбільші обсяги фінансування спрямовано на переробну промисловість та обігові кошти, що свідчить про прагнення держави зберегти виробничу

активність і забезпечити безперервність бізнес-процесів. При цьому значна частка інвестиційних кредитів підтверджує довгострокову орієнтацію програми на розвиток.

Регіональний розподіл кредитів (табл. 7) дозволяє оцінити територіальну ефективність програми та її впливовість.

Таблиця 7 − Географічна концентрація кредитування за програмою «5-7-9%» у 2024 році

Область	Частка від загального обсягу, %
Київ	18
Львівська	11
Дніпропетровська	10
Харківська	9
Одеська	8
Вінницька	7
Полтавська	6
Івано-Франківська	3
Інші регіони (сумарно)	28

Джерело: представлено автором за даними [28-30]

Як бачимо з даних табл. 7, кредитування концентрується у регіонах з високим економічним потенціалом, але водночас програма охоплює і менш розвинені області, що свідчить про її інклюзивність. Івано-Франківська область, попри менший загальний обсяг кредитування порівняно з промисловими центрами, демонструє стабільну динаміку залучення фінансування, особливо у сферах агропромислового виробництва, деревообробки та зеленої енергетики. Частка у 3% свідчить про активність малого та середнього бізнесу регіону, а також про ефективну роботу місцевих представництв державних банків. Крім того, Івано-Франківщина формує важливу частину економічної стійкості країни, зокрема в умовах релокації бізнесу та децентралізації виробничих потужностей.

Загалом, програма «Доступні кредити 5-7-9%» є не лише механізмом здешевлення кредитів, а й інструментом структурної трансформації української економіки. Її ефективність підтверджується обсягами фінансування, географічною та галузевою диверсифікацією, а також макроекономічними показниками. У контексті післявоєнного відновлення вона може стати основою для формування нової фінансової архітектури, орієнтованої на стійкість, інновації та регіональний розвиток.

Відтак у площині системи фінансування агропромислового комплексу України державні банки відіграють ключову роль, забезпечуючи доступ до кредитних ресурсів, підтримку інвестиційної

активності та реалізацію державних програм стимулювання. Зокрема, Ощадбанк у 2024 році профінансував понад 12 млрд грн аграрних кредитів, активно долучаючись до програм компенсації процентних ставок. Банк також пропонує спеціалізовані фінансові продукти, орієнтовані на потреби малого фермерства та аграрних кооперативів, що сприяє розвитку сільських територій і зміцненню продовольчої безпеки.

Укргазбанк позиціонується як лідер у сфері зеленого фінансування агросектору. Його кредитні програми охоплюють фінансування біогазових установок, енергоефективних теплиць, а також сонячних панелей для агропідприємств, що відповідає цілям декарбонізації та енергетичної незалежності аграрного виробництва.

Укрексімбанк виконує функцію основного інструменту експортного фінансування агропродукції. Банк надає гарантії для міжнародних контрактів, підтримує логістичні проєкти та сприяє інтеграції українських аграріїв у глобальні ланцюги постачання.

За даними офіційної статистики Національного банку України [26] та інвестиційного огляду InVenture [5], стратегічні напрями фінансування агропромислового комплексу охоплюють широкий спектр проєктів. Серед них − закупівля сільськогосподарської техніки та обладнання, включно з комбайнами, GPS-навігаційними системами та автоматизованими рішеннями для тваринництва. Значні ресурси спрямовуються на розвиток агроінфраструктури, зокрема будівництво елеваторів, зерносушарок і логістичних терміналів. Важливим напрямом є модернізація іригаційних систем, включно з крапельним зрошенням та реконструкцією водогосподарських каналів у південних регіонах. Окрему увагу приділено альтернативній енергетиці − фінансуванню біогазових комплексів і встановленню сонячних панелей.

Загалом, фінансування агропромислового комплексу через державні банки у 2020-2024 роках демонструє високу ефективність, адаптивність та стратегічну спрямованість. АПК не лише зберігає інвестиційну активність, а й формує платформу для економічного відновлення України, особливо в умовах воєнної трансформації. Державні банки відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості, модернізації та експортної орієнтації аграрного сектору.

Щодо стабілізації відсоткових ставок, то вона сприяла жвавому кредитуванню та зростанню частки несубсидійованих кредитів. Частка позик за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» у гривневому портфелі зменшилася на 2 в.п. до близько 34%. Чистий гривневий роздрібний кредитний портфель зростав протягом третього кварталу

2024 р., перевищивши рівень до війни: приріст становив 9,7% кв/кв та 40,7% р/р. Основну частку портфеля складають незабезпечені позики, конкуренція у цій сфері зросла, частка двох лідерів дещо знизилася. Темп зростання іпотеки трохи сповільнився: 10,8% за третій квартал, близько 85% р/р. Більшість іпотечних кредитів надаються за програмою «єОселя», яка збільшила свій портфель на 3,5 млрд грн – до 21,3 млрд грн. Частка кредитів на нерухомість зросла до 13,4% від чистого гривневого роздрібного кредитного портфеля [24]. Частка непрацюючих кредитів (NPL) зменшилася до 32,3% – на 2,2 в.п. за третій квартал 2024 року та на 5.5 в.п. за рік. NPL знижується по всій системі, особливо у державних банках (рис. 3).

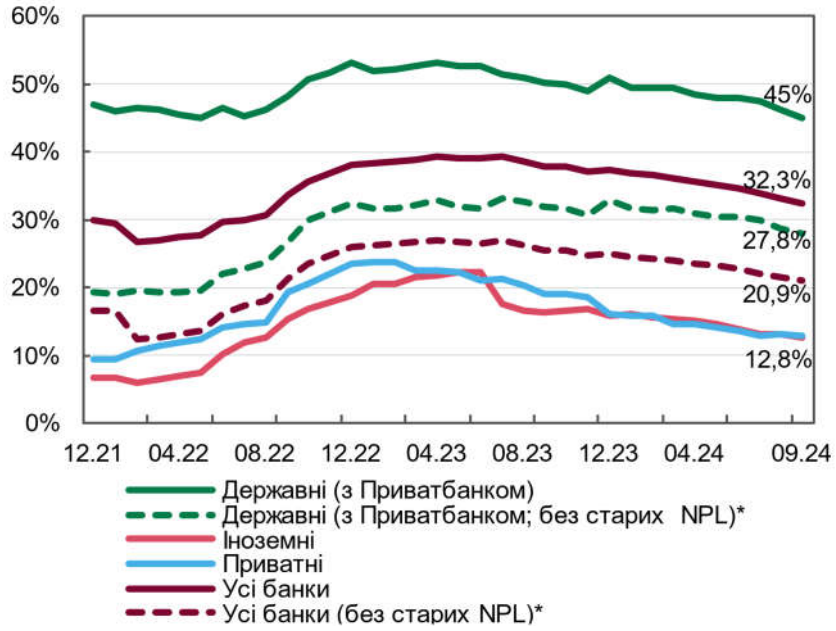

Рисунок 3 – Динаміка частки непрацюючих кредитів у портфелях банків за групами за 2020-2024 рр., млрд грн [24]

Зменшення частки NPL відбувається завдяки нарощенню нових кредитів та списанню NPL. У приватних банків зниження частки NPL відбулося виключно завдяки новому кредитуванню. NPL у бізнесу зменшилася до 40,7%: на 1,6 в.п. кв/кв. Для фізичних осіб цей показник скоротився ще більше – на 2,0 в.п. кв/кв до 17,6%. Близько 5% корпоративних позичальників зазнали дефолту за гривневими кредитами за останні 12 місяців до жовтня, що порівняно з періодами макроекономічної стабільності.

Отож, огляд банківського сектору України у розрізі державних банків в сучасних умовах демонструє стабільність та розвиток сектору, попри численні виклики, які постають перед країною. Державні банки продовжують утримувати вагому частку ринку,

посилюючи свій вплив на економіку. За останній рік їх частка зросла, перевищивши половину чистих активів всього сектору. Загалом, державні банки продовжують грати ключову роль у підтримці стабільності банківського сектору України, адаптуючись до нових реалій та викликів.

Військовий період, попри скорочення активності банків, відзначився зростанням активів, що було пов'язано з емісійними заходами регулятора, які могли б призвести до гіперінфляції, але завдяки обмежувальним заходам ліквідність банків залишалася в межах банківської системи. Частка державних банків у чистих активах на кінець 2023 року становила 53,6%, а на кінець 2024 року – 53,3% (рис. 4).

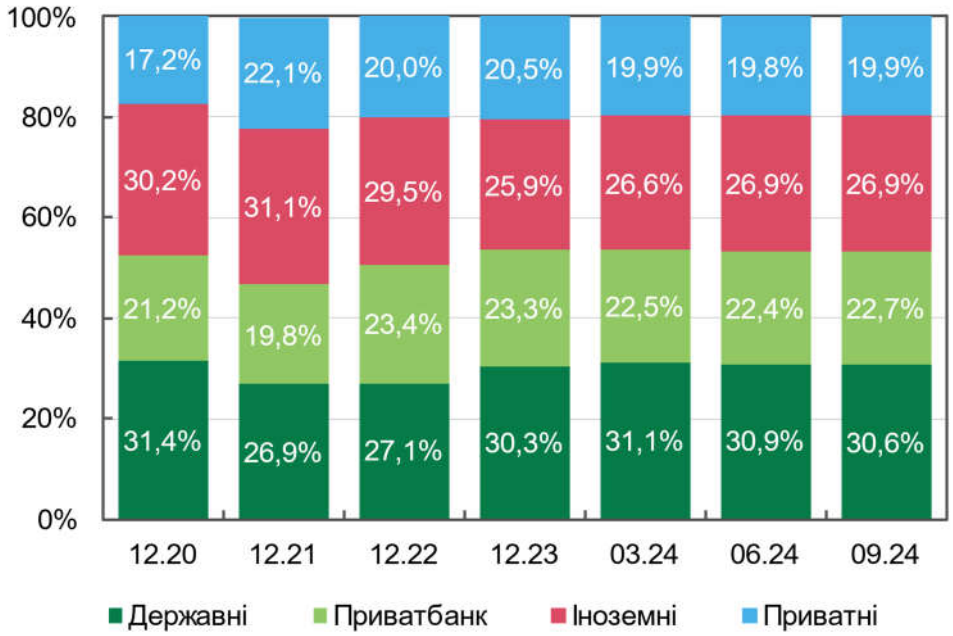

Рисунок 4 – Розподіл чистих активів за групами банків за 2020-2024 рр. [24]

Приватні комерційні банки можуть виступати інструментом фіскальної політики держави. Однак їхня поведінка може відрізнятися від інших комерційних банків через часткову дотаційну природу і доступ до державного капіталу. Варто проаналізувати, чи відповідає діяльність таких банків загальним ринковим тенденціям. Основний інструмент пруденційного регулювання – це економічні нормативи, встановлені НБУ.

Отож, державні комерційні банки відіграють значну роль у фінансовій системі України, забезпечуючи економічну стабільність та розвиток. Один з ключових гравців у цьому секторі – АТ «Ощадбанк», який має довгу історію та значний вплив на економіку

країни. Він є одним із найстаріших банків України, заснований ще в радянські часи. Ощадбанк, другий за кількістю клієнтів і обсягами активів банк України, проходив модернізацію в період банківських реформ 2015-2017 років. У кризовому 2014 році Ощадбанк мав найстарішу і найбільшу банківську мережу, 95% активів якої складали кредити великого бізнесу, зокрема політично мотивовані.

Ощадбанк зіткнувся з тими ж проблемами, що й приватні банки, зокрема Приватбанк. Криза в умовах конфлікту з росією призвела до зростання проблемної заборгованості. Великі втрати територій стали тягарем – закрилося понад 1000 відділень. В умовах конфлікту Ощадбанк погіршувався через відтоки депозитів і проблемні кредити, досягнувши історичних збитків у 2014 році – 8,5 млрд грн, а в 2015 році – 12,2 млрд грн. Надалі банк проходив аудит, переоцінку активів, зміну стратегії комунікацій і реструктуризацію зобов'язань, що привело до прибутковості. Передвоєнна стратегія на 2021-2024 роки передбачала продаж 25% акцій Європейському банку реконструкції та розвитку, але процес призупинено через війну [19; 22-23].

На сьогоднішній день він є одним з найбільших банків країни за обсягом активів, капіталу та кількістю клієнтів. АТ «Ощадбанк» має широку мережу відділень по всій території України, що дозволяє йому забезпечувати доступ до фінансових послуг навіть у віддалених регіонах.

Основними функціями АТ «Ощадбанк» є надання кредитів, залучення депозитів, проведення розрахунково-касових операцій та надання інших банківських послуг. Банк активно залучає кошти населення та підприємств, що дозволяє йому забезпечувати ліквідність та підтримувати фінансову стабільність. АТ «Ощадбанк» також активно фінансує державні програми та проєкти, що сприяє економічному розвитку країни.

Також він відіграє важливу роль у фінансуванні стратегічних галузей економіки. Банк надає кредити на вигідних умовах для розвитку інфраструктури, аграрного сектору, енергетики та інших ключових галузей. Це сприяє модернізації економіки та підвищенню її конкурентоспроможності. Наприклад, за 2024 рік банк профінансував будівництво нових енергетичних об'єктів на суму понад 2 млрд грн.

Відповідно до своєї бізнес-моделі, Ощадбанк функціонує як універсальний банк, приділяючи особливу увагу розвитку саме роздрібного сегмента, мікро-, малого та середнього бізнесу (ММСБ), зберігаючи водночас сильні позиції у корпоративному секторі. На кінець 2023 року структура активів Ощадбанку виглядала наступним

чином: 50% – інвестиційний портфель, 26% – чистий кредитний портфель, 24% – інші активи. Кредитний портфель складається переважно із заборгованості корпоративних клієнтів (59%), фізичних осіб (17%) та ММСБ (24%). Строкові депозити на 84% складаються з коштів фізичних осіб, на 8% – з коштів клієнтів ММСБ, і ще 8% – з коштів корпоративних клієнтів [17].

Основна частина процентних доходів Ощадбанку надходить від кредитів юридичним особам та інвестицій у цінні папери (рис. 5).

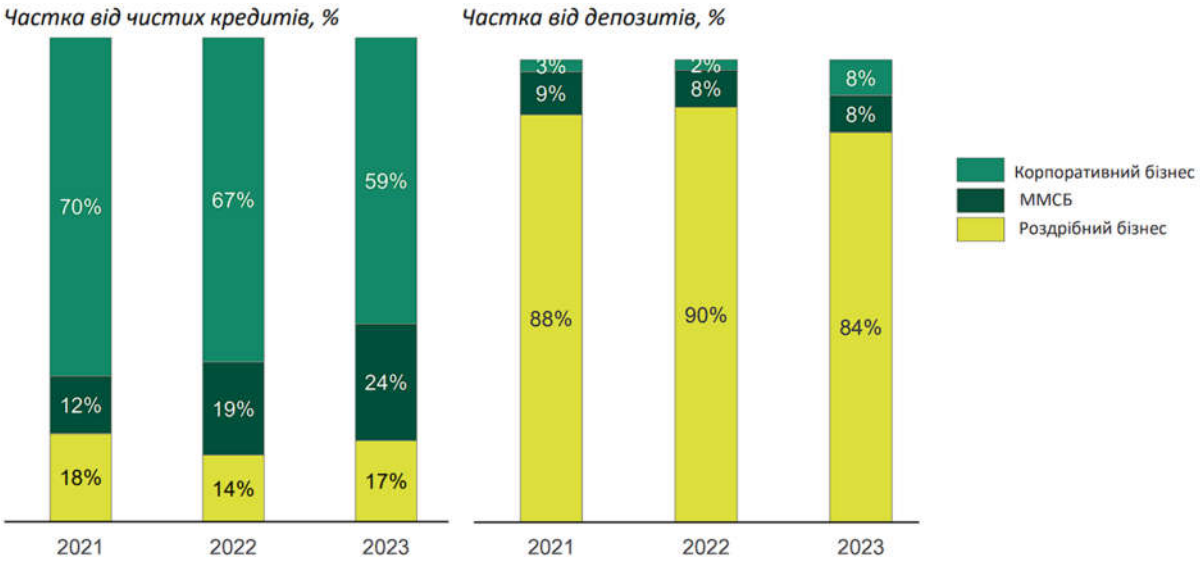

Рисунок 5 – Структура кредитів та строкових депозитів АТ «Ощадбанк» у 2021-2023 роках [17]

У І півріччі 2024 р. банк надав кредити малому та середньому бізнесу на загальну суму 4,5 млрд грн, що на 15% більше, ніж за аналогічний період попереднього року. Також він зберіг лідерську позицію за результатами програми єОселя у 2024 році [17] (рис. 6).

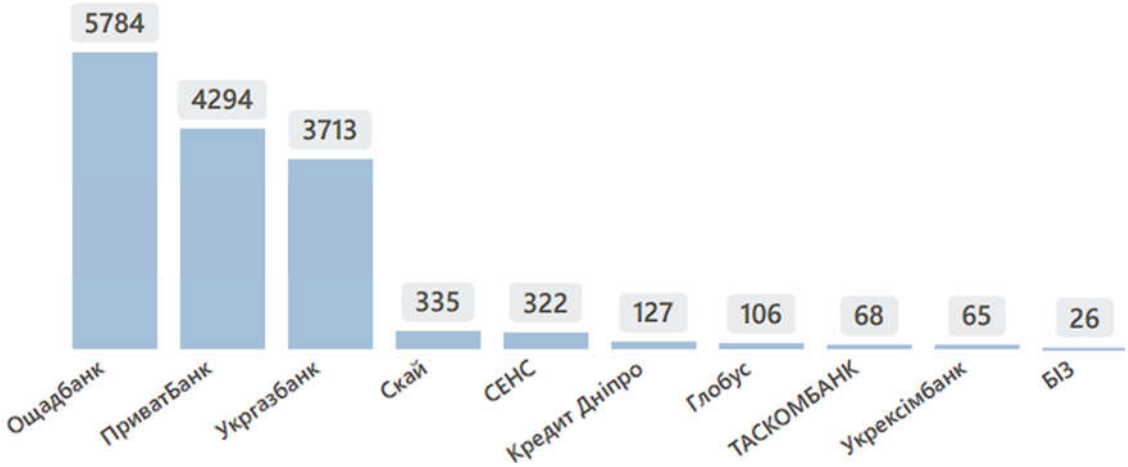

Рисунок 6 – Динаміка кількості виданих кредитів за програмою єОселя у розрізі банків станом на 01.01.2025 р. [18]

Зокрема, протягом 2024 року понад 8,5 тисяч українських родин скористалися програмою єОселя, а сума виданих кредитів перевищила 14,6 мільярдів гривень. Цей результат на 45% перевищує показник 2023 року за кількістю виданих кредитів та на 65% – за їх обсягом (рис. 7).

Рисунок 7 – Динаміка кількості виданих кредитів за програмою єОселя у розрізі банків за сумою кредитів станом на 01.01.2025 р. [18]

Ощадбанк впевнено лідирує серед банків, що беруть участь у програмі єОселя, утримуючи близько 40% ринку як за кількістю виданих кредитів, так і за сумою. У 2024 році банк надав понад 3000 пільгових позик на суму понад 5 мільярдів гривень (рис. 8).

Рисунок 8 – Динаміка зміни кількості виданих кредитів та їх суми АТ «Ощадбанк» за програмою єОселя станом на 01.01.2025 р. [18]

Досягнення Ощадбанку включають першу видану єОселю, перший кредит на квартиру в об'єкті незавершеного будівництва, перший кредит на придбання житлового будинку, перший кредит для молоді з удвічі зниженим першим внеском (10% замість 20%) та ініціювання спільних регіональних програм з органами влади, де частина відсоткової ставки компенсується з обласних бюджетів [17].

Для розширення пропозицій житла, доступного за умовами єОселі, Ощадбанк активно розширює географію акредитованих новобудов. Наразі банк акредитував 29 учасників будівництва, 28 житлових комплексів та 55 новобудов для участі у програмі. Програма єОселя сприяє поверненню українців додому та утриманню їх від вимушеної еміграції, а також стимулює економічне зростання, створюючи нові робочі місця, зарплати та податки. Спочатку єОселя стартувала як пільгова іпотека під 3% річних для військових, правоохоронців, медиків, педагогів та науковців. У січні 2024 року умови програми були розширені, включивши можливість придбання приватних будинків і таунхаусів.

19 вересня 2024 року до програми єОселя були внесені зміни. Тепер можна використовувати сертифікат єВідновлення як перший внесок по іпотеці, а також скористатися програмою тим, хто вже брав участь у схожих державних програмах, але їх житло залишилося на окупованій території або було зруйновано. Запроваджено спеціальні умови для молоді, яка може взяти позику з мінімальним першим внеском від 10%. З 18 грудня житло для внутрішніх переселенців можуть придбати їхні родичі [17].

Загалом за минулий рік найбільше позичальників єОселі, що отримали кредит в Ощадбанку, були військовослужбовцями та правоохоронцями (55%) (рис. 9).

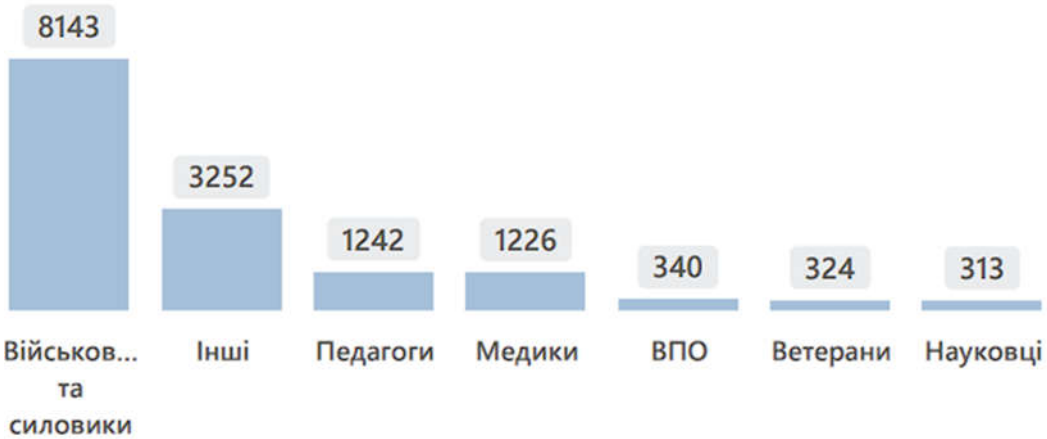

Рисунок 9 – Динаміка кількості виданих кредитів за програмою єОселя у розрізі груп позичальників станом на 01.01.2025 р. [18]

65% позичальників – чоловіки, 35% – жінки. Середній вік клієнта становить 35 років, середня площа на одного члена сім'ї – 28,9 кв.м. 69% житла припадає на вторинний ринок, 26% – на готове житло від забудовника, 5% – на житло на стадії будівництва (рис. 10).

За 2024 рік найбільша кількість угод єОселі в Ощадбанку укладена в Київській області та місті Києві (1105 позик на суму 2,2 млрд грн), Чернігівській (216 позик на суму 341 млн грн) та Одеській областях (178 позик на 271 млн грн) [17].

Заявку на участь у програмі єОселя можна подати через мобільний додаток Дія. Програму реалізують Мінекономіки спільно з Мінцифрою та Укрфінжитлом, який запустив чат-бот для відповідей на питання щодо програми.

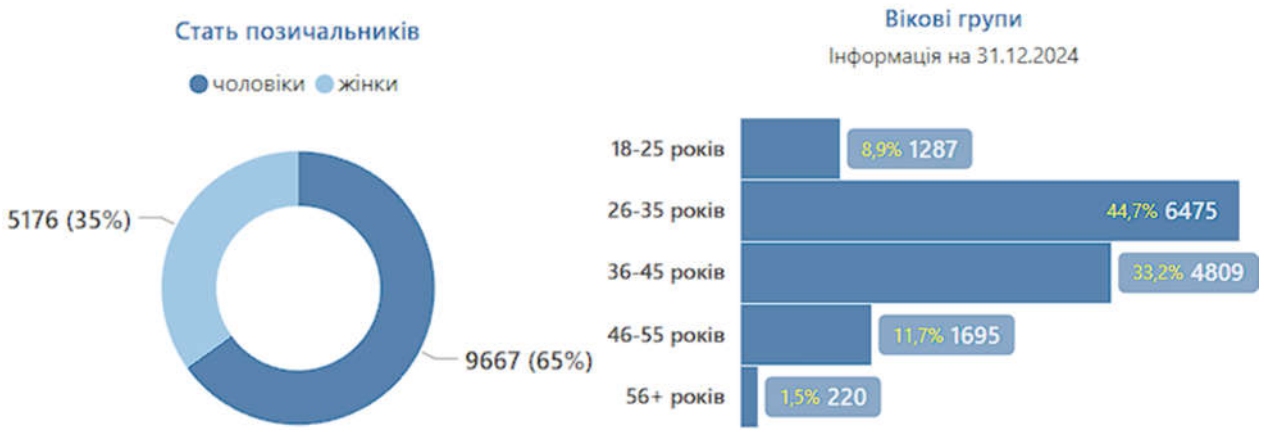

Рисунок 10 – Структура виданих кредитів за програмою єОселя у розрізі статі та вікових груп позичальників станом на 01.01.2025 р. [18]

У 2025 році Ощадбанк продовжить активну участь у програмі єОселя, а також розвиватиме власні іпотечні продукти, оскільки кредитування придбання житла для переселенців, власників пошкодженого житла та захисників України є важливою частиною соціальної функції банку.

Крім того, як державний банк, АТ «Ощадбанк» відіграє важливу роль у регулюванні та нагляді за банківським сектором. Банк забезпечує виконання державних програм, таких як субсидії та соціальні виплати. Також він здійснює контроль за дотриманням фінансових нормативів та стандартів, що сприяє стабільності банківської системи. У 2024 році АТ «Ощадбанк» був одним з основних банків, які брали участь у програмі державної підтримки соціально незахищених верств населення, обробивши понад 1,2 млн заявок на субсидії.

Незважаючи на значні досягнення, АТ «Ощадбанк» стикається з численними викликами. Це включає високий рівень непрацюючих кредитів, валютну нестабільність та економічні ризики, пов’язані з війною з росією. Проте, банк продовжує працювати над покращенням своїх фінансових показників, впровадженням нових технологій та підвищенням ефективності.

Так, чистий прибуток Ощадбанку за 2023 рік становить 5978,3 млн грн. Основним чинником позитивного фінансового результату стала висока здатність банку адаптуватися до умов воєнного стану [17].

З початком військових дій Ощадбанк сконцентрувався на збільшенні залучених коштів клієнтів, що дозволило акумулювати ресурси для інвестування в економіку країни, пріоритетно підтримуючи стратегічні галузі. Це дозволило збільшити обсяги процентних операцій, компенсуючи вплив воєнної агресії на якість кредитного портфеля. Чистий процентний дохід у 2023 році зріс на 3,8 млрд грн у порівнянні з попереднім роком, завдяки збільшенню процентних доходів на 10,0 млрд грн при збільшенні процентних витрат на 6,3 млрд грн.

Основним драйвером став значний приріст коштів на рахунках клієнтів, що сприяло зростанню чистого кредитно-інвестиційного портфеля на 36,0 млрд грн, або на 16% за 2023 рік.

Попри втрати частини відділень на окупованих територіях та виклики війни, банк демонструє зростання комісійного доходу. Комісійні доходи Ощадбанку у 2023 році зросли на 2,6 млрд грн, або на 28%, у порівнянні з попереднім роком. Досягнення фінансових показників за підсумками 2023 року та виконання стратегічних цілей акціонера (КМУ) на період воєнного стану є головним критерієм успіху та свідченням здатності банку справлятися з викликами повномасштабного вторгнення росії.

За перше півріччя 2024 року Ощадбанк отримав чистий прибуток у розмірі 8,81 млрд грн, з них 74 млн грн – у червні. Це на 2 млрд грн більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, що свідчить про ефективність реалізації воєнної стратегії банку.

Чистий процентний дохід банку за період січень-червень 2024 року зріс майже на 26% до 10,96 млрд грн, а чистий непроцентний дохід – на 13% до 4,09 млрд грн. Такі результати були досягнуті, зокрема, завдяки зростанню кредитування бізнесу та домогосподарств. У перші шість місяців року кредитні портфелі збільшилися у великих корпорацій, мікро-, малого та середнього бізнесу, а також фізичних осіб.

Операційний прибуток банку за перше півріччя 2024 року перевищив 7 млрд грн, що на 25% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Крім того, у 2025 році АТ «Ощадбанк» планує запровадити нові цифрові сервіси, що дозволять клієнтам зручно управляти своїми фінансами онлайн.

Вищезазначене вказує на те, що АТ «Ощадбанк» відіграє ключову роль у фінансовій системі України, забезпечуючи економічну стабільність та розвиток. Банк надає фінансові послуги населенню та бізнесу, фінансує стратегічні галузі економіки, підтримує державні програми та здійснює регулювання банківського сектору. Незважаючи на численні виклики, він продовжує працювати над покращенням своїх показників та впровадженням нових технологій, що сприятиме подальшому розвитку фінансової системи України.

Загалом, протягом останніх років банківський сектор України зіткнувся з численними викликами, включаючи економічну нестабільність, викликану війною з росією, пандемією COVID-19 та макроекономічними факторами. Проте, завдяки підтримці з боку НБУ та міжнародних фінансових інституцій, банківська система продемонструвала стійкість та адаптивність. Реструктуризація, консолідація банків та впровадження цифрових технологій сприяли підвищенню ефективності та конкурентоспроможності банківського сектору. Це, в свою чергу, свідчить про те, що державні комерційні банки відіграють значну роль у фінансовій системі України, забезпечуючи підтримку макроекономічної стабільності, кредитування стратегічних галузей економіки та малих і середніх підприємств. Їхня діяльність сприяє реалізації державних програм, забезпеченню ліквідності банківської системи та підвищенню фінансової інклюзії. Проте, високий рівень непрацюючих кредитів та валютна нестабільність залишаються основними викликами, які необхідно подолати для подальшого розвитку.

Власне, АТ «Ощадбанк» є яскравим прикладом ефективної роботи державного комерційного банку у фінансовій системі України. Банк активно підтримує економіку шляхом надання кредитів, фінансування стратегічних галузей та реалізації державних програм. Він також відіграє важливу роль у регулюванні банківської системи та забезпеченні соціальної підтримки населення. Незважаючи на численні виклики, такі як валютна нестабільність та економічні ризики, він продовжує вдосконалювати свої фінансові показники та

впроваджувати нові технології, що сприяє зміцненню банківської системи та стабільності економіки України.

Проведені дослідження дають змогу констатувати, що оцінка діяльності саме державних банків часто асоціюється з часткою проблемних кредитів у системі. Майбутнє цих банків значною мірою залежить від рівня непрацюючих кредитів, адже саме баланс банків впливає на їх здатність фінансувати державні потреби, вести комерційну діяльність і приватизуватися у майбутньому. Для кращого розуміння перспектив, важливо визначити фактори, що впливають на частку непрацюючих кредитів (NPL) в Україні, адже це ключовий показник стабільності банківського сектору, особливо для державних банків (рис. 11).

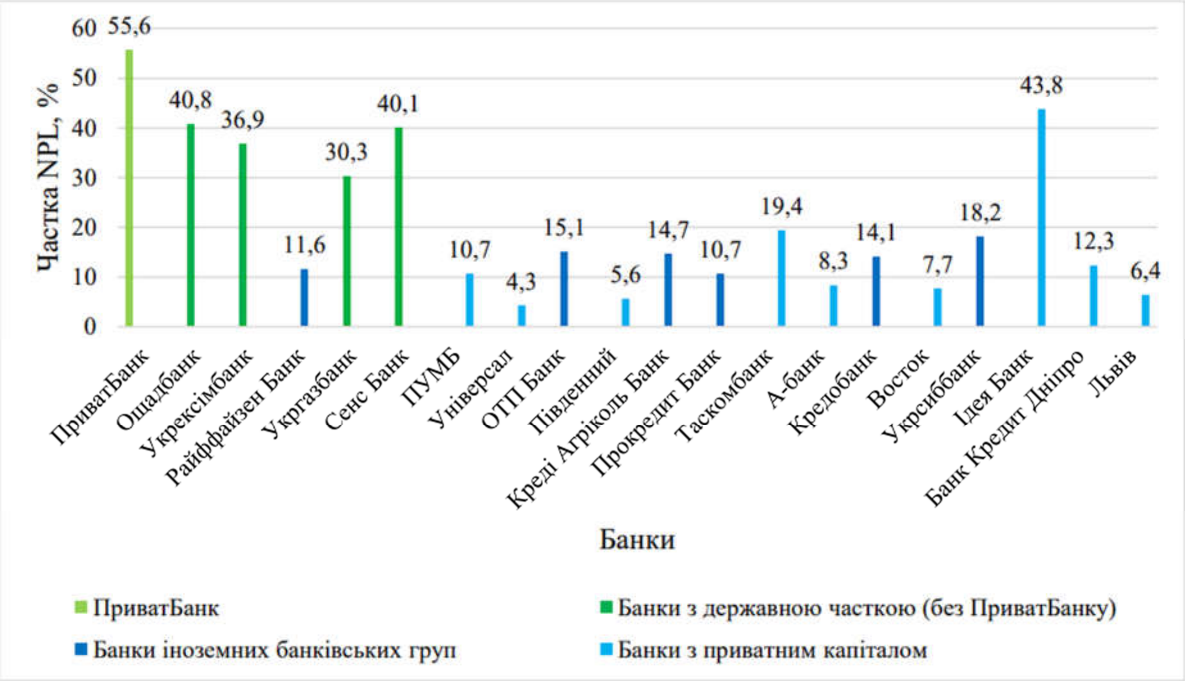

Рисунок 11 – Частка NPL у банках із найбільшим обсягом кредитного портфеля, % (станом на 01.10.2024) [24]

У 2017 році цей показник становив 57% від загального обсягу кредитів. До повномасштабного вторгнення росії в Україну частка непрацюючих кредитів (NPL) поступово знижувалася і на 1 березня 2022 року сягнула 27%. На початку 2023 року частка NPL у банківському секторі знову зросла до 38% [8]. Станом на 1 жовтня 2024 року частка NPL зменшилася до 32,3%. Більше 80% проблемних кредитів зосереджено у державних банках, причому понад 50% припадає на ПриватБанк.

За цих обставин необхідно створити та впровадити дієві заходи, спрямовані на посилення стабільності банківської системи,

підвищення рівня довіри до неї та забезпечення її пристосування до сучасних викликів.

У такій площині вагомим чинником є кредитна інформація, зокрема фактори, що впливають на обсяги проблемних кредитів, що, в свою чергу, є цінною інформацією для всіх банків. Власне, обсяг непрацюючих кредитів можна вважати універсальним показником, оскільки він характеризує якість операційної діяльності банків, рівень їх прибутковості чи збитковості, кредитний ризик, якість управлінських рішень, платоспроможність клієнтів та роботу регулятора. Цей показник не є абсолютним, оскільки банки не завжди можуть точно оцінити платоспроможність боржника. Однак, останнім часом підвищення наглядових стандартів покращило якість роботи з кредитним ризиком.

Загалом, сучасний фінансовий світ характеризується високим ступенем ринкової взаємозалежності та інтеграції, що створює нові можливості для банківських установ у різних країнах, включно з Україною, але водночас створює додаткові ризики. Однією з таких тенденцій є зростання міжнародної торгівлі та інвестицій, що відкриває нові можливості для українських банків для розширення сфери фінансових послуг та збільшення обсягів бізнесу. Однак це також несе ризики, пов’язані зі швидким поширенням фінансових криз та інших факторів нестабільності ринку.

Наразі окремі банки в Україні та вся банківська система перебувають у складній операційній ситуації та високих ризиках. Криза на міжнародному рівні може швидко поширитися на інтегрований фінансовий ринок, викликавши ланцюгову реакцію в національній економіці та спричинивши нестабільність. Це підвищує ризики ліквідності та платоспроможності банків, особливо тих, які активно поглинають зовнішні запозичення. Крім того, необхідно враховувати вплив зміни валютних курсів та рівня інфляції під впливом світових фінансових процесів. Коливання валютного курсу може завдати величезних збитків банкам, які мають великі валютні позиції, тоді як інфляційні процеси зменшують реальну вартість активів і збільшують вартість фінансових ресурсів.

Глобальні фінансові тенденції створюють передумови для функціонування банківського сектору, тоді як світові фінансові кризи діють як каталізатори, які можуть суттєво вплинути на стабільність та стійкість банків. Наприклад, фінансова криза, спровокована глобальним макроекономічним дисбалансом або крахом міжнародних фінансових ринків, може значно зменшити доступ українських банків до зовнішнього фінансування. Це, у свою чергу, потребує зміни

джерел фінансування та розробки ефективних антикризових стратегій.

Глобальні геополітичні події, особливо повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, стали вирішальним зовнішнім шоком для української фінансової системи. З одного боку, міжнародне співтовариство запровадило санкції проти російського фінансового сектора, що певною мірою обмежило зовнішні ризики України, але з іншого – ускладнило її взаємодію з низкою міжнародних банківських установ.

Під час світового економічного спаду попиту на український експорт, що призвело до зменшення валютних надходжень і тиску на курс гривні. Водночас зниження інтересу іноземних інвесторів до ринків, що розвиваються, ще більше ускладнило доступ українських банків до зовнішнього фінансування.

Стабільність і ефективність банківської системи України в умовах глобальних фінансових змін та світових криз значною мірою залежить і від внутрішніх проблем банківського сектору країни. Серед таких викликів варто відзначити високу доларизацію, недостатню диверсифікацію активів та недосконале регуляторне середовище. Однією з ключових проблем є доларизація економіки, що полягає у значній частці депозитів та кредитів, номінованих в іноземній валюті. Це робить банки та їхніх позичальників вразливими до валютних коливань, зокрема до девальвації гривні, яка може суттєво підвищити вартість зобов’язань у валюті та спричинити фінансові труднощі.

Крім цього, висока доларизація обмежує ефективність монетарного регулювання, яке здійснює Національний банк України. Значна частина фінансових потоків залишається поза зоною впливу національної валюти, що ускладнює реалізацію повноцінної монетарної політики.

Недостатня диверсифікація активів у банківській системі України залишається серйозною проблемою. Значна кількість банків концентрує свої активи в обмеженому колі економічних секторів або певних видах активів, що збільшує ризики неплатоспроможності у разі виникнення кризових ситуацій.

Для забезпечення надійності та стабільності функціонування банківської системи 24 лютого 2022 року Правління Національного банку України ухвалило постанову «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» №18. Цим документом були встановлені основні правила роботи банків в умовах війни. Відповідно до постанови, банки мають забезпечувати функціонування

відділень у безперебійному режимі за відсутності загрози життю та здоров'ю населення, проте з урахуванням певних обмежень, зокрема щодо зняття готівки [15].

Банківська система України успішно адаптувалася до роботи в умовах війни, і до 2023 року демонструвала позитивну динаміку розвитку. Першими ознаками відновлення стало зростання споживчого кредитування, за яким влітку активізувалося корпоративне. Надлишок ліквідності дозволив банкам отримати значний прибуток від операцій з депозитними сертифікатами та ОВДП. Цей фінансовий запас та контроль над кредитними ризиками забезпечують банкам упевненість у майбутньому − зокрема, в 2024 році, коли НБУ має посилити вимоги до капіталу, а військові ризики залишаться актуальними [4].

Справжнім досягненням 2023 року стала рекордна прибутковість банківського сектора, незважаючи на виклики війни. За період січень-грудень банки отримали 86,5 млрд грн чистого прибутку, що майже вп'ятеро перевищує результат 2022 року і на 12% перевищує показники 2021 року, який передував повномасштабному вторгненню. Операційні прибутки банків у 2023 році також зросли: операційний дохід збільшився на 15% порівняно з минулим роком. Чистий операційний прибуток до відрахувань у резерви зріс на 19%, що свідчить про ефективне управління витратами та підвищення операційної ефективності.

Основним драйвером підвищення прибутків стали зростаючі процентні доходи. Це результат прибутковості високоліквідних активів, які активно використовувалися банками для гарантованого доходу, а також поступового відновлення кредитування. Попит на банківські послуги зростав завдяки поліпшенню споживчого та корпоративного кредитування, що сприяло зміцненню фінансової стійкості банківської системи.

Одним із ключових показників ефективності діяльності банків є рівень рентабельності, що відображає здатність фінансової установи генерувати прибуток на вкладені ресурси. На рис. 12 подано динаміку основних показників рентабельності банківського сектору України − рентабельності активів (ROA) та рентабельності капіталу (ROE) − у період з 2022 по 2025 рік (станом на 01.05.2025).

У 2022 році рентабельність активів становила лише 1,04%, а рентабельність капіталу − 9,68%, що є типовим для кризового періоду. Такі низькі показники зумовлені масштабним впливом повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації, що

призвело до падіння ділової активності, зростання кредитних ризиків та втрати прибутковості банками.

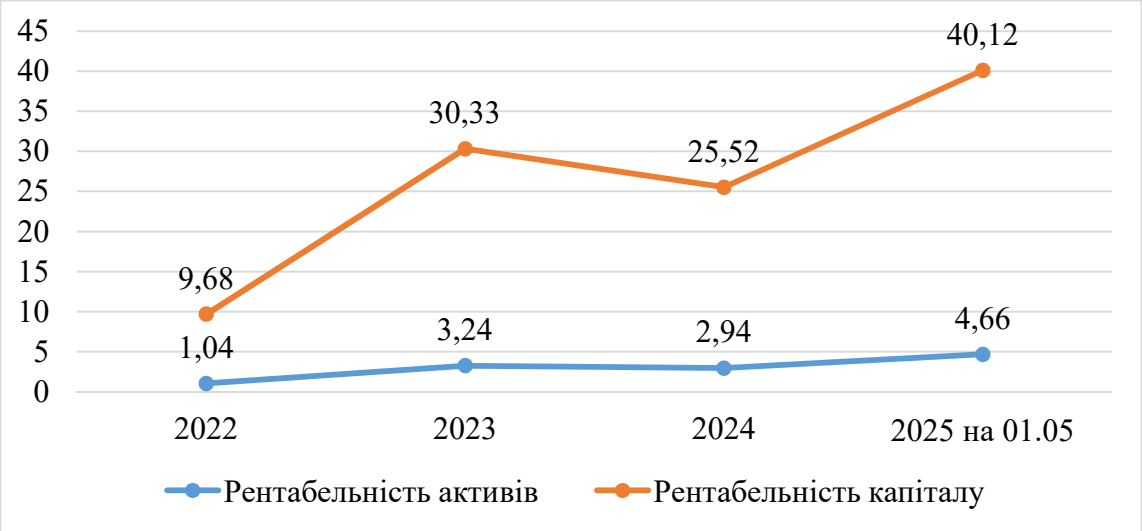

Рисунок 12 – Динаміка показників рентабельності банківського сектору України 2022-2025 рр., % [26]

У 2023 році спостерігається суттєве покращення: ROA зросла до 3,24%, а ROE – до 30,33%. Це свідчить про поступове відновлення банківського сектору, адаптацію до нових умов, активізацію кредитування та реалізацію антикризових заходів, зокрема підтримку з боку НБУ та міжнародних партнерів.

Протягом 2024 року показники дещо знизилися (ROA – до 2,94%, ROE – до 25,52%), що може бути наслідком зростання витрат на формування резервів, коливань валютного ринку або обмежень у кредитній активності. Однак загальний рівень прибутковості залишався високим.

Станом на 1 травня 2025 року обидва показники досягли найвищих значень за аналізований період: рентабельність активів – 4,66%, рентабельність капіталу – 40,12%. Це, в свою чергу, може свідчити про: покращення якості банківських портфелів; активне зростання прибуткових операцій; ефективне використання власного капіталу; стабілізацію макроекономічного середовища та валютного ринку.

Таке зростання також частково пояснюється зменшенням обсягів капіталу через виведення з ринку збиткових банків, що підвищило середньогалузеві показники.

У структурі активів банківської системи основну частину становлять кредити юридичним особам. Станом на кінець 2024 року сума корпоративних кредитів перевищила 1125,4 млрд грн, тоді як обсяг позик фізичним особам залишався на рівні 450 млрд грн.

Водночас з початку війни спостерігалося поступове зниження частки кредитів у загальному обсязі активів, оскільки банки з обережністю підходили до нових позик через підвищений ризик неповернення. Як наслідок, пріоритет у структурі активів було віддано державним цінним паперам: частка ОВДП у балансі банків у 2024 році перевищила третину, що дозволило банкам стабілізувати дохідність і виконувати нормативи ліквідності (табл. 8) [13].

Таблиця 8 – Структура кредитного портфеля банків України за 2020-2024 рр.

Рік	Кредити бізнесу, млрд грн	Кредити населенню, млрд грн	Частка проблемних кредитів, %
2020	984	324,7	34,5
2021	1016,7	357,2	33,3
2022	1073,1	398,4	37,4
2023	971,9	430,7	30,3
2024	1125,4	472,1	30,3

Джерело: систематизовано автором за даними [1; 14]. Наведені фінансові показники за 2024 рік є попередніми та базуються на відкритих джерелах.

На фоні кредитної стриманості помітно активізувалася депозитна діяльність. За останні п’ять років банківська система зафіксувала стійке зростання обсягів депозитів, особливо в національній валюті. Зокрема, за 2023 рік гривневі депозити населення зросли на 12%, а бізнесу – на 19%. Цьому сприяли як обмеження на купівлю іноземної валюти, так і впевненість населення у стабільності гривні на тлі політики НБУ з підтримання офіційного курсу та високої облікової ставки. Важливим чинником є також перетікання коштів у довгострокові вклади: з 2022 по 2024 рік частка депозитів строком понад 3 місяці зросла з 30% до 35%, що позитивно впливає на банківську ліквідність і дає змогу фінансувати довгострокові проєкти [2].

Загалом, попри надзвичайно складні умови, зокрема повномасштабну війну, українські банки продемонстрували високу адаптивність, гнучкість та здатність швидко реагувати на нові виклики. Це підтверджується значним зростанням прибутковості банківського сектору в 2023-2024 роках, поліпшенням показників рентабельності активів і капіталу, а також активізацією кредитування.

Показовим є ефективне управління ризиками, збереження ліквідності та посилення ролі НБУ у забезпеченні стабільності системи. Усе це свідчить про наявність потенціалу для сталого

розвитку української банківської системи в майбутньому, за умови подальшого вдосконалення регуляторної політики, підтримки з боку міжнародних партнерів і відновлення макроекономічної стабільності.

Банки мають ключове значення в сучасній економіці, адже надійна банківська система є вкрай важливою для економічного відновлення України. З початком повномасштабної війни ризики в діяльності українських банків суттєво зросли. Аналізуючи проблеми у фінансово-банківській системі України, можна виділити кілька основних [3-4; 7; 9-10; 20; 27]:

– військові ризики, викликані агресією росії проти України, окупацією певних південно-східних областей, постійними повітряними тривогами та обстрілами міст і сіл;

– високий рівень інфляції;

– зменшення обсягів кредитування, оскільки з початком вторгнення банки через високі ризики суттєво ускладнили кредитні процедури та посилили свої кредитні політики;

– кібератаки на банківську та ІТ-системи України, перебої з електропостачанням та зв'язком;

– демографічні зміни, викликані одночасним старінням населення, зниженням народжуваності, внутрішнім переміщенням людей і еміграцією за кордон, що призводить до дефіциту робочої сили;

– втрата частини населення доходів та зменшення реальних доходів [16].

Однією з головних проблем фінансової системи України залишається поширення корупційних схем, що серйозно ускладнює забезпечення її прозорості, особливо в умовах війни. Нині наявний недостатній контроль за витратами бюджетних коштів та часті порушення у сфері сплати податків. У сучасних умовах функціонування фінансової системи надзвичайно важливо забезпечувати актуальність і повноту обліку фінансових даних. Саме прозорість обліково-звітної системи є ключовим фактором, що сприятиме задоволенню запитів різних зацікавлених сторін для ухвалення виважених рішень.

Прозора система фінансової звітності є важливою умовою для залучення прямих іноземних інвестицій в економіку країни, особливо у період війни. Однак, у попередні роки неодноразово виникали випадки непрозорості у фінансово-облікових даних, що суттєво знижує можливості отримання міжнародної допомоги від стратегічних партнерів.

Негативний вплив зазначених ризиків на капітал банків, ймовірно, зберігатиметься навіть після завершення війни, оскільки для вирішення накопичених проблем знадобиться значний час [20].

Розвиток цифрових банківських технологій гальмується через кілька ключових причин: недостатнє покриття території країни якісним мобільним зв’язком 4G, низьку забезпеченість населення смартфонами, часті відключення електроенергії та нестабільний мобільний інтернет. У зв'язку з цим рівень проникнення онлайн-банкінгу та мобільного банкінгу в Україні значно поступається відповідним показникам у країнах ЄС.

Для підвищення конкурентоспроможності банківської системи України необхідно активно розвивати сучасні технології. У першу чергу це стосується модернізації банківської інфраструктури, зокрема переобладнання відділень, оновлення терміналів та вдосконалення дистанційних каналів продажу фінансових продуктів. Окрім удосконалення традиційної інфраструктури, важливим кроком є стимулювання розвитку необанків, особливо в умовах воєнного часу. Необанки − це цифрові банки, які інтегрують передові технології, онлайн-доступ та електронний формат надання банківських послуг як для населення, так і для бізнесу, роблячи їх використання зручнішим і доступнішим [25].

Беручи до уваги проблеми та виклики, з якими стикається фінансова система України, процес її відновлення і вдосконалення має бути орієнтований насамперед на залучення ресурсів для подальшої відбудови країни. Окрім цього, статус кандидата в члени ЄС може сприяти зміцненню банківської системи і фінансової стабільності загалом. Водночас необхідно враховувати геополітичне розташування країни та її спільні кордони з росією, що створює додаткові фінансові ризики [20].

Банківська система України в умовах воєнного часу постає не лише як ключова інфраструктурна ланка економіки, а й як один із головних чинників стабільності та майбутнього відновлення держави. Аналіз тенденцій та проблем засвідчує глибоку трансформацію банківського сектору під впливом повномасштабної агресії росії, внутрішніх структурних недоліків та глобальних економічних змін.

До головних викликів банківської системи у воєнний період необхідно віднести: підвищення військових ризиків, інфляційний тиск, посилення кредитних обмежень, проблеми з енергозабезпеченням та зв’язком, демографічні зрушення та масову еміграцію. Окрім цього, серйозною перешкодою для стабільності

залишається тінізація фінансів та наявність корупційних схем у сфері обліку і звітності [3-4; 7; 9-10; 20; 27].

Водночас українські банки змогли продемонструвати стійкість, зберегти функціонування навіть у надзвичайних умовах, а в окремі періоди − досягти рекордної прибутковості. Це свідчить про високий рівень адаптивності, грамотне управління ризиками, ефективне антикризове регулювання з боку НБУ та підтримку з боку міжнародних партнерів. Однак надалі актуальним залишається завдання цифрової трансформації банківських послуг. Незважаючи на наявні перепони − технічні, інфраструктурні та соціальні − розвиток необанків і вдосконалення онлайн-сервісів становить вагомий потенціал для модернізації системи в післявоєнний період.

Відтак майбутній розвиток банківської системи України має базуватися на прозорості, діджиталізації, інституційній реформі та поступовій євроінтеграції. З огляду на статус кандидата в члени ЄС, а також стратегічну важливість банківської інфраструктури для відбудови країни, посилення її конкурентоспроможності має стати пріоритетом державної політики найближчих років.

У підсумку варто зазначити, що державні комерційні банки відіграють ключову роль у фінансовій підтримці пріоритетних секторів економіки України, зокрема агропромислового комплексу, енергетики, інфраструктури та експортоорієнтованих галузей. Їхня діяльність не обмежується традиційним банківським обслуговуванням, а охоплює реалізацію державних програм, компенсацію процентних ставок, підтримку зелених інвестицій та експортне фінансування.

Особливу увагу заслуговує аграрний сектор, який демонструє найвищу чутливість до банківських інструментів, стабільний попит на кредитні ресурси та високий рівень повернення позик. За аналітичними даними у 2024 році аграрії залучили понад 105 млрд грн кредитних коштів, з яких 47 млрд грн − за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%», що становить 46% від загального обсягу аграрного кредитування, тобто майже половина була надана через державну програму. У 2025 році програма продовжена, і фінансування здійснюється за підтримки Світового банку в межах проєкту ARISE. Державні банки (Ощадбанк, Укргазбанк, Укрексімбанк) − основні учасники програми, через які здійснюється більшість кредитування [12; 21]. Це свідчить про ефективність інтеграції банківських механізмів у стратегічні напрями економічного розвитку.

Перспективи подальших досліджень охоплюють: оцінку ефективності державних банків у посткризовій економіці, зокрема в умовах воєнної трансформації та відновлення; розробку моделей фінансової стійкості секторів, що базуються на сценарному моделюванні та ризик-орієнтованому плануванні; аналіз інституційної взаємодії між банками, державою та міжнародними донорами, з метою формування синергійної фінансової екосистеми; вивчення впливу цифровізації банківських послуг на доступність фінансування для малого та середнього бізнесу в пріоритетних галузях.

Таким чином, державні комерційні банки не лише забезпечують фінансову підтримку, а й формують інституційне середовище для стійкого економічного розвитку України. Їхня роль у трансформації фінансової архітектури країни потребує подальшого наукового осмислення та стратегічного супроводу.

Список використаних джерел:

1. Minfin. Сумарні активи банків України (2008-2025), ставки, індекси, тарифи. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/

2. Minfin. Українці стали менше довіряти Нацбанку – опитування. URL: https://minfin.com.ua/ua/2024/06/26/129840393/

3. Березовик В.М. Банківська система: сучасний стан та перспективи розвитку, 2024. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/28713/1/Problem_integr_osvity.2024%20(1)-2.pdf#page=159

4. Григораш О., Волошин І. (2023). Тенденції розвитку фінансових технологій під впливом пандемії та війни. Економіка та суспільство, (47). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-72

5. Інвестиції в агробізнес України: виклики, можливості та пропозиції 2025 року. Агробізнес Україна 2025. URL: https://inventure.com.ua/uk/analytics/articles/investiciyi-v-agrobiznes-ukrayini:-vikliki-mozhlivosti-ta-tendenciyi-2025-roku

6. Кількість банків в Україні (2008-2025). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/

7. Котік Б., Смолінська С. Функціонування банківського сектору України в період воєнного стану. Молодий вчений. 2023. № 10 (122). С. 2013-217. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5995

8. Матвійчук Н. М. Сучасні тенденції розвитку державних банків в Україні. Цифрова економіка та економічна безпека. Випуск 6(06), 2023. С. 86-91. URL: https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4bEEara7/

9. Мещеряков А., Березовик В., Кірєєва К. Фінансова стабільність та банківська система України: виклики та можливості розвитку. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2024. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4188/4223

10. Михайлович Б. В., Олександрович С. А., Геннадійович Х. Т. Вплив глобальних фінансових тенденцій на стабільність банківського сектору України. Zenodo. 2024. URL: https://zenodo.org/records/12700439

11. Мінфін – фінансові новини, валюта, банки, ринки і акції. Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: https://minfin.com.ua/ua/banks/ranking/capital/

12. Наглядова статистика. НБУ. 2025. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist

13. Національний банк України. Banking Sector Review 2025-02. Київ: НБУ, 2025. 58 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2025-02.pdf

14. Національний банк України. Банки прискорили темпи кредитування бізнесу та надалі нарощують кредити населенню. Огляд банківського сектору. НБУ. 2025. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-priskorili-tempi-kredituvannya-biznesu-ta-nadali-naroschuyut-krediti-naselennyu--oglyad-bankivskogo-sektoru

15. Національний банк України. Про роботу банківської системи та валютного ринку з 24 лютого 2022 року в умовах воєнного стану по всій території України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/pro-robotu-bankivskoyi-sistemi-ta-valyutnogo-rinku-z-24-lyutogo-2022-roku-za-umovi-voyennogo-stanu-po-vsiy-teritoriyi-ukrayini

16. Онопрієнко Ю. Ю., Обод О. М. Аналіз функціонування банківської системи та вплив факторів невизначеності на стратегічне управління фінансами банків. Міжнародний науковий журнал «Механізм регулювання економіки», 2020. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_45/Yuliia_Yu_Onoprienko_Olena_M_ObodAnalysis_of_banking_system_functioning_and_influence_of_uncertainty_factors_on_strategi.pdf

17. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: https://www.oschadbank.ua/

18. Офіційний сайт Укрфінжитло. URL: https://ukrfinzhytlo.in.ua/

19. Ощадбанк та ЄБРР підписали мандатний лист у рамках дорожньої карти приватизації банку. URL: https://www.oschadbank.ua/news/osadbank-ta-ebrr-pidpisalimandatnij-list-u-ramkah-doroznoi-karti-privatizacii-banku

20. Петик Л., Міщенко К. Оцінка банківських ризиків в умовах війни. Економіка та суспільство. 2024. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4476

21. Потаєва О. Майже половину кредитів у 2024 році аграрії отримали за програмою «5-7-9%». 2025. URL: https://agrotimes.ua/agromarket/majzhe-polovynu-kredytiv-u-2024-roczi-agrariyi-otrymaly-za-programoyu-5-7-9/

22. Приватизацію Ощадбанку відклали. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/12/689118/

23. Приватизація Ощадбанку можлива за 4 роки після завершення війни. URL: https://finclub.net/ua/news/pryvatyzatsiia-oshchadbanku-mozhlyva-za-4-roky-pisliazavershennia-viiny.html

24. Сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/

25. Семеног А.Ю., Пахненко О.М. Необанки в Україні: особливості, тренди та перешкоди розвитку. Modern Economics, 2023. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/39-2023/semenog.pdf

26. Статистика фінансового сектору. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial

27. Федевич Л. С., Ливдар М. В., Межирицька Я. В. Банківська система України: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка і суспільство, 2020. С. 21-27. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/25/24

28. Офіційний сайт Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA

29. Офіційний сайт Agrotimes. URL: https://agrotimes.ua/

30. Офіційний сайт Фонду розвитку підприємництва. URL: https://bdf.gov.ua/

REFERENCES

1. Minfin. (n.d.). Sumarni aktyvy bankiv Ukrainy (2008-2025), stavky, indeksy, taryfy [Total assets of Ukrainian banks (2008-2025), rates, indices, tariffs]. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/ [in Ukrainian].

2. Minfin. (2024). Ukrayintsi staly menshe doviryaty Natsbanku – opytuvannya [Ukrainians trust the National Bank less – survey]. URL: https://minfin.com.ua/ua/2024/06/26/129840393/ [in Ukrainian].

3. Berezovyk, V.M. (2024). Bankivska systema: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [The banking system: current state and development prospects]. *Problem integr osvity – Integration Problems of Education*, 1(2). URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/28713/1/Problem_integr_osvity.2024%20(1)-2.pdf#page=159 [in Ukrainian].

4. Grygorash, O., & Voloshyn, I. (2023). Tendentsii rozvytku finansovykh tekhnolohii pid vplyvom pandemii ta viiny [Trends in the development of financial technologies under the influence of the pandemic and war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (47). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-72 [in Ukrainian].

5. InVenture. (2025). Investytsiyi v ahrobiznes Ukrainy: vyklyky, mozhlyvosti ta propozytsiyi [Investments in Ukrainian agribusiness: challenges, opportunities and proposals]. URL: https://inventure.com.ua/uk/analytics/articles/investiciyi-v-agrobiznes-ukrayini:-vikliki-mozhlivosti-ta-tendenciyi-2025-roku [in Ukrainian].

6. Minfin. (n.d.). Kilkist bankiv v Ukraini (2008-2025) [Number of banks in Ukraine (2008-2025)]. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/ [in Ukrainian].

7. Kotik, B., & Smolinska, S. (2023). Funktsionuvannya bankivskoho sektoru Ukrainy v period voiennoho stanu [Functioning of Ukraine's banking sector during martial law]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 10(122), 2013-217. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5995 [in Ukrainian].

8. Matviichuk, N.M. (2023). Suchasni tendentsii rozvytku derzhavnykh bankiv v Ukraini [Current trends in the development of state banks in Ukraine]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka − Digital Economy and Economic Security*, 6(06), 86-91. URL: https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4bEEara7/ [in Ukrainian].

9. Meshcheriakov, A., Berezovyk, V., & Kiriieva, K. (2024). Finansova stabilnist ta bankivska systema Ukrainy: vyklyky ta mozhlyvosti rozvytku [Financial stability and Ukraine's banking system: challenges and development opportunities]. *Efektyvna ekonomika – Effective Economy*. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4188/4223 [in Ukrainian].

10. Mykhailovych, B. V., Oleksandrovych, S. A., & Hennadiyovych, Kh. T. (2024). Vplyv hlobalnykh finansovykh tendentsii na stabilnist bankivskoho sektoru Ukrainy [Impact of global financial trends on the stability of Ukraine's banking sector]. *Zenodo*. URL: https://zenodo.org/records/12700439 [in Ukrainian].

11. Minfin. (n.d.). Finansovi novyny, valiuta, banky, rynky i aktsii [Financial news, currency, banks, markets and stocks]. URL: https://minfin.com.ua/ua/banks/ranking/capital/ [in Ukrainian].

12. National Bank of Ukraine. (2025). Nahladova statystyka [Supervisory statistics]. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist [in Ukrainian].

13. National Bank of Ukraine. (2025). *Banking Sector Review 2025-02*. Kyiv: NBU. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2025-02.pdf [in Ukrainian].

14. National Bank of Ukraine. (2025). Banky pryskorili tempy kredytuvannya biznesu ta nadali naroshchuyut kredyty naselennyu [Banks accelerated lending to businesses and continue to increase loans to the population]. *Ohlyad bankivskoho sektoru – Banking Sector Review*. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-priskorili-tempi-kredituvannya-biznesu-ta-nadali-naroschuyut-krediti-naselennyu--oglyad-bankivskogo-sektoru [in Ukrainian].

15. National Bank of Ukraine. (2022). Pro robotu bankivskoi systemy ta valiutnoho rynku z 24 liutoho 2022 roku v umovakh voiennoho stanu [On the operation of the banking system and currency market since February 24, 2022 under martial law]. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/pro-robotu-bankivskoyi-sistemi-ta-valyutnogo-rinku-z-24-lyutogo-2022-roku-za-umovi-voyennogo-stanu-po-vsiy-teritoriyi-ukrayini [in Ukrainian].

16. Onopriienko, Y. Y., & Obod, O. M. (2020). Analiz funktsionuvannya bankivskoi systemy ta vplyv faktoriv nevyznachenosti na stratehichne upravlinnya finansamy bankiv [Analysis of the banking system functioning and the impact of uncertainty factors on strategic financial management]. *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_45/Yuliia_Yu_Onopri ienko_Olena_M_ObodAnalysis_of_banking_system_functioning_and_infl uence_of_uncertainty_factors_on_strategi.pdf [in Ukrainian].

17. Oschadbank. (n.d.). Ofitsiinyi sait AT «Oschadbank» [Official website of JSC Oschadbank]. URL: https://www.oschadbank.ua/ [in Ukrainian].

18. Ukrfinzhytlo. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://ukrfinzhytlo.in.ua/ [in Ukrainian].

19. Oschadbank. (2023). Oschadbank ta YeBRR pidpysaly mandatnyi lyst u ramkakh dorozhnoi karty pryvatyzatsii banku [Oschadbank and EBRD signed a mandate letter within the roadmap for bank privatization]. URL: https://www.oschadbank.ua/news/osadbank-ta-ebrr-pidpisalimandatnij-list-u-ramkah-doroznoi-karti-privatizacii-banku [in Ukrainian].

20. Petyk, L., & Mishchenko, K. (2024). Otsinka bankivskykh ryzykiv v umovakh viiny [Assessment of banking risks in wartime conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*. URL:

https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4476 [in Ukrainian].

21. Potayeva, O. (2025). Maizhe polovynu kredytiv u 2024 rotsi agrarii otrymaly za programoiu «5-7-9%» [Almost half of the loans in 2024 were received by agrarians under the 5-7-9% program]. URL: https://agrotimes.ua/agromarket/majzhe-polovynu-kredytiv-u-2024-roczi-agrariyi-otrymaly-za-programoyu-5-7-9/ [in Ukrainian].

22. Ukrainska Pravda. (2022). Pryvatyzatsiyu Oschadbanku vidklaly [Privatization of Oschadbank postponed]. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/12/689118/ [in Ukrainian].

23. FinClub. (2023). Pryvatyzatsiya Oschadbanku mozhlyva za 4 roky pislia zavershennia viiny [Privatization of Oschadbank may be possible four years after the end of the war]. URL: https://finclub.net/ua/news/pryvatyzatsiia-oshchadbanku-mozhlyva-za-4-roky-pisliazavershennia-viiny.html [in Ukrainian].

24. National Bank of Ukraine. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://bank.gov.ua/ [in Ukrainian].

25. Semenoh, A. Yu., & Pakhnenko, O. M. (2023). Neobanky v Ukraini: osoblyvosti, trendy ta pereshkody rozvytku [Neobanks in Ukraine: features, trends and development barriers]. *Modern Economics*, (39). URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/39-2023/semenog.pdf [in Ukrainian].

26. National Bank of Ukraine. (n.d.). Statystyka finansovoho sektoru [Financial sector statistics]. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial [in Ukrainian].

27. Fedevych, L. S., Livdar, M. V., & Mezhyrytska, Ya. V. (2020). Bankivska systema Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [The banking system of Ukraine: current state and development prospects]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 2020, 21-27. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/25/24 [in Ukrainian].

28. Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine. (n.d.). Ofitsiinyi sait Ministerstva ekonomiky, dovkillya ta silskoho hospodarstva Ukrainy [Official website of the Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine]. URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA [in Ukrainian].

29. Agrotimes. (n.d.). Ofitsiinyi sait Agrotimes [Official website of Agrotimes]. URL: https://agrotimes.ua/ [in Ukrainian].

30. Business Development Fund. (n.d.). Ofitsiinyi sait Fondu rozvytku pidpryiemnytstva [Official website of the Business Development Fund]. URL: https://bdf.gov.ua/ [in Ukrainian].

УДК 336.143:336.502:330.322:502.131.1

Карманський Андрій Іванович
аспірант спеціальності «Менеджмент»
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: andrijkarmanskij@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-0274-4819

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОГО» ІНВЕСТУВАННЯ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

У контексті глобальних екологічних викликів та трансформації фінансових ринків зелене інвестування набуває стратегічного значення як інструмент сталого розвитку, енергетичної безпеки та соціальної стійкості. У період 2020-2024 років Україна, перебуваючи в умовах пандемії, війни та економічної турбулентності, активізувала процеси нормативної адаптації, інституційного оновлення та інтеграції екологічних критеріїв у фінансову політику.

Зелені інвестиції розглядаються не лише як джерело фінансування екологічних проєктів, а як комплексна система, що охоплює державні органи, міжнародні фінансові інституції, банківський сектор, наукові установи та громадянське суспільство. Відтак формування інституційно-фінансової екосистеми зеленого інвестування стало ключовим етапом у реалізації принципів Європейського зеленого курсу, ESG-стандартів та глобальної таксономії сталого фінансування.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу механізмів, інструментів та результатів зеленого інвестування в Україні, а також розробки рекомендацій, які дозволили б оцінити ефективність інституційної взаємодії та фінансової підтримки екологічних трансформацій.

В умовах мінливого середовища у сфері зеленого інвестування України, попри значні зрушення, залишаються невирішені проблеми, які стримують системну екологічну трансформацію. Однією з ключових є нормативна невизначеність: національне законодавство досі не містить узгодженого визначення поняття «зелені інвестиції», а імплементація європейської таксономії відбувається фрагментарно. Це, в свою чергу, ускладнює застосування екологічних критеріїв у публічному фінансуванні, бюджетному плануванні та державних закупівлях.

При цьому залишається слабкою і інституційна координація. Відсутність єдиного органу, відповідального за стратегічне управління зеленим фінансуванням, призводить до дублювання функцій між міністерствами, банками та місцевими адміністраціями, що тим самим знижує ефективність реалізації екологічних проєктів і ускладнює міжвідомчу взаємодію.

Ще одним суттєвим викликом виступають фінансові бар'єри, адже частка зелених інструментів у портфелях українських банків залишається низькою, а приватний сектор демонструє обережність через високі ризики, відсутність гарантій та слабку підтримку з боку держави. Тобто, можемо констатувати недостатньо розвинені механізми зеленого страхування, кредитного субсидування та довгострокового інвестування.

Окремо необхідно зазначити відсутність системи моніторингу та оцінки ефективності зелених інвестицій, оскільки немає централізованої платформи для збору, аналізу та публікації даних, а індикатори екологічного впливу не стандартизовані. Це ускладнює звітність, знижує прозорість і обмежує можливості для порівняльного аналізу.

Насамкінець, низький рівень обізнаності серед підприємців, громадян та навіть окремих представників державних інституцій створює бар'єри для розвитку довіри до зелених фінансових інструментів. Відсутність освітніх програм, публічної комунікації та наукової популяризації концепції сталого фінансування знижує її соціальну легітимність.

Загалом, ці проблеми потребують комплексного вирішення, що включає нормативну модернізацію, інституційну консолідацію, фінансову інновацію та освітню підтримку. Лише за умови подолання цих бар'єрів зелене інвестування зможе стати не лише екологічною стратегією, а й основою економічного відновлення України.

Власне, вітчизняні дослідники акцентують на нормативних викликах, інституційній фрагментації та обмеженому доступі до фінансових ресурсів. Зокрема, в аналітичній доповіді Центру Разумкова [20] обґрунтовано, що зелені інвестиції в Україні потребують чіткого визначення, прозорої верифікації та стратегічної інтеграції у державну політику. Ці висновки узгоджуються з аналізом [17], які досліджують потенціал фінансування ініціатив Європейського зеленого курсу в українських умовах.

У роботі [15] акцентовано увагу на перспективах імплементації європейських стандартів сталого розвитку, зокрема інтеграцію ESG-факторів у корпоративне управління, внутрішній контроль та

фінансову звітність. Її висновки доповнює аналітичний огляд [34], опублікований на платформі ЕкоПолітика, який аналізує готовність України до запуску ринку зелених облігацій, нормативні засади та потенціал фінансування екологічних проєктів через боргові інструменти.

Крім того, міжнародні джерела також підтверджують актуальність дослідження. Зокрема, звіт DiXi Group [1] пропонує системний аналіз ландшафту зеленого фінансування в Україні, окреслюючи стратегічні пріоритети та інституційні прогалини. Автор у свої роботі [10] пропонує п’ятирівневу модель інвестиційного середовища України, де зелене фінансування розглядається як ключовий компонент. Інституційна якість як драйвер зеленого інвестування у країнах Східної Європи розглядається у звіті Європейського інвестиційного банку [3], що містить порівняльний аналіз інституційних бар’єрів, інвестиційної привабливості та екологічної трансформації в Україні, Польщі та Грузії.

Рекомендації щодо розвитку ринку зелених облігацій в Україні систематизовано у Концепції, схваленій Кабінетом Міністрів України у 2022 році [35], а також у аналітичному звіті міжнародного консультанта Лангнана Чена [42], який містить правовий аналіз, стандарти, механізми верифікації та пропозиції щодо нормативного врегулювання емісії зелених облігацій.

Таким чином, огляд джерел засвідчує, що зелене інвестування в Україні перебуває на етапі інституційного становлення, нормативної адаптації та пошуку ефективних фінансових механізмів. Існує потреба у подальшому теоретичному осмисленні, емпіричному аналізі та наданні рекомендацій, здатних забезпечити системну екологічну трансформацію.

Загалом, у контексті глобального переходу до низьковуглецевої економіки, Україна поступово інтегрує принципи сталого розвитку у фінансову політику. «Зелене» інвестування − це не лише екологічна відповідальність, а й економічна доцільність, що відкриває нові можливості для модернізації інфраструктури, енергоефективності та інновацій. Починаючи з 2020 року було запроваджено низку інструментів: зелені облігації, кредити, гранти, місцеві програми співфінансування, а також нормативну базу для ESG-верифікації. У 2021 році НБУ затвердив Політику розвитку сталого фінансування до 2025 року, яка стала основою для запуску зелених фінансових продуктів [29; 33].

У такій площині ключовими фінансовими інструментами виступають:

1) зелені облігації, що запроваджені з 2021 року, регулюються НБУ та Мінфіном;

2) зелені кредити та позики, що надаються банками, зокрема Укргазбанком, Ощадбанком, через партнерство з IFC, EBRD;

3) гранти та співфінансування, що реалізуються через місцеві програми, донорські фонди (USAID, GCF);

4) зелений тариф, який діяв до 2023 року, замінений аукціонною моделлю підтримки ВДЕ;

5) податкові стимули, зокрема знижені ставки для енергоефективних проєктів, пільги на імпорт обладнання (рис. 1).

Рисунок 1 – Ключові фінансові інструменти для розвитку «зеленого» інвестування

Джерело: систематизовано та запропоновано автором

Зелені облігації − це боргові цінні папери, кошти з яких спрямовуються виключно на фінансування екологічно сталих проєктів (табл. 1). Перші випуски були здійснені Укргазбанком у партнерстві з IFC. Такі зелені облігації стали інструментом залучення довгострокового капіталу для проєктів у сфері енергоефективності, ВДЕ, водоочищення та екологічного транспорту. Їхня ефективність залежить від прозорості верифікації та довіри інвесторів [14].

Таблиця 1 – Обсяг випуску зелених облігацій за 2020-2024 рр.

Рік	Обсяг випуску, млрд грн	Кількість емітентів	Основні сфери фінансування
2020	-	-	-
2021	1,2	3	Енергоефективність, ВДЕ
2022	2,8	5	Біогаз, водоочищення
2023	4,5	7	Транспорт, будівництво
2024	7,1	9	ВДЕ, логістика, екологічна інфраструктура

Джерело: систематизовано автором за даними [14; 19].

Загалом, ринок зелених облігацій в Україні демонструє стійке зростання. З 2021 року обсяг випуску зріс майже в шість разів. Це свідчить про зростання довіри інвесторів, розвиток нормативної бази та активну участь державних банків. У 2024 році зелені облігації стали ключовим інструментом фінансування інфраструктурних проєктів.

Щодо зелених кредитів, то − це банківські позики, що надаються на реалізацію екологічно орієнтованих проєктів (табл. 2).

Таблиця 2 – Обсяг зеленого кредитування за 2020-2024 рр.

Рік	Обсяг кредитів, млрд грн	Кількість проєктів	Середній термін окупності, роки	Основні напрями
2020	1,1	34	4,2	Сонячні панелі, теплиці
2021	2,9	76	3,9	Біогаз, енергоефективні будівлі
2022	5,4	121	3,6	ВДЕ, модернізація виробництва
2023	7,8	168	3,4	Транспорт, логістика
2024	9,3	194	3,2	ВДЕ, агроенергетика, водоочищення

Джерело: систематизовано автором за даними [6; 16; 28; 31; 33; 41] та на основі відкритих джерел.

Укргазбанк, Ощадбанк та Укрексімбанк є лідерами у цьому сегменті, пропонуючи фінансування для біогазових установок, енергоефективних теплиць, сонячних панелей. Програми реалізуються у партнерстві з IFC, EBRD, KfW. Загалом, вони дозволяють підприємствам зменшити енергоспоживання, скоротити викиди CO_2 та модернізувати виробничі процеси. Ефективність інструменту підтверджується високим рівнем повернення позик та активною участю державних банків [6].

Як бачимо з даних табл. 2 зелене кредитування зросло майже в дев’ять разів за п’ять років, що пояснюється як розширенням державних стимулів та міжнародних програм (Horizon Europe, GCF, GIZ), так і активною участю банківського сектору, передусім Укргазбанку, у фінансуванні проєктів у сфері відновлюваної енергетики та енергоефективності.

Зростання кількості профінансованих проєктів – з 34 у 2020 році до 194 у 2024 році – вказує на розширення доступності кредитів для малого та середнього бізнесу, муніципалітетів і аграрного сектору. Водночас скорочення середнього терміну окупності з 4,2 до 3,2 років свідчить про підвищення ефективності інвестицій та зменшення фінансових ризиків для кредиторів.

У структурі фінансування чітко простежується еволюція пріоритетів: від підтримки базових енергоефективних рішень (теплиці, сонячні панелі) до складніших інфраструктурних і муніципальних проєктів (водоочищення, логістичні центри, школи з нульовим енергоспоживанням). Це, в свою чергу, вказує на формування в Україні комплексної екосистеми зеленого кредитування, де поєднуються економічні, соціальні та екологічні ефекти.

Щодо грантів, то вони представлені у вигляді безповоротної фінансової допомоги, що надається на реалізацію екологічних проєктів (табл. 3).

Таблиця 3 – Обсяг грантової підтримки за 2020-2024 рр.

Рік	Кількість підтриманих проєктів	Загальна сума, млн грн	Основні донори
2020	42	180	USAID, GIZ
2021	87	390	GCF, ЄС
2022	134	620	GCF, місцеві бюджети
2023	198	840	GCF, USAID, Horizon Europe
2024	243	1120	GCF, ЄС, Мінекономіки

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [26].

В Україні грантові програми реалізуються через USAID, GIZ, GCF, ЄС, а також місцеві бюджети. Співфінансування передбачає часткове покриття витрат за рахунок держави або донорів. Дані табл. 3 вказують на те, що грантова підтримка зросла більш ніж у шість разів, що свідчить про активну участь міжнародних партнерів, ефективність місцевих програм та зростання інституційної спроможності громад реалізовувати зелені проєкти.

Власне, гранти є ефективним інструментом для запуску інноваційних проєктів, особливо у громадах, які не мають доступу до банківського фінансування. Найбільшим попитом користується грантова підтримка, зокрема у сферах енергоефективності будівель, водоочищення та екологічної освіти. Співфінансування дозволяє залучити додаткові ресурси та підвищити відповідальність бенефіціарів [4].

Щодо фінансового інструменту у вигляді зеленого тарифу, то він представлений у вигляді фіксованої ціни, за якою держава купувала електроенергію з ВДЕ. Він діяв до 2023 року, після чого був замінений аукціонною моделлю, що передбачає конкуренцію між виробниками за право постачання енергії (табл. 4).

Таблиця 4 – Обсяг підтримки ВДЕ за 2020-2024 рр.

Рік	Обсяг закупівлі за зеленим тарифом, млрд грн	Середня ціна за кВт·год	Аукціонна ціна (2024)
2020	18,2	4,32 грн	-
2021	21,5	4,10 грн	-
2022	24,7	3,85 грн	-
2023	26,1	3,62 грн	-
2024	-	-	2,97 грн

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [43].

Він був ефективним на етапі запуску ринку ВДЕ, але з часом став фінансово обтяжливим для держави. Перехід до аукціонної моделі дозволив знизити витрати бюджету та підвищити ефективність розподілу ресурсів. У такій площині середня ціна електроенергії з ВДЕ за результатами аукціонів була на 18% нижчою, ніж за зеленим тарифом, що свідчить про зрілість ринку [13].

Насамкінець, податкові стимули − це інструменти державної підтримки, які дозволяють зменшити фінансове навантаження на підприємства, що реалізують екологічно орієнтовані проєкти. Вони включають звільнення від ввізного мита на обладнання для ВДЕ, знижені ставки ПДВ, прискорену амортизацію для енергоефективних об’єктів, а також податкові кредити для підприємств, що впроваджують екологічні стандарти. Крім того вони регулюються Податковим кодексом України, спеціальними постановами КМУ та секторальними програмами Мінфіну. Також необхідно зазначити, що податкові пільги є важливим інструментом для зниження вартості входу в зелені проєкти (табл. 5). За даними Мінфіну, за останній період чимало підприємств скористались податковими стимулами, що дозволило зекономити понад 1,2 млрд грн. Ефективність інструменту залежить від стабільності нормативної бази та прозорості адміністрування [23].

Дані табл. 5 вказують на те, що кількість підприємств, що скористались податковими стимулами, зросла більш ніж у дев’ять разів за п’ять років. Це, в свою чергу, свідчить про зростання обізнаності бізнесу щодо доступних інструментів, а також про ефективність державної політики у сфері стимулювання зеленої трансформації. Найбільший ефект спостерігається у секторах агроенергетики, логістики та будівництва, де податкові пільги дозволили знизити витрати на запуск проєктів на 12-18%.

Таблиця 5 – Обсяг використання податкових пільг для зелених проєктів за 2020-2024 рр.

Рік	Кількість підприємств	Обсяг зекономлених коштів, млн грн	Основні типи пільг
2020	420	180	Звільнення від мита, ПДВ на обладнання
2021	870	410	Прискорена амортизація, податкові кредити
2022	1320	690	Пільги для ВДЕ, енергоефективних будівель
2023	2460	1050	Пільги для агроенергетики, логістики
2024	3820	1230	Комплексні податкові пакети для зелених проєктів

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [12; 30; 32].

Загалом, за останні п’ять років в Україні обсяг зелених інвестицій зріс майже у п’ять разів. Найбільше зростання спостерігалося у 2023-2024 роках, коли Україна активізувала співпрацю з міжнародними донорами, зокрема Green Climate Fund (GCF), та запровадила механізми ESG-верифікації. Зелені облігації, які почали активно використовуватись з 2021 року, стали ключовим інструментом залучення коштів у проєкти з енергоефективності та ВДЕ (табл. 6).

Таблиця 6 – Результативні показники зеленого фінансування в Україні за 2020-2024 рр.

Рік	Обсяг зелених інвестицій, млрд грн	Кількість проєктів	Основні інструменти
2020	3,2	48	гранти, зелений тариф
2021	6,5	112	зелені кредити, облігації
2022	9,8	157	кредити, місцеві програми
2023	12,4	193	облігації, гранти, співфінансування
2024	15,1	221	облігації, зелені позики, GCF

Джерело: систематизовано автором за даними [8; 18; 27; 39; 40; 42].

Власне, стійке зростання обсягів зеленого фінансування за 2023-2024 рр. відображає поступову інституціалізацію екологічно орієнтованих інвестицій. Загальний обсяг зелених інвестицій зріс із 3,2 млрд грн у 2020 році до 15,1 млрд грн у 2024 р., а кількість реалізованих проєктів − майже в п’ять разів.

У 2020 році основними інструментами залишалися гранти та зелений тариф, що забезпечували підтримку малих проєктів у сфері ВДЕ. З 2021 року відбувся перехід до більш складних фінансових механізмів − зелених кредитів, облігацій, а також партнерських

програм з міжнародними фінансовими інституціями (IFC, EBRD). У 2022-2023 роках активізувались місцеві програми співфінансування, а також зросла роль грантових механізмів, зокрема за підтримки USAID. У 2024 році Україна розпочала співпрацю з Green Climate Fund (GCF), що дозволило залучити додаткові ресурси для масштабних екологічних проєктів.

Загалом, ця динаміка свідчить про поступове формування інституційно-фінансової екосистеми зеленого інвестування, яка поєднує державну політику, міжнародну підтримку та локальні ініціативи. Водночас постає питання ефективності такого переходу та його здатності забезпечити довгострокову інвестиційну стійкість. У цій площині одним із ключових секторів, що формує попит на енергоефективні та екологічно чисті матеріали, виступає будівельна галузь. В умовах енергетичного переходу міжнародні компанії, які працюють на українському ринку, адаптують свої інвестиційні та інноваційні стратегії до вимог сталого розвитку, ESG-стандартів та зеленого фінансування. Це, своєю чергою, передбачає модернізацію логістичних ланцюгів, впровадження цифрових платформ для оцінки викидів CO_2, а також активну участь у програмах фінансової підтримки.

У цьому контексті можна виокремити кілька ключових напрямів інвестиційно-інноваційної діяльності, що формують основу для інтеграції будівельної галузі у фінансову архітектоніку зеленої економіки. Насамперед це інвестиції в екологічні будівельні матеріали, серед яких теплоізоляційні рішення з переробленої сировини, цемент із низьким вмістом CO_2 та деревина з сертифікованих лісів.

Крім того, важливим вектором є інновації у сфері логістики, що охоплюють використання електротранспорту, оптимізацію транспортних маршрутів і розвиток складів із нульовим енергоспоживанням. Не менш суттєве значення мають цифрові рішення, зокрема впровадження BIM-моделювання, платформ для оцінки життєвого циклу продукції та автоматизованих систем енергомоніторингу. Завершальним компонентом виступає інтеграція ESG-стратегій у корпоративне управління, що передбачає запровадження екологічних критеріїв у бізнес-процеси та підготовку звітності за міжнародними стандартами GRI і SASB.

Реалізація ESG-стратегій і технологічних інновацій у будівельній галузі неможлива без належного фінансового підґрунтя. Саме тому особливого значення набувають інструменти зеленого фінансування, які створюють умови для масштабування екологічних та цифрових рішень (табл. 7).

Таблиця 7 – Інструменти «зеленого» фінансування в секторі будматеріалів

Інструмент	Приклади застосування в секторі будматеріалів
Зелені облігації	Емітовані для фінансування виробництва екоматеріалів (напр. Knauf, Saint-Gobain)
Зелені кредити та позики	Надані Укргазбанком для модернізації складів, логістики, енергоощадного обладнання
Гранти	Отримані через програми Horizon Europe, GIZ для впровадження цифрових платформ та сертифікації продукції
Податкові стимули	Звільнення від мита на імпорт енергоефективного обладнання, прискорена амортизація для екологічних об’єктів
Співфінансування	Участь у муніципальних проєктах (наприклад, реконструкція шкіл з використанням екологічних матеріалів)

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [5; 30; 31].

Аналіз застосування фінансових інструментів у секторі будівельних матеріалів демонструє зростаючу диверсифікацію джерел фінансування та активізацію участі як міжнародних, так і національних інституцій. Зелені облігації стали важливим каналом акумулювання коштів для великих виробників, зокрема Knauf та Saint-Gobain, що дозволило масштабувати виробництво екологічних матеріалів та зміцнити їхню конкурентоспроможність на ринку ЄС. Зелені кредити, які надає Укргазбанк, відіграють особливу роль у підтримці середніх і малих підприємств, спрямовуючи ресурси на модернізацію складів, логістичної інфраструктури та енергоощадного обладнання.

Грантові програми (Horizon Europe, GIZ) слугують каталізатором інновацій, адже спрямовані на цифровізацію процесів та сертифікацію продукції відповідно до європейських стандартів. Податкові стимули, що впроваджуються на рівні державної політики, забезпечують додаткові мотиваційні ефекти для бізнесу, знижуючи витрати на імпорт енергоефективного обладнання та прискорюючи амортизацію екологічних об’єктів. Нарешті, співфінансування муніципальних проєктів формує локальну екосистему зеленого інвестування, демонструючи практичну інтеграцію екологічних матеріалів у публічну інфраструктуру.

Загалом, ця комбінація фінансових інструментів створює багаторівневу систему стимулювання, де поєднуються приватні та державні ресурси, а також міжнародна підтримка. Її ефективність проявляється не лише у залученні капіталу, а й у формуванні стійкої інституційно-фінансової бази для розвитку будівельної галузі в умовах зеленої економіки.

Впродовж 2020-2024 років обсяг інвестицій у «зелені» будівельні матеріали зріс майже в чотири рази − з 1,1 млрд грн до 4,2 млрд грн, що становить приріст на 281%. Така динаміка свідчить про поступову інтеграцію принципів сталого розвитку в корпоративні стратегії, а також про ефективність фінансових інструментів, які стимулюють екологічні інновації. При цьому найбільше зростання спостерігалося у виробництві екоматеріалів (теплоізоляція з переробленої сировини, цемент із низьким вмістом CO_2), що у 2024 році становило 1,6 млрд грн або 38% від загального обсягу (табл. 8).

Цей напрям стабільно залишається найбільш капіталомістким. У 2024 році він охоплює 38% загального обсягу інвестицій. Основні вкладення здійснюються у виробництво теплоізоляційних матеріалів з переробленої сировини, цементу з низьким вмістом CO_2, екологічних фарб та покриттів. Компанії, такі як Saint-Gobain, Knauf, Rockwool, активно впроваджують технології зменшення CO_2, що відповідає критеріям ESG та дозволяє їм залучати зелене фінансування.

Таблиця 8 – Показники інвестиційно-інноваційної складової міжнародних компаній у сфері будівельних матеріалів, пов’язаних із зеленою трансформацією за 2020-2024 рр.

Рік	Загальний обсяг інвестицій, млрд грн	Виробництво екоматеріалів	Логістична модернізація	Цифрові платформи	Сертифікація продукції	Кількість реалізованих проєктів	Основні напрями інвестування	Типи інноваційних рішень
2020	1,1	0,4	0,3	0,2	0,2	28	Теплоізоляція, сонячні панелі, екологічні покриття	Енергоефективні матеріали, перероблена сировина
2021	2,0	0,8	0,5	0,4	0,3	54	Біогаз, модернізація складів, логістика	Електротранспорт, автоматизовані склади
2022	2,9	1,1	0,7	0,6	0,5	87	ВДЕ, водоочищення, фасадні системи	BIM-моделювання, екомоніторинг
2023	3,6	1,4	0,9	0,7	0,6	113	Енергоефективні будівлі, агроенергетика, сертифікація	ISO 14001, LEED, цифрові платформи
2024	4,2	1,6	1,1	0,9	0,6	139	Екологічна інфраструктура, логістичні центри, упаковка	Екологічна упаковка, інтеграція ESG у звітність

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [5; 12; 28; 31].

Логістична модернізація − включно з електротранспортом, складуванням з нульовим енергоспоживанням − отримала 1,1 млрд грн, що свідчить про активну адаптацію до вимог енергоефективності. Це включає закупівлю електротранспорту, реконструкцію складів з нульовим енергоспоживанням, впровадження систем енергомоніторингу. Такі проєкти часто фінансуються через зелені кредити, зокрема від Укргазбанку, у партнерстві з IFC та EBRD.

Цифрові платформи для оцінки життєвого циклу продукції та автоматизовані системи енергомоніторингу стали новим напрямом, який у 2024 році залучив 0,9 млрд грн. Йдеться про BIM-моделювання, платформи для оцінки життєвого циклу продукції, інтеграцію екологічних показників у ERP-системи. Більшість таких проєктів реалізуються за підтримки грантових програм Horizon Europe, GIZ, USAID.

Сертифікація продукції за міжнародними екологічними стандартами (LEED, BREEAM, ISO 14001) стабільно фінансується, зокрема через грантові програми Horizon Europe та GIZ, що дозволяє українським представництвам міжнародних компаній брати участь у державних тендерах з екологічним компонентом. Також це відкриває доступ до міжнародних ринків, де екологічна сертифікація є обов'язковою умовою.

Кількість реалізованих проєктів зросла з 28 у 2020 р. до 139 у 2024 р., що підтверджує масштабування інвестиційної діяльності та ширше залучення бізнесу й органів місцевого самоврядування. Середня вартість проєкту поступово знижується, що свідчить про диверсифікацію та доступність фінансування для різних категорій інвесторів. Крім того, якщо у 2020 р. ключовими були енергоефективні матеріали та використання переробленої сировини, то вже у 2022 р. акцент змістився на BIM-моделювання та системи екомоніторингу, а у 2023-2024 рр. – на міжнародну сертифікацію (ISO 14001, LEED), екологічну упаковку та інтеграцію ESG-звітності. Це, в свою чергу, вказує на перехід від базових енергоефективних рішень до комплексних цифрово-екологічних підходів.

Загалом, ключові тенденції передбачають поступове зростання інвестиційного портфеля із середньорічним приростом понад 35 %; розширення спектру фінансованих сфер – від енергоефективних матеріалів до логістичних центрів і цифрових платформ; інтеграцію міжнародних стандартів сертифікації та ESG у корпоративну практику; формування інноваційно-фінансової екосистеми, що поєднує державну політику, приватні інвестиції та міжнародну підтримку. Таким чином, аналіз підтверджує, що сектор «зелених»

будівельних матеріалів в Україні демонструє не лише зростання обсягів інвестицій, а й якісну трансформацію – від фокусування на базових рішеннях до системної інтеграції цифрових, екологічних та управлінських інновацій.

Вищезазначене вказує на те, що інвестиції у «зелені» будівельні матеріали формують нову структуру ринку, де екологічна якість стає конкурентною перевагою. За даними Pro-Consulting, у 2024 році понад 27% нових будівельних проєктів в Україні використовували сертифіковані екоматеріали. Це свідчить про зміну споживчих пріоритетів, зростання екологічної свідомості та адаптацію девелоперів до нових стандартів.

Вищезазначене дає змогу констатувати, що зростання інвестицій стало можливим завдяки активному використанню фінансових інструментів, зокрема: зелені кредити − понад 60% логістичних проєктів; гранти − ключове джерело фінансування цифрових платформ; податкові стимули − зниження вартості імпорту обладнання та прискорена амортизація; співфінансування − участь у муніципальних проєктах реконструкції шкіл, лікарень, адміністративних будівель.

Очікуваний приріст інвестицій у «зелені» будівельні матеріали до 2027 року (прогнозується понад 6 млрд грн) значною мірою залежить від активності міжнародних компаній, які вже сьогодні формують основу цього сегмента. Динаміка їхніх вкладень в Україну демонструє не лише нарощування фінансових ресурсів, а й поступове розширення спектра технологій та екологічних рішень. Це підтверджують дані щодо інвестицій за країнами походження провідних корпорацій у 2020-2024 роках (табл. 9).

Таблиця 9 – Обсяг інвестицій провідних міжнародних компаній у «зелені» будівельні матеріали в Україні за країнами їх походження, 2020-2024 рр.

Країна походження	Ключові компанії	2020	2021	2022	2023	2024	Разом
Німеччина	Knauf, BASF	0,25	0,45	0,75	1,05	1,20	3,70
Франція	Saint-Gobain	0,18	0,32	0,55	0,72	0,90	2,67
Данія	Rockwool	0,12	0,22	0,38	0,50	0,60	1,82
Польща	Selena, Atlas	0,09	0,18	0,26	0,34	0,40	1,27
Австрія	Baumit, Wienerberger	0,07	0,14	0,21	0,27	0,30	0,99
США	Owens Corning, Dow Building Solutions	0,05	0,10	0,15	0,18	0,20	0,68
Разом	-	0,76	1,41	2,30	3,06	3,60	11,13

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [5; 12; 28; 31].

Аналіз динаміки інвестицій провідних міжнародних компаній у «зелені» будівельні матеріали свідчить про сталу позитивну тенденцію зростання протягом 2020-2024 років. Загальний обсяг інвестицій за цей період склав 11,13 млрд грн, із чіткою перевагою компаній з Німеччини (33,2 % від сукупних вкладень), що пояснюється високою концентрацією виробників теплоізоляційних матеріалів і сухих будівельних сумішей у країні. Друге місце посідає Франція (24 %), де провідну роль відіграє Saint-Gobain із масштабними проектами у сфері енергоефективного скла та гіпсокартону.

Важливо підкреслити, що, починаючи з 2022 року, темпи зростання інвестицій прискорилися, що пов’язано з розширенням програм міжнародного фінансування (зокрема Horizon Europe) та інтеграцією екологічних стандартів у державну політику України. Активізація компаній з Данії, Польщі та Австрії демонструє диверсифікацію ринку, а участь США свідчить про зацікавленість у довгостроковій присутності попри геополітичні ризики.

Загалом, структура інвестицій підтверджує зростаючий попит на екологічні будівельні матеріали та формування конкурентного середовища, де європейські корпорації зберігають лідерські позиції, а український ринок поступово інтегрується у глобальні ланцюги «зеленої» економіки.

Відтак можемо зазначити, що зелені кредити активно використовуються німецькими та французькими, гранти Horizon Europe підтримують цифрові рішення та сертифікацію, особливо для австрійських і польських компаній, податкові стимули знижують витрати на імпорт обладнання, особливо для американських виробників, співфінансування з громадами − реалізується через реконструкцію шкіл, лікарень, адміністративних будівель з використанням екоматеріалів.

Отож, географічна структура інвестицій демонструє високу концентрацію капіталу з країн ЄС, що підтверджує інтеграцію України у європейську екологічну політику. У такій площині міжнародні компанії не лише адаптують продукцію, а й впливають на стандарти будівництва, логістики та сертифікації. Україна поступово стає регіональним хабом для реалізації зелених інвестицій у будівельному секторі.

Водночас внутрішні механізми фінансування, зокрема зелене кредитування, посилюють стійкість ринку, забезпечуючи синергію між зовнішнім капіталом і національними програмами підтримки.

Однак розвиток зелених інвестицій в Україні був би неможливим без макрофінансової стабільності та чітких інституційних рамок, які визначають правила гри для інвесторів. У цьому контексті особливу роль відіграє Міжнародний валютний фонд, який впродовж 2020-2024 років виступав не лише кредитором, а й стратегічним архітектором фінансової системи, формуючи умови для інтеграції екологічних стандартів у державну політику та банківський сектор.

Власне, МВФ здійснює наглядову діяльність, що включає моніторинг функціонування міжнародної валютної системи та аналіз трансформацій у глобальній економіці. Одночасно він регулярно оцінює економічну та фінансову політику кожної з 191 країн-членів. У межах цієї роботи Фонд виявляє потенційні загрози для макроекономічної стабільності та надає урядам рекомендації щодо можливих змін у політиці, що спрямовані на зміцнення економічної безпеки.

Такий підхід дозволяє міжнародній валютно-фінансовій системі ефективно виконувати своє головне завдання − сприяти вільному обміну товарами, послугами та капіталом між державами, підтримуючи при цьому стале економічне зростання. Консультації щодо економічної політики окремих країн проводяться в рамках двостороннього нагляду, тоді як оцінка глобальних і регіональних тенденцій реалізується через багатосторонній нагляд. Обидва ці механізми взаємодіють між собою, забезпечуючи узгоджене бачення впливу економічних рішень однієї країни на інші − так званих «вторинних ефектів», і дозволяючи будувати більш цілісний аналіз економічних процесів у світовому масштабі.

Консультації ж включають двосторонній діалог щодо аспектів економічної політики між МВФ та офіційними органами країни та охоплюють низка важливих питань, що мають суттєве значення для макроекономіки та відносяться до фінансової, податково-бюджетної, валютної та грошово-кредитної сфері, а також які мають структурний характер.

З огляду безпрецедентного попиту на фінансування та підтримку на початку кризи, спричиненої пандемією COVID-19, МВФ був змушений змінити пріоритетні завдання своєї роботи, оптимізувати свої процедури та перерозподілити кадрові ресурси.

Аналіз фінансової діяльності МВФ у період з 2014 по 2024 роки (рис. 2) відкриває суттєве уявлення про те, як глобальні кризи та фази відновлення впливають на моделі кредитування та погашення.

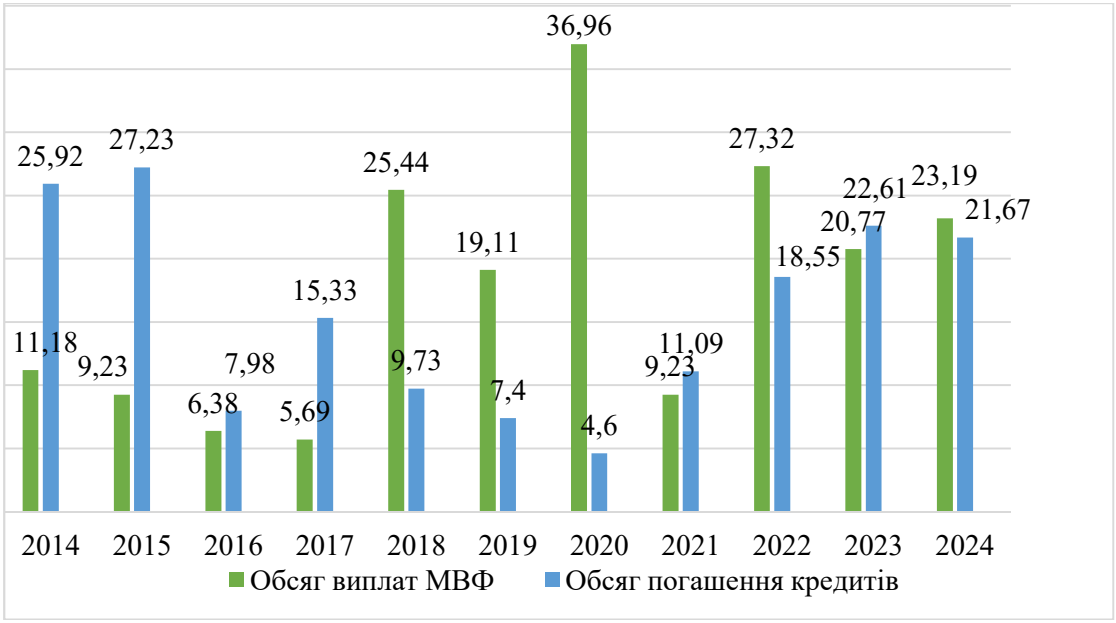

Рисунок 2 – Динаміка змін обсягів здійснених виплат МВФ та їх погашення за 2014-2024 рр. (станом на кінець року)

Джерело: побудовано автором на основі [11]

З 2014 по 2017 рік виплати МВФ скоротилися з 11,18 млрд. СПЗ до 5,69 млрд. СПЗ, що відображає період відносної глобальної економічної стабільності, коли менше країн потребували негайної фінансової допомоги. Однак у 2018 році виплати зросли до 25,45 млрд. СПЗ, що вказує на реакцію на нові економічні кризи, потенційно в окремих регіонах, які потребують термінової економічної підтримки. 2020 рік став рекордним, адже виплати досягли 36,96 млрд. СПЗ. Це безпрецедентне збільшення стало прямою відповіддю на глобальні економічні труднощі, спричинені пандемією COVID-19, підкреслюючи роль МВФ у наданні швидкої та значної фінансової допомоги для пом'якшення впливу пандемії. Після цього показники у 2021 році значно знизилися, що вказує на початок фази відновлення, хоча й за підтримки МВФ, оскільки країни переходили до економічної стабілізації.

Тенденції погашення кредитів з 2014 по 2024 роки були такими ж показовими. Після піку погашення в 2015 році в 27,24 млрд. СПЗ у 2016 році відбулося помітне зниження до 7,98 млрд. СПЗ. Це падіння могло вказувати на кульмінацію попереднього циклу позик, які досягають терміну погашення та виплачуються. Під час пандемії в 2020 році виплати різко впали до 4,61 млрд. СПЗ, оскільки країни зіткнулися з серйозними економічними скороченнями, що, ймовірно, призвело до перегляду умов платежу. Коли світова економіка почала відновлюватися з 2022 по 2024 виплати знову зросли, відображаючи повернення до більш регулярних економічних умов, коли країни

могли ефективніше керувати своїми боргами. Співвідношення між виплатами та погашеннями протягом досліджуваного періоду відображає циклічний характер економічних криз і відновлення. Великі виплати зазвичай збігаються з глобальними чи регіональними кризами, як це спостерігалося в 2018 і 2020 роках, тоді як збільшення виплат часто відбувається після періодів економічного відновлення, як це спостерігається після 2020 року [11].

З початку пандемії COVID-19 МВФ прийняв безпрецедентні за швидкістю і масштабами заходи у відповідь на загрози для національних економік, використовуючи свій поточний кредитний потенціал у розмірі приблизно 1 трлн доларів США. Ці заходи у відповідь передбачали надання фінансової допомоги країнам з невідкладними або потенційними потребами у фінансуванні платіжного балансу з метою захисту життя людей та їх засобів до існування, особливо найбільш уразливих верств населення.

Структура кредитування МВФ за 2023 рік (рис. 3) відображає цільову фінансову допомогу, де найбільші частки виділяються країнам, які стикаються зі значними економічними викликами.

Рисунок 3 – Структура кредитування МВФ у розрізі країн у 2023 р.
Джерело: побудовано автором на основі [11]

У 2023 році Міжнародний валютний фонд (МВФ) активно виконував свою функцію кредитора останньої інстанції для країн, що зіткнулися з глибокими макроекономічними та фінансовими труднощами. Найбільшим боржником залишалася Аргентина з обсягом фінансування близько 46 млрд доларів США, що надавалися в межах програми EFF (Extended Fund Facility) − це відображає тривалу кризу в країні та багаторічну співпрацю з МВФ у межах

реструктуризації боргу. Єгипет отримав приблизно 18 млрд доларів США через комбінацію програм EFF та SBA (Stand-By Arrangement) − внаслідок глибокої валютної кризи та потреби у стабілізації державних фінансів.

Україна посіла третє місце із загальним обсягом підтримки близько 12 млрд доларів США (із них $4,475 млрд − у 2023 році) за програмою EFF, яка була адаптована до умов війни та спрямована на забезпечення макрофінансової стабільності, відновлення платіжного балансу та підтримку фіскальної системи в умовах надзвичайної ситуації. Пакистан отримав 7,5 млрд доларів США за короткостроковою програмою SBA на тлі дефолтної загрози, інфляції понад 40% і вкрай низьких валютних резервів. Шрі-Ланка, яка у 2022 році оголосила дефолт, у 2023 році звернулася до МВФ по допомогу в розмірі 3 млрд доларів за програмою EFF, з метою реструктуризації зовнішнього боргу, лібералізації курсу та стабілізації після дефолтного колапсу.

Загалом структура кредитування у 2023 році демонструє, що МВФ зберігає провідну роль у глобальній фінансовій системі, надаючи не лише ресурси, а й реформаторські вимоги, що безпосередньо впливають на внутрішню економічну політику країн-позичальників. Ці випадки підтверджують, що інструменти EFF та SBA залишаються ключовими механізмами реагування на кризи, а кредитна підтримка МВФ має не лише фінансовий, а й політичний вимір, особливо в ситуаціях, де стійкість країн визначає регіональну або глобальну стабільність [36].

Структура кредитування МВФ за 2024 рік (рис. 4) відображає цільову фінансову допомогу, де найбільші частки виділяються країнам, які стикаються зі значними економічними викликами.

У 2024 році МВФ продовжив виконання однієї зі своїх базових функцій − фінансової підтримки країн-членів у періоди глибоких макроекономічних дисбалансів, кризи платіжного балансу, бюджетного дефіциту або структурних реформ. Аналіз наданих кредитів за 2024 рік свідчить про збереження глобального попиту на фінансування з боку МВФ, особливо серед країн із вразливими економіками.

Згідно з аналітичним звітом, до переліку найбільших позичальників у 2024 році увійшли: Аргентина (~44 млрд дол. США), Єгипет (~8 млрд дол. США), Україна (5,278 млрд дол. США), Пакистан (~3 млрд дол. США) та Шрі-Ланка (~2,5 млрд дол. США). Провідною країною за обсягами позик залишається Аргентина − незмінний лідер списку позичальників МВФ протягом останніх років.

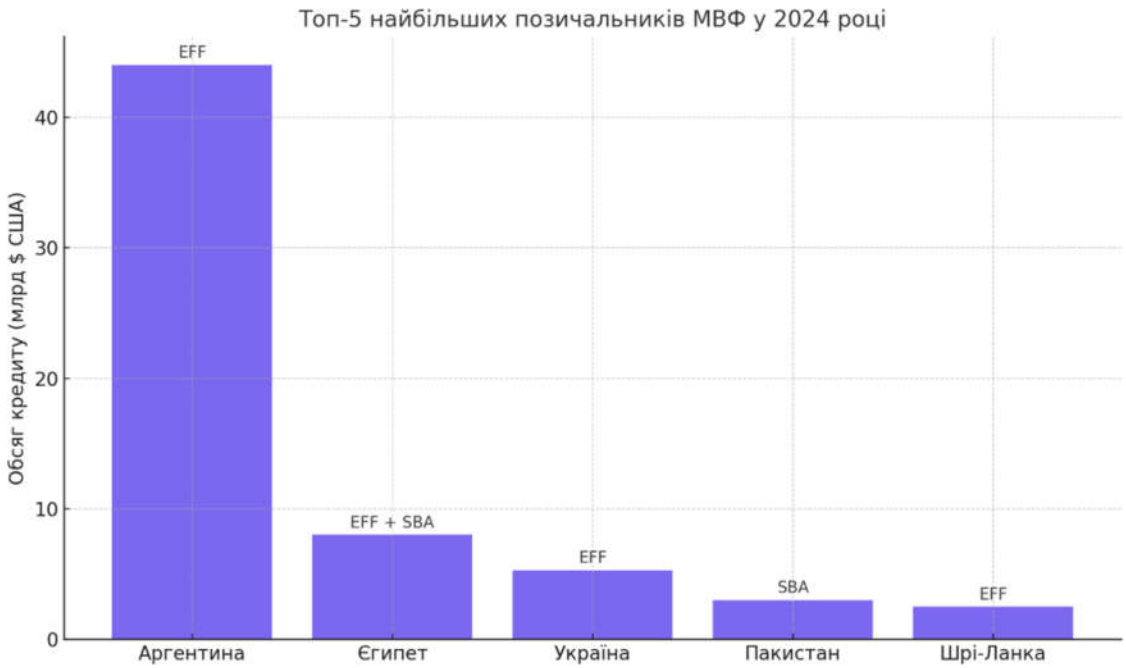

Рисунок 4 – Структура кредитування МВФ у розрізі країн у 2024 р.

Джерело: складено автором на основі [11]

Незважаючи на багаторічну реструктуризацію зовнішнього боргу та спроби стабілізації національної економіки, Аргентина залишається критично залежною від фінансової підтримки Фонду. Основним інструментом, який застосовується у випадку цієї країни, є програма EFF (Extended Fund Facility), що дозволяє проводити довгострокову стабілізацію з елементами структурних реформ. Єгипет у 2024 році отримав приблизно 8 млрд доларів за комбінованою програмою EFF + SBA, що стало продовженням його боротьби з валютною нестабільністю, інфляцією, та зовнішнім борговим тиском. Ця країна, як і раніше, виконує ключові вимоги МВФ щодо реформування субсидій, валютного регулювання та державного управління. Україна, незважаючи на триваючу війну, зберігає активну співпрацю з МВФ: у 2024 році було залучено 5,278 млрд доларів, що стало третім за обсягом показником у світі. Ця сума є частиною загальної програми EFF на 15,6 млрд доларів, затвердженої у 2023 році.

Особливістю українського випадку є надзвичайні умови, в яких реалізується програма, адже вона виконується в умовах військових дій, великих бюджетних розривів, потреби в інституційній стабілізації та водночас − необхідності продовження реформ. Пакистан отримав близько 3 млрд доларів за програмою SBA (Stand-By Arrangement), що стала відповіддю на критичну валютну кризу та гіперінфляцію, яка загрожувала платоспроможності держави. Ця підтримка дала

можливість уникнути дефолту та забезпечити короткотермінову ліквідність. Шрі-Ланка, яка оголосила дефолт у 2022 році, у 2024 році продовжувала реалізацію програми EFF, спрямованої на відновлення фіскальної рівноваги, стабілізацію боргових зобов'язань та реформу енергетичного сектору. Ця країна стала прикладом співпраці з МВФ у післядефолтний період, демонструючи важливість програмної підтримки у довгостроковій стабілізації.

Таким чином, структура кредитування МВФ у 2024 році підтверджує, що найбільші позичальники Фонду − це країни з тривалими проблемами платіжного балансу, високою вразливістю до глобальних шоків або політичними ризиками. Інструменти EFF і SBA залишаються найпоширенішими механізмами підтримки, які дозволяють забезпечити як негайну ліквідність (у випадку SBA), так і глибоку структурну трансформацію (у межах EFF). Продовження підтримки України, Аргентини та інших країн свідчить про стратегічну важливість діяльності МВФ у сучасній геоекономічній архітектурі, а також про гнучкість підходів Фонду до кризових ситуацій різного масштабу та природи.

У період з 2019 по 2024 рік обсяги кредитування МВФ істотно змінювались у відповідь на глобальні кризи та економічні виклики (рис. 5).

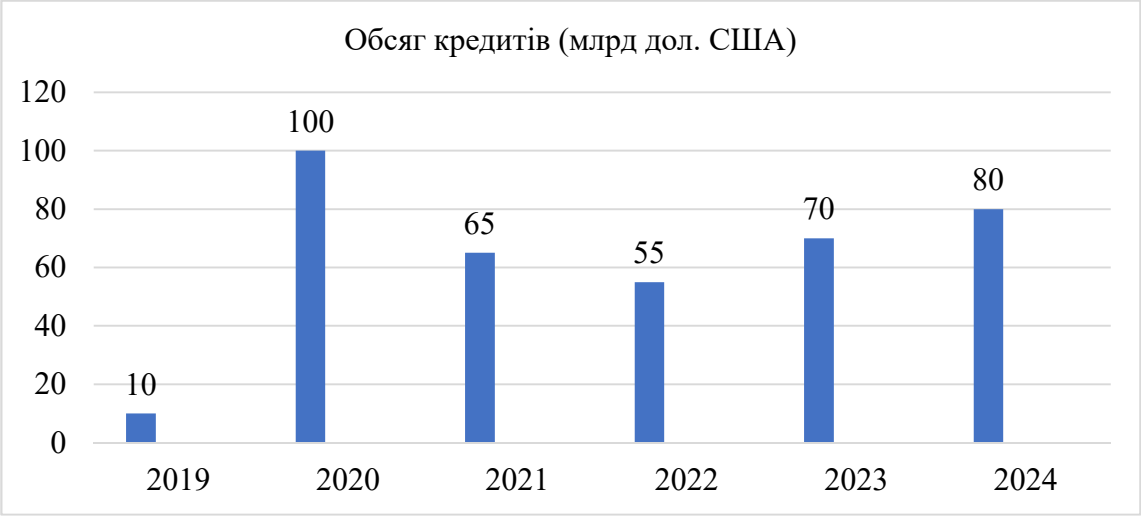

Рисунок 5 – Обсяги кредитування МВФ за 2019-2024 рр. (станом на кінець року)

Джерело: складено автором на основі [9]

У 2019 році обсяг кредитів становив близько 10 млрд доларів США, що відображало помірну активність Фонду з акцентом на програми EFF (Extended Fund Facility) та SBA (Stand-By Arrangement), які використовувалися для стабілізації макроекономіки окремих країн.

У 2020 році через пандемію COVID-19 обсяг кредитування стрімко зріс до приблизно 100 млрд доларів, з масовим використанням екстрених інструментів − RFI (Rapid Financing Instrument) та RCF (Rapid Credit Facility), що дозволили оперативно надати фінансову підтримку країнам із дефіцитом платіжного балансу.

У 2021 році кредитування зменшилося до 65 млрд доларів, що супроводжувалося переходом до більш тривалих програм, зокрема EFF та SBA, які вимагали структурних реформ і довгострокового планування.

У 2022 році обсяг кредитів знизився до 55 млрд доларів через скорочення екстреної допомоги, натомість зросло значення програм EFF, що свідчило про стабілізацію ситуації та фокус на глибші економічні трансформації.

У 2023 році кредитування знову зросло до приблизно 70 млрд доларів у відповідь на геополітичні кризи, зокрема війну в Україні, економічну кризу в Шрі-Ланці та фінансові труднощі в Аргентині, де МВФ виступив ключовим джерелом макрофінансової стабільності.

У 2024 бачимо подальше зростання кредитування, головним чином через підтримку країн з високим рівнем боргового навантаження, де зростає ризик дефолтів і необхідна реструктуризація заборгованості. У цей період МВФ продемонстрував здатність швидко адаптуватися до змін, застосовуючи як короткострокові, так і довгострокові інструменти, зберігаючи роль одного з головних стабілізаторів глобальної фінансової системи.

У зв’язку з пандемією COVID-19 МВФ у режимі реального часу надав рекомендації з питань економічної політики та допомога у розвитку потенціалу більш ніж 175 країнам. На ранніх етапах кризи, спричиненої пандемією COVID-19, МВФ опублікував понад 80 технічних довідок щодо пов'язаних із кризою питань економічної політики. Він також допоміг країнам підвищити ефективність збору та публікації економічних даних з метою вдосконалення процесу прийняття економічних рішень та підвищення прозорості.

В умовах, коли країни нарощували надзвичайні витрати, МВФ допоміг зміцнити їхню систему державного управління з метою більш ефективного забезпечення того, щоб грошові кошти оперативно отримували ті, хто найбільше їх потребує, а органи державного управління несли відповідальність за витрачання коштів. МВФ швидко адаптував свої інструменти надання допомоги у розвитку потенціалу до нових дистанційних форматів, що задіяні у зв'язку з пандемією.

Міжнародний валютний фонд надавав державам-членам допомогу у вирішенні стратегічних завдань пов’язаних із стабілізацією національних економік, а також нових завдань, наприклад, пошуку цифрових рішень для здійснення прямих грошових трансфертів, а також дотримання податкових норм платниками податків та збору доходів, забезпечуючи захист витрат на охорону здоров’я та інших соціальних витрат та підготовку до труднощів, пов’язаних із зміною клімату.

У такій площині очевидно, що особливу увагу в останні роки МВФ приділяє ситуації в Україні, де повномасштабна війна спричинила глибоку економічну кризу. Фонд не лише переглядає макропрогнози для України, але й активно підтримує її фінансово, надаючи багатомільярдні кредити в межах спеціальних програм (наприклад, Extended Fund Facility). Ця підтримка є важливим елементом стабілізації української економіки та її поступової відбудови.

МВФ підкреслює, що хоча інфляційні очікування дещо стабілізувались, монетарна політика залишатиметься жорсткою, щоб утримувати інфляцію на цільовому рівні. Крім того, ризики для зростання пов’язані з політичною невизначеністю, порушенням ланцюгів постачання, змінами клімату, війнами та зниженням інвестиційної активності. Таким чином, прогнози МВФ відображають зростаючу складність глобального економічного середовища та потребу в адаптивних стратегіях для забезпечення макроекономічної стабільності як у розвинених країнах, так і на ринках, що розвиваються.

Окрім того, згідно з офіційними звітами МВФ, у 2020-2024 роках Україна отримала понад 10 млрд доларів США у вигляді кредитних програм, частина яких була спрямована на підтримку структурних реформ, що включають екологічні компоненти. Власне, це дозволило державним банкам, зокрема Укргазбанку, розширити портфель зелених кредитів, а також активізувати співпрацю з міжнародними донорами (IFC, EBRD, KfW).

Власне, співпраця України з МВФ за цей період відбувалася в умовах множинних криз: пандемії COVID-19, економічної рецесії та повномасштабної війни з росією, що тим самим зумовило еволюцію фокусу програм від антикризової підтримки до довгострокових структурних реформ та підготовки до постконфліктного відновлення (табл. 10). Це, в свою чергу, створило сприятливе середовище для реалізації зелених інвестиційних проєктів, особливо у будівельній галузі, де міжнародні компанії адаптують свої стратегії до нових вимог.

Таблиця 10 − Програми МВФ та їх вплив на інвестиційне середовище України за 2020-2024 рр.

Рік	Програма МВФ	Обсяг фінансування, млрд дол. США	Ключові реформи, що підтримуються	Вплив на інвестиційне середовище
2020	Stand-by Arrangement (SBA)	5,0 (перший транш 2,1)	Фіскальна політика, монетарна політика, банківський нагляд, енергетична політика	Стабілізація валютного курсу, поповнення резервів НБУ, підтримка довіри інвесторів
2021	Продовження Stand-by	0,7 (другий транш)	Антикорупційні заходи, прозорість державних фінансів, енергетичні реформи	Покращення бізнес-клімату, зниження регуляторних ризиків
2022	Завершення Stand-by	- (програма завершена у червні)	Підтримка фінансової стабільності, адаптація до кризи	Збереження макроекономічної стабільності в умовах війни
2023	Extended Fund Facility (EFF)	4,5 (з 15,6 загалом)	Фіскальна стабільність, управління, структурні реформи	Мобілізація міжнародної підтримки, сигнал довіри для донорів
2024	Продовження EFF	3,1 (п'ять успішних переглядів)	Реформа держуправління, євроінтеграційні заходи	Створення основи для постконфліктного відновлення

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [7; 21; 24; 25; 31; 33; 37].

Аналізуючи дані табл. 10 можемо констатувати, що 2020-2022 роки характеризують фазу антикризової стабілізації. Власне, програма Stand-by Arrangement 2020 року стала відповіддю на економічні виклики пандемії. Основним завданням було забезпечення макроекономічної стабільності через підтримку платіжного балансу та валютних резервів. Програма мала обмежені умови щодо структурних реформ, що відповідало кризовій ситуації. Ключові досягнення цього періоду включали стабілізацію обмінного курсу гривні, поповнення міжнародних резервів НБУ та збереження доступу України до міжнародних фінансових ринків. Це створило базові умови для підтримки економічної активності та запобігло глибшій рецесії.

Наступних два роки характеризують фазу структурних реформ та воєнної адаптації. Власне, програма Extended Fund Facility, затверджена в березні 2023 року, стала найамбітнішою в історії співпраці України з МВФ. Вона поєднала необхідність підтримки економіки в умовах війни з довгостроковими цілями євроінтеграції та структурної модернізації. Особливістю цього періоду стала висока ефективність виконання програми. Україна вперше в історії успішно

пройшла п’ять переглядів поспіль, що свідчить про зростання інституційної спроможності держави навіть в умовах воєнного стану.

У такому контексті макроекономічний ефект програм МВФ виявився у стабілізації ключових фінансових показників. Підтримка валютного курсу та поповнення резервів створили сприятливе середовище для планування інвестицій. Зниження інфляційних ризиків та збереження функціонування банківської системи забезпечили доступ до фінансування.

Структурний вплив мав місце у проведенні реформ, що покращили якість державного управління та бізнес-середовища. Заходи з підвищення прозорості держфінансів, боротьби з корупцією та модернізації регуляторної системи створили більш сприятливі умови для довгострокових інвестицій.

Крім того, сигнальний ефект співпраці з МВФ виявився у мобілізації додаткової міжнародної підтримки. Успішне виконання програм стало ключовою умовою для отримання фінансування від інших донорів, включаючи ЄС, Світовий банк та двосторонніх партнерів. Так, важливою особливістю періоду стала координація програм МВФ з іншими міжнародними ініціативами. Зокрема, програма Ukraine Facility ЄС на 50 млрд євро на 2024-2027 роки доповнила підтримку МВФ у сферах інвестицій та технічної допомоги.

Загалом, основним викликом стала необхідність адаптації програм до умов воєнного стану, що потребувало перегляду традиційних підходів до фіскальної політики, врахування оборонних потреб та створення механізмів підтримки критично важливої інфраструктури. Водночас, війна актуалізувала необхідність структурної модернізації економіки та підвищення її стійкості, що відповідало довгостроковим цілям програм МВФ.

У підсумку програми МВФ за 2020-2024 рр. забезпечили критично важливу підтримку України в умовах множинних криз, адже вони не тільки надали необхідне фінансування, але й сприяли підвищенню якості державного управління та створенню основи для довгострокового розвитку.

Крім того, успішна реалізація програм МВФ створила основу для подальшого співробітництва у постконфліктний період. Досвід ефективного виконання зобов’язань в умовах війни демонструє готовність України до реалізації амбітних програм відновлення та модернізації. Ключовими напрямами подальшого розвитку мають стати використання накопиченого досвіду для залучення приватних інвестицій, розвиток фінансових ринків та створення сприятливого середовища для інноваційної діяльності.

Отож, еволюція від антикризової підтримки до структурних реформ відображає зростання інституційної спроможності України та її готовність до євроінтеграції. Успішне виконання програм в умовах війни демонструє стійкість української економічної системи та ефективність міжнародного партнерства. Цей поступ не обмежується лише макроекономічною стабілізацією, адже він охоплює і трансформацію фінансової архітектури, зокрема через розвиток зеленого інвестування. Саме в цьому контексті, упродовж 2020-2024 років, Україна здійснила низку кроків у напрямі формування системи зеленого фінансування, що відповідає принципам Європейського зеленого курсу та глобальним стандартам сталого розвитку.

У такій площині зелені інвестиції стали не лише екологічною потребою, а й економічною стратегією, спрямованою на підвищення конкурентоспроможності, енергетичної незалежності та соціальної стійкості. Згідно з Планом зеленого відновлення України, усі публічні інвестиційні проєкти мають відповідати шести екологічним цілям Таксономії ЄС, серед яких [2]:

1) пом’якшення наслідків зміни клімату;
2) адаптація до кліматичних змін;
3) охорона водних ресурсів;
4) перехід до циркулярної економіки;
5) запобігання забрудненню;
6) захист біорізноманіття.

Інтеграція екологічних цілей Таксономії ЄС у державну політику не лише задала стратегічний вектор для публічних інвестицій, а й сформувала основу для конкретних проєктних рішень, реалізованих у партнерстві з міжнародними донорами. Саме ці цілі, − від кліматичної адаптації до захисту біорізноманіття, стали критеріями оцінки ефективності зелених інвестицій, що активно впроваджувалися в Україні у 2020-2024 роках. У цьому контексті табл. 11 окреслює ключові напрями таких інвестицій, демонструючи не лише джерела фінансування, а й вимірний екологічний ефект, який відповідає європейським стандартам сталого розвитку.

Дані табл. 11 вказують на те, що Україна здійснила системні кроки у напрямі формування інституційної моделі зеленого інвестування, що відповідає принципам Європейського зеленого курсу та глобальним стандартам сталого розвитку. Зелені інвестиції стали не лише екологічною потребою, а й економічною стратегією, спрямованою на підвищення конкурентоспроможності, енергетичної незалежності та соціальної стійкості. Крім того, табл. 11 демонструє шість ключових напрямів, у межах яких реалізовано десятки проєктів

за підтримки міжнародних донорів, державних банків та приватних інвесторів. Власне, найбільшу динаміку показав напрям енергоефективності, − модернізація будівель і теплових мереж дозволила знизити енергоспоживання на 30-50%, що є критично важливим в умовах енергетичної кризи.

Таблиця 11 − Ключові напрями зелених інвестицій в Україні за 2020-2024 рр.

Напрям інвестування	Приклади проєктів та ініціатив	Джерело фінансування / підтримки	Екологічний ефект
Енергоефективність	Модернізація будівель, теплових мереж	ЄС, IFC, Укргазбанк	Зниження споживання енергії на 30-50%
Відновлювана енергетика	СЕС, ВЕС, біогазові установки	Світовий банк, EBRD	Скорочення CO_2 на 1,2 млн тонн/рік
Циркулярна економіка	Переробка пластику, сталий пакування	GCIP Ukraine, Greencubator	Зменшення обсягів відходів на 40% (локально)
Електромобільність	Зарядні станції, логістика	UNIDO, приватні інвестори	Зниження викидів у транспортному секторі
Водна інфраструктура	Очисні споруди, захист водних ресурсів	ЄС, USAID	Покращення якості води у певних регіонах
Біорізноманіття та екосистеми	Відновлення лісів, екопарки, природні коридори	GEF, Міндовкілля	Підтримка екосистем

Джерело: систематизовано автором на основі відкритих джерел та за даними [2; 22; 38].

Щодо відновлювальної енергетики, то проєкти у сфері сонячної, вітрової та біогазової енергетики забезпечили скорочення викидів CO_2 на понад 1,2 млн тонн щорічно.

Напрям циркулярної економіки вказує на те, що ініціативи з переробки пластику та сталого пакування сприяли зменшенню обсягів відходів на локальному рівні до 40%.

Електромобільність свідчить про розвиток зарядної інфраструктури та логістичних рішень, що дозволило знизити викиди у транспортному секторі, особливо в міських агломераціях.

Водна інфраструктура характеризується будівництвом очисних споруд та захистом водних ресурсів, що уможливило покращення якості води у певних регіонах.

Біорізноманіття та екосистеми мали на меті відновлення лісів, створення екопарків та природних коридорів, що, в свою чергу, сприяло збереженню багатьох видів флори і фауни.

Загалом, дані напрями не лише відповідають шести екологічним цілям Таксономії ЄС, але й інтегруються у державну політику управління публічними інвестиціями, що дозволило активізувати співпрацю з такими партнерами, як ЄС, UNIDO, GEF, IFC, USAID та Світовий банк. Це вказує на те, що формування інституційно-фінансової екосистеми зеленого інвестування в Україні базується на взаємодії державних органів, фінансових інституцій, міжнародних донорів та громадських організацій. Водночас кожен компонент цієї системи виконує специфічні функції, хоча і інтегрований у загальну стратегію сталого розвитку країни (табл. 12).

Таблиця 12 − Елементи екосистеми зеленого інвестування в Україні за 2020-2024 рр.

Компонент	Приклад реалізації (2020-2024)	Джерело / Підтримка
Мінекономіки	План зеленого відновлення України (DREAM)	ЄС, технічна допомога
МВФ	Програма EFF, структурні маяки ESG-інтеграції	IMF, кредитні ресурси
Укргазбанк	Зелені кредити для енергоефективності	IFC, KfW, EBRD
Громадські ініціативи	Greencubator, ReThink, GCIP Ukraine	UNDP, GEF, UNIDO
ESG-звітність	Впровадження стандартів у банківську систему	НБУ, Мінфін
Екологічні проєкти	СЕС, ВЕС, біогаз, водоочищення	Світовий банк, EBRD
Місцеві ініціативи	Муніципальні програми енергоефективності	Місцеві бюджети, USAID
Приватний сектор	Корпоративні ESG-стратегії, зелені облігації	Власні кошти, IFC

Джерело: систематизовано автором на основі офіційних звітів державних інституцій, програмних документів міжнародних організацій, аналітичних матеріалів НБУ та Мінекономіки України

Дані табл. 12 вказують на те, що екосистема зеленого інвестування в Україні за період 2020-2024 років трансформувалася від фрагментарних ініціатив до системної інституційної архітектури. Власне, ця еволюція відбувалася під впливом європейської інтеграції, воєнних викликів та необхідності економічного відновлення.

Як бачимо, державний рівень представлений Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, яке через План зеленого відновлення України (DREAM) координує національну стратегію. Особливістю є інтеграція екологічних критеріїв у публічні інвестиції на всіх рівнях управління.

Макрофінансовий компонент забезпечується МВФ через програму Extended Fund Facility, де структурні маяки включають ESG-

інтеграцію у фінансову політику, що тим самим створює інституційний тиск на банківський сектор для впровадження сталих фінансових практик.

Банківський сектор очолює Укргазбанк, який за підтримки IFC, KfW та EBRD розвинув комплексну лінійку зелених фінансових продуктів. Національний банк та Міністерство фінансів забезпечують регуляторне середовище через ESG-стандарти звітності.

Крім того, громадські ініціативи формують інноваційну екосистему через Greencubator, ReThink та GCIP Ukraine за підтримки UNDP, GEF і UNIDO. Ці платформи забезпечують зв'язок між стартапами, інвесторами та державними структурами.

Проєктний рівень охоплює конкретні інвестиції у СЕС, ВЕС, біогаз та водоочищення за фінансування Світового банку і EBRD. Місцеві ініціативи доповнюють національні програми через муніципальні проєкти за підтримки USAID.

Приватний сектор інтегрується через корпоративні ESG-стратегії та випуск зелених облігацій, часто за технічної підтримки IFC.

Загалом, система демонструє високий рівень інституційної координації, де кожен компонент посилює ефективність інших, а саме: МВФ створює макроекономічні умови для зеленого фінансування; НБУ та Мінфін забезпечують регуляторну основу; Укргазбанк здійснює державну політику через кредитні продукти; громадські організації генерують інновації та забезпечують соціальну підтримку; міжнародні донори надають фінансові ресурси та технічну експертизу.

Попри те, що створено інституційну основу для зеленого фінансування, інтегровано екологічні критерії у державну фінансову політику, сформовано мережу міжнародного партнерства та розвинуто інноваційну екосистему зелених технологій, мають місце: обмежена координація між різними рівнями управління, недостатня участь регіональних та місцевих банків, слабкі механізми моніторингу екологічних результатів та високі трансакційні витрати для малих проєктів.

У такій площині подальший розвиток екосистеми потребує посилення координації між державними та приватними секторами, розширення географічного охоплення зелених фінансових послуг, стандартизації процедур моніторингу та звітності, а також інтеграції у європейські фінансові мережі та стандарти.

Вищезазначене дає змогу констатувати, що у період 2020-2024 років Україна опинилася на перетині глобальних викликів і внутрішніх трансформацій. Пандемія, війна та енергетична криза поставили під сумнів традиційні моделі розвитку, проте саме за цих

умов почала формуватися нова парадигма − зелена, інституційно вмотивована та стратегічно орієнтована. Зелене інвестування перестало бути точковим явищем і трансформувалося у ключовий інструмент відновлення національної економіки, її інтеграції у світовий простір сталого розвитку та зміцнення соціальної стійкості.

Зелені інвестиції за досліджуваний період постали не лише як фінансування екологічних проєктів, а як цілісна система взаємодії держави, міжнародних організацій, банківських установ, наукової спільноти та громадянського суспільства. Саме ця багаторівнева взаємодія сприяла формуванню інституційно-фінансової екосистеми, що забезпечує ресурсну підтримку, нормативну адаптацію, прозорість та узгодженість із глобальними екологічними стандартами.

Важливим результатом стало впровадження ESG-індексів, адаптація європейської таксономії, активізація платформ публічного інвестування, зокрема DREAM, а також залучення фінансування від МВФ, ЄС, IFC та Світового банку. Зелені облігації, кредити й гранти сформували нову фінансову архітектуру, у якій поєднуються екологічна ефективність і економічна доцільність. Водночас запровадження систем екологічної верифікації та стандартизованої звітності підвищило інвестиційну привабливість і прозорість українського ринку.

Досягнуті результати засвідчили зниження викидів CO_2, модернізацію енергетичного сектору, розвиток циркулярної економіки, відновлення екосистем та підвищення соціальної стійкості. Очевидно, що ці результуючі індикатори виходять за межі статистичних показників і демонструють здатність України мислити стратегічно, діяти системно та трансформуватися відповідно до глобальних викликів.

Таким чином, зелене інвестування в Україні за 2020-2024 рр. набуло системного характеру, що виявляється у створенні інституційного каркасу, інтеграції міжнародних стандартів, використанні сучасних фінансових інструментів і результативній нормативній адаптації. Цей процес став основою формування нової моделі розвитку, у якій економіка не суперечить довкіллю, а функціонує в єдності з ним.

Список використаних джерел:

1. DiXi Group. Exploring the Green Finance Landscape in Ukraine: Analysis of Investment Opportunities. Green Transition Office, 2025. URL: https://gto.dixigroup.org/assets/images/files/gto-green-finance1.pdf

2. DREAM. Зелене відновлення. URL: https://dream.gov.ua/ua/special/greenrestoration

3. EIB. Investment Report 2024/2025: Innovation, integration and simplification in Europe, 2025. DOI: 10.2867/8065730 URL: https://www.eib.org/en/publications/20240354-investment-report-2024

4. Green Climate Fund. Ukraine Portfolio Overview, 2024. URL: https://www.greenclimate.fund/

5. European Commission. Horizon Europe – Ukraine participation overview. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/topic-details/horizon-ukraine

6. IFC. Ukraine Green Finance Report, 2024. URL: https://www.ifc.org/en/home

7. IMF. Country Page – Ukraine. URL: https://www.imf.org/en/Countries/UKR

8. Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. Green finance in Ukraine's agricultural sector: National report for Result IV of the PROGRESS project (April–December 2024). Kyiv, 2025. URL: https://ief.org.ua/files/library/903/ukraine-report-output-iv-ua.pdf

9. International Monetary Fund. Financial Sector Assessment Program tracker map. URL: https://www.imf.org

10. Krylovskyi V. Problems and prospects of investment climate development in Ukraine. Ukrainian Economic Bulletin, 20(1), 100-115, 2025. URL: https://doi.org/10.69587/ueb/2.2024.100

11. International Monetary Fund. Past IMF Disbursements and Repayments. URL: https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extrep1.aspx

12. Pro-Consulting. Аналітика ринку будівельних матеріалів, 2024. URL: https://pro-consulting.ua/

13. SAEE. Annual Report, 2024. URL: https://saee.gov.ua/

14. UNDP. Supporting Green Bond Development for Ukraine report, 2022. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/supporting-green-bond-development-ukraine-report

15. НБУ. Біла книга з управління екологічними, соціальними та управлінськими (Environmental, Social, and Governance – ESG) ризиками у фінансовому секторі, 2025. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/oprilyudneno-bilu-knigu-z-upravlinnya-esg-rizikami-u-finansovomu-sektori

16. DiXi Group. Джерела Зеленого Фінансування: Ukraine Investment Framework. URL: https://gto.dixigroup.org/assets/images/files/green-financing-uif-a4.pdf

17. Диба М. І., Гернего Ю. О. Потенціал фінансування ініціатив зеленого курсу в Україні. Фінанси України, №2, С. 73-85, 2021. URL: https://doi.org/10.33763/finukr2021.02.073

18. Дима В. В. Фінансові інструменти стимулювання розвитку «зеленої» економіки в Україні. Інвестиції: практика та досвід, № 5-6, С. 182–187, 2020. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.5-6.182

19. Карнаушенко А. С. Розвиток ринку зелених облігацій у контексті глобальної стратегії сталого розвитку та переходу до циркулярної економіки. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, №16, 2024. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-06-01

20. Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова, Київ, 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf

21. Мигаль М. Ukraine Facility від ЄС та програма МВФ: моніторинг виконання Україною індикаторів та структурних маяків. Інститут аналітики та адвокації, 2024. URL: https://iaa.org.ua/articles/the-eus-ukraine-facility-and-the-imf-programme-monitoring-ukraines-implementation-of-indicators-and-structural-benchmarks

22. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Зелені інновації України: від екологічного виклику до нових економічних можливостей, 2025. URL: https://mepr.gov.ua/zeleni-innovatsiyi-ukrayiny-vid-ekologichnogo-vyklyku-do-novyh-ekonomichnyh-mozhlyvostej

23. Мінфін України. Огляд податкових пільг, 2024. URL: https://mof.gov.ua/uk/

24. RRR4U. Моніторинг виконання програми МВФ та допомоги ЄС, 2024. URL: https://rrr4u.org/analytics/monitoring-the-implementation-of-the-imf-programme-and-eu-assistance-september-2024

25. European Union. Ukraine Facility (2024–2027). URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/ukraine-facility-2024-2027.html

26. Granty.org.ua. Офіційний сайт. URL: https://granty.org.ua/grantovi-konkursy

27. InVenture. Офіційний сайт. URL: https://inventure.ua/uk/

28. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. Офіційний сайт. URL: https://saee.gov.ua/

29. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. Офіційний сайт. URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA

30. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/

31. Укргазбанк. Офіційний сайт. URL: https://www.ukrgasbank.com/

32. Верховна Рада України. Податковий кодекс України. Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

33. НБУ. Політика щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року, 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Policy_rozvytok-stalogo-finansuvannja_2025.pdf

34. Поляк А. Зелені облігації: перевіряємо готовність України на фактах. ЕкоПолітика, 2021. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/zeleni-obligacii-pereviryaiemo-gotovnist-ukraini-na-faktah/

35. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні. Розпорядження № 175-р, 23 лютого 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#Text

36. Савченко М. В. Роль міжнародного кредитування та діяльність МВФ у фінансовій підтримці країн світу. Проблеми економіки, №3(57), С. 271-281, 2023. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2023-3_0-pages-271_281.pdf

37. DiXi Group. Україна пройшла п’ятий перегляд Програми з МВФ, але ризикувала втратити квартальне фінансування від ЄС – Моніторинг RRR4U, 2024. URL: https://dixigroup.org/ukrayina-projshla-pyatyj-pereglyad-programy-z-mvf-ale-ryzykuvala-vtratyty-kvartalne-finansuvannya-vid-yes-monitoryng

38. Фісуненко П. А. Аналіз основних тенденцій забезпечення сталого розвитку зеленої економіки України: європейська інтеграція. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, №12, 2024. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-03

39. Фролов А. Інструменти зеленого фінансування в Україні: практичні аспекти. Вісник економіки, Вип. 1, С. 79-93, 2025. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2025.01.079

40. Хахалєв Д. Ю., Немашкало К. О. Інструменти фінансування «зеленого» інвестування в умовах сталого розвитку. Development Service Industry Management, №2, С. 119-125, 2024. URL: https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/view/145

41. Худолій Ю., Кулинич А. Green banking та його розвиток в Україні. Економіка і регіон Economics and Region, №4(95), С. 162-170, 2024. URL: https://doi.org/10.26906/EiR.2024.4(95).3622

42. Чен Лангнан. Підтримка розвитку ринку зелених облігацій для України: аналітичний звіт. Державне агентство з

енергоефективності та енергозбереження України, Київ, 2022. 52 с. URL: https://saee.gov.ua/static-objects/saee/sites/1/Files/investicii/supporing-green-bond-development-for-ukraine2-ukr.pdf

43. Шульга С. Зелена енергетика в Україні. Portmone, 2024. URL: https://blog.portmone.com.ua/uk/communal/zelena-enerhetyka/

REFERENCES

1. DiXi Group. (2025). *Exploring the Green Finance Landscape in Ukraine: Analysis of Investment Opportunities*. Green Transition Office. URL: https://gto.dixigroup.org/assets/images/files/gto-green-finance1.pdf

2. DREAM. (n.d.). *Zelene vidnovlennia* [Green Recovery]. URL: https://dream.gov.ua/ua/special/greenrestoration [in Ukrainian].

3. EIB. (2025). *Investment Report 2024/2025: Innovation, integration and simplification in Europe*. DOI: 10.2867/8065730. URL: https://www.eib.org/en/publications/20240354-investment-report-2024

4. Green Climate Fund. (2024). *Ukraine Portfolio Overview*. URL: https://www.greenclimate.fund/

5. European Commission. (n.d.). *Horizon Europe – Ukraine participation overview*. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/topic-details/horizon-ukraine

6. IFC. (2024). *Ukraine Green Finance Report*. URL: https://www.ifc.org/en/home

7. IMF. (n.d.). *Country Page – Ukraine*. URL: https://www.imf.org/en/Countries/UKR

8. Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. (2025). *Green finance in Ukraine's agricultural sector: National report for Result IV of the PROGRESS project (April-December 2024)*. Kyiv. URL: https://ief.org.ua/files/library/903/ukraine-report-output-iv-ua.pdf

9. International Monetary Fund. (n.d.). *Financial Sector Assessment Program tracker map*. URL: https://www.imf.org

10. Krylovskyi, V. (2025). *Problems and prospects of investment climate development in Ukraine*. Ukrainian Economic Bulletin, 20(1), 100-115. URL: https://doi.org/10.69587/ueb/2.2024.100

11. International Monetary Fund. (n.d.). *Past IMF Disbursements and Repayments*. URL: https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extrep1.aspx

12. Pro-Consulting. (2024). *Analityka rynku budivelnykh materialiv* [Analytics of the construction materials market]. URL: https://pro-consulting.ua/ [in Ukrainian].

13. SAEE. (2024). *Annual Report*. URL: https://saee.gov.ua/

14. UNDP. (2022). *Supporting Green Bond Development for Ukraine*. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/supporting-green-bond-development-ukraine-report

15. NBU. (2025). *Bila knyha z upravlinnia ESG-ryzykamy u finansovomu sektori* [White Paper on ESG Risk Management in the Financial Sector]. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/oprilyudneno-bilu-knigu-z-upravlinnya-esg-rizikami-u-finansovomu-sektori [in Ukrainian].

16. DiXi Group. (n.d.). *Dzherela zelenoho finansuvannia: Ukraine Investment Framework* [Sources of Green Finance]. URL: https://gto.dixigroup.org/assets/images/files/green-financing-uif-a4.pdf [in Ukrainian].

17. Dyba, M. I., & Hernego, Yu. O. (2021). *Potentsial finansuvannia initsiatyv zelenoho kursu v Ukraini* [Potential for financing Green Deal initiatives in Ukraine]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, (2), 73-85. URL: https://doi.org/10.33763/finukr2021.02.073 [in Ukrainian].

18. Dyma, V. V. (2020). *Finansovi instrumenty stymuliuvannia rozvytku «zelenoi» ekonomiky v Ukraini* [Financial instruments for stimulating the development of the «green» economy in Ukraine]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, (5-6), 182-187. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.5-6.182 [in Ukrainian].

19. Karnaushenko, A. S. (2024). *Rozvytok rynku zelenykh obligatsii u konteksti hlobalnoi stratehii staloho rozvytku ta perekhodu do tsyrkuliarnoi ekonomiky* [Development of the green bond market in the context of global sustainable development strategy and transition to circular economy]. Problemy suchasnykh transformatsii – Problems of Modern Transformations, (16). URL: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-06-01 [in Ukrainian].

20. Markevych, K., & Sidenko, V. (2019). *Zeleni investytsii u stalomu rozvytku: svitovyi dosvid ta ukrainskyi kontekst* [Green investments in sustainable development: global experience and Ukrainian context]. Razumkov Centre. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf [in Ukrainian].

21. Myhal, M. (2024). Ukraine Facility vid YeS ta prohrama MVF: monitorynh vykonannia Ukrainoiu indykatoriv ta strukturnykh maiakiv [Ukraine Facility from the EU and IMF program: monitoring Ukraine's implementation of indicators and structural benchmarks]. Institute of Analytics and Advocacy. URL: https://iaa.org.ua/articles/the-eus-ukraine-facility-and-the-imf-programme-monitoring-ukraines-implementation-of-indicators-and-structural-benchmarks [in Ukrainian].

22. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (2025). Zeleni innovatsii Ukrainy: vid ekolohichnoho vyklyku do novykh ekonomichnykh mozhlyvostei [Green innovations of Ukraine: from environmental challenge to new economic opportunities]. URL: https://mepr.gov.ua/zeleni-innovatsiyi-ukrayiny-vid-ekologichnogo-vyklyku-do-novyh-ekonomichnyh-mozhlyvostej [in Ukrainian].

23. Ministry of Finance of Ukraine. (2024). Ohliad podatkovykh pil'h [Overview of tax benefits]. URL: https://mof.gov.ua/uk/ [in Ukrainian].

24. RRR4U. (2024). Monitorynh vykonannia prohramy MVF ta dopomohy YeS [Monitoring the implementation of the IMF program and EU assistance]. URL: https://rrr4u.org/analytics/monitoring-the-implementation-of-the-imf-programme-and-eu-assistance-september-2024 [in Ukrainian].

25. European Union. (2024). Ukraine Facility (2024–2027). URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/ukraine-facility-2024-2027.html

26. Granty.org.ua.. (n.d.). Grantovi konkursy [Grant competitions]. URL: https://granty.org.ua/grantovi-konkursy [in Ukrainian].

27. InVenture. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://inventure.ua/uk/ [in Ukrainian].

28. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://saee.gov.ua/ [in Ukrainian].

29. Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA [in Ukrainian].

30. Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://mof.gov.ua/uk/ [in Ukrainian].

31. Ukrgasbank. (n.d.). Ofitsiinyi sait [Official website]. URL: https://www.ukrgasbank.com/ [in Ukrainian].

32. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy. Zakon № 2755-VI [Tax Code of Ukraine. Law No. 2755-VI]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text [in Ukrainian].

33. NBU. (2021). Polityka shchodo rozvytku staloho finansuvannia na period do 2025 roku [Policy on sustainable finance development until 2025]. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Policy_rozvytok-stalogo-finansuvannja_2025.pdf [in Ukrainian].

34. Poliak, A. (2021). Zeleni obligatsii: pereviriaiemo hotovnist Ukrainy na faktakh [Green bonds: checking Ukraine's readiness based on

facts]. EkoPolityka. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/zeleni-obligacii-pereviryaiemo-gotovnist-ukraini-na-faktah/ [in Ukrainian].

35. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Pro skhvalennia Kontseptsii zaprovadzhennia ta rozvytku rynku zelenykh obligatsii v Ukraini. Rozporiadzhennia № 175-r [On approval of the Concept for the introduction and development of the green bond market in Ukraine. Order No. 175-r]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#Text [in Ukrainian].

36. Savchenko, M. V. (2023). Rol mizhnarodnoho kredytuvannia ta diialnist MVF u finansovii pidtrymtsi krain svitu [The role of international lending and IMF activities in financial support of countries]. Problemy ekonomiky – Problems of Economy, 3(57), 271-281. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2023-3_0-pages-271_281.pdf [in Ukrainian].

37. DiXi Group. (2024). Ukraina proishla p'iatyi perehliad prohramy z MVF, ale ryzykuvala vtratyty kvartalne finansuvannia vid YeS – Monitorynh RRR4U [Ukraine passed the fifth IMF program review but risked losing quarterly EU funding – RRR4U Monitoring]. URL: https://dixigroup.org/ukrayina-projshla-pyatyj-pereglyad-programy-z-mvf-ale-ryzykuvala-vtratyty-kvartalne-finansuvannya-vid-yes-monitoryng [in Ukrainian].

38. Fisuненко, P. A. (2024). Analiz osnovnykh tendentsii zabezpechennia staloho rozvytku zelenoi ekonomiky Ukrainy: yevropeiska intehratsiia [Analysis of key trends in ensuring sustainable development of Ukraine's green economy: European integration]. Problemy suchasnykh transformatsii – Problems of Modern Transformations, (12). URL: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-03 [in Ukrainian].

39. Frolov, A. (2025). Instrumenty zelenoho finansuvannia v Ukraini: praktychni aspekty [Green finance instruments in Ukraine: practical aspects]. Visnyk ekonomiky – Economic Bulletin, (1), 79-93. URL: https://doi.org/10.35774/visnyk2025.01.079 [in Ukrainian].

40. Khakhaliev, D. Yu., & Nemashkalo, K. O. (2024). Instrumenty finansuvannia "zelenoho" investuvannia v umovakh staloho rozvytku [Financing instruments for "green" investment under sustainable development]. Development Service Industry Management, (2), 119-125. URL: https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/view/145 [in Ukrainian].

41. Khudolii, Yu., & Kulynych, A. (2024). Green banking ta yoho rozvytok v Ukraini [Green banking and its development in Ukraine]. Ekonomika i rehion – Economics and Region, 4(95), 162-170. URL: https://doi.org/10.26906/EiR.2024.4(95).3622 [in Ukrainian].

42. Chen, Langnan. (2022). Pidtrymka rozvytku rynku zelenykh obligatsii dlia Ukrainy: analitychnyi zvit [Supporting the development of the green bond market for Ukraine: analytical report]. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. Kyiv. URL: https://saee.gov.ua/static-objects/saee/sites/1/Files/investicii/supporing-green-bond-development-for-ukraine2-ukr.pdf [in Ukrainian].

43. Shulha, S. (2024). Zelena enerhetyka v Ukraini [Green energy in Ukraine]. Portmone. URL: https://blog.portmone.com.ua/uk/communal/zelena-enerhetyka/ [in Ukrainian].

РОЗДІЛ ІІ.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 657

Долішня Тетяна Іванівна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: tetiana.dolishnia@nung.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0972-4219

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

В умовах сучасного багатовимірного економічного середовища, що характеризується інтенсифікацією конкурентної боротьби, посиленням глобалізаційних процесів та стрімким розвитком цифрових технологій, значно актуалізується потреба в формуванні якісного інформаційно-аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень, особливо стратегічного характеру, що безпосередньо впливають на довгострокову конкурентоспроможність та сталий розвиток суб'єктів господарювання. Фінансова звітність як комплексна система взаємопов'язаних показників, що відображає фінансово-майновий стан підприємства, результати його діяльності та рух грошових потоків за певний часовий період, виступає одним із найважливіших джерел інформації, на підставі якої широке коло зацікавлених користувачів − від власників та керівництва до потенційних інвесторів, кредиторів та державних органів − формує своє бачення щодо перспектив діяльності господарюючого суб'єкта та приймає відповідні економічні рішення.

Проблематика підвищення якісних характеристик фінансової звітності, включаючи її доречність, достовірність, зрозумілість та зіставність, набуває особливої гостроти та значущості в контексті прогресуючої імплементації міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) у вітчизняну обліково-аналітичну практику, що вимагає суттєвої трансформації не лише методологічних засад формування звітної інформації, але й концептуального переосмислення підходів до її змістового наповнення та структурної побудови. Незважаючи на наявність вагомого наукового доробку вітчизняних та зарубіжних учених щодо теоретико-методологічних аспектів складання фінансової звітності, питання оптимізації її змістового наповнення та адаптації до інформаційних потреб різних категорій стейкхолдерів залишаються недостатньо дослідженими та

потребують подальшого наукового опрацювання з урахуванням сучасних викликів та трендів розвитку світової економіки.

Особливо нагальною та критично важливою ця проблема постає для підприємств стратегічних секторів національної економіки, зокрема нафтогазової промисловості, де управлінські рішення, що приймаються на основі аналізу фінансової звітності, мають не лише суттєвий вплив на економічну ефективність та фінансову стійкість окремих господарюючих суб'єктів, але й можуть істотно відображатися на енергетичній безпеці держави, стабільності функціонування інших галузей та загальному рівні соціально-економічного розвитку країни, що підкреслює необхідність розробки і впровадження науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення форм та змісту фінансової звітності з урахуванням галузевої специфіки, міжнародних вимог та кращих світових практик у сфері фінансового звітування.

Вирішення вищезазначеної багатоаспектної проблеми сприятиме суттєвому підвищенню якісних характеристик фінансової звітності як важливого інформаційно-аналітичного підґрунтя для прийняття виважених та економічно обґрунтованих управлінських рішень, що, своєю чергою, позитивно відобразиться на інвестиційній привабливості, фінансовій стабільності та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств у глобальному економічному просторі, забезпечуючи їх гармонійну інтеграцію у світову економічну систему та створюючи передумови для сталого розвитку національної економіки в довгостроковій перспективі.

Саме тому дослідження методичних аспектів складання фінансової звітності, змістового наповнення їх форм з метою покращення якісних характеристик фінансової звітності завжди були в полі зору учених дослідників.

Проблематика формування фінансової звітності знайшла своє відображення в праці Балазюк О. Ю. [3] та Сисоєва І. М. [3], які досліджували особливості формування Звіту про фінансові результати підприємств за міжнародними стандартами, аудит його показників та техніку подання звітності, а Безкоровайна Л. В. [4] висвітлила проблеми формування та розкриття інформації у фінансовій звітності, складеної на основі міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Ґрунтовні дослідження в царині бухгалтерського обліку та фінансової звітності за міжнародними стандартами провели Голов С. Ф. [5] та Костюченко В. М. [5]. Коршикова О. А. [6] проаналізувала особливості складання Звіту про фінансовий стан підприємства відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової

звітності та розробила пропозиції щодо адаптації статей Звіту до вимог МСФЗ. У своїй праці Сльозко Т. М. [7] здійснила порівняльну характеристику концептуальної основи (концепції) бухгалтерського обліку та звітності, показала їхню структуру та довела необхідність формування такої концептуальної основи бухгалтерського обліку, яка давала б можливість створювати інформацію для будь-яких форм звітності (будь-яких користувачів). Колективом науковців [8] проведено дослідження проблем обліку на підприємствах нафтогазової промисловості за МСФЗ.

Проте на сьогодні існує потреба подальшого вивчення методичних питань формування фінансової звітності в контексті її змістового наповнення з метою покращення якісних характеристик фінансової звітності як важливого інформаційно-аналітичного підгрунття для прийняття ефективних управлінських рішень керівництвом.

Метою роботи є розкриття окремих методичних аспектів складання фінансової звітності за МСФЗ шляхом порівняння рекомендацій у міжнародних стандартах із вітчизняною практикою для розробки практичних рекомендацій для покращення якісних характеристик фінансової звітності.

Дослідження спирається на три ключові групи джерел: 1) вітчизняну нормативно-правову базу з питань фінансової звітності, включаючи Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та НП(С)БО 1; 2) міжнародні стандарти фінансової звітності, зокрема МСБО(IAS) 1, МСБО(IAS) 7, МСБО(IAS) 10 та Концептуальну основу фінансової звітності; 3) наукові праці провідних учених у сфері фінансової звітності (С. Ф. Голова, В. М. Костюченко, О. А. Коршикової, Т. М. Сльозко та інших).

Емпіричною базою дослідження слугувала фінансова звітність ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України».

У процесі дослідження було застосовано такі наукові методи: теоретичного узагальнення та порівняння − для систематизації підходів до трактування фінансової звітності та аналізу змістового наповнення звітів за міжнародними й вітчизняними стандартами; спостереження та співставлення − для оцінки практики застосування типових форм звітності вітчизняними підприємствами, що звітують за МСФЗ; конкретизації та абстрагування − для розробки рекомендацій щодо поліпшення якісних характеристик фінансової звітності підприємств нафтогазової галузі. Застосування зазначених методів

забезпечило отримання науково обґрунтованих результатів та розробку практичних рекомендацій.

Отож, для цілей дослідження розкриємо сутність поняття фінансової звітності. Фінансова звітність – звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [9, 11]. Таке тлумачення дефініції наводиться в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9] та Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [11].

Окрім того, визначення даного поняття містять й інші нормативні документи. Зокрема, фінансова звітність розглядається як звітність підприємства в обсягах та за формою, передбаченими чинним законодавством [14]; бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів респондента за звітний період [15].

Фінансова звітність загального призначення («фінансова звітність») – це така фінансова звітність, яка має на меті задовольнити потреби користувачів, які не можуть вимагати від суб'єкта господарювання складати звітність згідно з їхніми інформаційними потребами [10]. Таке тлумачення дається Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку (МСБО) 1 «Подання фінансової звітності».

Як бачимо, існують розбіжності в законодавчо-нормативних документах. Зокрема, в одних документах [9, 11] сутність фінансової звітності зводиться до того, що це звітність, яка містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства. Вважаємо, що таке тлумачення не є повним. Більше того, потрібно зробити акцент на тому, що фінансова звітність є складовою бухгалтерської звітності.

В інших вітчизняних нормативно-правових документах [14, 15] дається більш ширше і точніше тлумачення. Зокрема наголошується, що фінансова звітність це, насамперед, бухгалтерська звітність, яка містить інформацію не лише про фінансовий стан та результати діяльності підприємства, але й про рух грошових коштів. Звертається увага на те, що фінансова звітність – це звітність за певний звітний період, а баланс складається на певну звітну дату [16].

Порівняння тлумачення поняття «фінансової звітності» вітчизняними законодавчо-нормативними документами із наведеним у МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [10] показують, що в міжнародному стандарті основна увага приділяється її меті, а в вітчизняних законодавчо-нормативних документах – змістовому наповненню.

Згрупуємо та систематизуємо погляди вчених за такими основними напрямками (рис. 1).

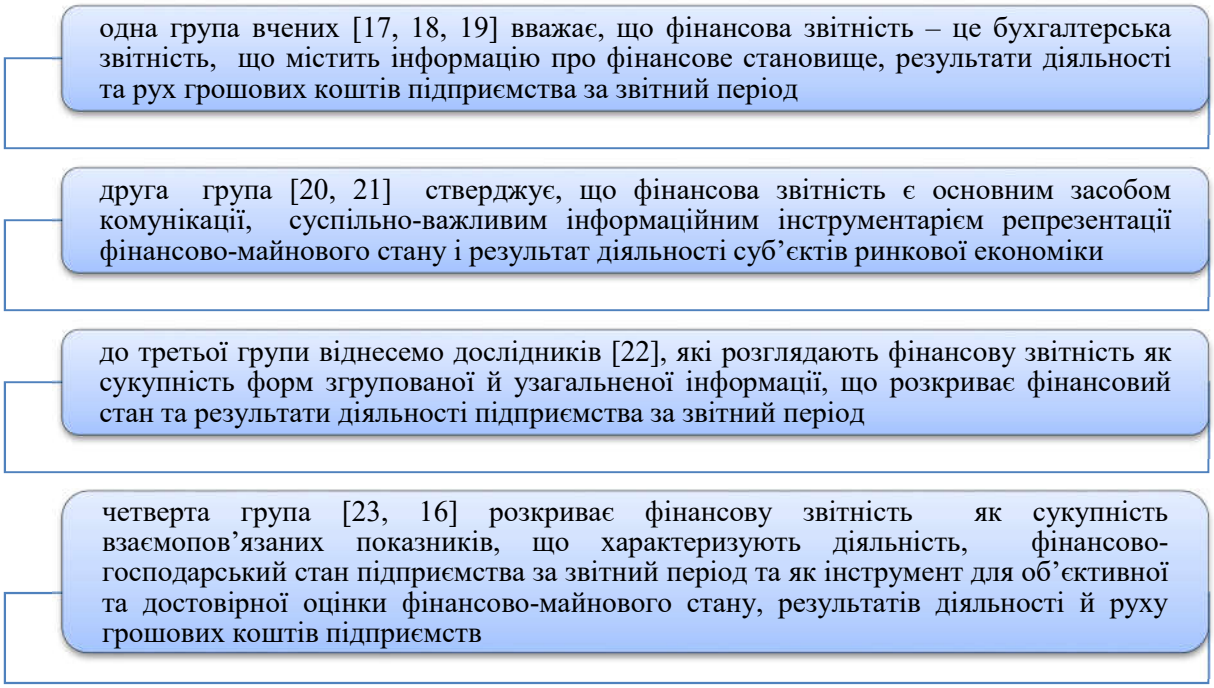

Рисунок 1 − Тлумачення поняття фінансової звітності

Джерело: сформовано автором на основі джерел [17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 16]

Окрему думку висловлює Пушкар М. С.: «Фінансова звітність – це сукупність регістрів генералізованих (зведених, згрупованих, узагальнених) показників за певний період, що характеризують статику і динаміку об'єктів бухгалтерського обліку» [24].

Цікаве тлумачення фінансової звітності як комплексної моделі відтворення оптимізованого союзу інтересів суб'єктів ринку, що функціонує в динаміці і видозмінюється за рахунок сьогочасного впливу економічного середовища пропонують дослідники [25]. Фінансова звітність стає також і об'єктом непорозумінь між її укладачами та споживачами та водночас механізмом їх примирення [25].

Отже, результати проведеного аналізу підтверджують складність та багатогранність поняття фінансової звітності. На нашу думку, фінансова звітність – це складова бухгалтерської звітності, яка розкриває інформацію про фінансове становище, результати діяльності, рух грошових коштів підприємства, зміни у складі власного капіталу тощо за звітний період та формує надійне інформаційне підгрунття для прийняття рішень її користувачами [27].

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях, материнські підприємства груп, у складі яких є підприємства, що становлять суспільний інтерес, материнські підприємства великої групи, які не належать до категорії великих підприємств, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами, які оприлюднюються державною мовою на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері бухгалтерського обліку та аудиту [9].

Загальні вимоги до подання фінансової звітності, її структури та мінімальні вимоги щодо її змісту виокреслено Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку (МСБО(IAS)) 1 «Подання фінансової звітності» [10]. Аналогічно у вітчизняній практиці Національним стандартом (положенням) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [11] передбачено формування форм фінансової звітності (табл. 1), а також консолідованих звітів, перелік додаткових статей у фінансовій звітності та розкриття інформації у Примітках до фінансової звітності.

Національним стандартом на відміну від міжнародного стандарту чітко визначено назву звітів (табл. 1), їх структуру, можливий склад статей. Згідно міжнародного стандарту господарюючий суб'єкт може використовувати інші назви Звітів, ніж ті, що наводяться у цьому стандарті [10], а при формуванні проміжної(щоквартальної) фінансової звітності повинен керуватися вимогами МСБО (IAS) 34 «Проміжна фінансова звітність» [10], так як МСБО(IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10] не розглядає поточну фінансову звітність.

Одним із важливих та ключових понять у бухгалтерському обліку є баланс. Баланс як одна із форм звітності відображає фінансовий стан підприємства. Тому його називають ще Звітом про фінансовий стан.

У пакеті фінансової звітності підприємства Баланс (Звіт про фінансовий стан) (форма № 1) є основною її складовою, що відображає активи, зобов'язання та власний капітал на певну дату. Тобто йому притаманний характер статики.

Таблиця 1 − Повний комплект фінансової звітності

Згідно МСБО(IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10]	Згідно НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [10]
Звіт про фінансовий стан на кінець періоду	Баланс (Звіт про фінансовий стан» (форма №1)
Звіт про сукупні доходи за період	Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (форма №2)
Звіт про зміни у власному капіталі за період	Звіт про власний капітал (форма №4)
Звіт про рух грошових коштів за період	Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом) (форма №3) або Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом) (форма №3-н)
Примітки, що містять стислий виклад суттєвих облікових політик та інші пояснення	Примітки до фінансової звітності
Звіт про фінансовий стан на початок найбільш давнього порівняльного періоду, коли суб'єкт господарювання застосовує облікову політику ретроспективно або здійснює ретроспективний перерахунок статей своєї фінансової звітності, або коли він перекласифікує статті своєї фінансової звітності.	-

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [10, 11].

МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10] не визначає формат балансу, а тільки мінімальний перелік статей достатньо різних за характером та функцією, які потребують окремого подання у балансі, а також рекомендує групувати статті активу за ліквідністю та поділяти активи і зобов'язання на поточні та непоточні.

Тому вітчизняні підприємства [12], зазвичай, використовують рекомендовану НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [11] типову форму №1 Балансу (Звіту про фінансовий стан). У якій передбачено деталізацію активів на три групи за ступенем ліквідності майна, поділ активів на необоротні та оборотні, а зобов'язань на довгострокові та поточні, що зберігає послідовну узгодженість із класами та рахунками вітчизняного Плану рахунків. При чому за необхідності можуть вписувати додаткові статті, що наведено в Переліку Додатку 3 НП(С)БО 1«Загальні вимоги до фінансової звітності» [11]. Зауважимо, що міжнародний стандарт дозволяє наводити інші додаткові статті. За умови їх істотності, доцільності та можливості достовірно оцінити.

Для підтвердження або спростування припущення щодо повноти відображення інформації в уніфікованій типовій формі

проведемо порівняльний аналіз обов'язкових до розкриття статей Балансу (Звіту про фінансовий стан) відповідно МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» та використовуваних у вітчизняній практиці [10, 11] (табл. 2).

Таблиця 2 − Порівняльний аналіз обов'язкових до розкриття статей Балансу (Звіту про фінансовий стан) у міжнародній та вітчизняній практиці

МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10]	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф.№1) [11]	
Назва статті	Код рядка	Назва статті
1	2	3
основні засоби	р.1010 р.1011 р.1012	Основні засоби (=)первісна вартість (-) знос
інвестиційна нерухомість	р.1015 р.1016 р.1017	Інвестиційна нерухомість (ІН) (=)первісна вартість ІН (-) знос ІН
нематеріальні активи	р.1000 р.1001 р.1002	Нематеріальні активи (=)первісна вартість (-) накопичена амортизація
фінансові активи (за винятком інвестицій, що обліковуються із застосуванням методу участі в капіталі, торговельної та іншої дебіторської заборгованість, грошових коштів та їх еквівалентів)	р.1160	Поточні фінансові інвестиції
інвестиції, обліковані із застосуванням методу участі в капіталі	р.1030	Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі
біологічні активи	р.1020 р.1021 р.1022 р.1110	Довгострокові біолологічні активи (ДБА) (=)первісна вартість ДБА (-) накопичена амортизація ДБА Поточні біологічні активи
запаси	р.1100 р.1101 р.1102 р.1103 р.1104	Запаси, в т.ч. Виробничі запаси Незавершене виробництво Готова продукція Товари
торговельна та інша дебіторська заборгованість	р.1125 р.1130 р.1135	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги Дебіторська заборгованість за виданими авансами Дебіторська заборгованість за розрахунками із бюджетом

МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10]	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф.№1) [11]	
Назва статті	Код рядка	Назва статті
1	2	3
	р.1140 р.1145 р.1155	Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків Інша поточна дебіторська заборгованість
грошові кошти та їх еквіваленти	р.1165 р.1166 р.1167	Гроші та їх еквіваленти, в т.ч. готівка рахунки в банках
загальна сума активів, класифікованих як утримувані для продажу, та активи, включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу відповідно до МСФЗ (IFRS) 5	р.1200	Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття
торговельна та інша кредиторська заборгованість	р.1615 р.1625 р.1630 р.1635 р.1640 р.1645	Поточна кредиторська заборгованість за: товари, роботи, послуги розрахунками зі страхування розрахунками з оплати праці одержаними авансами розрахунками з учасниками внутрішніми розрахунками
забезпечення	р.1520 р.1660	Довгострокові забезпечення Поточні забезпечення
фінансові зобов’язання (за винятком сум, зазначених в торговельній та іншій кредиторській заборгованості та в забезпеченні)	р.1515 р.1610	Інші довгострокові зобов’язання Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов’язаннями
зобов’язання та активи щодо поточного податку, як визначено в МСБО (IAS) 12	р.1620 р.1621	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом, в т.ч. з податку на прибуток
відстрочені податкові зобов’язання та відстрочені податкові активи, як визначено в МСБО (IAS) 12 «Податки на прибуток»	р.1500 р.1045	Відстрочені податкові зобов’язання Відстрочені податкові активи
зобов’язання, включені у ліквідаційні групи, класифіковані як утримувані для продажу відповідно до МСФЗ (IFRS) 5	р.1700	Зобов’язання, пов’язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття

МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10]	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф.№1) [11]	
Назва статті	Код рядка	Назва статті
1	2	3
неконтрольовані частки, представлені у власному капіталі		Неконтрольовані частки слід відображати в консолідованому звіті про фінансовий стан в складі власного капіталу окремо від власного капіталу власників материнського підприємства.
випущений капітал і резерви, що відносяться до власників материнського підприємства		Слід відображати в консолідованому звіті про фінансовий стан в складі власного капіталу власників материнського підприємства.

Джерело: розроблено автором на основі джерел [9, 10, 11, 1]

Проведений ґрунтовний компаративний аналіз структурно-змістового наповнення типової форми №1 Балансу (Звіту про фінансовий стан), що використовується вітчизняними підприємствами при формуванні фінансової звітності, та мінімальних вимог щодо розкриття інформації, передбачених Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності», дає можливість констатувати високий рівень гармонізації національних та міжнародних підходів до відображення фінансово-майнового стану суб'єктів господарювання.

Всебічне дослідження особливостей структурної побудови та деталізації статей Балансу (Звіту про фінансовий стан) за вітчизняними нормативними вимогами свідчить про те, що дана форма фінансової звітності забезпечує розкриття облікової інформації підприємства з дотриманням фундаментальних якісних характеристик, визначених Концептуальною основою фінансової звітності, зокрема в частині доречності та суттєвості подання статей, які є необхідними для адекватного та всебічного розуміння фінансового стану суб'єкта господарювання внутрішніми та зовнішніми користувачами при прийнятті ними економічних рішень.

Імплементовані в типовій формі №1 Балансу (Звіту про фінансовий стан) методологічні підходи до класифікації та групування активів за їх ліквідністю, поділу активів на необоротні та оборотні, а також зобов'язань на довгострокові та короткострокові, з одночасним збереженням послідовної узгодженості з класами та рахунками вітчизняного Плану рахунків бухгалтерського обліку, створюють оптимальні передумови для формування інформаційно насиченого та структурно впорядкованого звіту, що дозволяє різним категоріям користувачів отримати комплексне уявлення про фінансовий стан підприємства на звітну дату.

Передбачена національним стандартом можливість доповнення типової форми Балансу (Звіту про фінансовий стан) додатковими статтями, наведеними в Переліку додаткових статей фінансової звітності, за умови їх суттєвості та можливості достовірного визначення, повністю кореспондує з аналогічними вимогами міжнародних стандартів та забезпечує необхідну гнучкість при формуванні звітності з урахуванням галузевих особливостей функціонування підприємств та специфіки здійснюваних господарських операцій.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного аналізу, можемо з високим ступенем обґрунтованості стверджувати, що використовувана вітчизняними підприємствами типова форма №1 Балансу (Звіту про фінансовий стан) виступає надійним та інформативним обліково-аналітичним підґрунтям для прийняття управлінських рішень, оскільки забезпечує розкриття релевантної, достовірної та зіставної інформації про активи, зобов’язання та власний капітал суб’єкта господарювання з дотриманням базових принципів та методологічних підходів, визначених міжнародними стандартами фінансової звітності.

Власне, це сприяє підвищенню транспарентності бізнесу та зміцненню довіри до вітчизняної системи фінансового звітування з боку національних та міжнародних інвесторів, кредиторів та інших зацікавлених осіб.

Для цілей дослідження було проаналізовано доступну фінансову звітність, яка оприлюднюється в інтернет ресурсах, багатьох суб’єктів господарювання в контексті відповідності її якісним характеристикам.

Зокрема, ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України» [12], яка є частиною Групи Нафтогаз складаючи фінансову звітність за міжнародними стандартами використовує типові форми рекомендовані НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [11] (табл. 3).

За результатами проведених досліджень прийшли до висновку, що можна покращити якісні інформаційні характеристики фінансової звітності даного підприємства шляхом упорядкування статей.

Перше за все, видалити ті статті за якими відображається інформація про страхову та ігрову діяльність, яку дане товариство не проводить.

А далі оцінити потребу відображення інших статей на яких немає залишків тощо.

Таблиця 3 − Баланс (Звіт про фінансовий стан) станом на 31 грудня 2023 року (ф. №1), тис. грн.

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000	2093	2188
первісна вартість	1001	5927	6603
накопичена амортизація	1002	3834	4415
Незавершені капітальні інвестиції	1005	25035	24633
Основні засоби	1010	8277	3665
первісна вартість	1011	28050	27649
знос	1012	19773	23984
Інвестиційна нерухомість	1015	-	-
первісна вартість інвестиційної нерухомості	1016	-	-
знос інвестиційної нерухомості	1017	-	-
Довгострокові біологічні активи	1020	-	-
первісна вартість довгострокових біологічних активів	1021	-	-
накопичена амортизація довгострокових біологічних активіві	1022	-	-
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	-	-
інші фінансові інвестиції	1035	-	-
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	-	-
Відстрочені податкові активи	1045	1968	2178
Гудвіл	1050	-	-
Відстрочені аквізиційні витрати	1060	-	-
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065	-	
Інші необоротні активи	1090	1581	1887
Усього за розділом I	**1095**	**38954**	**34551**
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	307231	319817
виробничі запаси	1101	1639	2222
незавершене виробництво	1102	-	-
готова продукція	1103	-	-
товари	1104	305592	317595
Поточні біологічні активи	1110	-	-
Депозити перестрахування	1115	-	-
Векселі одержані	1120	-	
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	17933877	18349849
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	1660780	1646101
з бюджетом	1135	341406	388382
у тому числі з податку на прибуток	1136	-	-
Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів	1140	-	-
Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків	1145	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	4130	791
Поточні фінансові інвестиції	1160	-	-
Гроші та їх еквіваленти	1165	765945	1621388
готівка	1166	-	-
рахунки в банках	1167	765945	1621388
Витрати майбутніх періодів	1170	49502	53718
Частка перестраховика у страхових резервах	1180	-	-
у тому числі в: резервах довгострокових зобов’язань	1181	-	-
резервах збитків або резервах належних виплат	1182	-	-
резервах незароблених премій	1183	-	-
інших страхових резервах	1184	-	-

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Інші оборотні активи	1190	7490	131078
Усього за розділом II	**1195**	**21070361**	**22511124**
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	**1200**	-	-
Баланс	**1300**	**21109315**	**22545675**
Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	1476000	1476000
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401	-	-
Капітал у дооцінках	1405	-	-
Додатковий капітал	1410	-	-
емісійний дохід	1411	-	-
накопичені курсові різниці	1412	-	-
Резервний капітал	1415	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	(28298725)	(30295952)
Неоплачений капітал	1425	-	-
Вилучений капітал	1430	-	-
Усього за розділом I	**1495**	**(26822725)**	**(28809952)**
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	-	-
Пенсійні зобов'язання	1505	-	-
Довгострокові кредити банків	1510	-	-
Інші довгострокові зобов'язання	1515	-	591
Довгострокові забезпечення	1520	-	-
довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521	-	-
Цільове фінансування	1525	-	-
благодійна допомога	1526	-	-
Страхові резерви	1530	-	
у тому числі резерв довгострокових зобов'язань	1531	-	-
резервах збитків або резервах належних виплат	1532	-	-
резервах незароблених премій	1533	-	-
інших страхових резервах	1534	-	-
Інвестиційні контракти	1535	-	
Призовий фонд	1540	-	-
Резерв на виплату джек-поту	1545	-	-
Усього за розділом II	**1595**	**-**	**591**
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600	-	-
Векселі видані	1605	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610	2274	526
товари, роботи, послуги	1615	46057496	48651542
розрахунками з бюджетом	1620	149107	151734
у тому числі з податку на прибуток	1621	148634	150715
розрахунками зі страхування	1625	366	530
розрахунками з оплати праці	1630	1006006	1189032
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками	1640	-	-
Поточна кредиторська заборгованість із внутрішніх розрахунків	1645	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю	1650	-	-
Поточні забезпечення	1660	23036	20811
Доходи майбутніх періодів	1665	-	-
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	691218	1337248
Усього за розділом III	**1695**	**47932040**	**51355036**

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	**1700**	-	-
Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	**1800**	-	-
Баланс	**1900**	**21109315**	**22545675**

Джерело: фінансова звітність ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України» [12]

Водночас вважаємо, що необхідно деталізувати інформацію про розрахунки із дебіторами та кредиторами. Підставою для цього є велика питома вага дебіторської та кредиторської заборгованостей у структурі майна підприємства. Тобто доповнити форму №1 Балансу (Звіту про фінансовий стан) рядками, де відображати інформацію про дебіторську та кредиторську заборгованість в розрізі контрагентів. Рекомендовані зміни наведено на рис. 2.

Видалити такі статті у Балансі (Звіті про фінансовий стан) (ф.№1):

- Частка перестраховика у страхових резервах (р.1180), у т.ч. в резервах довгострокових зобов'язань (р.1181), в резервах збитків або резервах належних виплат(р.1182), в резервах незароблених премій (р.1183), в інших страхових резервах (р.1184)
- Страхові резерви (р.1530), у т.ч. резерв довгострокових зобов'язань (р.1531), резерв збитків або резерв належних виплат (р.1532), резерв незароблених премій (р.1533), інші страхові резерви (р.1534)
- Призовий фонд (р.1540)
- Резерв на виплату джек-поту (р.1545)
- Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю (р.1650)
- Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків (р.1670) тощо.

Доповнити Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф.№1) такими статтями:

- Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги (р.1125), у т.ч. дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з промисловими споживачами(р.1126), дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з бюджетними установами (р.1127),дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з населенням (р.1128), дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з іншими особами (р.1129)
- Поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги (р.1615), у т.ч. поточна кредиторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з промисловими споживачами(р.1616), поточна кредиторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з бюджетними установами (р.1617),поточна кредиторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з населенням (р.1618), поточна кредиторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги з іншими особами (р.1619)

Рисунок 2 − Рекомендовані зміни до форми №1 Балансу (Звіту про фінансовий стан)

Джерело: власна розробка автора

МСБО (IAS)10 «Події після звітного періоду» тлумачить *події після звітного періоду* як сприятливі та несприятливі події, які відбуваються з кінця звітного періоду до дати затвердження фінансової звітності до випуску, навіть якщо ці події відбуваються після оприлюднення прибутку чи іншої вибіркової фінансової інформації. Виділяє на два типи подій після звітного періоду – це: події, які свідчать про умови, що існували на кінець звітного періоду (події, які вимагають коригування після звітного періоду); події, які свідчать про умови, що виникли після звітного періоду (події, які не вимагають коригування після звітного періоду) [10].

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) або його ще називають Звіт про прибутки та збитки та інший сукупний дохід (Звіт про сукупний дохід) відображає інформацію про всі визнані за звітний період доходи та витрати від діяльності підприємства з наростаючим підсумком з початку року до звітної дати.

Загальні вимоги до подання цього звіту прописані МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10]. Його можна представляти у формі: єдиного звіту про прибутки та збитки та інший сукупний дохід, або у двох звітах: звіті, що відображає компоненти прибутку або збитку (окремий звіт про прибутки та збитки) та у другому звіті, що починається з прибутку або збитку та відображає компоненти іншого сукупного прибутку (звіт про сукупні доходи) [10].

Міжнародним стандартом визначено мінімальний перелік статей Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (табл. 4), а також передбачена можливість для підприємств подавати додаткові рядки, заголовки та проміжні підсумки у Звіті про сукупні доходи чи в окремому Звіті про прибутки та збитки в залежності, що складається. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (Додаток 3) [11] аналогічно уможливлює введення додаткових рядків.

Загальний сукупний дохід складають всі компоненти прибутку або збитку та іншого сукупного доходу. Введення цього показника у Звіт про фінансові результати, загалом, розглядають як адаптацію національної звітності до вимог МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10] та Концептуальної основи фінансової звітності [2], де дохід трактується доволі широко як збільшення власного капіталу (за виключенням операцій з засновниками(власниками)). У результаті сукупний дохід є показником, що логічно пов’язує три форми: Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) та Звіт про власний капітал.

Таблиця 4 − Мінімальний перелік статей Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід)

Стаття	Стандарт, що визначає порядок визнання, оцінки та розкриття статті
Дохід	МСБО(IAS) 18 «Дохід»
Фінансові витрати	МСБО(IAS) 23 «Витрати на позики»
Частку прибутку або збитку асоційованих та спільних підприємств, що обліковуються за методом участі в капіталі;	МСБО(IAS) 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства», МСБО(IAS) 31 «Частки у спільних підприємствах»
Якщо фінансовий актив перекласифікований так, що він оцінюється за справедливою вартістю, будь-який прибуток або збиток, що виникає внаслідок різниці між попередньою балансовою вартістю та його справедливою вартістю на дату перекласифікації	МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність»
Податкові витрати	МСБО (IAS)12 «Податки на прибуток»
Одна сума, що складається з підсумку - прибутку або збитку від припинених видів діяльності після сплати податків та -прибутку або збитку після сплати податків, визнаного після оцінки до справедливої вартості за вирахуванням витрат на продаж або після вибуття активів чи вибуття ліквідаційної групи (груп), що становить припинену діяльність;	МСБО(IAS) 1 «Подання фінансової звітності»
Прибуток або збиток	МСБО(IAS) 1 «Подання фінансової звітності»
Прибуток або збиток за період, що відноситься до - неконтрольованих часток та - власників материнської компанії.	МСБО(IAS) 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність»

Джерело: розроблено автором на основі джерела [10].

Загальний дохід за вирахуванням витрат за винятком компонентів іншого сукупного доходу дорівнює прибутку або збитку.

Підприємство повинно подавати аналіз витрат, визнаних у прибутку чи збитку, із застосуванням класифікації за характером витрат або за їхніми функціями у підприємства. Відповідно цей аналіз подають в одній із двох форм, що представлена у табл. 5.

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [11] вітчизняний формат Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) поєднує у собі обидва вищенаведені підходи: у І розділі доходи та витрати послідовно наводять за їх функціями, а у ІІІ розділі необхідно розкрити інформацію про витрати за елементами.

Таблиця 5 − Характеристика форм аналізу витрат

Форма аналізу	Характеристика
метод «характеру витрат»	Підприємство об'єднує витрати у прибутку або збитку за їх характером (наприклад, амортизація, придбання матеріалів, транспортні витрати, виплати працівникам, витрати на рекламу) і не перерозподіляє їх за функціями. Цей метод може бути простим у застосуванні, оскільки немає потреби розподіляти операційні витрати відповідно до класифікації функцій.
метод «функції витрат» або «собівартості реалізації»	Підприємство класифікує витрати відповідно до їх функцій як частини собівартості або, наприклад, витрат на збут або адміністративну діяльність. Відповідно до цього методу підприємство розкриває щонайменше інформацію про собівартість реалізації окремо від інших витрат. Цей метод може надавати більш доречну інформацію користувачам, ніж класифікація витрат за характером, але розподіл витрат на функції може вимагати довільного розподілу та значного професійного судження.

Джерело: узагальнено автором на основі джерел [8, 10]

На досліджуваному підприємстві [12] використовують типову форму №2 Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) рекомендовану вітчизняним стандартом (табл. 6).

Таблиця 6 − Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) за 2023 рік (ф.2)

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	55691930	58072073
Чисті зароблені страхові премії	*2010*	-	-
премії підписані, валова сума	*2011*	-	-
премії, передані у перестрахування	*2012*	-	-
зміна резерву незароблених премій, валова сума	*2013*	-	-
зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	*2014*	-	-
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(52689984)	(54175867)
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	*2070*	-	-
Валовий: прибуток	2090	3001946	3896206
збиток	2095	(-)	(-)
Дохід(витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань	*2105*	-	-
Дохід(витрати) від змін інших страхових резервів	*2110*	-	-
зміна інших страхових резервів, валова сума	*2111*	-	-
зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах	*2112*	-	-
Інші операційні доходи	2120	67837	1548
у тому числі: дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	*2121*	-	-
дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	*2122*	-	-
дохід від використання коштів, вивільнених від оподаткування	*2123*	-	-

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Адміністративні витрати	2130	(-)	(-)
Витрати на збут	2150	(702859)	(543572)
Інші операційні витрати	2180	(4310347)	(26236022)
у тому числі: *витрати від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю*	*2181*	-	-
витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	*2182*	-	-
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190	-	-
збиток	2195	(1943423)	(22881840)
Дохід від участі в капіталі	2200	-	-
Інші фінансові доходи	2220	430496	75372
Інші доходи	2240	-	-
у тому числі *дохід від благодійної допомоги*	*2241*	-	-
Фінансові витрати	2250	(421)	(680)
Втрати від участі в капіталі	2255	(-)	(-)
Інші витрати	2270	(-)	(-)
Прибуток(збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	*2275*	-	-
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290	-	-
збиток	2295	(1513348)	(22807148)
Витрати(дохід) з податку на прибуток	2300	(473611)	(615402)
Прибуток(збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	-	-
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350		
збиток	2355	(1986959)	(23422550)
II. СУКУПНИЙ ДОХІД			
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	-	-
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	-	-
Накопичені курсові різниці	2410	-	-
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	-	-
Інший сукупний дохід	2445	-	-
Інший сукупний дохід до оподаткування	**2450**	-	-
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	-	-
Інший сукупний дохід після оподаткування	**2460**	-	-
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	**2465**	(1986959)	(23422550)
III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ			
Матеріальні затрати	2500	51480286	53399802
Витрати на оплату праці	2505	110021	108154
Відрахування на соціальні заходи	2510	21419	22433
Амортизація	2515	5242	5465
Інші операційні витрати	2520	6086222	27419607
Разом	**2550**	57703190	80955461
IV. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ			
Середньорічна кількість простих акцій	-	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	-	-	-
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію			
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	-	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	-	-	-

Джерело: фінансова звітність ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України» [12]

До якої пропонуємо внести зміни, які представлені на рис. 3.

Видалити такі статті у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) (ф.№2):

- Чисті зароблені страхові премії (р.2010), премії підписані, валова сума (р.2011),премії, передані у перестрахування (р.2012), зміна резерву незароблених премій, валова сума (р.2013), зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій (р.2014)
- Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів (р.2110), зміна інших страхових резервів, валова сума (р.2111), зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах (р.2112)

Доповнити Звіт профінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (ф.№2) такими статтями:

- Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (р.2000), у тому числі чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (промислові споживачі) (р.2001), чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (бюджетні установи)(р.2002), чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (населення)(р.2003) та інші чисті доходи (р.2004)

Рисунок 3 − Рекомендовані зміни до форми №2 Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід)

Джерело: власна розробка автора.

Статті (р.2010 та р.2110) є обов'язковими для страховиків. Вони враховуються у підрахунку загальних результатів.

З метою покращення інформаційного підгрунтя для керівництва підприємства доцільно деталізувати показник чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), наприклад, в розрізі промислових споживачів, бюджетних установ, населення тощо.

У результаті впровадження розроблених пропозиції щодо внесення змін у використовувану форму дозволить її оптимізувати і тим самим покращити якісні характеристики даного Звіту. Основні вимоги щодо подання інформації про минулі зміни грошових коштів та їх еквівалентів у Звіті про рух грошових коштів визначено МСБО (IAS) 7 «Звіт про рух грошових коштів» [10].

Інформація про грошові потоки є корисною, оскільки вона надає користувачам фінансової звітності основу для оцінки спроможності підприємством генерувати грошові кошти та їх еквіваленти, а також визначення їх потреби [8].

Структура Звіту про рух грошових коштів базується на класифікації грошових потоків, що передбачає поділ діяльності на три види: операційну (розділ I Звіту), інвестиційну(розділ II Звіту) та фінансову (розділ III Звіту). Відповідно до стандартів підприємства звітуючись про грошові потоки операційної діяльності можуть

використовувати прямий або непрямий метод. Використання прямого методу для визначення чистої зміни коштів полягає у тому, що послідовно розкривають всі основні статті грошових надходжень та витрачань, а різниця між ними формує чистий рух коштів окремо від операційної (р. 3195), інвестиційної (р. 3295) та фінансової діяльності (р. 3395).

Для уникнення певних труднощів при складанні Звіту за цим методом рекомендовано вести детальну аналітику за рахунками грошових коштів.

Непрямий метод передбачає коригування суми чистого прибутку(збитку).

Метою складання *Звіту про власний капітал* або його називають ще Звіту про зміни у власному капіталі є забезпечення потреби користувачів в отриманні інформації про всеохоплюючий прибуток. Потреба цього Звіту обумовлена тим, що прибуток, наведений у Звіті про фінансові результати, не відображає деякі зміни у власному капіталі (дооцінка активів, результат змін в обліковій політиці тощо).

У МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» [10] наводиться перелік інформації, яку повинен містити Звіт про власний капітал (рис. 4):

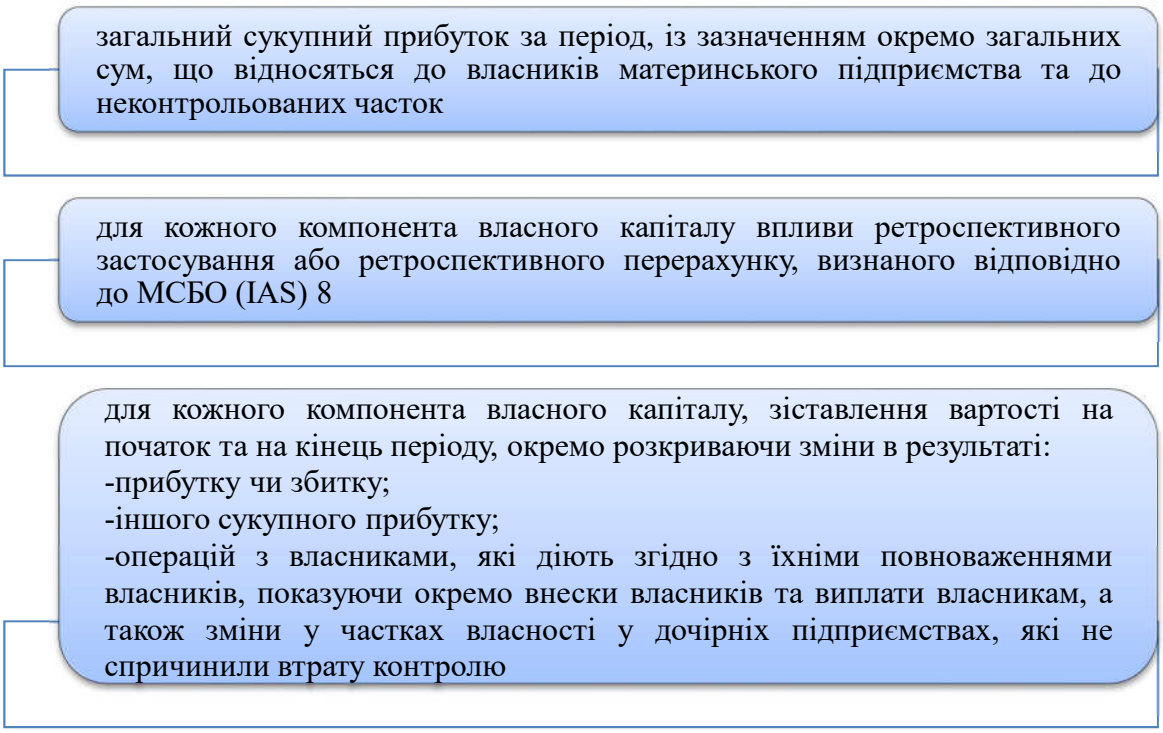

Рисунок 4 − Інформація, яку повинен містити Звіт про власний капітал згідно МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності»

Джерело: сформовано автором на основі джерела [10]

Окрім того, міжнародним стандартом [10], передбачається можливість альтернативного подання інформації або у Звіті про власний капітал (Звіті про зміни у власному капіталі), або у Примітках: аналіз іншого сукупного прибутку за статтями для кожного компонента власного капіталу (МСБО (IAS) 1:106A); інформацію про суми дивідендів, визнаних як виплати власникам протягом цього періоду, а також відповідну суму дивідендів на акцію (МСБО (IAS) 1:107).

Примітки містять інформацію на додаток до поданої у Балансі (Звіті про фінансовий стан), Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід), Звіті про рух грошових коштів та Звіті про зміни у власному капіталі.

У примітках надають описові пояснення чи детальніший аналіз статей, поданих у цих фінансових звітах, а також інформацію про статті, які не відповідають вимогам визнання в цих звітах (МСБО (IAS) 1:7) [10].

Відзначимо, що МСБО (IAS) 1 «Подання фінансової звітності» надає рекомендації й щодо інформації, яку потрібно відображати у Примітках [10]: подавати інформацію про основу складання фінансової звітності і про конкретні облікові політики, застосовані відповідно до параграфів 117-124; розкривати інформацію, що вимагається МСФЗ і яку не подано у фінансовій звітності; надавати інформацію, яку не подано у фінансовій звітності, але яка є доречною для її розуміння. Суб'єкт господарювання, наскільки це можливо, повинен подавати Примітки до фінансової звітності у впорядкованому вигляді.

До кожної статті, поданої у Балансі (Звіті про фінансовий стан), Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід), Звіті про власний капітал та Звіті про рух грошових коштів, суб'єкт господарювання повинен робити посилання на будь-яку пов'язану з нею інформацію у примітках.

Порядок подання інформації такий (МСБО (IAS)1:114) [10]: зазначення відповідності МСФЗ; стислий виклад суттєвих застосованих облікових політик; інформація, що підтверджує статті, подані у звіті про фінансовий стан(балансі), звіті про сукупні доходи, окремому звіті про прибутки та збитки (якщо він подається), звіті про зміни у власному капіталі та звіті про рух грошових коштів, у тому порядку, в якому подано кожний звіт та кожний рядок; розкриття іншої інформації, включаючи: умовні зобов'язання (МСБО(IAS) 37) та невизнані контрактні зобов'язання; та розкриття нефінансової

інформації, наприклад, цілі та політики щодо управління фінансовими ризиками суб'єкта господарювання.

У НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [11] розкриттю інформації у фінансовій звітності присвячено окремий четвертий розділ. Згідно якого інформація, що підлягає розкриттю, наводиться безпосередньо у фінансових звітах або у Примітках до фінансової звітності. Тобто також надається можливість альтернативного варіанту відображення інформації. Окрім того, чітко виписано перелік інформації, яку потрібно розкривати у Примітках.

Отже, за результатами проведеного наукового дослідження методичних аспектів складання фінансової звітності як важливого інформаційно-аналітичного джерела управління підприємствами можна сформулювати низку теоретично обґрунтованих і практично спрямованих висновків, які мають вагоме значення для вдосконалення процесів формування фінансової звітності та підвищення її якісних характеристик у сучасних умовах господарювання.

Всебічний аналіз практики формування фінансової звітності вітчизняними підприємствами, що здійснюють її підготовку відповідно до вимог міжнародних стандартів, дозволяє констатувати, що суб'єкти господарювання переважно використовують типові форми фінансової звітності, рекомендовані Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», структурно-змістове наповнення яких забезпечує розкриття релевантної інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів з урахуванням базових принципів та методологічних підходів, визначених міжнародними стандартами, що сприяє забезпеченню доречності та суттєвості подання статей для всебічного розуміння фінансово-господарського стану суб'єкта господарювання різними категоріями користувачів при прийнятті ними економічних рішень.

Водночас, результати дослідження змістового наповнення типових форм фінансової звітності вітчизняних підприємств, що використовують міжнародні стандарти, зокрема ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України», свідчать про необхідність їх адаптації та модифікації з урахуванням специфіки діяльності конкретного суб'єкта господарювання, особливостей галузі, в якій він функціонує, а також інформаційних потреб ключових стейкхолдерів, що дозволить підвищити інформативність та аналітичну цінність фінансової звітності як основного джерела даних для прийняття управлінських рішень стратегічного та тактичного

характеру; у зв'язку з цим, при формуванні фінансової звітності за міжнародними стандартами рекомендується використовувати типові форми звітності як базовий формат з можливістю їх модифікації та розширення шляхом включення додаткових статей або розділів, що розкривають специфічні аспекти діяльності підприємства та забезпечують задоволення інформаційних потреб цільових користувачів звітності.

На підставі проведеного аналізу вітчизняних та міжнародних нормативних документів, що регламентують порядок формування фінансової звітності, а також наукових праць провідних вчених у цій сфері, було систематизовано та узагальнено основні критерії, якими необхідно керуватися при відображенні інформації у фінансовій звітності, а саме: всебічне врахування галузевих та організаційно-технологічних особливостей діяльності підприємства, що впливають на структуру його активів, зобов'язань, власного капіталу, а також специфіку формування доходів та витрат; дотримання принципу суттєвості при виборі статей, що підлягають окремому розкриттю у фінансовій звітності, з урахуванням їх кількісного та якісного впливу на рішення користувачів; забезпечення можливості достовірної оцінки показників фінансової звітності, що передбачає наявність надійної методології їх визначення та відсутність значних невизначеностей, які могли б суттєво вплинути на достовірність оцінки; дотримання цих критеріїв при формуванні фінансової звітності дозволить забезпечити її відповідність якісним характеристикам, визначеним Концептуальною основою фінансової звітності, та підвищити її цінність як інформаційного джерела для прийняття управлінських рішень.

За результатами дослідження практики формування фінансової звітності вітчизняними підприємствами, що використовують міжнародні стандарти, було розроблено комплекс науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації змістового наповнення форм фінансової звітності, зокрема запропоновано удосконалити форму №1 Балансу (Звіту про фінансовий стан) шляхом вилучення нерелевантних статей, що стосуються страхової та ігрової діяльності, якщо підприємство не здійснює таких видів діяльності, та доповнення її додатковими рядками для деталізації інформації про дебіторську та кредиторську заборгованість в розрізі контрагентів (промислових споживачів, бюджетних установ, населення), а також запропоновано модифікувати форму №2 Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) шляхом деталізації показника чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за категоріями

споживачів, що дозволить підвищити аналітичні можливості фінансової звітності та забезпечити більш глибоке розуміння структури доходів підприємства; впровадження запропонованих рекомендацій у практику діяльності вітчизняних підприємств сприятиме суттєвому покращенню якісних характеристик фінансової звітності, зокрема її доречності, достовірності та зрозумілості, що, своєю чергою, підвищить її цінність як інформаційно-аналітичного підґрунтя для прийняття ефективних управлінських рішень.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень у сфері вдосконалення методології формування фінансової звітності за міжнародними стандартами є розробка деталізованих галузевих методичних рекомендацій щодо порядку заповнення форм фінансової звітності з урахуванням специфіки діяльності підприємств різних секторів економіки, зокрема нафтогазової, металургійної, енергетичної, телекомунікаційної галузей, а також побудова комплексної методики аналізу показників фінансової звітності, що враховуватиме галузеві особливості та забезпечуватиме можливість отримання всебічної та об’єктивної оцінки фінансового стану, результатів діяльності та перспектив розвитку суб’єктів господарювання; реалізація зазначених напрямів наукових досліджень дозволить суттєво вдосконалити організацію підсумкового етапу обліку та методичне забезпечення аналітичної роботи, що, в кінцевому підсумку, сприятиме забезпеченню керівництва підприємств та інших зацікавлених користувачів якісною, надійною та своєчасною інформацією для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень в умовах динамічних змін зовнішнього середовища та посилення конкурентної боротьби на національних і міжнародних ринках.

Список використаних джерел:

1. Долішня Т.І. Фінансова звітність: методичні аспекти її складання. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2025. № 1. URL: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-1-10629

2. Концептуальна основа фінансової звітності: веб-сайт. URL: https://surl.li/gqinlt (дата звернення: 07.03.2025).

3. Балазюк О.Ю., Сисоєва І.М. Звіт про фінансові результати: особливості формування та аудиту. *Ефективна економіка*. 2020. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_2_33 (дата звернення: 07.01.2025).

4. Безкоровайна Л. В. Проблеми формування показників фінансової звітності підприємств України за МСФЗ. *Підприємництво і торгівля*. 2023. №23. С.17-24. URL: https://doi.org/10.32782/2522-1256-2023-39-02 (дата звернення: 08.01.2025).

5. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практ. посіб. Київ: Лібра, 2004. 880 с.

6. Коршикова О.А. Особливості складання звіту про фінансовий стан відповідно до вимог МСФЗ. *Наукові праці НДФІ*. 2012. №3 (60). URL: https://surl.lt/wvjqfm (дата звернення: 10.01.2025).

7. Сльозко Т.М. До питання про концептуальну основу обліку і звітності. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2013. С.244-251. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8163/1/ape_2013_4_29.pdf (дата звернення: 09.01.2025).

8. Облік на підприємствах нафтогазової промисловості за МСФЗ: навч. посіб. / за ред. В.К. Орлової, С.М. Кафки. Івано-Франківськ: «Місто НВ», 2021. 288 с.

9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text (дата звернення: 07.01.2025).

10. Міжнародні стандарти фінансової звітності : сайт. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws show/929_011 (дата звернення: 08.01.2025).

11. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку: сайт. URL: https://surl.li/oygzzl (дата звернення: 09.01.2025).

12. ТОВ «Газопостачальна компанія «Нафтогаз України»: сайт. URL: https://gas.ua/uk/financial-statements (дата звернення: 09.01.2025).

13. Таксономія: веб-сайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/taksonomija (дата звернення: 12.01.2025).

14. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26 січн. 2001 р. № 49/121. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text (дата звернення: 16.04.2025).

15. Порядок подання електронної звітності до органів державної статистики: наказ Держкомстату від 12 січн. 2011 р. №408/19146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-11#Text (дата звернення: 16.04.2025).

16. Сторожук М.В., Блищик Л.В. До питання термінологічного трактування дефініції «фінансова звітність». *Облік і фінанси*. 2019. №4(86). С.54-62. URL: http://surl.li/ptueqq (дата звернення: 15.04.2025).

17. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні : аналіз стану та перспективи розвитку : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 522 с.

18. Бухгалтерський облік на підприємствах нафтогазової промисловості: навч. посіб./ Орлова В.К. та ін.; за ред. В.К. Орлової, С.М. Кафки. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2013.784 с.

19. Фінансовий облік : підручник; 3-тє вид., доп. та перероб. / Я.Д.Крупка, та ін.. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 488 с.

20. Головащенко О. М. Інформаційні та структурно-методичні засади формування фінансової звітності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04. Київ. 2006. 24 с.

21. Пилипенко Л. М. Фінансова звітність : відповідність сучасним інформаційним потребам управління та регулювання ринковою економікою. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2011. №720. С. 230-233.

22. Біла Л.М. Формування системи фінансової звітності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : 08.06.04. Київ. 2005. 21 с. URL: https://surli.cc/nvbyyr (дата звернення: 11.04.2025).

23. Должанський М.І., Должанський А.М. Бухгалтерський облік в Україні з використанням Положень(стандартів) бухгалтерського обліку: навч. посіб. Львів: Львівський банківський інститут НБУ, 2003. 494 с.

24. Пушкар М.С. Фінансовий облік: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2002.628 с.

25. Добровольська О.В., Кравченко М.В., Даніленко О.В. Фінансова звітність як елемент системи управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип.32. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-34 (дата звернення: 12.11.2024).

26. Долішня Т.І., Медвідь І.Б. Трансформація фінансової звітності за міжнародними стандартами на підприємствах нафтогазової галузі. Сталий розвиток економіки : Всеукр. наук.-виробн. журнал. ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва». Хмельницький, 2012. Вип. 5[15]. С. 211-215.

27. Долішня Т.І., Тотар Б.В. Сутність поняття «фінансової звітності». Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «New Horizons in Scientific Research: Challenges and Solutions» (December 16-18, 2024. Marseille, France). European Open Science Space, 2024. p.12-14. URL: https://surl.lu/mvhkst (дата звернення: 08.01.2025).

REFERENCES

1. Dolishnia, T.I. (2025). Finansova zvitnist: metodychni aspekty yii skladannia [Financial reporting: methodological aspects of its preparation]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriia: «Ekonomichni nauky», 1. URL: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-1-10629 [in Ukrainian].

2. Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti [Conceptual Framework for Financial Reporting]. (2019). URL: https://surl.li/gqinlt [in Ukrainian].

3. Balaziuk, O.Yu., & Sysoieva, I.M. (2020). Zvit pro finansovi rezultaty: osoblyvosti formuvannia ta audytu [Statement of financial results: features of formation and audit]. Efektyvna ekonomika, 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_2_33 [in Ukrainian].

4. Bezkorovaina, L.V. (2023). Problemy formuvannia pokaznykiv finansovoi zvitnosti pidpryiemstv Ukrainy za MSFZ [Problems of forming indicators of financial reporting of Ukrainian enterprises according to IFRS]. Pidpryiemnytstvo i torhivlia, 23, 17-24. URL: https://doi.org/10.32782/2522-1256-2023-39-02 [in Ukrainian].

5. Holov, S.F., & Kostiuchenko, V.M. (2004). Bukhhalterskyi oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnymy standartamy [Accounting and financial reporting according to international standards]. Kyiv: Libra. [in Ukrainian].

6. Korshykova, O.A. (2012). Osoblyvosti skladannia zvitu pro finansovyi stan vidpovidno do vymoh MSFZ [Features of compiling a statement of financial position in accordance with IFRS requirements]. Naukovi pratsi NDFI, 3(60). URL: https://surl.lt/wvjqfm [in Ukrainian].

7. Slozko, T.M. (2013). Do pytannia pro kontseptualnu osnovu obliku i zvitnosti [On the question of the conceptual basis of accounting and reporting]. Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt, 244-251. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8163/1/ape_2013_4_29.pdf [in Ukrainian].

8. Orlova, V.K., & Kafka, S.M. (Ed.). (2021). Oblik na pidpryiemstvakh naftohazovoi promyslovosti za MSFZ [Accounting at

enterprises of the oil and gas industry according to IFRS]. Ivano-Frankivsk: «Misto NV». [in Ukrainian].

9. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 r. № 996-XI [On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text [in Ukrainian].

10. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti [International Financial Reporting Standards]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_011 [in Ukrainian].

11. Natsionalni polozhennia (standarty) bukhhalterskoho obliku [National Accounting Standards]. URL: https://surl.li/oygzzl [in Ukrainian].

12. TOV «Hazopostachalna kompaniia «Naftohaz Ukrainy» [Gas Supply Company «Naftogaz of Ukraine» LLC]. URL: https://gas.ua/uk/financial-statements [in Ukrainian].

13. Taksonomiia [Taxonomy]. URL: https://mof.gov.ua/uk/taksonomija [in Ukrainian].

14. Polozhennia pro poriadok zdiisnennia analizu finansovoho stanu pidpryiemstv, shcho pidliahaiut pryvatyzatsii: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy vid 26 sichn. 2001 r. №49/121 [Regulations on the procedure for analyzing the financial condition of enterprises subject to privatization]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text [in Ukrainian].

15. Poriadok podannia elektronnoi zvitnosti do orhaniv derzhavnoi statystyky: nakaz Derzhkomstatu vid 12 sichn. 2011 r. №408/19146 [Procedure for submitting electronic reporting to state statistics bodies]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-11#Text [in Ukrainian].

16. Storozhuk, M.V., & Blyshchyk, L.V. (2019). Do pytannia terminolohichnoho traktuvannia definitsii «finansova zvitnist» [On the question of the terminological interpretation of the definition of «financial reporting»]. Oblik i finansy, 4(86), 54-62. URL: http://surl.li/ptueqq [in Ukrainian].

17. Holov, S.F. (2007). Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku [Accounting in Ukraine: analysis of the state and prospects of development]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

18. Orlova, V.K., & Kafka, S.M. (Ed.). (2013). Bukhhalterskyi oblik na pidpryiemstvakh naftohazovoi promyslovosti [Accounting at enterprises of the oil and gas industry]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. [in Ukrainian].

19. Krupka, Ya.D. et al. (2023). Finansovyi oblik [Financial accounting]. Ternopil: ZUNU. [in Ukrainian].

20. Holovashchenko, O.M. (2006). Informatsiini ta strukturno-metodychni zasady formuvannia finansovoi zvitnosti [Information and structural-methodological principles of financial reporting formation]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

21. Pylypenko, L.M. (2011). Finansova zvitnist: vidpovidnist suchasnym informatsiinym potrebam upravlinnia ta rehuliuvannia rynkovoiu ekonomikoiu [Financial reporting: compliance with modern information needs of management and regulation of the market economy]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia «Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku», 720, 230-233. [in Ukrainian].

22. Bila, L.M. (2005). Formuvannia systemy finansovoi zvitnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv [Formation of the financial reporting system of agricultural enterprises]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. URL: https://surli.cc/nvbyyr [in Ukrainian].

23. Dolzhanskyi, M.I., & Dolzhanskyi, A.M. (2003). Bukhhalterskyi oblik v Ukraini z vykorystanniam Polozhen(standartiv) bukhhalterskoho obliku [Accounting in Ukraine using Accounting Standards]. Lviv: Lvivskyi bankivskyi instytut NBU. [in Ukrainian].

24. Pushkar, M.S. (2002). Finansovyi oblik [Financial accounting]. Ternopil: Kart-blansh. [in Ukrainian].

25. Dobrovolska, O.V., Kravchenko, M.V., & Danilenko, O.V. (2021). Finansova zvitnist yak element systemy upravlinnia pidpryiemstvom [Financial reporting as an element of the enterprise management system]. Ekonomika ta suspilstvo, 32. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-34 [in Ukrainian].

26. Dolishnia, T.I., & Medvid, I.B. (2012). Transformatsiia finansovoi zvitnosti za mizhnarodnymy standartamy na pidpryiemstvakh naftohazovoi haluzi [Transformation of financial reporting according to international standards at enterprises of the oil and gas industry]. Stalyi rozvytok ekonomiky: Vseukr. nauk.-vyrobn. zhurnal, 5(15), 211-215. [in Ukrainian].

27. Dolishnia, T.I., & Totar, B.V. (2024). Sutnist poniattia «finansovoi zvitnosti» [The essence of the concept of «financial reporting»]. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «New Horizons in Scientific Research: Challenges and Solutions», 12-14. URL: https://surl.lu/mvhkst [in Ukrainian].

УДК 336.225.6

Хома Світлана Василівна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: svitlana.khoma@nung.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9557-6074

МОДЕЛЬ ОПОДАТКУВАННЯ ФОНДУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

В умовах поглиблення економічної кризи, спричиненої поєднанням пандемічних наслідків та повномасштабної війни в Україні, питання ефективності функціонування фіскальної системи України набуває особливої актуальності. Зростання державних витрат на оборонну та соціальну сфери обумовило істотне посилення податкового тиску на основні джерела доходів бюджету, серед яких домінуючу роль відіграє оподаткування фонду заробітної плати. Надмірне податкове навантаження на працю в умовах обмеженої купівельної спроможності населення, високого рівня неформальної зайнятості та недостатньої якості державних послуг формує численні негативні мультиплікативні ефекти: погіршення інституційної довіри до держави, зниження фіскальної стійкості, гальмування економічної активності та зростання тіньових практик.

Крім того, наявна модель оподаткування заробітної плати в Україні характеризується суттєвими структурними дисбалансами: поєднанням фіксованої ставки ПДФО без урахування принципу прогресивності, слабкою дієвістю податкової соціальної пільги, а також неузгодженістю між мінімальною заробітною платою та фактичним прожитковим мінімумом. У таких умовах спостерігається не лише зниження реальних доходів працівників, але й дисфункція самого податку як інструменту соціально-економічної політики.

Проблематика оптимізації податкової системи та зниження фіскального навантаження на працю розглядалася у численних дослідженнях як українських, так і зарубіжних науковців. У роботах А. Лаффера, Дж. Стігліца, та інших обґрунтовується існування межі ефективності податкового тиску, перевищення якої спричиняє протилежний ефект – зниження податкових надходжень унаслідок ухилення від оподаткування та тінізації економіки. Значна частина академічних праць присвячена порівняльному аналізу моделей оподаткування в країнах ЄС, де у більшій мірі застосовуються

прогресивне оподаткування, неоподатковуваний мінімум та податкові пільги на ефективність функціонування ринку праці. Проте в українській економічній літературі недостатньо уваги приділено комплексному аналізу оподаткування фонду оплати праці в умовах війни, що супроводжується змінами у структурі зайнятості, масштабними фіскальними перерозподілами, змінами в демографічній структурі та бюджетній централізації. Це зумовлює необхідність поглибленого дослідження, що інтегрує макроекономічні, фіскальні та соціальні виміри.

Метою дослідження є комплексний аналіз сучасної моделі оподаткування фонду заробітної плати в Україні з урахуванням макроекономічної динаміки 2020–2024 років, оцінка фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб в умовах воєнного стану, ідентифікація ключових викликів, пов'язаних з існуючими механізмами податкового регулювання доходів найманих працівників, а також формулювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи оподаткування з урахуванням принципів соціальної справедливості, інституційної ефективності та економічної стійкості.

Для досягнення поставленої мети в межах дослідження визначено такі завдання: проаналізувати динаміку основних макроекономічних показників України за 2020–2024 роки з акцентом на показники, що впливають на податкову базу; дослідити структуру податкового навантаження на фонд оплати праці та її вплив на тінізацію економіки; здійснити порівняльний аналіз моделей оподаткування в Україні та країнах Центральної, Східної та Західної Європи; оцінити фіскальну ефективність ПДФО в умовах воєнної економіки; обґрунтувати напрями вдосконалення механізмів оподаткування доходів із метою підвищення соціальної справедливості й економічної ефективності.

У такому ракурсі доцільно розглянути теоретичний підхід щодо оптимального впливу держави на податкове навантаження. Так, фінансова стабільність держави зазвичай визначається через частку валового внутрішнього продукту (ВВП), яка перерозподіляється через бюджетні механізми та соціальні фонди. Це включає як централізовані, так і місцеві бюджети, обов'язкові соціальні внески, а також інші квазіфіскальні інструменти, що реалізуються через державні банки або державні корпорації.

Визначення оптимального обсягу державного перерозподілу є складним, оскільки залежить від ряду структурних чинників – як-от рівень розвитку людського капіталу, ефективність державного

управління, інституційна якість, структура демографії. Дослідження науковців підтверджують, що ефект державних витрат на економічне зростання є умовно позитивним лише до певного порогу – зазвичай у межах 25-30% ВВП – після чого спостерігається зниження віддачі від додаткового бюджетного навантаження.

У науковій літературі визнано, що надмірне або недостатнє втручання держави в економічні процеси може негативно впливати на темпи зростання. Існує умовна точка рівноваги, в якій фіскальне навантаження сприяє економічному розвитку, забезпечуючи надання суспільних благ, не викликаючи при цьому істотного пригнічення приватної ініціативи.

Відповідно до кривої Лаффера, податкові надходження зростають разом із підвищенням податкових ставок лише до певного рівня. Після досягнення цієї межі збільшення ставок призводить до зменшення надходжень через тінізацію економіки, зниження стимулів до праці, інвестицій і підприємництва. Для країн з невисокою якістю врядування, таких як Україна, ця межа, ймовірно, є нижчою, ніж у країнах із розвиненими інституціями.

Сплату податків можна умовно розглядати як обмін сплачених грошей на «послуги» держави у постачанні суспільних благ. Що більше співвідношення «ціна/якість» забезпечує та чи інша держава, то кращі умови для розвитку економіки. Відповідно до цього підходу, оптимальний вплив держави визначається насамперед якістю врядування та ефективністю, які здатна забезпечити та чи інша держава. Ці характеристики вимірюються індикаторами якості (державного) врядування Worldwide Governance Indicators, які розраховує Світовий Банк на підставі узагальнення багатьох показників із різних джерел – відтак вони важко піддаються маніпуляціям із боку урядів (на відміну від багатьох інших міжнародних рейтингів).

Емпіричні дослідження підтверджують, що найбільш стабільними в плані зростання є країни, де частка державних витрат у ВВП не перевищує 30-35% і супроводжується високими індексами якості врядування (WGI). У такому разі уряд спроможний ефективно виконувати функції постачальника суспільних благ без надмірного фіскального тиску.

Якість державного управління безпосередньо впливає на ефективність перерозподілу ресурсів. Згідно з даними Світового банку (Worldwide Governance Indicators, 2023), країни з високими індикаторами «ефективності уряду» та «контролю над корупцією»

демонструють вищий рівень економічної віддачі на кожну одиницю фіскального ресурсу.

Якщо податковий вплив держави перевищує її інституційну спроможність, виникає надмірний фіскальний тиск, що не забезпечується адекватною якістю послуг. Саме в такій ситуації опинилася Україна: при високому рівні перерозподілу (близько 44% ВВП у 2023 році) показники ефективності урядування залишаються в нижньому квартилі порівняно з іншими країнами Європи та Центральної Азії.

Доцільно навести приклад Грузії, де фіскальна лібералізація спрацювала, як чинник детінізації. Після 2003 року Грузія здійснила масштабну податкову реформу, знизивши кількість податків з 21 до 6, спростивши адміністрування та скоротивши ставки. Результатом стала детінізація економіки: надходження до бюджету зросли з 14,7% ВВП у 2003 році до понад 25% у 2008 році без підвищення ставок. Реформа також супроводжувалась оновленням податкової служби та впровадженням «Акту економічної свободи», який обмежував державні витрати на рівні 30% ВВП.

У контексті України така модель є частково застосовною, однак потребує передумов: зокрема, підвищення ефективності адміністрування, прозорості та боротьби з корупцією.

Загалом, податкова система справляє багатовимірний вплив на економічну активність: формує стимули до праці, інвестування, споживання, а також впливає на обсяг і структуру тіньової економіки. У цьому контексті важливо розрізняти різні типи податків за їх економічною нейтральністю та фіскальною ефективністю.

Прямі податки – насамперед податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств та єдиний соціальний внесок (ЄСВ) – у більшості випадків чинять найбільший дестимулювальний вплив на економічну активність. Це пояснюється як їх прямим впливом на чисту віддачу від праці та капіталу, так і високою ймовірністю ухилення, особливо у країнах із низьким рівнем податкової дисципліни.

Для України характерне значне фіскальне навантаження на фонд оплати праці, що стримує офіційну зайнятість і стимулює використання «сірих» схем оплати. У 2025 році загальне податкове навантаження на оплату праці становило близько 45% (включаючи ЄСВ (22%), ПДФО (18%) та військовий збір (5%)), що є суттєвим у порівнянні з країнами з аналогічним рівнем доходів.

Непрямі податки – передусім податок на додану вартість (ПДВ) та акцизи – є менш дестимулювальними щодо праці та інвестицій, але

мають потенційно регресивний характер і можуть викликати соціальну напругу за умов низького рівня доходів. Разом із тим ПДВ має високу фіскальну ефективність і є основою податкових систем у більшості країн світу.

Середній рівень ПДВ в Україні становить 20%, що відповідає загальноєвропейському рівню. Проте рівень ухилення та податкових схем (зокрема, фіктивного кредиту та зловживань із реєстрацією платників) залишається значним, особливо в роздрібній торгівлі та послугах.

Податки на майно: регулярні податки на землю та нерухомість вважаються найменш шкідливими з погляду економічної ефективності, оскільки не знижують стимули до праці чи інвестування. Більше того, вони можуть стимулювати ефективне використання активів і надання послуг на місцевому рівні. У рекомендаціях OECD (2022) наголошено на доцільності поступового зміщення фіскального навантаження в бік податків на нерухомість.

В Україні, однак, частка таких податків залишається низькою – менше 1% доходів загального фонду державного та місцевих бюджетів. Причини – як низький рівень оцінки об’єктів, так і вплив політичних чинників на процес встановлення ставок та пільг.

Податки на споживання ресурсів: податки на видобуток природних ресурсів, а також екологічні податки, мають важливу роль у формуванні сталих моделей розвитку. Хоча їх внесок у бюджет залишається обмеженим, потенціал для розширення є значним, особливо у сфері ренти на природні ресурси.

Податки з обороту: сучасна економічна наука не розглядає податки з обороту як елемент ефективної податкової системи. Історично вони були широко поширені в економіці СРСР, однак у контексті ринкової економіки ці податки вважаються вкрай неефективними. Їх негативний вплив полягає в гальмуванні процесів спеціалізації та розподілу праці, водночас вони сприяють утворенню великих вертикально-інтегрованих компаній. Для централізованої планової економіки така структура вважалася перевагою, оскільки спрощувала планування, тому й отримувала державну підтримку. Натомість у ринкових умовах податок з обороту чинить особливо руйнівний вплив на складні та інноваційні сектори економіки, що унеможливлює його використання як елемента загальної податкової політики. У сучасних умовах застосування цього податку обмежується спеціальними режимами оподаткування, як-от спрощена система для третьої групи платників в Україні, де пріоритетом є простота обліку й адміністрування.

Водночас, в окремих випадках у податковій практиці залишаються платежі, що за своєю сутністю нагадують податки з обороту – зокрема, «державні мита» та «збори», що справляються при розмитненні товарів чи реалізації транспортних засобів або нерухомості. Оскільки їх розмір визначається як відсоток від вартості об'єкта угоди, вони де-факто виконують функцію податків на продаж, що дестимулює розвиток відповідних ринків і сприяє їх тінізації.

Доцільно зазначити, що кожен вид податку має власну криву Лаффера, оптимальне значення якої залежить від здатності платників зменшувати податкову базу, як легально, так і шляхом ухилення. Це підкреслює хибність ідеї про необхідність скорочення кількості податків або запровадження універсального податку для всіх категорій платників. Ефективна податкова система має бути збалансованою і включати різні види податків (за винятком податку з обороту), адаптуючись до специфіки національної економіки та поточних умов.

Підводячи підсумок, зазначимо, що ефективна податкова система має балансувати між фіскальною результативністю та мінімізацією викривлень у поведінці економічних агентів. Для України пріоритетом є зниження фіскального тиску на працю, зменшення тінізації, а також поступове збільшення ролі податків на майно та споживання, відповідно до міжнародних рекомендацій.

Однак реалізація цих змін можлива лише за умови підвищення інституційної спроможності, прозорості адміністрування та формування суспільного консенсусу щодо принципів справедливості та ефективності оподаткування.

У контексті сучасного суспільно-економічного розвитку Україна продовжує демонструвати характеристики «суспільного порядку з обмеженим доступом», що об'єктивно зумовлюється як історично сформованими інституційними особливостями, так і специфікою поточних викликів. Одночасно держава успадкувала від Радянського Союзу розгалужену систему соціальних гарантій, вікову структуру населення, близьку за параметрами до демографічної структури розвинених країн, а також сформований суспільний запит на активну роль держави у забезпеченні широкого спектру суспільних благ, серед яких ключовими є охорона здоров'я, освіта (включно з вищою) та соціальне забезпечення.

Посилення системних викликів ускладнюється впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. По-перше, триваюча збройна агресія Російської Федерації зумовлює необхідність підтримання високого рівня витрат на сектор безпеки та оборони. По-друге, накопичення

значного обсягу державного боргу в попередні періоди породжує потребу в його обслуговуванні, що теж потребує щорічних бюджетних витрат у значному розмірі % ВВП із перспективою принаймні часткового погашення основної суми боргових зобов'язань. Сукупна дія цих факторів істотно обмежує можливості скорочення розміру державного сектору та обумовлює його стійке збереження на високому рівні в середньостроковій перспективі.

На основі наведених у табл. 1 макроекономічних показників України за 2020-2024 роки можна зазначити, що у період 2020-2024 років економіка України зазнавала істотних коливань під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, включно з пандемією COVID-19, повномасштабною війною та відповідними макроекономічними шоками. Так, динаміка реального ВВП (у цінах попереднього року, грн) демонструє нестабільність: у 2020 році фіксується помірне зростання на рівні +3,9%, що свідчить про часткове відновлення після початкового шоку пандемії.

Таблиця 1 – Динаміка загальних макроекономічних показників України

Рік	Реальний ВВП (в цінах попереднього року), грн (real GDP growth), %	Номінальний ВВП, грн (GDP current prices), %	Номінальний ВВП, дол. (GDP current prices), %	Інфляція (inflation rate), %	Динаміка податкових надходжень (tax revenues consolidated budget), %	Частка видатків державного бюджету у ВВП, %
2020	+ 3,9	+ 5,5	+ 1,2	+ 5,0	+ 6,2	26,99
2021	+ 14,3	+ 30,2	+ 28,4	+ 10,0	+ 27,9	30,71
2022	- 11,4	- 4,9	- 18,9	+ 26,6	- 7,6	27,30
2023	+ 42,7	+ 25,9	+ 10,4	+ 5,1	+ 22,0	52,12
2024	+ 23,6	+ 17,1	+ 6,7	+ 12,0	+ 27,5	61,40

Джерело: за даними МФУ[1]

У 2021 році спостерігається істотне прискорення економічної активності (+14,3%), що вказує на відновлювальну фазу економічного циклу. 2022 рік характеризується драматичним падінням реального ВВП на -11,4%, що є прямим наслідком широкомасштабного військового вторгнення Росії та руйнівних ефектів війни. У 2023–2024 роках відбувається потужне економічне відновлення (+42,7% та +23,6% відповідно), що свідчить про адаптацію економіки до воєнних умов, активізацію інвестиційних процесів, зростання внутрішнього попиту та підтримку за рахунок зовнішньої допомоги.

Номінальний ВВП у гривнях демонструє стійке зростання у 2020-2021 роках (+5,5% і +30,2%), за винятком 2022 року, коли зафіксовано падіння на -4,9%. У 2023–2024 роках темпи зростання залишаються високими (+25,9% та +17,1%), хоча темпи дещо уповільнюються у 2024 році, що може свідчити про стабілізацію після фази активного відновлення.

Номінальний ВВП у доларах США має аналогічні тренди, але чутливіший до валютних коливань: помітне падіння у 2022 році (-18,9%) відображає як спад виробництва, так і девальваційний тиск.

У 2020-2021 роках інфляція перебуває на помірному рівні (+5,0% і +10,0% відповідно). У 2022 році інфляційний тиск різко зростає (+26,6%), що є типовою реакцією на військові дії, порушення логістичних ланцюгів та зростання цін на енергоносії. У 2023 році темпи інфляції сповільнюються (+5,1%), що свідчить про часткову макрофінансову стабілізацію. Проте у 2024 році знову спостерігається підвищення інфляції (+12,0%), ймовірно зумовлене зростанням споживчого попиту, збільшенням бюджетних витрат та залишковими ефектами воєнної економіки.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує феномен високої фіскальної спроможності держави. Попри незавершеність ключових інституційних реформ, включаючи боротьбу з корупцією, модернізацію фіскальної служби Україна демонструє послідовне зростання обсягів податкових надходжень за винятком зниження податкових надходжень у 2022 році (-7,6%), що є прямим наслідком падіння економіки й руйнування виробничих потужностей. Відсутність істотних змін у структурі основних бюджетоформуючих податків та обов’язкових платежів, а також відсутність значних адміністративних нововведень свідчать про покращення податкового адміністрування та посилення фіскальної дисципліни.

Таким чином, можна зробити загальний висновок: макроекономічна динаміка України у 2020-2024 роках характеризується високим ступенем волатильності, обумовленої надзвичайними внутрішніми та зовнішніми шоками. Після глибокого падіння у 2022 році економіка демонструє значні темпи відновлення, хоча залишаються ризики, пов’язані з інфляційними процесами, борговим навантаженням та необхідністю підтримання сталого зростання податкових надходжень. Загальна тенденція свідчить про підвищення стійкості української економіки до зовнішніх викликів, хоча макрофінансова стабільність залишається вразливою.

Враховуючи результати проведеного аналізу динаміки макроекономічних показників України у 2020-2024 роках, що виявили

високу нестабільність економічного розвитку та значний вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, виникає об'єктивна необхідність у подальшому поглибленому вивченні специфіки фіскальної політики, особливо в контексті оподаткування фонду оплати праці та механізмів фінансування системи соціального захисту.

З огляду на необхідність забезпечення релевантності порівняльного аналізу податкового навантаження на фонд оплати праці, а також моделей фінансування систем соціального захисту, до вибірки країн для дослідження були включені держави Центральної та Східної Європи, що мають спільний історичний досвід трансформаційних процесів після 1990-х років. З метою верифікації гіпотез дослідження, додатково обрано дві країни Західної Європи, які виступають репрезентативними прикладами високорозвинених соціальних держав із усталеними фіскальними моделями.

Підбір країн здійснювався на основі попередньо визначених критеріїв, що мають істотний вплив на параметри фіскальної політики та соціального забезпечення, а саме:

- рівень валового внутрішнього продукту на душу населення за паритетом купівельної спроможності;
- частка осіб віком 65 років і старше у загальній чисельності населення;
- показники якості врядування відповідно до методології Worldwide Governance Indicators;
- частка соціальних витрат у структурі валового внутрішнього продукту;
- рівень обов'язкових внесків із заробітної плати до бюджетів систем соціального страхування.

Дані табл. 2 демонструють найнижчий рівень ВВП на душу населення України, що обмежує можливості фінансування соціальної сфери. Спостерігається помірна частка населення 65+, але високий демографічний тиск через еміграцію та старіння. Низька інституційна якість суттєво знижує ефективність перерозподілу фінансових ресурсів держави.

На тлі цього моделі Франції та Німеччини є прикладом високоефективного перерозподілу ВВП, за якого високе навантаження компенсується високою якістю послуг та довірою до системи.

Натомість країни Польща, Литва, Чехія забезпечують більш збалансоване співвідношення між ставками внесків та соціальним захистом. Вони зуміли зберегти значну частину населення в офіційному секторі завдяки ефективному адмініструванню,

прозорості пенсійних систем та синергії з європейським законодавством.

Таблиця 2 – Аналіз параметрів фіскальної політики та соціального забезпечення

Країна	Реальний ВВП на душу населення, $	Частка населення 65+ (%)	Контроль корупції (WGI)	Соціальні внески (роботодавець + працівник, %)	Витрати на соцзахист (% ВВП)
Україна	5 181	17,3	- 0,69	22 (ЄСВ роботодавця) + 23 (ПДФО + військовий збір)	~18
Польща	22 230	18,5	+ 0,45	~35 (включно з пенсійним + медичним)	21,9
Чехія	21 870	20,1	+ 0,85	~45	19,2
Словаччина	19 130	16,9	+ 0,40	~48	18,3
Литва	19 580	21,0	+ 0,55	~37	18,5
Румунія	13 130	18,2	- 0,10	~42	15,6
Болгарія	11 300	22,1	- 0,05	~32	17,4
Угорщина	16 190	19,5	+ 0,10	~33,5	18,9
Німеччина	42 580	22,4	+ 1,75	~40	25,0
Франція	37 870	21,3	+ 1,35	~47	31,0

З огляду на результати проведеного аналізу можна зазначити, що Україна перебуває у структурно гірших умовах, ніж більшість країн Європи, навіть порівняно з Румунією та Болгарією. Основною проблемою є низька ефективність системи оподаткування праці, яка не супроводжується належним рівнем соціального захисту. Найближчим орієнтиром для реформ можуть стати Польща, Литва, Угорщина, які поєднують розумне фіскальне навантаження з ефективними механізмами перерозподілу.

Далі, проведемо оцінку фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб. Так, в умовах трансформації соціально-економічних процесів податок на доходи фізичних осіб посідає все більш вагоме місце не лише як фіскальний інструмент наповнення дохідної частини бюджету, але й як важливий чинник реалізації державної соціально-економічної політики. Податок на доходи фізичних осіб є одним із ключових джерел формування дохідної частини бюджету України. За обсягами надходжень він поступається лише податку на додану вартість, посідаючи друге місце серед основних бюджетоформуючих податків.

Аналіз (табл. 3) надходжень до зведеного бюджету України від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у 2019-2024 роках демонструє складну та багатофакторну динаміку, значною мірою

детерміновану впливом повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 році.

Таблиця 3 – Надходження до зведеного бюджету України від ПДФО

Рік	Сума бюджетних надходжень від ПДФО (з військовим збором), млн. грн.	Частка надходжень від ПДФО у структурі:		
		податкових надходжень, %	бюджетних доходів, %	ВВП України, %
2019	275 458,50	25,7	21,4	6,9
2020	295 107,30	26,0	21,4	7,0
2021	349 785,50	24,1	21,0	6,4
2022	420 672,60	31,3	19,2	8,1
2023	496 343,00	30,3	16,0	7,6
2024	583 625,70	27,9	16,3	7,6

Джерело: складено на основі [1]

В абсолютному вираженні надходження від ПДФО зросли з 275,5 млрд грн у 2019 році до 583,6 млрд грн у 2024 році. Проте це зростання не слід інтерпретувати винятково як ознаку економічного розвитку: воно значною мірою обумовлене високими темпами інфляції, зростанням мінімальної заробітної плати у гривневому вираженні, а також інституційними заходами щодо фіскальної мобілізації ресурсів в умовах війни.

Частка ПДФО у загальних податкових надходженнях зросла з 25,7% у 2019 році до пікового рівня 31,3% у 2022 році. Це зростання відбулося попри масову міграцію працездатного населення за кордон та скорочення виробничої бази внаслідок знищення підприємств, релокації бізнесу і загального падіння економічної активності. Така ситуація пояснюється декількома факторами: по-перше, залишені в країні працівники часто отримували вищі зарплати (зокрема через дефіцит робочої сили), що підвищило базу оподаткування; по-друге, посилились зусилля держави щодо легалізації трудових доходів і забезпечення стягнення податкових платежів в умовах воєнної економіки. Однак у 2023-2024 роках відзначається зниження частки ПДФО у податкових надходженнях до 30,4% та 27,9% відповідно. Це можна інтерпретувати як початок процесу структурної перебудови доходної частини бюджету за рахунок відновлення інших джерел доходів (митні платежі, акцизи, частково прибуток підприємств) на тлі певної стабілізації економічної активності. Щодо частки ПДФО у загальних бюджетних доходах, спостерігається зниження з 21,4% у 2019 році до 16,3% у 2024 році. Така тенденція є очікуваною в умовах значного зростання обсягу міжнародної фінансової допомоги, грантів та позик, які збільшили загальні бюджетні доходи і, відповідно,

змінили їхню структуру на користь нефіскальних надходжень. Динаміка співвідношення ПДФО до ВВП свідчить про відносну стійкість позицій цього податку: з 6,9% у 2019 році до максимуму 8,6% у 2022 році з подальшим незначним спадом до 7,6% у 2024 році. У контексті скорочення фізичного виробництва, падіння внутрішнього попиту та скорочення населення, така динаміка свідчить про важливу стабілізуючу роль ПДФО у фінансуванні бюджетних витрат в умовах екстраординарних економічних викликів.

Таким чином, незважаючи на скорочення виробничого потенціалу, міграцію населення та руйнування інфраструктури, ПДФО залишився одним із найстабільніших джерел фіскальних доходів України. Однак стійкість цього джерела має свою межу: подальше забезпечення його стабільності вимагатиме комплексної політики стимулювання зайнятості, повернення мігрантів та відновлення підприємницької активності.

Для об'єктивності дослідження доцільно зазначити структурні зміни у розподілі ПДФО між бюджетами різних рівнів. Мобілізація великих мас людських ресурсів до складу Збройних Сил України спричинила комплексні зміни в економічному середовищі на рівні місцевих громад, що проявилося як у позитивних, так і в негативних аспектах. Оподаткування грошового забезпечення військовослужбовців, що включає оклади, доплати, преміальні виплати та інші види матеріальної винагороди, регламентується загальними нормами щодо податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). Водночас, з урахуванням особливого статусу цих доходів та їхнього критичного значення для підтримання обороноздатності держави, законодавством передбачено компенсаційний механізм, який унеможливлює зменшення фактичної суми виплат військовослужбовцям: ПДФО утримується, але повертається за рахунок коштів державного бюджету. Таким чином, для отримувачів грошового забезпечення оподаткування є номінальним, а податкова база фактично зберігається на рівні нарахованої суми.

Наразі діюча система розподілу ПДФО передбачає, що 60% надходжень спрямовується до місцевих бюджетів територіальних громад, на території яких зареєстровані військові частини (у 2022-2023 роках ця частка тимчасово підвищувалась до 64%), ще 25% надходить до державного бюджету, а решта 15% – до бюджетів обласного рівня. Ця модель створює додаткові фіскальні стимули для громад, де розміщено підрозділи Збройних Сил України, адже навіть за відсутності безпосередньої присутності військових, юридична прив'язка частин до громади забезпечує їй додаткові ресурси на

фінансування інфраструктури та соціальних послуг. Однак окремі аналітики наголошують, що раптове зростання доходів деяких громад породжує ризики неефективного витрачання коштів або корупційного зловживання.

Водночас, масштабні наслідки війни спричинили відчутне зменшення податкових надходжень до місцевих означає, що громади, де працювали мобілізовані чоловіки втратили податкові надходження, що бюджетів з традиційних джерел. Втрата підприємницької активності, евакуація бізнесу, депопуляція та мобілізація призвели до того, що 44% громад у 2023 році зафіксували зниження обсягів ПДФО порівняно з 2021 роком, а у 11% – падіння перевищило 20%. В умовах, коли значна частина працездатного населення була мобілізована, їхні доходи обліковуються за місцем реєстрації військових частин, а не фактичного проживання. Це частково спричинило асиметричне перерозподілення ресурсів між територіями.

У зв'язку з цим у другій половині 2023 року точилися активні дискусії щодо зміни принципів бюджетного розподілу ПДФО з доходів військовослужбовців. У результаті було ухвалено положення, згідно з яким відповідно до Закону про Державний бюджет на 2024 рік, податок на доходи фізичних осіб (за винятком сум, пов'язаних із військовим забезпеченням) розподіляється між бюджетами наступним чином: 21% – до державного бюджету, 64% – до місцевих бюджетів територіальних громад, 15% – до обласних бюджетів.

Окрема процедура передбачена для ПДФО, що утримується з грошового забезпечення військовослужбовців, поліцейських та інших силових структур: ці кошти не надходять до місцевих бюджетів, а спрямовуються виключно до державного бюджету – 25% у загальний фонд та 75% у спеціальний. Фінансові ресурси спеціального фонду мають цільове призначення: 45% виділяються Державній службі спеціального зв'язку на закупівлю обладнання, ще 45% – Міністерству з питань стратегічних галузей промисловості на реалізацію програм оборонного виробництва, а 10% розподіляються між військовими частинами пропорційно до обсягу сплаченого податку.

Запроваджена модель централізації «військового» ПДФО викликає неоднозначну реакцію. Її прихильники аргументують, що надлишкові надходження до громад із формальною реєстрацією військових частин є ситуаційним феноменом, обумовленим особливостями воєнного часу, і мають бути повернуті до джерела фінансування – державного бюджету. До того ж, не всі громади використовували отримані ресурси ефективно або за призначенням, що актуалізує питання фінансової дисципліни та пріоритетності

витрат. Критики нової моделі підкреслюють, що вилучення «військового» ПДФО суперечить логіці фіскальної децентралізації, адже не існує функціональних відмінностей між цим видом податку і ПДФО з інших видів доходів. Із цієї точки зору, централізація податкових надходжень розглядається як крок назад у реформі фінансової автономії громад. Місцева влада, як правило, оперативніше реагує на потреби безпеки й оборони, що може бути критичним фактором у часи війни.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що зміна моделі розподілу ПДФО покликана зменшити бюджетну диспропорцію між громадами, підвищити передбачуваність доходів і забезпечити більш раціональне використання ресурсів в умовах обмеженого фіскального простору.

Надалі, розглядаючи особливості оподаткування заробітної плати податком на доходи фізичних осіб можна констатувати, що система оподаткування нерозривно пов’язана із розміром мінімальної заробітної плати, що є одним із основних інструментів економічної політики. Співвідношення між мінімальною заробітною платою та податковим навантаженням визначає не лише рівень соціальної справедливості в країні, а й ефективність державної економічної політики загалом. З одного боку, підвищення мінімальної заробітної плати сприяє зростанню доходів найменш захищених верств населення, але з іншого боку, це може впливати на рівень оподаткування, оскільки збільшення доходів тягне за собою потенційне збільшення податкових надходжень.

Мінімальна заробітна плата є важливим показником соціально-економічного розвитку країни, оскільки вона впливає на рівень життя населення, боротьбу з бідністю та економічну стабільність. Порівняння мінімальних заробітних плат у країнах Європи дає змогу зрозуміти тенденції та проблеми у сфері економічної нерівності, а також виявити соціальні виклики, які з цим пов’язані.

У країнах Європейського Союзу рівень мінімальної заробітної плати значно варіюється. За останні роки спостерігається загальна тенденція до її підвищення в країнах, де вона є національним стандартом, таких як Франція, Німеччина та Люксембург. Проте країни Східної Європи, такі як Болгарія та Румунія, мають значно нижчі рівні мінімальної заробітної плати порівняно з країнами Західної Європи. Це свідчить про значні економічні розриви між різними частинами континенту.

Станом на 1 січня 2025 року 22 з 27 країн ЄС мають національну мінімальну заробітну плату (табл. 4), за винятком Данії, Італії, Австрії, Фінляндії та Швеції. Базова національна мінімальна

заробітна плата може бути встановлена на погодинній, тижневій або місячній ставці, і ця мінімальна заробітна плата забезпечується законом (урядом), часто після консультацій із соціальними партнерами, або безпосередньо національною міжгалузевою угодою (у Європейському Союзі (ЄС) це стосується Бельгії та Греції).

У січні 2025 року 10 країн ЄС мали мінімальну зарплату нижче 1000 євро на місяць: Болгарія (551 євро), Угорщина (707 євро), Латвія (740 євро), Румунія (814 євро), Словаччина (816 євро), Чехія (826 євро), Естонія (886 євро), Мальта (961 євро), Греція (968 євро) і Хорватія (970 євро). У 6 інших мінімальна зарплата коливається від 1000 євро до 1500 євро на місяць: Кіпр (1000 євро), Португалія (1015 євро), Литва (1038 євро), Польща (1091 євро), Словенія (1278 євро) та Іспанія (1381 євро). У решті 6 мінімальна зарплата перевищує 1 500 євро на місяць: Франція (1 802 євро), Бельгія (2 070 євро), Німеччина (2 161 євро), Нідерланди (2 193 євро), Ірландія (2 282 євро) і Люксембург (2 638 євро).

Таблиця 4 – Розмір мінімальної заробітної плати країн ЄС на 1 січня 2025 року

Країна	Мінімальна заробітна плата	Частка мінімальної заробітної плати у розмірі середнього місячного заробітку, %
Україна /42	8000 грн (190 євро)	37
Болгарія	551 євро	54
Угорщина	707 євро	55
Латвія	740 євро	43
Румунія	814 євро	57
Словаччина	816 євро	54
Чехія	826 євро	50
Естонія	886 євро	43
Мальта	961 євро	46
Греція	968 євро	59
Хорватія	970 євро	56
Кіпр	1000 євро	
Португалія	1015 євро	66
Литва	1038 євро	50
Польща	1091 євро	59
Словенія	1278 євро	66
Іспанія	1381 євро	54
Франція	1 802 євро	66
Бельгія	2 070 євро	49
Німеччина	2 161 євро	54
Нідерланди	2 193 євро	54
Ірландія	2 282 євро	50
Люксембург	2 638 євро	58

Джерело: за даними Eurostat [2]

Розрив між мінімальними заробітними платами в Західній та Східній Європі залишається значним. Дані показують, що найвищий розмір мінімальної зарплати в країнах ЄС (Люксембург − 2 638) був у 4,8 рази більший за найнижчий розмір мінімальної зарплати (Болгарія − 551). Великі розбіжності в рівнях мінімальних заробітних плат поглиблюють економічну нерівність у Європі. Однак відмінності в мінімальній заробітній платі між країнами є значно меншими, якщо взяти до уваги різницю в рівнях цін. Для оцінки деяких статистичних даних Євростат [3] використовує технічний термін Стандарт купівельної спроможності (purchasing power standard, скорочено PPS), який є штучною грошовою одиницею.

Теоретично за один PPS можна купити однакову кількість товарів і послуг у кожній країні. Однак різниця в цінах між країнами означає, що для одних і тих самих товарів і послуг потрібні різні суми одиниць національної валюти залежно від країни. PPS розраховують шляхом ділення будь-якого економічного агрегату країни в національній валюті на її відповідні паритети купівельної спроможності. Таким чином, PPS можна тлумачити як обмінний курс PPS щодо євро.

Отож, якщо виразити через стандарт купівельної спроможності (PPS), мінімальна заробітна плата в країнах ЄС з нижчими цінами стає вищою порівняно з країнами з вищими цінами.

Після поправки на різницю в цінах між країнами мінімальна заробітна плата коливається від 878 PPS на місяць в Естонії до 1992 PPS у Німеччині, тобто скоригована найвища мінімальна заробітна плата випереджає найнижчий розмір мінімальної зарплати в 2,3 рази (замість 4,8 рази).

Якщо виміряти у відносному вираженні, як частку від середнього заробітку, мінімальна заробітна плата становила понад 60% середнього валового місячного заробітку в 3 країнах ЄС: Франції, Португалії та Словенії (66% у всіх країнах).

Мінімальна заробітна плата становила менше половини середнього заробітку в 4 країнах: Бельгії (49%), Мальті (46%), Естонії та Латвії (43% в обох країнах).

За підсумками 2024 року середня заробітна плата в Україні збільшилася на 23,1% до показника попереднього року і становить 21 473 грн (~511 євро). Таким чином, частка мінімальної заробітної плати в Україні від середнього заробітку у 2024 році складає 37%.

Хоча мінімальна заробітна плата є важливим інструментом забезпечення базових соціальних гарантій, вона не завжди гарантує справедливий розподіл доходів. Країни з високими зарплатами

зазвичай мають стабільніші економіки, проте стикаються з високою вартістю життя та ризиками трудової міграції. Натомість країни з низькими мінімальними зарплатами мають вищі рівні бідності та соціальної напруженості, що може призводити до нестабільності на ринку праці.

Мінімальна заробітна плата, будучи базовим рівнем доходу, гарантованим державою, суттєво впливає на економічне становище працівників, особливо в секторах з низькою оплатою праці. Вона виступає як інструмент боротьби з бідністю і забезпечення гідного рівня життя для тих, хто працює на початкових посадах.

Порівняння мінімальних заробітних плат серед європейських країн виявляє значні економічні нерівності, що можуть негативно впливати на загальний рівень добробуту в регіоні. Це свідчить про те, що для забезпечення рівномірного економічного розвитку необхідно вжити комплексних заходів, що включають не лише збільшення мінімальних зарплат, а й створення сприятливих умов для доступу до соціальних благ. Крім того, важливим аспектом є підтримка сталого економічного зростання, яке неможливе без значних інвестицій в інфраструктуру та розвиток людського капіталу. Такий підхід дозволить значно зменшити розрив між економічно розвиненими і менш розвиненими країнами, забезпечуючи таким чином підвищення якості життя громадян усіх соціальних груп. У результаті ці заходи сприятимуть досягненню більш збалансованого і справедливого економічного середовища в межах Європейського континенту.

Встановлення мінімальної заробітної плати важливе не лише для соціального забезпечення, але й для економічної стабільності країни. Адже загальний добробут населення впливає на податкові зобов’язання працівників, зокрема через оподаткування податком на доходи фізичних осіб. Кожна країна має свої правила оподаткування доходів фізичних осіб. У більшості європейських країн при визначенні річної бази оподаткування передбачається враховувати транспортні витрати, витрати на професійні інструменти, на освіту тощо. Ставки податку можуть залежати не тільки від доходу, а й від родинного статусу, кількості утриманців тощо.

Однак, якщо система оподаткування не є прогресивною або передбачає значний податковий тягар для малозабезпечених верств населення, підвищення мінімальної заробітної плати може призвести до зростання рівня бідності або безробіття, якщо підприємства не зможуть компенсувати зростання витрат. У таких випадках ефективне поєднання мінімальної заробітної плати з відповідною політикою оподаткування може стати ключовим чинником для забезпечення

справедливого розподілу економічних благ і зменшення соціальної нерівності.

Таким чином, для досягнення оптимального економічного розвитку важливо, щоб політика встановлення мінімальної заробітної плати була узгоджена з прогресивною системою оподаткування, що дозволить збалансувати соціальні потреби та економічну ефективність. Це забезпечить належний рівень життя працівників, стимулюючи економічне зростання без створення додаткових соціальних напружень.

Слід зауважити, що у країнах Болгарія (10%), Румунія (10%), Угорщина (15%), як і в Україні (18%) застосовується одна ставка податку на доходи фізичних осіб. Водночас, у країнах з високо розвинутою економікою застосовується прогресивна шкала оподаткування, що означає підвищення ставки податку залежно від розміру оподатковуваного доходу. Прогресивне оподаткування передбачено у країнах Нідерланди, Німеччина, Польща, Люксембург, Португалія, Франція, Іспанія, Велика Британія. При цьому максимальна ставка податку 49,5% у Нідерландах до доходу, що перевищує 6 086 євро на місяць. У вище наведених країнах, окрім Нідерланди, порядок розрахунку суми податку на доходи фізичних осіб передбачає застосування неоподатковуваного мінімуму:

- Люксембург – €11,265 на рік
- Німеччина – €10,908 на рік
- Франція – €10,777 на рік
- Іспанія – €5,550 на рік
- Португалія – €10,347 на рік
- Польща – ~ €6,360 на рік

Загалом, можна спостерігати, що тільки у Польщі мінімальна заробітна плата знаходиться нижче від неоподатковуваного мінімуму, що дозволяє працівникам зберігати більше своїх доходів. В інших країнах (таких як Німеччина, Люксембург, Франція, Португалія, Іспанія) мінімальна заробітна плата перевищує неоподатковуваний мінімум, що свідчить про високе податкового навантаження і негативний вплив на їх фінансову стабільність та загальний добробут.

У цьому контексті можна виокремити проблеми застосування податкової соціальної пільги при оподаткуванні ПДФО в Україні. Перш за все зазначимо, що податкова соціальна пільга (ПСП) – це інструмент податкової політики, спрямований на зменшення податкового навантаження на платників податків. В Україні ПСП застосовується при оподаткуванні податком на доходи фізичних осіб. Податок на доходи фізичних – це один з найважливіших податків в

Україні, який генерує значну частку бюджетних надходжень. Однак в останні роки система оподаткування ПДФО стикається з низкою проблем, які негативно впливають на її ефективність та справедливість. Існуюча система оподаткування ПДФО є несправедливою по відношенню до низькодохідних верств населення. Слід зазначити, що рівень податкового навантаження ПДФО для людей з низькими доходами вирівнюється застосуванням податкової соціальної пільги. Однак на сьогодні можливість застосування податкової соціальної пільги громадянами з низьким рівнем доходів фактично відсутня. Враховуючи зазначене, актуальною проблемою є реалізація принципу соціальної справедливості при справлянні ПДФО.

Механізм застосування податкової соціальної пільги передбачає зниження бази оподаткування ПДФО за умови, якщо сума нарахованої заробітної плати не перевищує граничного розміру доходу для застосування ПСП. Однак задекларованe зниження об'єкта оподаткування носить чисто формальний характер, адже перебуває у залежності від рівня прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня бюджетного року.

Однією з ключових суперечностей сучасної податкової системи України залишається використання нерелевантного до соціально-економічної реальності індикатора – прожиткового мінімуму. Попри формальне закріплення цього показника як базового для визначення соціальних стандартів, він стабільно встановлюється на рівні, що суттєво нижчий за фактичні витрати домогосподарств на основні життєві потреби. Так, на 2025 рік прожитковий мінімум визначено у розмірі 3028 гривень, що становить лише 40% від мінімальної заробітної плати. Така розбіжність між нормативною величиною та фактичним соціальним стандартом призводить до системного викривлення механізмів податкового регулювання доходів, зокрема в частині реалізації права на податкову соціальну пільгу (ПСП).

Згідно з чинним законодавством, гранична сума доходу, яка дає змогу застосувати ПСП, розраховується як 140% прожиткового мінімуму. За умови, що цей розрахунковий поріг є нижчим за законодавчо встановлену мінімальну заробітну плату, значна частина найманих працівників автоматично втрачає право на пільгу, навіть за умови формального відповідності соціальним критеріям. Таким чином, чинний підхід до обчислення ПСП нівелює її фіскальну та соціальну функції, зменшуючи ефект перерозподілу на користь малозабезпечених верств населення.

Фактично, єдиними категоріями платників податків, які здатні реалізувати своє право на ПСП, залишаються або працівники з неповною зайнятістю (доходи яких легально можуть бути нижчими за мінімальну зарплату), або багатодітні батьки, для яких граничний дохід розраховується пропорційно кількості дітей. Усі інші потенційно пільгові категорії фактично виключаються з системи адресної фіскальної підтримки, що суперечить проголошеним принципам податкової справедливості. Подібна ситуація має як економічні, так і політико-фіскальні причини. З одного боку, збереження низького рівня граничного доходу для застосування ПСП сприяє зростанню бюджетних надходжень за рахунок збільшення ефективного податкового навантаження на доходи громадян. З іншого боку, держава свідомо мінімізує кількість одержувачів пільг, що дозволяє утримувати фіскальний баланс без перегляду ставки ПДФО чи збільшення бюджетних видатків на соціальні трансферти.

Водночас аргументи на користь того, що обмеження доступу до ПСП нібито стимулює громадян до пошуку роботи або підвищення трудової активності, не мають переконливого економічного підґрунтя. Така гіпотеза ігнорує структурні особливості ринку праці, рівень тінізації зайнятості та обмежену платоспроможність роботодавців у регіонах із низьким рівнем ділової активності. Навпаки, відмова держави від реалізації ефективного механізму фіскального захисту найуразливіших платників може лише посилити соціальну нерівність та демотивацію до офіційної зайнятості, сприяючи розширенню тіньового сегменту.

З огляду на викладене, доцільним є перегляд методики визначення прожиткового мінімуму з метою наближення його до фактичного споживчого кошика, а також модернізація параметрів податкової соціальної пільги як елементу фіскальної підтримки малозабезпечених верств населення. Це дозволить не лише забезпечити адресність податкових стимулів, а й сприятиме зменшенню регресивності ПДФО, посиленню податкової довіри та стимулюванню офіційного працевлаштування.

Низька дієвість застосування зазначеного інструменту зумовлює потребу у перегляді моделі оподаткування податком на доходи фізичних осіб заробітної плати. Перспективним напрямом у цій сфері є запровадження неоподатковуваного мінімуму, визначеного з урахуванням фактичного розміру прожиткового мінімуму для всіх груп платників податків.

Відповідно до офіційних даних Міністерства соціальної політики України, фактичний розмір прожиткового мінімуму для

працездатних осіб (табл. 5), обчислений відповідно до положень статті 5 Закону України «Про прожитковий мінімум» [4], у цінах лютого 2025 року становить 10 600,47 грн. Однак аналіз порівняльних показників свідчить про суттєве розходження між фактичним та навіть офіційно оприлюдненим розмірами прожиткового мінімуму.

Таблиця 5 – Розрахунок прожиткового мінімуму у розрахунку на місяць на одну особу

№ з\п	Статті витрат	Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	Питома вага витрат, %
1	Вартість наборів продуктів харчування	4 268,51	52,30
2	Вартість наборів непродовольчих товарів	1 278,68	15,66
3	Вартість наборів послуг	2 615,17	32,04
3.1	Житлово-комунальні послуги, в т.ч		
3.1.1	користування житлом	188,16	
3.1.2	теплопостачання	555,63	
3.1.3	водопостачання	46,78	
3.1.4	водовідведення	63,04	
3.1.5	електроенергія	302,40	
3.1.6	газопостачання	58,35	
3.2	Транспортні послуги	419,06	
3.3	Побутові послуги	703,84	
3.4	Послуги зв’язку	74,81	
3.5	Послуги культури	203,10	
4	Розмір прожиткового мінімуму	8 162,36	
5	Розмір прожиткового мінімуму з урахуванням суми обов’язкових платежів відповідно до чинного законодавства	10 600,47	

Джерело: складено на основі [4]

Причиною такої ситуації є збереження функціональної ролі прожиткового мінімуму переважно як номінальної розрахункової величини для цілей бюджетного планування та нормативного регулювання, а не як реального індикатора забезпечення базових життєвих потреб населення. Така ситуація зумовлює низьку ефективність існуючих механізмів соціального захисту та поглиблює соціальну нерівність. Відповідно, чинний підхід до встановлення прожиткового мінімуму потребує істотного реформування, що має ґрунтуватися на принципах реалістичної оцінки споживчого кошика і фактичних витрат домогосподарств у сучасних економічних умовах.

Для забезпечення об’єктивної оцінки рівня життя населення та обґрунтування державної політики щодо встановлення прожиткового мінімуму доцільним є залучення міжнародного досвіду. Зокрема, аналіз витрат на кінцеве споживання домогосподарств у країнах

Європейського Союзу дозволяє виявити структурні особливості споживчих кошиків, співвідношення між основними категоріями витрат, а також тенденції змін споживчих пріоритетів у залежності від соціально-економічного розвитку.

Витрати на кінцеве споживання домогосподарств (Household final consumption expenditure, скорочено HFCE), складаються із загальних витрат домогосподарств-резидентів на окремі товари та послуги, включаючи ті, що продаються за цінами, нижчими від ринкових. HFCE стосується частини витрат на продукти (товари та послуги), які використовуються для прямого задоволення індивідуальних потреб або бажань.

Аналіз витрат на кінцеве споживання домогосподарств у країнах Європейського Союзу (табл. 6) демонструє тісний взаємозв'язок між рівнем реального ВВП на душу населення, обсягами кінцевих витрат та рівнем мінімальної заробітної плати.

У розвинених європейських економіках (зокрема, Люксембург, Австрії, Бельгії, Данії, Швеція, Швейцарія) середньомісячні споживчі витрати домогосподарств перевищують 2000 євро на особу, що відображає високий рівень забезпечення життєвих потреб і дозволяє значну частину ресурсів спрямовувати на освіту, охорону здоров'я, відпочинок та культурні послуги. Навпаки, в країнах із нижчим рівнем економічного розвитку (наприклад, Болгарії та Естонії) цей показник залишається на рівні 500-800 євро.

У контексті таких показників ситуація в Україні виглядає суттєво відмінною. При фактичному прожитковому мінімумі на рівні 10 600,47 грн (приблизно 250 євро за курсом) середньомісячні витрати домогосподарств значно поступаються навіть найнижчим європейським показникам. Більш того, структура витрат українських домогосподарств свідчить про домінування витрат на базові потреби: згідно з розрахунком прожиткового мінімуму для працездатних осіб, понад 52% становить вартість набору продуктів харчування, ще понад 32% – вартість набору послуг, що включає переважно житлово-комунальні платежі, транспортні та побутові послуги.

На відміну від країн ЄС (табл. 7), де частка витрат на житло, воду, електроенергію та інші види палива коливається в межах 23,7%, а витрати на харчування – близько 13%, в Україні витрати на продовольчі товари становлять удвічі більшу частку витратної структури.

Це свідчить про низький рівень доходів, що змушує населення спрямовувати основну частину ресурсів на забезпечення базових фізіологічних потреб, залишаючи мінімальні можливості для інвестування в освіту, охорону здоров'я та підвищення якості життя.

Таблиця 6 – Аналіз витрат на кінцеве споживання домогосподарств, євро

Країна	Реальний ВВП на душу населення, 2024 рік,	Загальні споживчі витрати резидентів, % ВВП	Споживчі витрати резидентів за рік	Споживчі витрати резидентів за місяць	Мінімальна заробітна плата
Австрія	44 740	51,5	23 041	1 920	
Бельгія	44 300	48,3	21 397	1 783	2 070
Болгарія	11 300	59,5	6 724	560	551
Греція	19 130	75,4	14 424	1 202	968
Данія	60 510	45,7	27 653	2 304	
Естонія	21 020	52,5	11 036	920	886
Ірландія	85 700	26,7	22 882	1 907	2 282
Ісландія	59 580	51,7	30 803	2 567	
Іспанія	27 740	57,8	16 034	1 336	1381
Італія	32 810	58,8	19 292	1 608	
Кіпр	29 190	64,1	18 711	1 559	1000
Латвія	17 510	58,3	10 208	851	740
Литва	19 580	56,5	11 063	922	1038
Люксембург	100 880	33,6	33 896	2 825	2 638
Мальта	33 640	51,6	17 358	1 447	961
Нідерланди	51 170	43,3	22 157	1 846	2 193
Німеччина	42 580	49,9	21 247	1 771	2 161
Норвегія	63 510	33,4	21 212	1 768	
Польща	16 470	56,8	9 355	780	1091
Португалія	22 230	67,4	14 983	1 249	1015
Румунія	13 130		0	0	814
Словаччина	19 130	56	10 713	893	816
Словенія	25 380	53	13 451	1 121	1278
Угорщина	16 190	49,1	7 949	662	707
Фінляндія	43 070	49,5	21 320	1 777	
Франція	37 870	53	20 071	1 673	1 802
Хорватія	16 710	72,4	12 098	1 008	970
Чехія	21 870	47,4	10 366	864	826
Швейцарія	80 080	48,9	39 159	3 263	
Швеція	48 810	43,5	21 232	1 769	
Україна, грн				10 600,47 (250 євро)	8 000,00 (190 євро)

Джерело: за даними Eurostat [5, 6]

Таким чином, виявлені суттєві відмінності у структурі та обсягах витрат домогосподарств між Україною та країнами Європейського Союзу свідчать про об'єктивну економічну нерівність та значно нижчий рівень забезпечення базових потреб українських громадян. Структура витрат в Україні, орієнтована переважно на продукти харчування та оплату житлово-комунальних послуг, засвідчує кризовий стан купівельної спроможності населення та

обмежені можливості для фінансування інших важливих сфер життя, таких як освіта, охорона здоров'я та культурний розвиток.

Таблиця 7 – Структура витрат домогосподарств за цільовим призначенням

Витрати домогосподарств за цільовим призначенням	Частка від загальної суми, %
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	23,7
Їжа та безалкогольні напої	13,0
Транспорт	12,8
Ресторани та послуги розміщення	9,1
Відпочинок, спорт та культура	7,6
Страхування та фінансові послуги	6,3
Особиста гігієна, соціальний захист та різні товари та послуги	6,3
Меблі, побутове обладнання та поточний догляд за будинком	4,9
Охорона здоров'я	4,4
Одяг та взуття	4,0
Алкогольні напої, тютюн та наркотики	3,8
Інформація та комунікація	3,3
Освітні послуги	0,9

Джерело: за даними Eurostat. База даних [7]

Враховуючи зазначене, постає нагальна потреба у перегляді підходів до визначення прожиткового мінімуму в Україні. Чинний розрахунок прожиткового мінімуму, попри його офіційне затвердження, не відображає реальних споживчих потреб населення та не забезпечує достатнього рівня матеріального забезпечення для достойного життя. Це, своєю чергою, має прямий вплив на інші сфери державної соціальної політики, зокрема на визначення розміру податкової соціальної пільги при обчисленні податку на доходи фізичних осіб (ПДФО).

Оскільки прожитковий мінімум є базовим елементом розрахунку податкової соціальної пільги, його недооцінка призводить до зменшення обсягу реальної податкової підтримки найбільш вразливих категорій платників податків. У свою чергу, це поглиблює проблему нерівності доходів та стримує розвиток внутрішнього споживчого попиту, який є критичним чинником економічного зростання.

Одним із системних обмежень у механізмі реалізації податкової соціальної пільги (ПСП) в Україні є невідповідність її розміру реальним соціально-економічним умовам. Згідно з чинним податковим законодавством, величина зменшення бази оподаткування ПДФО внаслідок застосування ПСП становить лише 50% від офіційно затвердженого прожиткового мінімуму для

працездатної особи. У 2025 році цей показник дорівнює 1514 грн (розрахунок: 3028 грн × 50%), що, у свою чергу, обмежує розмір податкової вигоди до 272,52 грн (тобто 18% від суми ПСП). Право на цю пільгу мають лише особи, чий місячний дохід не перевищує 4240 грн, що є надзвичайно низьким порогом з огляду на рівень мінімальної заробітної плати.

Окремі пільгові категорії, визначені законодавством, мають право на підвищені коефіцієнти застосування ПСП – 150% або 200% базового рівня. Втім, аналіз чинних норм засвідчує відсутність актуалізації цього переліку: право на 200% ПСП мають, зокрема, особи, які брали участь у Другій світовій війні. Беручи до уваги їхній похилий вік (понад 80 років), очевидно, що переважна більшість із них вже не бере участі в ринку праці, а отже, не можуть практично скористатися цим податковим інструментом. Натомість учасники бойових дій у зоні проведення Антитерористичної операції (АТО), а згодом – у війні проти РФ, позбавлені аналогічного податкового статусу, попри тривалість бойових дій понад десятиріччя та актуальність питання соціального захисту цієї категорії.

Зазначені суперечності вказують на концептуальну невідповідність чинної моделі соціальної пільги базовим принципам справедливості, адресності та актуальності податкової політики. Більше того, поточний рівень ПСП фактично унеможливлює її використання більшістю найманих працівників, знижуючи її ефективність як фіскального інструменту соціального перерозподілу.

Зазначимо, що до запровадження Податкового кодексу України (ПКУ) у редакції від 1 січня 2011 року розмір податкової соціальної пільги розраховувався на основі мінімальної заробітної плати, що забезпечувало кращу прив’язку до динаміки доходів населення. Однак із моменту набрання чинності ПКУ, базою розрахунку ПСП було визначено 50% від прожиткового мінімуму для працездатної особи.

Виходячи з вищезазначеного, доцільним видається перегляд чинної формули розрахунку податкової соціальної пільги. Зокрема, її розмір доцільно встановлювати або на основі фактичного прожиткового мінімуму, розрахованого з урахуванням реальної вартості базових товарів і послуг, або на основі рівня мінімальної заробітної плати. Це б дозволило одночасно підвищити і саму величину ПСП, і граничний дохід для її застосування, що логічно узгоджується з підходами забезпечення фіскальної справедливості. Такий крок потенційно підвищить доступність пільги для більш

широкого кола платників податків, зменшить податкову регресивність і підвищить стимулюючу функцію ПДФО.

Отже, проведене ґрунтовне дослідження сучасної моделі оподаткування фонду заробітної плати дає можливість сформулювати комплекс важливих теоретичних узагальнень та практичних рекомендацій щодо актуальних викликів і перспективних тенденцій у цій надзвичайно важливій для економічного розвитку України сфері.

На основі всебічного теоретичного аналізу встановлено, що оптимальний рівень державного впливу на податкове навантаження визначається не стільки абсолютними показниками перерозподілу ВВП, скільки якістю врядування, інституційною спроможністю державного апарату та ефективністю функціонування механізмів трансформації податкових надходжень у суспільно корисні блага та послуги, що підтверджується досвідом країн з високими індексами ефективності уряду та контролю над корупцією, які демонструють найкращу здатність ефективно адмініструвати податки, забезпечуючи при цьому обґрунтований баланс між фіскальною функцією та стимулюванням довгострокової економічної активності.

Аналіз динаміки макроекономічних показників України за період 2020-2024 років виявив надзвичайно високу волатильність економічного розвитку, обумовлену безпрецедентними внутрішніми та зовнішніми шоками, включаючи пандемію COVID-19, повномасштабну військову агресію та пов’язані з нею руйнування виробничих потужностей і масштабну міграцію працездатного населення, однак, незважаючи на ці колосальні економічні труднощі, податок на доходи фізичних осіб переконливо підтвердив свій статус одного з найбільш стабільних і передбачуваних джерел податкових надходжень, забезпечуючи значну частку доходів бюджету навіть в умовах безпрецедентної кризи та економічних потрясінь.

Результати порівняльного аналізу систем оподаткування фонду оплати праці у країнах Європейського Союзу та в Україні виявили суттєві структурні відмінності та функціональні диспропорції, зокрема, українська система характеризується надзвичайно високим сукупним податковим навантаженням на працю (близько 45% включно з єдиним соціальним внеском, податком на доходи фізичних осіб та військовим збором) при значно нижчому рівні соціального захисту, якості державних послуг та загального рівня доходів населення порівняно з більшістю європейських країн, що створює потужні економічні передумови для масштабної тінізації заробітних плат, ухилення від оподаткування та критично обмежує загальну ефективність податкової системи.

Глибинне дослідження взаємозв'язку між рівнем мінімальної заробітної плати та податковим навантаженням переконливо продемонструвало, що в Україні існують катастрофічні диспропорції між офіційно затвердженим і фактичним прожитковим мінімумом, а також критично обмежена дієвість механізму податкової соціальної пільги, який на практиці не здатен виконувати свою основну функцію – забезпечення соціальної справедливості оподаткування, тоді як розвинені країни Європейського Союзу ефективно застосовують комбінацію прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб та значного неоподатковуваного мінімуму, що дозволяє створити набагато справедливіший розподіл податкового навантаження з урахуванням реальної платоспроможності різних категорій населення.

Загальний аналіз структури витрат на кінцеве споживання домогосподарств переконливо доводить, що модель споживання в Україні кардинально відрізняється від європейської – понад половину всіх витрат українських громадян становлять базові фізіологічні потреби (продукти харчування та житлово-комунальні послуги), тоді як у країнах Європейського Союзу ці категорії витрат становлять значно меншу частку сімейних бюджетів, що дозволяє європейським громадянам суттєво більше інвестувати в освіту, охорону здоров'я, культурний розвиток та інші сфери, які визначають якість людського капіталу та довгострокові перспективи економічного зростання.

Узагальнюючи результати проведеного фундаментального дослідження, можемо сформулювати комплексні науково обґрунтовані рекомендації щодо системного вдосконалення моделі оподаткування фонду заробітної плати в Україні, які включають: докорінне реформування механізму застосування податкової соціальної пільги через її прив'язку до рівня мінімальної заробітної плати замість штучно заниженого прожиткового мінімуму; поетапне запровадження елементів прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням найкращого міжнародного досвіду та національних економічних особливостей; кардинальний перегляд методологічних підходів до визначення розміру прожиткового мінімуму з урахуванням реальної вартості сучасного споживчого кошика та європейських стандартів якості життя; комплексне вдосконалення механізму перерозподілу надходжень від податку на доходи фізичних осіб між бюджетами різних рівнів для забезпечення справедливого формування місцевих бюджетів та уникнення штучних диспропорцій у їх наповненні.

Послідовна та системна реалізація запропонованих науково обґрунтованих заходів дозволить суттєво підвищити ефективність

національної податкової системи, забезпечити набагато справедливіший розподіл податкового навантаження між різними категоріями платників податків, зменшити масштаби тіньової економіки через створення економічно доцільних стимулів для легалізації заробітної плати, а також сформувати фундаментальні передумови для прискорення темпів економічного зростання України в довгостроковій стратегічній перспективі.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт МФУ. Індекси. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/ (дата звернення: 18.04.2025 р.).

2. Офіційний сайт Європейського Союзу. Now available: first 2025 data for minimum wages. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250410-2 (дата звернення: 21.04.2025 р.).

3. Офіційний сайт Європейського Союзу. Glossary:Purchasing power standard (PPS). URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Purchasing_power_standard_(PPS) (дата звернення: 21.04.2025 р.).

4. Офіційний веб-портал Федерації професійних спілок України. Інформація Мінсоцполітики щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму. URL: https://www.fpsu.org.ua/materialy/27258-informatsiia-minsotspolityky-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-3.html (дата звернення: 23.04.2025 р.).

5. Офіційний сайт Європейського Союзу. Реальний ВВП на душу населення. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table?lang=en&category=t_na10.t_nama10.t_nama_10_aux (дата звернення: 23.04.2025 р.).

6. Офіційний сайт Європейського Союзу. Порівняльні рівні цін на споживчі товари та послуги URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Comparative_price_levels_of_consumer_goods_and_services#Overall_price_levels (дата звернення: 23.04.2025 р.).

7. Офіційний сайт Європейського Союзу. Database. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data/database (дата звернення: 23.04.2025 р.).

8. Хома С., Шишка В. Проблеми застосування податкової соціальної пільги при оподаткуванні ПДФО в Україні. Сучасні виклики розвитку менеджменту та маркетингу в умовах Євроінтеграції: *Матеріали Міжнародної на-ук.-практ. конф*., 16-17 травн. 2024 р. Львів : СПОЛОМ, 2024. С. 225-226. URL: https://conf.nltu.edu.ua/index.php/conf2

9. Хома С., Процюк Н. Особливості справляння та адміністрування ПДФО із виплат військовослужбовців. Сталий розвиток складних соціально-економічних систем в умовах сучасних змін та викликів: *Збірник тез доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції* (Івано-Франківськ, 16-17 травня 2024 року), Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2024. С. 256-257. URL: https://drive.google.com/file/d/1F2RGjLrnODmkOeLqB5DeEciZekMiYgIb/view

REFERENCES

1. Minfin. *Index*. Available at: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/ (accessed: 18 April 2025).

2. Eurostat. *Now available: first 2025 data for minimum wages*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250410-2 (accessed: 21 April 2025).

3. Eurostat *Glossary:Purchasing power standard (PPS)*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Purchasing_power_standard_(PPS) (accessed: 21 April 2025).

4. Federation of Trade Unions of Ukraine. *Informacija Minsocpolityky shhodo faktychnogho rozmiru prozhytkovogho minimumu* [Information from the Ministry of Social Policy on the Actual Amount of the Subsistence Minimum]. Available at: https://www.fpsu.org.ua/materialy/27258-informatsiia-minsotspolityky-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-3.html (accessed: 23 April 2025).

5. Eurostat. *Real GDP per capita*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table?lang=en&category=t_na10.t_nama10.t_nama_10_aux (accessed: 23 April 2025).

6. Eurostat. *Comparative price levels of consumer goods and services.* Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Comparative_price_levels_of_consumer_goods_and_services#Overall_price_levels (accessed: 23 April 2025).

7. Eurostat. *Database*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/data/database/ (accessed: 23 April 2025).

8. Khoma S., Shyshka V. (2024). Problemy zastosuvannja podatkovoji socialjnoji piljghy pry opodatkuvanni PDFO v Ukrajini. [Problems of Applying the Tax Social Benefit in Personal Income Taxation in Ukraine]. *Current Challenges in the Development of Management and Marketing in the Context of European Integration*. Lviv, Ukraine, 2024, pp. 225-226. Available at: https://conf.nltu.edu.ua/index.php/conf2

9. Khoma S., Procjuk N. (2024). Osoblyvosti spravljannja ta administruvannja PDFO iz vyplat vijsjkovosluzhbovciv [Peculiarities of the Collection and Administration of Personal Income Tax on Payments to

Military Personnel]. *Sustainable Development of Complex Socio-Economic Systems under Current Transformations and Challenges.* Ivano-Frankivsjk, Ukraine, 2024, pp. 256-257. Available at: https://drive.google.com/file/d/1F2RGjLrnODmkOeLqB5DeEciZekMiYgIb/view

УДК 339.564:657.6

Костюк Уляна Зіновіївна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: uliana.kostiuk@nung.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8826-8084

АНАЛІЗ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ІМПОРТУ ПОСЛУГ

Дослідження присвячене аналізу динаміки та структури імпорту послуг, вивченню особливостей їх обліку та оподаткування. Актуальність дослідження зумовлена змінами податкового законодавства, що пов’язане з введенням воєнного стану в Україні.

Формулювання мети дослідження – здійснення комплексного аналізу операцій з імпорту послуг, дослідження проблем відображення в бухгалтерському обліку та оподаткування податком на додану вартість, податком на доходи нерезидента операцій з імпорту послуг з метою достовірного представлення їх у звітності.

Для досягнення мети в процесі дослідження виконані такі завдання: проведено аналіз зовнішньоторгівельних операцій за період 2005-2024 років та структури імпорту послуг в Україні за видами послуг; розглянуто особливості документування операцій з імпорту послуг; показано особливості нарахування та відображення в обліку податку на додану вартість, податку на доходи нерезидентів при імпорті послуг; проаналізовано валютний нагляд за такими операціями; розглянуто основні бухгалтерські проведення різних ситуацій при імпорті послуг.

У сучасних умовах глобалізації економіка дедалі більше орієнтується на сектор послуг, зокрема інформаційні технології, фінансові, маркетингові, консалтингові та транспортні послуги, значна частина яких надається в межах міжнародного співробітництва. Це зумовлює динамічне зростання обсягів міжнародної торгівлі послугами.

В Україні нормативно-правова база щодо обліку, оподаткування імпорту послуг і валютного регулювання характеризується частими змінами, що створює виклики для суб'єктів господарювання. Належна організація обліку таких операцій та ефективне податкове планування сприяють мінімізації витрат підприємств, підвищенню їх конкурентоспроможності, а також забезпеченню прозорості та дотримання чинного законодавства.

У зв’язку з цим, дослідження питань обліку та оподаткування імпорту послуг набуває особливої актуальності як у контексті забезпечення ефективної діяльності бізнесу в умовах глобалізованої економіки, так і для сприяння стабільному економічному розвитку країни.

У період воєнного стану в Україні особливості оподаткування зовнішньоекономічних операцій стали предметом дослідження багатьох науковців та експертів. Приварниковою І. Ю. описано моделі та специфу здійснення експортно-імпортних операцій у сфері послуг в Україні [1]. Плекан М. В. та Мартинюк В. П. аналізували практичні аспекти обліку та оподаткування експортно-імпортних операцій під час воєнного стану, розглядаючи зміни в законодавстві та їхній вплив на діяльність підприємств [2]. Чік М. Ю. та Бойко Р. В. досліджували питання оподаткування та банківського регулювання операцій у зовнішньоекономічній діяльності під час воєнного стану, підкреслюючи важливість правильної організації системи оподаткування для ефективного здійснення ЗЕД [3]. Болдовська К. П., Ткаль Я. С., Гузь М. М. вивчали особливості обліку податку на додану вартість з експортно-імпортних операцій [4]. Увага приділена в основному відображенню в обліку та оподаткуванню імпортних операцій, повязаних з отриманням товарно-матеріальних цінностей, а імпорт послуг потребує подальшого дослідження.

В умовах глобальної інтеграції економік співпраця з нерезидентами стає необхідною складовою діяльності багатьох вітчизняних підприємств. Однією з ключових причин цього є технологічне відставання окремих галузей національного виробництва, що зумовлює потребу в залученні передових знань, ноу-хау, інноваційних рішень та фахової експертизи з-за кордону. У зв’язку з цим підприємства змушені періодично взаємодіяти з іноземними контрагентами не лише в контексті імпорту товарів, а й у сфері придбання різноманітних послуг – консалтингових, інженерних, інформаційно-технологічних тощо.

Особливості отримання послуг від нерезидентів суттєво відрізняються від операцій з вітчизняними суб’єктами

господарювання, зокрема щодо організації обліку, оподаткування, валютного регулювання та оформлення відповідної звітності. Це створює додаткові виклики для підприємств, які прагнуть дотримуватись законодавства та водночас оптимізувати витрати.

У цьому контексті проведення аналізу зовнішньоторговельного балансу України є доцільним та важливим інструментом для оцінки впливу імпорту послуг на загальний економічний стан країни (табл.1). Такий аналіз дозволяє виявити динаміку торговельних потоків, визначити залежність національної економіки від імпортних послуг, а також сформувати стратегічні підходи до розвитку внутрішнього ринку послуг та посилення конкурентоспроможності вітчизняних компаній.

Як бачимо з наведених даних, разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну хронічно випереджає експорт, а їх різниця дедалі більшає.

Протягом останніх років, торговий баланс України (різниця між експортом та імпортом) був здебільшого від'ємним (табл. 1).

Таблиця 1 − Зовнішньоторговельний баланс України за період з 2005 по 2024 роки (млн. грн.)

Рік	Експорт товарів та послуг	Імпорт товарів та послуг	Сальдо (експорт – імпорт)
2005	227252	223555	3697
2006	253707	269200	-15493
2007	323205	364373	-41168
2008	444859	520588	-75729
2009	423564	438860	-15296
2010	549365	580944	-31579
2011	707953	779028	-71075
2012	717347	835394	-118047
2013	681899	805662	-123763
2014	770121	834133	-64012
2015	1044541	1084016	-39475
2016	1174625	1323127	-148502
2017	1430230	1618749	-188519
2018	1608890	1914893	-306003
2019	1636416	1947599	-311183
2020	1637399	1681526	-44127
2021	2224704	2286067	-61363
2022	1840563	2712325	-871762
2023	1868904	3237014	-1368110
2024	2252428	3702410	-1449982

Джерело: розроблено автором на основі джерела [5].

Від'ємний торговий баланс – компонент рахунку поточних операцій – загрожує стабільності платіжного балансу та, як наслідок, вартості національної валюти. Ще перед початком повномасштабного вторгнення, рівень мобільності капіталу в Україні був досить низьким. Обмеження, запроваджені НБУ в березні 2022 року, створили нові бар'єри для мобільності капіталу, які, утім, дозволили підтримувати стабільність гривні.

Початок повномасштабного російського вторгнення в лютому 2024-го року призвело до скорочення експорту та збільшення імпорту, що негативно позначилося на торговому балансі: якщо в 2021 році сальдо торгового балансу становило -61 млрд грн., то вже в 2022 цей показник впав до -872 млрд грн. з подальшим спадом до 2024р. до рівня -1450 млрд грн.

Баланс торгівлі товарами агро-промислового комплексу лишається додатнім, попри відносно незначне скорочення між 2021 та 2024 роком. Найбільш значного скорочення зазнав баланс торгівлі чорними металами та виробами з них: 0.6 млрд доларів США у 2023 році порівняно із 11.6 млрд в 2021. З чинників, що вплинули на скорочення експорту товарів важкої промисловості, можна виділити зменшення обсягів виробництва (традиційно, металургічна промисловість сконцентрована в регіонах, що найбільш потерпають від російської агресії), зростання внутрішнього попиту унаслідок розвитку військово-промислового комплексу, а також логістичні ускладнення через блокаду морських шляхів [6].

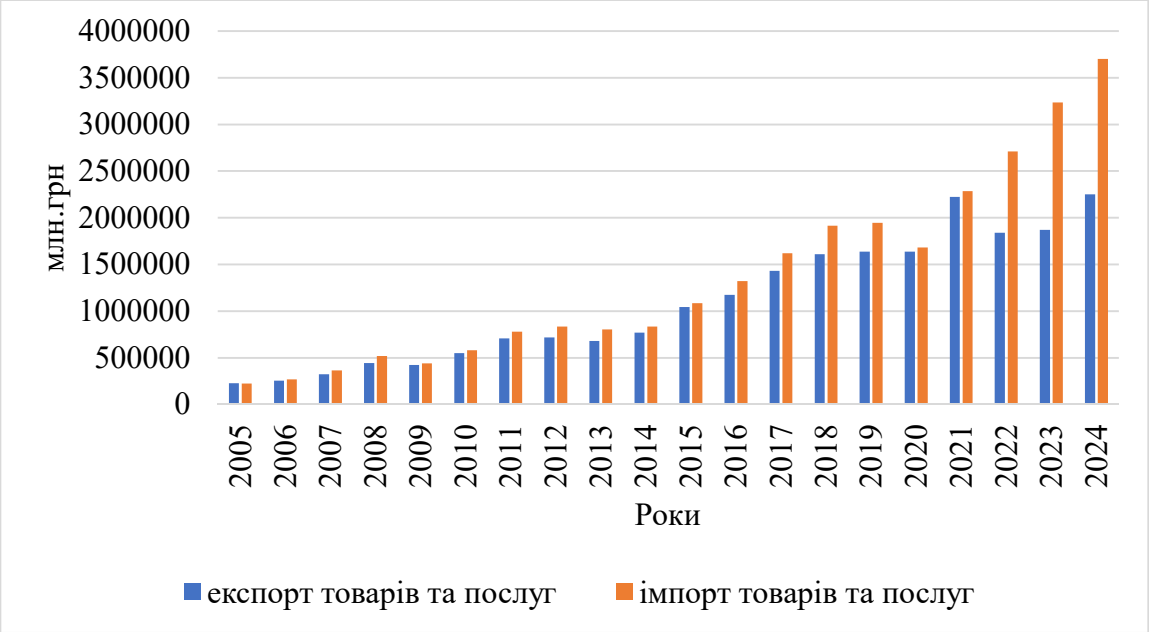

Рисунок 1 – Динаміка обсягу експорту та імпорту товарів та послуг України в 2005-2024 роках

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» до видів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), які провадять в Україні суб'єкти цієї діяльності, належить, у тому числі, надання послуг нерезидентами суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України. До переліку таких послуг входять: виробничі, транспортно-експедиційні, страхові, консультаційні, маркетингові, експортні, управлінські, облікові, аудиторські, юридичні та інші, що не заборонені законами України. [7]

Аналізуючи дані, можна побачити, що експорт послуг в порівнянні з 2022 роком частково знизився і становив в 2023 році 8,991 млрд дол. США, що становить 98,1% від рівня попереднього року. В свою чергу, імпорт послуг значно зріз і становив 179,9% від рівня 2022 року, а саме 5,424 млрд дол. США. Сальдо (експорт – імпорт) в 2023 році становить +3,567 млрд дол. США, тобто спостерігається позитивне сальдо.

Основні напрямки експорту є:

– телекомунікаційні, комп’ютерні та інформаційні послуги − 37,6% від загального обсягу експорту;

– транспортні послуги (в складі яких найбільшу частку складають послуги трубопровідного транспорту) − 35,4%;

– ділові послуги (серед яких основну частку займають Професійні та консалтингові послуги, наукові та технічні послуги, послуги дослідження та розробки) − 11,2%.

Це свідчить про домінування ІТ-сектору та транспорту в структурі українського експорту послуг.

Основні напрямки імпорту є:

– державні та урядові послуги − 34,9% обсягу імпорту (бачимо значний стрибок порівнянні з попереднім роком (темп приросту 9465,5%). Велика частка імпорту державних послуг пов'язана з оплатою послуг міжнародних організацій, посольств, програм підтримки тощо).

– фінансові послуги − 9,9%.

– телекомунікаційні, комп’ютерні та інформаційні послуги − 9,8%.

Найбільші позитивні сальдо:

– телекомунікаційні, комп’ютерні та інформаційні послуги: +2,848 млрд дол. США.

– транспортні послуги: +2,184 млрд дол. США.

– Найбільші негативні сальдо є по державних та урядових послугах -1,893 млн дол. США та роялті та інших послугах, пов’язанх з використанням інтелектуальної власності -322 млн. дол. США.

Україна активно купує права на використання інтелектуальної власності за кордоном, а також фінансові послуги.

Таблиця 2 − Структура зовнішньої торгівлі послугами[1] за видами у 2023 році

Найменування послуги згідно із КЗЕП	Експорт			Імпорт			Сальдо
	тис.дол. США	у % до 2022	у % до заг. обсягу	тис.дол. США	у % до 2022	у % до заг. обсягу	
Усього	8991975,9	98,1	100,0	5424477,8	179,9	100,0	3567498,1
у тому числі							
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	801145,7	86,9	8,9	11321,4	267,8	0,2	789824,3
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	115385,4	88,8	1,3	63081,3	134,1	1,2	52304,1
Транспортні послуги	3183079,7	107,4	35,4	998191,0	96,0	18,4	2184888,7
Послуги, пов’язані з подорожами	115217,4	78,8	1,3	288583,2	153,2	5,3	-173365,7
Послуги з будівництва	51509,9	196,3	0,6	22524,4	126,0	0,4	28985,5
Послуги зі страхування	32326,5	142,2	0,4	112568,0	163,3	2,1	-80241,5
Послуги, пов’язані з фінансовою діяльністю	255799,6	157,5	2,8	534646,5	145,8	9,9	-278846,8
Роялті та інші послуги, пов’язані з використанням інтелекттуальної власності	22950,1	72,4	0,3	345482,0	117,9	6,4	-322531,9
Послуги у сфері телекомунікації, комп’ютерні та інформаційні послуги	3377373,4	91,0	37,6	528895,9	127,7	9,8	2848477,6
Ділові послуги	1006515,1	98,1	11,2	614250,6	114,3	11,3	392264,5
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	30504,2	142,0	0,3	11749,9	68,1	0,2	18754,3
Державні та урядові послуги	168,8	13,6	0,0	1893183,7	9465,5	34,9	-1893014,8

[1] Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Джерело: розроблено автором на основі джерела [8].

В цілому, порівняно з 2022 роком, імпорт зріс майже в 1,8 раза, тоді як експорт скоротився на 1,9%.

Стрімке зростання імпорту державних та фінансових послуг створює ризики для збереження позитивного торговельного балансу в майбутньому.

Структура імпорту послуг в розрізі видів послуг у 2023 році зображена на рис. 2.

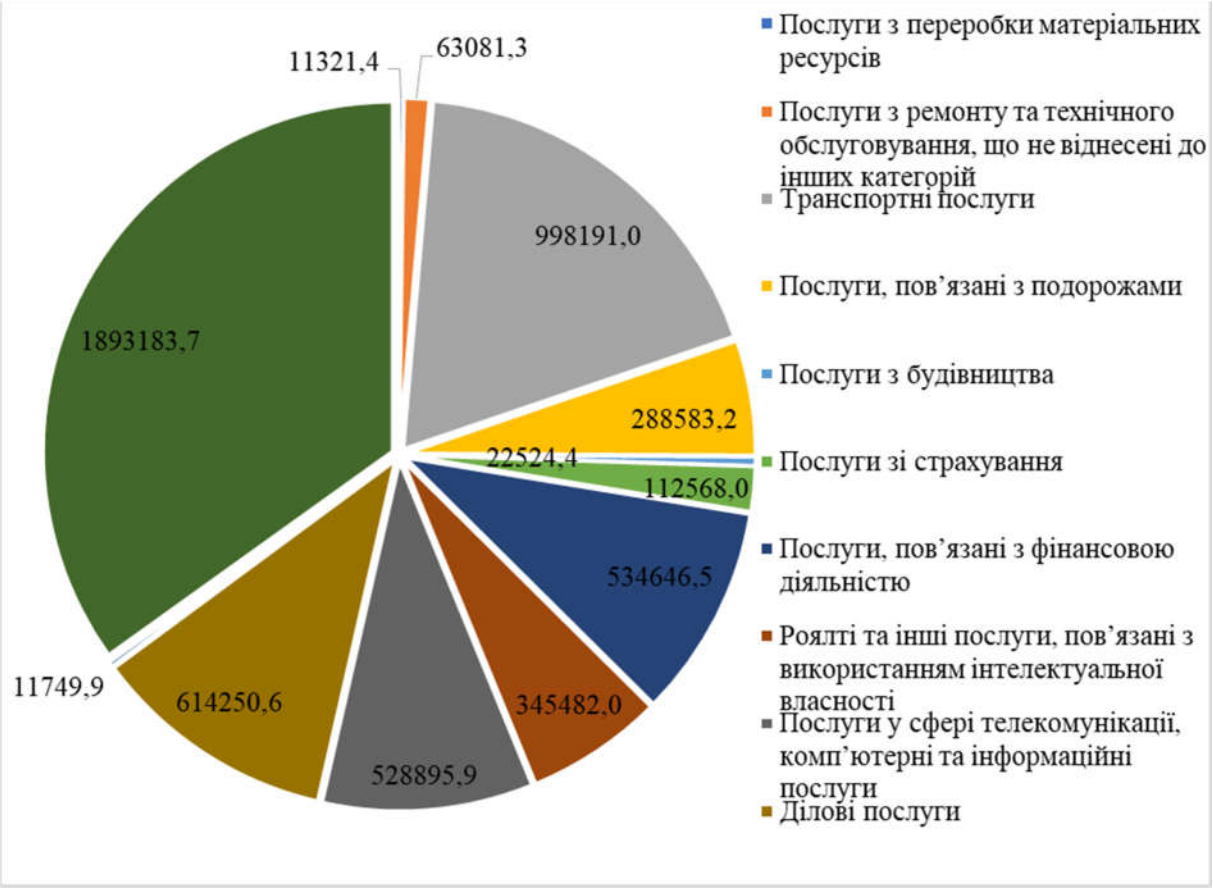

Рисунок 2 − Структура імпорту послуг України за видами послуг в 2023 році

Джерело: розроблено автором.

Отже, імпорт послуг є важливим компонентом зовнішньоекономічної діяльності країни та відображає як стан внутрішньої економіки, так і її інтеграцію в глобальні економічні процеси. Аналіз чинників, що формують обсяги імпорту послуг, дозволяє комплексно оцінити економічну доцільність залучення іноземного сервісу, а також виявити потенційні напрями для посилення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу.

По-перше, значну роль відіграє рівень технологічного розвитку окремих секторів економіки. В умовах недостатньої забезпеченості підприємств інноваційними рішеннями та спеціалізованими

знаннями, особливо у сфері ІТ, маркетингу, консалтингу та інжинірингу, виникає потреба в залученні послуг нерезидентів.

По-друге, на обсяги імпорту послуг впливає ступінь відкритості економіки та її участь у глобальних ринках. Економіки з високим рівнем зовнішньоекономічної активності, як правило, мають вищу частку імпортованих послуг, що обумовлено активною міждержавною співпрацею.

Внутрішнім стимулом до зростання імпорту виступає зростаючий попит на висококваліфіковані чи вузькоспеціалізовані послуги, які не представлені або недостатньо розвинені на національному ринку.

Крім того, вагомим чинником є економічна доцільність використання імпортних послуг з точки зору оптимізації витрат і підвищення ефективності діяльності підприємств.

Також варто враховувати вплив податково-правового середовища, зокрема чинне валютне та податкове регулювання, що може як стимулювати, так і обмежувати імпорт послуг.

Рівень цифрової інфраструктури країни також визначає доступність електронних сервісів, хмарних рішень, дистанційного навчання та інших технологічних послуг, що імпортуються.

Важливу роль відіграє також курсово-монетарна політика держави, оскільки валютна нестабільність може значно здорожчувати зовнішньоекономічні контракти на послуги.

Нарешті, наявність міжнародних угод про економічне співробітництво, вільну торгівлю чи уникнення подвійного оподаткування створює сприятливі умови для імпорту послуг та спрощує процедурну складову таких операцій.

Таким чином, імпорт послуг в Україні формується під впливом багатофакторного середовища, аналіз якого є ключовим для обґрунтування подальших управлінських рішень, спрямованих на забезпечення ефективної участі в міжнародному поділі праці.

При здійсненні ЗЕД не вимагається отримання будь-яких дозволів. Всі юридичні особи мають право здійснювати ЗЕД з імпорту послуг відповідно до їх статутних документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи.

Тобто єдиною вимогою для доступу до ЗЕД є наявність інформації у статутному документі (статуті, засновницькому договорі) щодо провадження юридичною особою ЗЕД. Окремого КВЕД для здійснення ЗЕД немає, тому при реєстрації юридичної особи у заяві не треба зазначати спеціальний КВЕД для ЗЕД діяльності. [9]

Постачання послуг нерезидентом резиденту – суб'єкту ЗЕД слід оформляти зовнішньоекономічним договором. Відповідно до ст. 6 Закону про ЗЕД такий договір (контракт) укладається у простій письмовій формі або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом. [7].

Особливо важливим є документальне підтвердження операцій отримання послуг від нерезидента. Належне документальне підтвердження операцій з отримання послуг важливе з таких причин: такі операції можуть підлягати банківському нагляду щодо дотримання граничних строків розрахунків та обов'язковому банківському фінмоніторингу. Документи мають відповідати вимогам до оформлення первинних документів, щоб мати право відобразити такі операції в бухгалтерському та податковому обліку. [10]

З метою уникнення штрафних санкцій необхідно слідкувати за строками розрахунків та виконання зобов'язань за контрактом. Граничні строки розрахунків відповідно до Постанови НБУ №18 за операціями з імпорту послуг становлять 180 календарних днів та застосовуються до операцій, здійснених з 05 квітня 2022 року. [11]

Даний строк у розрізі імпорту послуг розпочинається з моменту підписання акту приймання-передачі послуг або рахунку (інвойсу). Тому у випадку, якщо планується надання послуги протягом 6 місяців, і потім здійснювати оплату, строк буде починати рахуватися з моменту підписання акту приймання-передачі або інвойсу, а не дати підписання договору.

Обмеження за термінами повернення валютної виручки не поширюється на імпорт послуг, якщо сума операції (в еквіваленті по курсу НБУ на дату здійснення операції) є меншою 400 000 грн, крім дроблення операцій з імпорту.

З урахуванням п. 9 Інструкції № 7 банк завершує валютний нагляд за дотриманням розрахунків у іноземній валюті в разі імпорту послуг після пред'явлення резидентом акту, рахунку (інвойсу) або іншого документа, який згідно з умовами договору засвідчує надання нерезидентом послуг [12].

Тому банки прискіпливо і в деталях розглядають факт документального підтвердження імпорту послуг.

На відміну від імпорту товарів, операції з імпорту послуг митною декларацією не оформляється. У такому випадку, крім договору, оформляється двосторонній акт про надання послуг (виконання робіт). Затвердженої форми такого акта немає. Щоб цей документ міг виконувати функції первинного, він повинен відповідати вимогам Закону України «Про бухгалтерський облік та

фінансову звітність в Україні» [13]. Зазвичай акт про надання послуг у сфері ЗЕД оформляють (як і відповідний договір) двома мовами – українською та мовою країни нерезидента (або англійською).

Досить часто виникає запитання: чи може рахунок-фактура (інвойс) нерезидента слугувати первинним документом у бухобліку за відсутності складеного акту наданих послуг та письмового договору. Закон про бухоблік [9] не забороняє укладати договори про імпорт послуг із нерезидентом через виставлення рахунка (інвойсу). Мінфін України у своєму листі від 16.02.17 р. № 31-11410-06-5/4339 визнає рахунок (інвойс) тільки в разі його оплати. У звязку зі змінами до Закону про бухоблік [9] при імпорті послуг інвойс можна вважати первинним документом. Тобто можна визнавати рахунок (інвойс) первинним документом тільки після фактичного надання послуг та його оплати. [10]

Ризиками використання інвойсу є: можливі спори стосовно умов постачання, та результату надання послуг; відсутня відповідальність за порушення умов договору; невизначеність щодо застосування права країни при судовому спорі; невизначений обсяг наданих послуг [9]. Тож доцільно в тексті самого рахунку зробити вказівку, що він одночасно є актом наданих послуг, і його оплата свідчить про такий факт. Документами, що підтверджують оплату, можуть бути платіжне доручення, розрахунковий чек, касовий чек, розрахункова квитанція, виписка з карткового рахунку та ін. Інвойс може бути складений як в паперовій, так і в електронній формі, та всі істотні умови договору. Якщо виконати зазначені умови, тоді немає потреби в складанні акту приймання-передачу з метою відображення в бухобліку операцій з отримання послуг.

Отже, для імпорту послуг у ЗЕД, не є обов’язковим укладання контракту, оскільки виставлення інвойсу за надані послуги буде достатнім на підтвердження існування договірних відносин. Але інвойс більше підходить для несистемних або одноразових послуг, а у випадку надання нерезидентом послуг на постійній основі найкращим варіантом є укладання класичного контракту із зазначенням права, яке регулює відносини між сторонами, способи вирішення суперечок, результат наданих послуг та порядок взаєморозрахунків. [9]

При отриманні послуг від юридичних осіб - нерезидентів завжди актуальним є питання правильного оподатковування таких операцій.

Щодо оподаткування ПДВ, то всі суб’єкти господарювання, як юридичні так і фізичні особи підприємці, як платники ПДВ так і неплатники ПДВ, з метою нарахування ПДВ є особами, які відповідальні за нарахування та сплату ПДВ до бюджету, при

отримані послуг від нерезидентів, які не зареєстровані платниками ПДВ. (ст. 182 ПКУ, та згідно роз'яснення в «ЗІР» за категорією 101.20). Оподатковуються чи не оподатковуються ПДВ такі операції залежить саме від місця їх постачання. ПДВ обкладають послуги, які постачають на території України (пп. "б" п. 185.1 ПКУ). Правила визначення місця постачання послуг прописано в п.п. 186.2 − 186.4 ПКУ. [14]

При цьому Податковим Кодексом установлено:

– загальне правило визначення місця постачання послуг (п. 186.4), яким потрібно керуватися, якщо ПКУ не встановлено інше;

– особливі правила визначення місця постачання (п. 186.2, 186.3) – для окремих видів послуг: пов'язаних із рухомим майном (пп. 186.2.1), нерухомим майном (пп. 186.2.2), культурною, науковою, освітньою, спортивною та розважальною сферами (пп. 186.2.3), а також цілого ряду послуг – рекламних, консультаційних, радіотелевізійних, телекомунікаційних, експедиторських та ін. (п. 186.3). Для електронних послуг, які надаються фізособам, діють окремі правила.

Тобто, місце постачання прямо залежить від виду послуги. Однак у п. 186.2, 186.3 ПКУ не сказано, як класифікувати послуги. Під час визначення виду конкретної послуги доцільно скористатися діючим класифікатором КВЕД.

За загальним правилом (п. 186.4 ПКУ) місце постачання визначається за місцем реєстрації постачальника послуг. Це правило діє для послуг, які не включені до п. 186.2, 186.3, 186.3[1] ПКУ.

Крім того, з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні, з 1 січня 2025 року операції з постачання нерезидентами, незареєстрованими платниками ПДВ, послуг на умовах гіг-контрактів, більше не підлягають оподаткуванню.

Отримувач послуг, що постачаються нерезидентами, місце постачання яких розташоване на митній території України, нараховує податок за основною ставкою податку, тобто 20 відсотків, або за ставкою 7 відсотків.

Ставки податку 7 відсотків встановлюються від бази оподаткування по операціях з: постачання послуг із показу (проведення) театральних, оперних, балетних, музичних, концертних, хореографічних, лялькових, циркових, звукових, світлових та інших вистав, постановок, виступів професійних мистецьких колективів, артистичних груп, акторів та артистів (виконавців), кінематографічних прем'єр, культурно-мистецьких заходів; постачання послуг із показу оригіналів музичних творів, демонстрації

виставкових проектів, проведення екскурсій для груп та окремих відвідувачів у музеях, зоопарках та заповідниках, відвідування їх територій та об’єктів відвідувачами; постачання послуг із розповсюдження, демонстрування, публічного сповіщення і публічного показу фільмів, адаптованих відповідно до законодавства в україномовні версії для осіб з порушеннями зору та осіб з порушеннями слуху (абзаци четвертий – шостий пп. 193.1 «в» ПКУ) [14].

Таблиця 3 − Місце посачання послуг за видами послуг

Вид послуг	Норма ПКУ	Критерій визначення місця постачання	Місце постачання (якщо споживач – резидент)	Чи обкладається ПДВ
Консультаційні, інжинірингові, рекламні	п. 186.3	Місце реєстрації отримувача послуг	Україна	Так
Освітні, культурні, спортивні, розважальні	пп. 186.2.3	Місце фактичного надання послуг	Залежить від локації проведення	Якщо в Україні – так
Послуги з нерухомим майном	пп. 186.2.2	Місце розташування нерухомості	Україна, якщо об'єкт розташований в Україні	Так
Послуги з рухомим майном	пп. 186.2.1	Місце фактичного виконання послуг	Залежить від місця виконання	Якщо в Україні – так
Хмарні, телекомунікаційні, ІТ-послуги	п. 186.3	Місце реєстрації отримувача послуг	Україна	Так
Електронні послуги для фізичних осіб	п. 186.3[1]	Фактичне місцезнаходження (місце проживання / реєстрації отримувача	Україна	Так
Інші послуги (не зазначені в 186.2–186.3)	п. 186.4 (загальне)	Місце реєстрації постачальника	За межами України	Ні

Джерело: розроблено автором на основі джерела [14].

При цьому отримувач послуг – платник податку у порядку, складає податкову накладну із зазначенням суми нарахованого ним податку, яка є підставою для віднесення сум податку до податкового кредиту у встановленому порядку. Така податкова накладна підлягає обов’язковій реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних (пп. 208.2 ПКУ) [14]. Якщо отримувача послуг зареєстровано як платника податку, сума нарахованого податку включається до складу

податкових зобов'язань декларації за відповідний звітний період (пп. 208.3 ПКУ).

Неплатники ПДВ не зобов'язані виписувати податкову накладну та реєструвати її в єдиному реєстрі податкових накладних. Відповідно вони, звісно, не мають права на податковий кредит, але мають обов'язок відзвітувати з нарахування і сплати ПДВ за свого контрагента нерезидента. Є для цього спеціальна звітність – розрахунок податкових зобов'язань нарахованих отримувачем послуг неплатником ПДВ. Подають його окремо, без декларації з ПДВ, протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного місяця в якому були придбані послуги у нерезидента. Нарахована у розрахунку сума ПДВ підлягає сплаті до бюджету протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем 20 денного строку (п. 203.1, 203.2 ст. 203 ПКУ. [14]

При виплаті доходу юрособі-нерезиденту виникає обов'язок утримати податок на доходи нерезидента. Загальноекономічна назва цього податку - податок на репатріацію. Цей податок не виділений ні серед загальнодержавних, ні серед місцевих податків і зборів, перелік яких є у ПКУ.

Він розглядається як частина податку на прибуток. Але повинні його утримати і сплатити до бюджету як платники податку на прибуток, так і неплатники, тобто усі хто виплачує доходи нерезиденту, крім звичайних фізичних осіб.

Формально платником податку на репатріацію вважається нерезидент, що є юрособою. Проте він сплачує податок не сам. За нього це робить резидент України, який виплачує нерезиденту дохід. Однак сплачує він цей податок за рахунок доходу нерезидента, зменшуючи суму виплати на розмір податку, який він перераховує в бюджет одночасно з виплатою доходу (крім операції зі страхування/перестрахування, за якими податок з доходів нерезидентів сплачується за рахунок самої особи, яка проводить виплату доходу, пп. 141.4.5 ПКУ). [15]

В пп. 141.4.1 ПКУ вказано які доходи, отримані нерезидентом із джерелом їх походження з України оподатковуються. Тобто не всі доходи отримані нерезидентом на території України підлягають оподаткуванню, а тільки ті, які зазначені в п 141.4.1. ПКУ, а саме: проценти, дисконтні доходи; дивіденди, які сплачуються резидентом; роялті; фрахт та доходи від інжинірингу; лізингова/орендна плата,, а також інші доходи, виключний перелік яких зазначений в цьому пункті. Тому потрібно визначити, насамперед, які саме здійснюються виплати нерезиденту. І тут може бути два варіанти в залежності від

того, чи такі доходи є в переліку доходів, зазначених в п.141.4.1 чи немає. Якщо таких доходів немає, то не оподатковуються, в цьому випадку доходи оподаткує нерезидент сам в своїй країні. Якщо ж виплачуються доходи, які зазначені в переліку, то тут може бути знову два варіанти. Перший варіант: виплачуються доходи нерезиденту за мінусом податку (15%) і перераховується утриманий податок з нерезидента до бюджету. Другий варіант: виплачується повна сума доходу нерезиденту і нерезидент сам оподатковує такі доходи в своїй країні. Як правильно визначити на кому лежить обов'язок оподатковувати такі доходи, чи потрібно оподатковувати зображено на схемі (рис. 3).

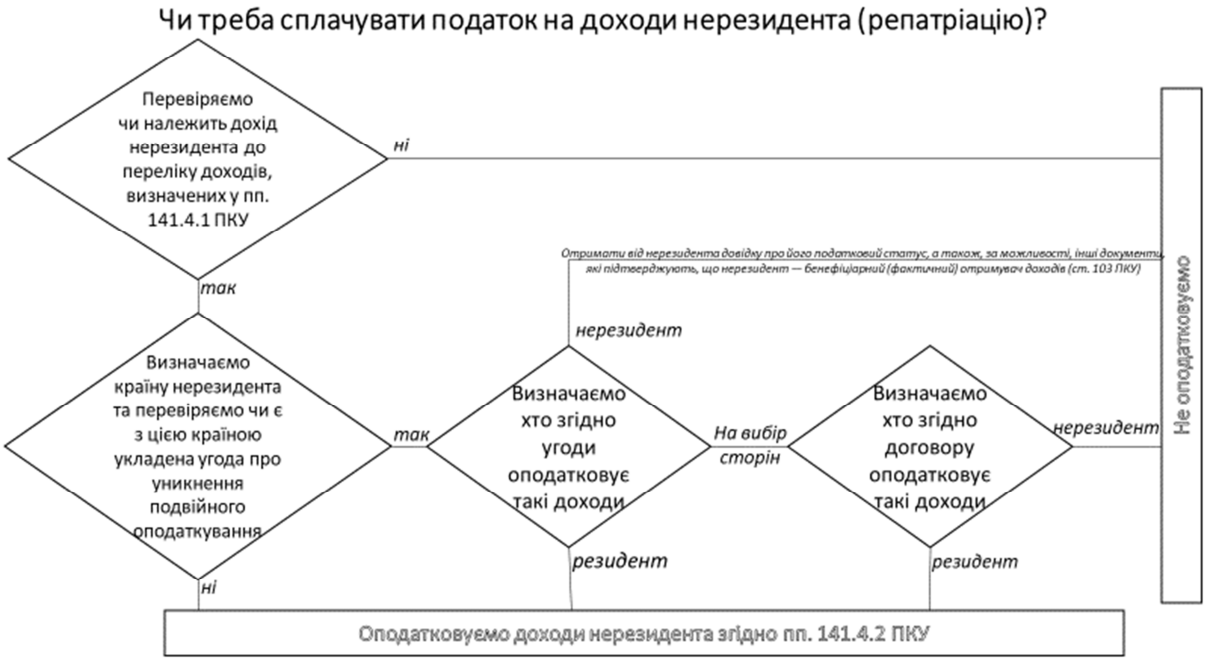

Рисунок 3 − Схема оподаткування доходу нерезидента

Джерело: розроблено автором.

За міжнародними угодами ставка податку може бути зменшена або взагалі прибрана (обов'язок сплати податку покладено на нерезидента). В обох випадках нерезидент має надати довідку про свій резидентський статус щодо тої країни, з якою укладена така міжнародна угода (видають, як правило, податкові органи). При цьому довідка має бути обов'язково паперова.

Можлива ситуація, коли підприємство розраховує отримати від нерезидента довідку про його резидентський статус і скористатися звільненням від оподаткування за міжнародним договором. При цьому ймовірність отримання довідки є високою. Зобов'язання як такого перед бюджетом не виникає, так як резидент у зв'язку з такою ситуацією затримує виплату доходу нерезиденту. Можна говорити

про непередбачене зобов'язання (п. 4 НП(С)БО 11 «Зобов'язання» [16]). У проміжок часу від нарахування зобов'язання перед нерезидентом щодо його доходу до дати виплати такі зобов'язання можна обліковувати поза балансом на субрахунку 042 «Непередбачені зобов'язання». У разі відсутності довідки від нерезидента на дату перерахування доходу нерезидентові слід відобразити зобов'язання перед бюджетом.

Основна ставка податку - 15%. Однак ще є ставки 0%, 4%, 5%, 6%, 12%, та 18%.

Податок слід сплатити в день виплати доходу нерезиденту. Враховуючи такий момент, що день утримання та день сплати можуть відрізнятися, то можуть виникнути курсові різниці між цими датами, які відображаються за НП(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» [17] за субрахунками:

− 945 «Втрати від операційної курсової різниці» – зменшення вартості іноземної валюти в гривневій оцінці;

− 714 «Доходи від операційної курсової різниці» – збільшення вартості іноземної валюти в гривневій оцінці.

До платника, який виплатив доходи без утримання та внесення до бюджету податку на доходи нерезидента вчасно і в повному обсязі, застосовують штраф (ст. 1251 ПКУ), пеня (пп. 129.1.4 ПКУ) і при цьому податок доведеться сплачувати у підвищеному розмірі (пп. 141.4.2 ПКУ) [14].

Разом з тим, тимчасово, на період дії воєнного стану на території України, платник податку звільняється від нарахування та сплати штрафів у разі самостійного виправлення ним з дотриманням порядку, вимог та обмежень, визначених статтею 50 ПКУ, помилок, що призвели до заниження податкового зобов'язання. Отже, добровільне уточнення сплачених сум податку на прибуток з доходів нерезидентів дозволить бізнесу зменшити тягар сплати штрафів та пені.

Бухгалтерський облік при імпорті послуг суттєво не відрізняється від обліку аналогічних послуг між резидентами. Порядок відображення валютних операцій, пов'язаних з імпортуванням послуг від нерезидента в цілому аналогічний порядку обліку операцій з імпортом товарів.

У разі імпорту послуг їх оплачують в іноземній валюті. Таким чином, і в договорі, і в первинних документах (актах) вартість послуг виражають в іноземній валюті. В зв'язку з тим, що бухгалтерський облік в Україні ведуть у гривнях, фінзвітність складають у гривнях,

операції в іноземній валюті потрібно перераховувати в гривні за нормами НП(С)БО 21.

Якщо послуги спершу отримують, а потім оплачують, то отримання послуг відображають на підставі акта приймання-передачі чи іншого подібного документа: Д-т 23, 91, 92, 93, 94 К-т 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками» – вартість послуг у гривнях за валютним курсом на початок дня дати складання акта (п. 5 НП(С)БО 21) [17].

Відповідно до п. 4 НП(С)БО 21 монетарні статті – статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів. Немонетарні статті – статті інші, ніж монетарні статті балансу.

Заборгованість за кредитом субрахунку 632 є монетарною, оскільки погашатиметься коштами. Тому за цією заборгованістю на кожну дату балансу і на дату здійснення господарської операції (оплати) визначають курсову різницю, яку відображають у складі інших операційних доходів (субрахунок 714 «Дохід від операційної курсової різниці») чи витрат (субрахунок 945 «Втрати від операційної курсової різниці») [п. 7, 8 НП(С)БО 21]. [17]

Приклад 1. Підприємство – резидент України, платник ПДВ, отримало від нерезидента інжинірингові послуги на суму 1000 євро для використання під час будівництва. На дату акта курс НБУ – 42,1715 грн за 1 євро. На дату балансу після отримання послуги курс НБУ – 43,6855 грн за 1 євро. Курс НБУ на дату оплати – 43,1200 грн за 1 євро.

Якщо здійснюється попередня оплата за послуги, а потім їх отримання, то заборгованість за здійсненою попередньою оплатою (авансом) відображають за валютним курсом на початок дня дати сплати авансу (п. 6 НП(С)БО 21) [17].

Така заборгованість є немонетарною, бо закриватиметься отриманими послугами, а не коштами. Тож курсові різниці на цю заборгованість не нараховують. Отримані послуги визначатимуть за курсом на дату отримання авансу, фактично в сумі заборгованості.

Приклад 2. Дані прикладу 1, але підприємство спершу сплачує за послуги: нерезидентові 850 євро, і 150 євро, у гривневому еквіваленті, перераховує до бюджету як податок на репатріацію. На дату попередньої оплати і перерахування податку на репатріацію курс НБУ – 41,3564 грн за 1 євро. Згодом підприємство отримало послуги за актом. На дату отримання (дату акта) курс НБУ – 42,1715 грн за 1 євро.

Таблиця 4 − Бухгалтерський облік імпорту послуг на умовах наступної оплати

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
		Д-т	К-т	
1.	Отримано послуги за актом (1000 х 42,1715)	151	632	1000 € 42171,50
2.	На дату отримання послуги нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	644	641	8434,30
3.	Сплатили ПДВ	641	311	8434,30
4.	На підставі податкової накладної, зареєстрованої в ЄРПН, відображено податковий кредит з ПДВ	641	644	8434,30
5.	Відображено курсові різниці на дату балансу 1000 х (43,6855 -42,1715) = 1514,00 грн.	945	632	1514,00
6.	Утримано податок на репатріацію на дату оплати нерезиденту – ставка 15% (1000$× 0,15× 43,1200)	632	641р	150 € 6468,00
7.	Перераховано податок на репатріацію до бюджету	641р	311	6468,00
8.	Перераховано оплату нерезиденту ((1000-150) х 43,1200)	632	312	850 € 36652,00
9.	Відображено курсову різницю на субрахунку 632 43,6855-43,1200)*1000 = 565,50 грн	632	714	565,50

Джерело: розроблено автором [10].

Приклад 3. Все те саме, що й у прикладі 1, але підприємство очікує довідку від нерезидента, так як між країнами є угода про усунення подвійного оподаткування (0% за міжнародною угодою).

Таблиця 5 − Бухгалтерський облік імпорту послуг на умовах попередньої оплати

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
		Д-т	К-т	
1.	Перераховано передоплату нерезидентові за мінусом податку на репатріацію(ставка -15%) (850 х 41,3564)	371	312	850 € 35152,94
2.	В день виплати доходу нерезиденту перераховано податок на репатріацію до бюджету – ставка 15% (150 х 41,3564)	641р	311	6203,46
3.	Відображено нарахування податку на репатріацію	371	641р	6203,46
4.	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	644	641	8271,28
5.	Сплатили ПДВ	641	311	8271,28
6.	На підставі податкової накладної, зареєстрованої в ЄРПН, відображено податковий кредит з ПДВ	641	644	8271,28
7.	Отримано послуги за актом (35152,94+6203,46)	151	632	1000 € 41356,40
8.	Зараховано заборгованість за передоплатою із зобов'язанням за отриманими послугами	632	371	1000 € 41356,40

Джерело: розроблено автором [10].

У разі здійснення авансових платежів в іноземній валюті постачальникові частинами й одержання частинами від постачальника немонетарних активів (робіт, послуг) вартість одержаних активів (робіт, послуг) визнають за сумою авансових платежів із застосуванням валютних курсів виходячи з послідовності здійснення авансових платежів (п. 6 НП(С)БО 21).

Доцільно розглянути особливості обліку та оподаткування послуг, отриманих від нерезидентів– фізичних осіб, оскільки в сучасних умовах міжнародної співпраці все частіше виникають ситуації, коли постачальником послуг для українських компаній виступає фізична особа – нерезидент, а не юридична особа. Це можуть бути фахівці з ІТ, дизайнери, перекладачі, наукові консультанти, іноземні фрілансери тощо. Такі операції, хоча і менш поширені, мають специфічний порядок обліку, оподаткування та документального оформлення, що потребує окремого розгляду.

Таблиця 6 − Бухгалтерський облік імпорту послуг на умовах наступної оплати при наявності угоди про усунення подвійного оподаткування

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
		Д-т	К-т	
1.	Отримано послуги за актом (1000 х 42,1715)	151	632	1000 € 42171,50
2.	На дату отримання послуги нараховано податкове зобов’язання з ПДВ	644	641	8434,30
3.	Сплатили ПДВ	641	311	8434,30
4.	На підставі податкової накладної, зареєстрованої в ЄРПН, відображено податковий кредит з ПДВ	641	644	8434,30
5	Відображено курсові різниці на дату балансу 1000 х (43,6855 -42,1715) = 1514,00 грн.	945	632	1514,00
6	Відобразили поза балансом можливе зобов’язанні зі сплати податку на репатріацію для випадку, якщо нерезидент не надасть довідку (*1000$× 0,15× 43,1200*)	042		150 € 6468,00
7.	Перераховано оплату нерезиденту (1000 х 43,1200)	632	312	1000 € 43120,00
8	Знято з позабалансового рахунку можливе зобов’язання (опер. 6)		042	150 € 6468,00
9.	Відображено курсову різницю на субрахунку 632 (43,6855-43,1200)*1000 = 565,50 грн	632	714	565,50

Джерело: розроблено автором [10].

На етапі укладання договору з фізичною особою – нерезидентом важливо з’ясувати її статус:

- чи є вона звичайною фізичною особою (непідприємцем);
- чи має вона статус самозайнятої особи / підприємця у своїй країні.

Це вплине на оподаткування та обов'язки української сторони як податкового агента. В більшості випадків для податкових цілей в Україні фізособа-нерезидент визнається просто фізособою, а отже, резидент України, який виплачує їй дохід, зобов'язаний утримати податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) і військовий збір.

На відміну від операцій з юридичними особами – нерезидентами, де діє податок на репатріацію, у випадку з фізособами застосовуються норми розділу IV Податкового кодексу України. Згідно з п. 170.10 ПКУ, особа, яка здійснює виплату доходу фізичній особі – нерезиденту, зобов'язана:

- утримати 18% ПДФО;
- утримати 5% військового збору (Відповідно до п.п. 1.1 п. 161 підрозд. 10 розд. XX і п.п. 162.1.2 ПКУ фізособи-нерезиденти, які одержують доходи із джерелом походження з України, є платниками ВЗ. При цьому норми міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування застосувати до ВЗ не вийде, оскільки податківці проти цього. Утримують ВЗ із сум, що включаються до оподатковуваного доходу для цілей ПДФО. Валютний дохід при цьому необхідно перерахувати на гривні за валютним курсом НБУ, що діє на момент його нарахування (виплати). Відповідальним за нарахування ВЗ і сплату його до бюджету є наш суб'єкт господарювання - резедент, що виплачує дохід.);
- перерахувати ці суми до бюджету не пізніше банківського дня, що настає за днем виплати (п. 168.1.4 ПКУ);
- подати звіт за формою №1ДФ, зазначивши дані контрагента (якщо доступні).

Якщо ж фізособа-нерезидент доведе, що є податковим резидентом іншої держави, з якою укладено міжнародний договір про уникнення подвійного оподаткування, ставки ПДФО можуть бути зменшені до 0% або 5%, але тільки за наявності паперової довідки про резидентський статус, легалізованої або апостильованої відповідно до вимог міжнародного права.

Незалежно від того, ким є постачальник – фізичною особою чи юридичною особою – ПДВ в Україні застосовується до операцій з імпорту послуг, якщо місцем їх постачання є територія України.

У такому випадку:

- отримувач послуг (юрособа або ФОП – резидент України) несе обов'язок самостійно нарахувати ПДВ;

- складає податкову накладну за такою операцією, якщо це юрособа;
- реєструє її в ЄРПН (якщо він зареєстрований платник ПДВ);
- має право на податковий кредит, якщо дотримані інші умови.

Якщо отримувач не зареєстрований платником ПДВ – ПДВ сплачується без формування податкового кредиту, і подається спеціальний розрахунок згідно з п. 208 ПКУ.

Операції з імпорту послуг від фізичних осіб – нерезидентів потребують не менш особливої уваги до підтверджуючих документів, адже відсутність належного обґрунтування може спричинити:

- неприйняття витрат у податковому обліку;
- штрафні санкції від ДПС та/або порушення правил валютного нагляду.

Необхідні документи:

- договір (контракт) у письмовій або електронній формі;
- акт приймання-передачі послуг із підписом фізособи-нерезидента (бажано – з англомовним варіантом);
- копія паспорта або іншого документа, що ідентифікує особу (за наявності);
- платіжне доручення / SWIFT / банківська виписка як доказ оплати.

Операції з імпорту послуг від фізичних осіб – нерезидентів також підлягають валютному контролю згідно з Постановою НБУ №7:

- граничний строк розрахунків – 180 календарних днів (з моменту підписання акта або інвойсу);
- якщо вартість послуг менше 400 000 грн, валютний нагляд не здійснюється (за винятком дроблення платежів);
- завершення валютного нагляду можливе після подання акту, інвойсу або іншого документа, що підтверджує факт надання послуг.

Операції отримання послуг від фізичних осіб – нерезидентів обліковуються аналогічно до звичайного імпорту послуг:

- Дт 92 (або 23, 91, 94) Кт 685 – у сумі вартості послуг (у гривневому еквіваленті);
- Дт 685 Кт 641 – утримання ПДФО
- Дт 685 Кт 642 – утримання військового збору
- Дт 641 Кт 311 –сплата ПДФО до бюджету;
- Дт 642 Кт 311 –сплата військового збору до бюджету;
- при сплаті в іноземній валюті є обов’язковим визначення курсових різниць, адже заборгованість перед фізособою-нерезидентом є монетарною статтею балансу (згідно з НП(С)БО 21).

Облік валютних коштів на рахунках в банку здійснюється на субрахунку 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті», 314 «Інші рахунки в банку в іноземній валюті» (депозитні та інші рахунки в банку), 316 «Спеціальні рахунки в іноземній валюті» (розподільчі (транзитні) - призначений для обліку коштів в іноземній валюті, що підлягають розподілу або додатковому попередньому контролю).

У процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема в частині імпорту послуг, українські підприємства неминуче стикаються з необхідністю здійснення операцій з іноземною валютою — як у формі її придбання, так і продажу. Валютне забезпечення таких операцій потребує дотримання комплексу вимог валютного законодавства, бухгалтерських стандартів і правил податкового обліку.

Купівля та продаж іноземної валюти в Україні можуть здійснюватися лише через уповноважені банки та фінансові установи, які мають відповідну ліцензію Національного банку України (НБУ). Такі операції проводяться виключно на міжбанківському валютному ринку (МВР) або за результатами аукціонів НБУ, що відбуваються за участі уповноважених банків на підставі доручення клієнтів.

Обхід офіційних каналів купівлі-продажу валюти заборонений законодавством. Для здійснення купівлі-продажу іноземної валюти підприємство повинне укласти договір із уповноваженим банком; надати комплект підтвердних документів (контракт з нерезидентом, акт приймання послуг, довідку платника податків тощо); подати заяву на купівлю іноземної валюти та перерахувати на рахунок банку еквівалентну суму в національній валюті з урахуванням аукціонного курсу та банківської комісії..

Підставою для купівлі іноземної валюти на Міжбанківському валютному ринку при розрахунках по отримані послуги є:

– договір із нерезидентом чи інший документ, що має силу договору;

– акт приймання виконаних робіт чи наданих послуг, або інший документ, що це засвідчує;

– довідка ДПС, що свідчить про реєстрацію резидента, як платника податків, з інформацією про основні поточні рахунки в національній та іноземній валютах.

На величину суми, необхідної для придбання іноземної валюти, впливають два чинники: обмінний курс гривні до відповідної іноземної валюти та комісійна винагорода банку. Для придбання іноземної валюти на МВР підприємство подає заяву в уповноважений банк та копію контракту. Після передачі заяви перераховує еквівалент

в національній валюті в банк за аукціонним курсом попередніх торгів з комісійною винагородою уповноваженому банку та біржі.

Після здійснення купівлі банком на документах ставиться банківська відмітка із зазначенням суми придбаної валюти. Копії цих документів із зазначеною відміткою завіряються печаткою і підписом керівника підприємства або нотаріусом і зберігаються в банку.

Кошти, призначені для купівлі іноземної валюти, можуть бути переказані лише з поточного рахунку в національній валюті, визначеного як основний. Придбана іноземна валюта надходить на поточний валютний рахунок та може бути використана чи переказана за межі України з нього або з кредитного рахунку.

Придбану валюту зараховують на баланс (Дт 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті») за курсом НБУ на дату її оприбутковування (п. 5 НП(С)БО 21). Одночасно у складі доходів/витрат необхідно показати різницю між комерційним курсом валюти на валютному ринку (тобто курсом купівлі валюти) й офіційним курсом НБУ на дату її оприбуткування. При цьому якщо:

— «ринковий» курс валюти вищий за курс НБУ (поширеніший випадок) − визнаємо інші операційні витрати (Дт 942 «Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти»);

— «ринковий» курс нижчий за курс НБУ (явище вкрай рідкісне, але раптом) − показуємо інші операційні доходи (Кт 711 «Доходи від купівлі-продажу іноземної валюти»).

Крім того, на дату балансу, а також на дату операції з валютою вам належить визначати «звичайні» курсові різниці за правилами п. 8 НП(С)БО 21. При цьому додатна курсова різниця (при зростанні курсу валют) збільшує доходи підприємства (Кт 714 «Дохід від операційної курсової різниці»), а від'ємна − витрати (Дт 945 «Втрати від операційної курсової різниці»). Ну й нарешті, сума комісійної винагороди банку за купівлю валюти не що інше, як адміністративні витрати підприємства (п. 18 НП(С)БО 16), тому її списуємо в Дт 92 «Адміністративні витрати».

Експортна виручка підприємства зараховується на розподільчий (транзитний) валютний рахунок, з якого вона може бути частково зарахована на поточний валютний рахунок, а частково - на продаж. Обов'язковий продаж валютної виручки до 28.02.2019 року складав 50%, потім 30%, а з 20.06.2019 скасовано обов'язковий продаж.

При продажу валюти на дату продажу валюти НБУ, напевно, встановить уже інший курс валют, ніж на дату її оприбуткування, то на цьому етапі потрібно перерахувати балансову вартість валюти і

визначити курсову різницю. Додатна курсова різниця потрапляє до складу доходів (Кт 714), а від'ємна − до складу витрат (Дт 945).

Таблиця 7 − Відображення в бухгалтерському обліку купівлі іноземної валюти

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1.	Перераховано кошти (гривні) на купівлю іноземної валюти, в т.ч. комісійну винагороду банку	333	311
2.	Нараховано суму винагороди банку	92	685
3.	Списано комісійну винагороду банку	685	333
4.	Зараховано на валютний рахунок придбану іноземну валюту (по курсу НБУ на дату зарахування)	312	333
5.	Відображено різницю між фактичним курсом купівлі та курсом НБУ - Якщо комерційний курс більше курсу НБУ (від'ємна різниця між ціною купівлі-продажу іноземної валюти та її балансовою вартістю);	942 333	333 711
	Якщо на наступну дату складання фінансової звітності курси НБУ змінився, то відображаємо курсові різниц залежно від напряму зміни курсу: -зріс -знизився	 312 945	 714 312
6.	Віднесено на фінансові результати:		
	-витрати підприємства -доходи підприємства	79 79 711	92 942 79

Крім того, при продажу валюти підприємство відображає доходи/витрати від купівлі-продажу іноземної валюти. Виникають вони через відмінність між курсом НБУ на дату продажу (за яким ви обліковується валюта на балансі) і комерційним курсом валютного ринку (за яким банк продає валюту). При цьому якщо: «ринковий» курс вищий за курс НБУ (найчастіше саме так і буває) − виникає дохід від продажу валюти, який відображають за Кт 711; «ринковий» курс нижчий за курс НБУ − показують витрати від продажу валюти (Дт 942).

На рахунках 312, 314, 316 ведеться облік в розрізі кожної іноземної валюти.

Облік іноземної валюти в облікових регістрах аналогічний до обліку грошових коштів у національній валюті з тією лише відмінністю, що записи в них проводяться одночасно у двох валютах:

відповідній іноземній і національній валюті, а при зміні курсу гривні до іноземної валюти - відповідно до виписок банку.

Таблиця 8 − Відображення в бухгалтерському обліку продажу іноземної валюти

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1.	Перераховано валюту для добровільного продажу	334	312
2.	Визначено курсову різницю по валютному рахунку (якщо курс змінювався) -доходи -втрати	 312 945	 714 312
3а.	Варіант А − відображено кошти, зараховані на поточний рахунок від продажу валюти (курс МВБ − 10,40 грн/євро), та визнано втрати від від'ємної різниці між ціною продажу іноземної валюти і її балансовою вартістю	311 942	334 334
3б.	Варіант Б − відображено кошти, зараховані на поточний рахунок від продажу валюти (курс МВБ − 10,75 грн/євро), та визнано дохід від додатної різниці між ціною продажу іноземної валюти і її балансовою вартістю	311 334	334 711
4.	Списано перераховану на продаж валюту	942	334
5.	Зараховано на поточний рахунок гривневий еквівалент	311	711
6.	Нараховано і сплачено комісійну винагороду банку	92 685	685 311
7.	Віднесено на фінансові результати: - виручку від реалізації валюти; - собівартість реалізованої валюти; - дохід від курсових різниць; - втрати від курсових різниць; - адміністративні витрати.	 711 79 714 79 79	 79 942 79 945 92

Отже, в ході проведеного дослідження використані загальнонаукові методи пізнання: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення) для проведення аналізу структури імпорту послуг; аналіз нормативної бази та професійної літератури визначає особливості обліку та оподаткування імпорту послуг; синтез інформації дозволив провести систематизацію матеріалу; групування дозволило презентувати досліджений матеріал в послідовному та систематизованому вигляді.

Результати дослідження засвідчують, що імпорт послуг є важливим чинником забезпечення функціонування сучасної економіки України, особливо в умовах її поступової інтеграції у глобальні ринки та трансформації структури господарства на користь сервісно-орієнтованих галузей. Ураховуючи технологічну залежність

вітчизняного бізнесу від іноземних постачальників знань та інновацій, а також посилення ролі ІТ-сектору, фінансових та інших професійних послуг, ефективне регулювання імпорту послуг стає критично важливим завданням державної економічної політики.

Проведений аналіз динаміки зовнішньоторговельного балансу України свідчить про зростання залежності економіки від імпортованих послуг та про поглиблення від'ємного сальдо внаслідок складних геополітичних і внутрішніх викликів. Зростання імпорту фінансових, державних та інтелектуальних послуг потребує ретельного контролю та обґрунтованого податкового супроводу. У цьому контексті особливого значення набувають проблеми обліку, документального оформлення та оподаткування таких операцій.

Підсумовуючи вищесказане, при імпорті послуг не є обов'язковим укладання контракту. Виставлення інвойсу за надані послуги достатньо для підтвердження існування договірних відносин. Інвойс більше підходить для разових послуг, а у випадку ж систематичного надання нерезидентом послуг доцільно все ж таки укладати контракт.

Практична цінність дослідження полягає в систематизації бухгалтерських і податкових процедур, які можуть бути використані суб'єктами господарювання при роботі з нерезидентами, з метою забезпечення законності, ефективності та прозорості імпорту послуг. Зауважено, що при здійсненні таких операцій зареєстрованим платником ПДВ отримувач послуг може і не бути, але нарарувати і сплатити ПДВ зобов'язаний. Не всі послуги оподатковуються ПДВ, а тільки ті, місцем постачання яких є митна територія України. Для обліку оподаткування ПДВ дуже важливим є документування операцій. Слід пам'ятати і про податок на доходи нерезидента, який декларується та сплачується особою, яка здійснює виплати доходу нерезиденту, враховуючи вимоги ПКУ і міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування.

За період дії воєнного стану відбулися зміни в законодавстві: внесено зміни щодо строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями та валютного нагляду.

Також важливим є врахування періоду настання облікових подій, що пов'язані із отриманням послуг, сплатою коштів за них, особливості обліку курсових різниць, валютний нагляд тощо.

Важливо стежити за актуальними змінами в законодавстві та своєчасно їх впроваджувати в облікову практику підприємства. Належне документування імпортних операцій та правильне

визначення місця постачання послуг є запорукою податкової безпеки підприємств.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз трансформацій податкового законодавства в післявоєнний період, моделювання оптимальних механізмів податкового адміністрування імпортних операцій та вивчення практики імплементації плану дій BEPS у сфері оподаткування транскордонних послуг.

Список використаних джерел:

1. Приварникова І. Ю. Специфіка експортно-імпортних операцій у сфері послуг. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2024. вип.1(27). URL: https://management-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/491/259

2. Плекан М. В., Мартинюк В. П. Особливості обліку та оподаткування експортно-імпортних операцій в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 45. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1932/1860

3. Чік М. Ю., Бойко Р. В. Особливості оподаткування та банківського регулювання операцій у зовнішньоекономічній діяльності в умовах воєнного стану. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2024. №3. С.81-88. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2024/3/EV20243_081-088.pdf

4. Болдовська К. П., Ткаль Я. С., Гузь М. М. Особливості нарахування та обліку податку на додану вартість за експортними та імпортними операціями суб'єктів господарювання. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 46. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-5.

5. Експорт та імпорт України: Міністерство фінансів України. 2025 URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/

6. Центр економічної стратегії. Міжнародна торгівля в Україні: огляд ключових трендів. 2024. URL: https://ces.org.ua/international_trade_ukraine_key_trends/?gad_source=1&gbraid=0AAAAACM-mc1SqaAYO7AO8E4yJYdevRiwu&gclid=Cj0KCQjwzrzABhD8ARIsANlSWNPbU-i1JmfurGUJklhWoajlCE-Ovpnm1QTR635j1s6klD4_5Zs5zpEaAgWOEALw_wcB

7. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 р. № 959-XII. Дата оновлення: 26.12.2024. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. Ст. 377. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text (*дата звернення: 28.04.2025*)

8. Державна служба статистики України https://www.ukrstat.gov.ua/

9. Цуркан О. Надання юридичними особами послуг нерезидентам: умови, податки, звітність. *Платформа ЛІГА:ЗАКОН*, 06.07.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/212350_nadannya-yuridichnimi-osobami-poslug-nerezidentam-umovi-podatki-zvtnst

10. Костюк У. З., Хома С. В. Особливості відображення в обліку та оподаткування послуг, отриманих від нерезидента. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки",* 2025. №1. ULR: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2025/1/10664

11. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 р. №18. Дата оновлення: 21.12.2024. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text

12. Інструкція про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів: Постанова Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 7 Дата оновлення: 26.11.2022. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19#Text

13. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення: 03.09.2024. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. Ст. 365. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text (дата звернення: 28.04.2025).

14. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 01.04.2025. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n10662 (дата звернення: 28.04.2025)

15. Онищенко В. Податок на репатріацію: хто та коли його сплачує. *Головбух.* 2024. URL: https://buhplatforma.com.ua/article/7529-buhoblk-podatku-na-repatratsyu

16. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. Дата оновлення: 03.11.2020. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text (дата звернення: 28.04.2025).

17. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193. Дата оновлення: 05.11.2024.

Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00#Text (дата звернення: 28.04.2025).

REFERENCES

1. Pryvarnykova I. Iu. (2024). Cpetsyfika eksportno-importnykh operatsii u sferi posluh [Specifics of export-import operations in the service sector]. *Menedzhment ta pidpryiemnytstvo: trendy rozvytku.* no.1(27). URL: https://management-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/491/259 [in Ukrainian]

2. Plekan M. V., Martyniuk V. P. (2022). Osoblyvosti obliku ta opodatkuvannia eksportno-importnykh operatsii v umovakh viiny [Peculiarities of accounting and taxation of export-import operations in wartime conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo.* no. 45. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1932/1860 [in Ukrainian]

3. Chik M. Iu., Boiko R. V. (2024). Osoblyvosti opodatkuvannia ta bankivskoho rehuliuvannia operatsii u zovnishnoekonomichnii diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of taxation and banking regulation of transactions in foreign economic activity under martial law]. *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoi politekhniky.* no. 3. C.81-88. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2024/3/EV20243_081-088.pdf [in Ukrainian]

4. Boldovska K. P., Tkal Ya. S., Huz M. M. (2022). Osoblyvosti narakhuvannia ta obliku podatku na dodanu vartist za eksportnymy ta importnymy operatsiiamy subiektiv hospodariuvannia [Peculiarities of calculating and accounting for value added tax on export and import operations of business entities]. *Ekonomika ta suspilstvo.* no. 46. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-5 [in Ukrainian]

5. Ministry of Finance of Ukraine (2025), Eksport ta import Ukrainy [Export and import of Ukraine]. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/.

6. Tsentr ekonomichnoi stratehii (2024). Mizhnarodna torhivlia v Ukraini: ohliad kliuchovykh trendiv [International Trade in Ukraine: A Review of Key Trends]. URL: https://ces.org.ua/international_trade_ukraine_key_trends/?gad_source=1&gbraid=0AAAAACM-mc1SqaAYO7AO8E4yJYdevRiwu&gclid=Cj0KCQjwzrzABhD8ARIsANlSWNPbU-i1JmfurGUJklhWoajlCE-Ovpnm1QTR635j1s6klD4_5Zs5zpEaAgWOEALw_wcB

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine “Pro zovnishnoekonomichnu diialnist [About foreign economic activity]”, April 16, 1991. no. № 959-XII. Available at:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

9. Tsurkan O. (2022). Nadannia yurydychnymy osobamy posluh nerezydentam: umovy, podatky, zvitnist [Provision of services by legal entities to non-residents: conditions, taxes, reporting]. *Platforma LIGA:ZAKON*, July 06, 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/212350_nadannya-yuridichnimi-osobami-poslug-nerezidentam-umovi-podatki-zvtnst [in Ukrainian]

10. Kostyuk U. Z., Khoma S. V. (2025). Osoblyvosti vidobrazhennia v obliku ta opodatkuvannia posluh, otrymanykh vid nerezydenta [Features of accounting and taxation of services received from a non-resident]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Seriia: "Ekonomichni nauky".* no. 1. ULR: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2025/1/10664 [in Ukrainian]

11. Pro robotu bankivskoi systemy v period zaprovadzhennia voiennoho stanu [About the operation of the banking system during the introduction of martial law]: Postanova pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24.02.2022 r. no.18. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text

12. Instruktsiia pro poriadok valiutnoho nahliadu bankiv za dotrymanniam rezydentamy hranychnykh strokiv rozrakhunkiv za operatsiiamy z eksportu ta importu tovariv [Instructions on the procedure for currency supervision of banks on compliance by residents with settlement deadlines for operations on the export and import of goods]: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 02.01.2019 r. no. 7. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19#Text

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [About accounting and financial reporting in Ukraine]", July 16, 1999. no. 996-XIV. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Podatkovyj kodeks Ukrajiny [The Tax Code of Ukraine], december 2, 2010. no. 2755-VI. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n10662.

15. Onyshchenko V. (2024). Podatok na repatriatsiiu: khto ta koly yoho splachuie [Repatriation tax: who pays it and when]. *Holovbukh.* URL: https://buhplatforma.com.ua/article/7529-buhoblk-podatku-na-repatratsyu [in Ukrainian]

16. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 11 "Zoboviazannia [Obligation]". Kyiv, january 31, 2000. no.20. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/

show/z0085- 00#Text.

17. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 21 “Vplyv zmin valiutnykh kursiv [The impact of changes in exchange rates]”. Kyiv, August 10, 2000. no.193. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00#Text.

РОЗДІЛ ІІІ.

ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 338.24:004.738.5:330.3

Сімків Лілія Євгегнівна
доктор економічних наук, професор
професор кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: liliia.simkiv@nung.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8270-237X

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ДРАЙВЕР СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В умовах глобальних викликів, пов’язаних із військовою агресією Російської Федерації проти України, питання відновлення національної економіки на засадах сталого розвитку набуває першочергового значення. Саме інноваційні підходи до трансформації економічних процесів здатні забезпечити не лише відбудову зруйнованих об’єктів інфраструктури, але й створити підґрунтя для якісно нової моделі економічного зростання. Цифрова трансформація у цьому контексті виступає не просто як технологічний феномен сучасності, а як комплексний інструментарій реструктуризації економічних відносин, оптимізації виробничих процесів та забезпечення ефективного використання наявних ресурсів. Використання даного інструментарію тільки посилюється в умовах обмеженого фінансування та необхідності залучення значних інвестиційних коштів для відбудови країни. Актуальність дослідження підсилюється євроінтеграційними процесами, які передбачають гармонізацію цифрової інфраструктури України з європейськими стандартами та імплементацію принципів «Європейського зеленого курсу», що вимагає синергетичного поєднання цифрових трансформацій із принципами сталого розвитку задля досягнення економічної, соціальної та екологічної стійкості національної економіки у довгостроковій перспективі.

Наявність значних диспропорцій у рівні цифрового розвитку різних секторів економіки та регіонів країни, недостатня інтероперабельність цифрових систем, фрагментарність нормативно-правового регулювання у сфері цифрової економіки, а також обмеженість інструментарію моніторингу та оцінювання впливу процесів цифровізації на економічні, соціальні та екологічні аспекти розвитку країни створюють комплекс протиріч, що потребують науково обґрунтованого вирішення.

Проблематика цифрової трансформації як каталізатора економічного зростання та сталого розвитку привертає увагу широкого кола вітчизняних та закордонних науковців, що обумовлено стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та їх всеохоплюючим впливом на соціально-економічні процеси. Теоретико-методологічні аспекти цифрової економіки досліджено у працях таких науковців, як М. Пренскі [1], К. Шваб [2], Д. Тепскотт [3], Е. Бриньольфссона, Л. Хітта [4], які заклали фундаментальні основи розуміння цифрової трансформації як системного явища в контексті глобальних економічних процесів. Значну увагу міжнародних дослідників приділено потенціалу цифрових технологій у контексті досягнення Цілей сталого розвитку, що відображено у працях Д. Етціон, А. Арагон-Корреа [5], М. Кастельса [6] та ін.

Вагомий внесок у дослідження цифровізації економіки України зробили В. Ляшенко, О. Вишневський [7], І Дашко [8], О. Гриценко [9], які у своїх працях аналізують інституційні, регуляторні та інфраструктурні передумови розвитку цифрової економіки в національному контексті. Зокрема, В. Ляшенко, О. Вишневський у монографії «Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку» обґрунтовують потенціал цифрових технологій для подолання структурних обмежень української економіки, що особливо актуально в контексті відбудови.

Комплексний аналіз взаємозв’язку між цифровізацією та сталим розвитком представлено у дослідженнях Л. Федулової [10], В. Кудрявцев [11], які підкреслюють необхідність інтеграції екологічних, соціальних та економічних аспектів у стратегічні програми цифрової трансформації.

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок у сфері дослідження цифрової економіки та сталого розвитку, питання синергетичного поєднання цих концепцій у контексті післявоєнного відновлення України залишається недостатньо дослідженим. Це обумовлює необхідність подальших наукових розробок у даному напрямі.

Метою даного дослідження є обґрунтування концептуальних засад використання потенціалу цифрової трансформації як ключового драйвера сталого відновлення економіки України в умовах післявоєнної відбудови. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- концептуалізувати теоретико-методологічні підходи до розуміння взаємозв’язку між процесами цифрової трансформації та сталим розвитком у контексті відновлення національної економіки, визначивши ключові точки синергії цих концепцій;

- ідентифікувати основні виклики та можливості цифровізації економіки України в умовах відбудови з урахуванням принципів сталого розвитку;

- дослідити секторальні особливості впровадження цифрових технологій у контексті відновлення критичної інфраструктури, промислового потенціалу та соціальної сфери з метою забезпечення комплексного підходу до сталого розвитку;

- проаналізувати потенціал цифрових рішень для забезпечення прозорості, інклюзивності та ефективності процесів відбудови, зокрема через впровадження інструментів електронного урядування, цифрової демократії та відкритих даних;

- запропонувати стратегічні напрями інтеграції цифрових інструментів у процеси відновлення економіки України з урахуванням принципів сталого розвитку;

Вирішення окреслених завдань дозволить сформувати комплексне бачення ролі цифрової трансформації як драйвера сталого відновлення економіки України та запропонувати науково обґрунтовані підходи до інтеграції цифрових технологій у стратегію післявоєнної відбудови з урахуванням економічних, соціальних та екологічних аспектів сталого розвитку.

Концептуалізація взаємозв'язку між процесами цифрової трансформації та сталим розвитком у контексті відновлення національної економіки потребує інтегрованого теоретико-методологічного підходу, що ґрунтується на синтезі теорій інноваційного розвитку, інституціональної економіки, теорії сталого розвитку та концепції цифрової економіки, з урахуванням їх взаємодоповнюваності та взаємообумовленості в умовах системних трансформацій, спричинених необхідністю відбудови країни після військових дій. Дослідження ґенези наукових поглядів на феномен цифрової трансформації дозволяє прослідкувати еволюцію від технократичного розуміння цифровізації як суто технологічного явища [4] до становлення концепції «сталої цифровізації» (sustainable digitalization), яка передбачає інтеграцію принципів сталого розвитку у процеси впровадження цифрових технологій із метою досягнення не лише економічної ефективності, але й соціальної справедливості та екологічної стійкості [5]. Методологічний синтез концепцій цифрової трансформації та сталого розвитку в контексті післявоєнного відновлення України може бути реалізований через призму теорії соціо-технічних переходів (socio-technical transitions), яка розглядає трансформаційні процеси як результат взаємодії технологічних інновацій, інституційних змін, соціальних практик та ціннісних

орієнтацій, що уможливлює комплексне дослідження процесів відбудови з урахуванням мультидисциплінарного характеру проблематики [12, с.53].

Теоретичне осмислення ролі цифрової трансформації як драйвера сталого відновлення національної економіки потребує виокремлення ключових точок синергії цих концепцій, що проявляються у таких площинах: по-перше, демократизація доступу до інформації та економічних можливостей, яка забезпечується цифровими платформами та сприяє реалізації принципу інклюзивності сталого розвитку; по-друге, оптимізація використання ресурсів через впровадження технологій «розумних» мереж, предиктивної аналітики та цифрового моніторингу, що безпосередньо корелює з принципом ресурсоефективності сталого розвитку; по-третє, підвищення прозорості економічних процесів та забезпечення підзвітності через впровадження технологій розподіленого реєстру та електронного урядування, що сприяє реалізації принципу доброчесного управління; по-четверте, трансформація моделей виробництва та споживання через впровадження цифрових платформ шерингової економіки, що відповідає принципу відповідального споживання; по-п’яте, розвиток інноваційних форм зайнятості та підприємництва через цифрові платформи, що корелює з принципом економічної стійкості сталого розвитку.

Методологічна інтеграція концепцій цифрової трансформації та сталого розвитку в контексті відновлення економіки України може бути структурована у вигляді матриці взаємодії, яка відображає потенційний вплив різних аспектів цифровізації на досягнення цілей сталого розвитку, з урахуванням специфіки післявоєнного відновлення та необхідності формування стійких економічних, соціальних та екологічних систем.

Запропонована матриця (табл. 1) демонструє багатовимірний характер взаємозв’язку між компонентами цифрової трансформації та вимірами сталого розвитку, що дозволяє ідентифікувати ключові точки синергії цих концепцій у контексті відновлення економіки України. Важливо підкреслити, що імплементація цифрових рішень у процеси післявоєнної відбудови потребує системного підходу, який враховує взаємозалежність та взаємовплив різних компонентів цифрової трансформації на досягнення цілей сталого розвитку, а також інституційні, культурні та соціально-економічні особливості країни, що визначають потенціал та обмеження цифровізації як драйвера сталого відновлення.

Таблиця 1 − Матриця взаємодії компонентів цифрової трансформації та сталого розвитку в контексті відновлення економіки України

Компоненти цифрової трансформації	Економічний вимір сталого розвитку	Соціальний вимір сталого розвитку	Екологічний вимір сталого розвитку
1	2	3	4
Цифрова інфраструктура	Створення нових економічних можливостей через забезпечення доступу до цифрових ринків; формування мережевих ефектів для стимулювання економічного зростання; зниження трансакційних витрат через оптимізацію інформаційного обміну	Подолання цифрового розриву між різними соціальними групами та територіями; забезпечення доступу до освітніх, медичних та соціальних послуг через цифрові канали; створення інклюзивних комунікаційних платформ	Забезпечення моніторингу екологічних параметрів через сенсорні мережі; оптимізація енергоспоживання через впровадження «розумних» мереж; зниження вуглецевого сліду через віртуалізацію активностей
Цифрові платформи та екосистеми	Формування мультисторонніх ринків та платформеного підприємництва; розвиток шерингових моделей економіки для ефективного використання активів; створення нових форм кооперації та економічної взаємодії	Розвиток спільнот і соціального капіталу через платформи колективної дії; забезпечення соціальної включеності через цифрову участь; формування платформ взаємодопомоги та громадянського суспільства	Створення платформ для обліку та торгівлі вуглецевими квотами; розвиток циркулярних бізнес-моделей через цифрові marketplace; формування екосистем сталого споживання та виробництва
Аналітика великих даних та ШІ	Оптимізація економічних процесів через предиктивну аналітику; персоналізація товарів та послуг на основі аналізу даних; формування нових бізнес-моделей, заснованих на монетизації даних	Забезпечення персоналізованих соціальних сервісів; прогнозування та запобігання соціальним ризикам; оптимізація розподілу гуманітарної допомоги на основі аналітики потреб	Моделювання екологічних процесів та оцінка впливу відновлювальних робіт на довкілля; оптимізація використання природних ресурсів; прогнозування та запобігання екологічним ризикам

Компоненти цифрової трансформації	Економічний вимір сталого розвитку	Соціальний вимір сталого розвитку	Екологічний вимір сталого розвитку
1	2	3	4
Цифрові фінансові інструменти	Забезпечення доступу до фінансування для МСБ через краудфандинг та P2P-кредитування; оптимізація фінансових трансакцій; розвиток інноваційних моделей фінансування відбудови	Забезпечення фінансової інклюзії для вразливих груп населення; розвиток соціального підприємництва через альтернативні механізми фінансування; забезпечення прозорості розподілу соціальних виплат	Розвиток «зелених» фінансових інструментів для фінансування екологічних проектів; впровадження ESG-критеріїв у оцінку інвестиційних проектів; розвиток вуглецевих ринків
Цифрові моделі управління ланцюгами постачання	Оптимізація логістичних процесів та зниження операційних витрат; забезпечення стійкості ланцюгів постачання через диверсифікацію та цифровий моніторинг; розвиток локальних економічних екосистем	Забезпечення доступності товарів та послуг для різних соціальних груп; створення нових можливостей для локальних виробників через інтеграцію у глобальні ланцюги; розвиток соціально відповідальних ланцюгів постачання	Зниження екологічного впливу логістичних операцій через оптимізацію маршрутів; впровадження принципів циркулярної економіки у ланцюги постачання; забезпечення прозорості походження продукції
Технології розподіленого реєстру	Забезпечення правової визначеності та захисту прав власності через цифрові реєстри; зниження трансакційних витрат через смарт-контракти; розвиток токенізованих моделей фінансування відбудови	Забезпечення прозорого обліку та розподілу гуманітарної допомоги; розвиток систем цифрової ідентифікації для забезпечення доступу до послуг; формування механізмів захисту прав внутрішньо переміщених осіб	Формування прозорих систем моніторингу екологічних параметрів та забруднень; розвиток ринків торгівлі вуглецевими квотами на основі блокчейн; забезпечення прозорості походження сировини

Джерело: сформовано автором

Аналіз процесів цифрової трансформації економіки України в контексті післявоєнної відбудови дозволяє ідентифікувати комплекс викликів та можливостей, що виникають на перетині завдань

забезпечення цифровізації та імплементації принципів сталого розвитку. Ключовими викликами є:

- інфраструктурні виклики, які пов’язані з масштабними руйнуваннями фізичної та цифрової інфраструктури внаслідок військових дій. Це створює суттєві обмеження для розвитку цифрової економіки, зокрема через пошкодження телекомунікаційних мереж, центрів обробки даних та енергетичних систем. Згідно з оцінками Міністерства цифрової трансформації України, станом на початок 2024 року близько 30% телекомунікаційної інфраструктури країни зазнало пошкоджень різного ступеня, що обмежує можливості доступу до цифрових сервісів для значної частини населення та бізнесу. Прямі втрати телеком-операторів оцінюються у 1,2 млрд. дол. [13]. Відновлення цифрової інфраструктури потребує значних інвестицій та повинно відбуватися з урахуванням принципів стійкості, енергоефективності та адаптивності до кліматичних змін, що ускладнює процес відбудови та підвищує його вартість;

- інституційні виклики створюють бар’єри для ефективного впровадження цифрових рішень у процеси відбудови через недосконаліть нормативно-правової бази у сфері цифрової економіки, фрагментарність регуляторних механізмів та недостатню координацію між різними суб’єктами процесу цифровізації. Відсутність єдиних стандартів та протоколів обміну даними, недостатня інтероперабельність інформаційних систем, а також неврегульованість питань кібербезпеки та захисту персональних даних ускладнюють формування цілісної екосистеми цифрової економіки [14]. Інтеграція принципів сталого розвитку у нормативно-правову базу цифровізації потребує комплексного перегляду існуючих регуляторних механізмів з урахуванням міжнародних стандартів та практик, що вимагає значних інституційних трансформацій;

- соціально-економічні виклики пов’язані з цифровою нерівністю між різними соціальними групами, регіонами та секторами економіки. Така ситуація створює ризики посилення існуючих соціально-економічних диспропорцій у процесі відбудови. Згідно з дослідженнями Державної служби статистики України, станом на 2023 рік рівень доступу до широкосмугового інтернету у сільській місцевості складав лише 65% від відповідного показника у містах, а рівень цифрових навичок серед населення старшого віку – менше 30% від рівня молоді [15]. Трансформація ринку праці під впливом цифровізації, автоматизація рутинних операцій та виникнення нових форм зайнятості створюють ризики структурного безробіття та

соціальної ексклюзії для працівників з низьким рівнем цифрових компетенцій, що суперечить принципам інклюзивності сталого розвитку;

- ресурсні виклики - розвиток цифрової інфраструктури та технологій потребує значних ресурсів, зокрема рідкісних металів та енергії, що створює додаткове навантаження на довкілля та природні ресурси. Згідно з дослідженнями Міжнародного енергетичного агентства, центри обробки даних споживають близько 1% світового виробництва електроенергії, а цей показник може подвоїтися до 2030 року [16]. Виробництво електронного обладнання пов'язане зі значними екологічними ризиками, включаючи видобуток рідкісних металів, утворення електронних відходів та викиди парникових газів, що потребує впровадження принципів циркулярної економіки та ресурсоефективності у процеси цифровізації;

- виклики безпеки - підвищення рівня цифровізації економіки створює розширює можливості для кібератак, що особливо критично в умовах військового конфлікту та гібридних загроз. Згідно з даними Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, кількість кібератак на критичну інфраструктуру країни збільшилася у 4 рази з початку повномасштабної війни. Зокрема, тільки протягом 2024 року було зафіксовано збільшення кіберінцидентів на 69,8% в порівнянні з 2023 роком [17]. Така ситуація підкреслює необхідність інтеграції механізмів кіберзахисту у процеси цифровізації економіки.

Необхідність відбудови значної частини інфраструктури створює унікальні можливості для технологічного «стрибка» (leapfrogging) через впровадження найсучасніших цифрових рішень, минаючи проміжні етапи технологічного розвитку. Це дозволяє формувати інфраструктуру «з нуля» на основі принципів стійкості, енергоефективності та смарт-спеціалізації, інтегруючи технології Інтернету речей, розподілених енергетичних систем та смарт-мереж у процеси відбудови міст та регіонів.

Цифровізація створює можливості і для диверсифікації економіки, розвитку наукомістких галузей та інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості з вищим рівнем доданої вартості. Згідно з дослідженнями Світового банку, збільшення проникнення широкосмугового інтернету на 10% асоціюється зі зростанням ВВП на 1,38% у країнах, що розвиваються [18]. Розвиток ІТ-сектору України, який продемонстрував стійкість навіть в умовах військових дій, може стати драйвером економічного зростання та інноваційного

розвитку, сприяючи формуванню більш диверсифікованої та стійкої економічної структури.

Впровадження цифрових технологій у процеси відбудови сприяє також підвищенню прозорості, підзвітності та ефективності використання ресурсів через створення цифрових реєстрів, систем електронних закупівель та інструментів моніторингу. Досвід функціонування системи ProZorro у сфері публічних закупівель демонструє потенціал цифрових платформ для забезпечення прозорості та конкурентності, що особливо важливо в контексті використання значних фінансових ресурсів для відбудови.

Цифрові платформи створюють можливості для розвитку інклюзивних бізнес-моделей, які забезпечують доступ до ринків та економічних можливостей для малого та середнього бізнесу, мікропідприємців та соціально вразливих груп населення. Згідно з дослідженнями Європейської Комісії, малі та середні підприємства, які активно використовують цифрові технології, зростають у 2-3 рази швидше та створюють до 60% нових робочих місць порівняно з підприємствами з низьким рівнем цифровізації.

Процеси євроінтеграції України створюють можливості для гармонізації нормативно-правової бази у сфері цифрової економіки з європейськими стандартами та інтеграції у Єдиний цифровий ринок ЄС. Імплементація принципів Європейського зеленого курсу та Цифрової стратегії ЄС у стратегії відбудови дозволяє забезпечити синергетичний ефект від євроінтеграційних процесів та цифрової трансформації економіки.

Інтеграція принципів сталого розвитку у процеси цифровізації створює можливості для розвитку «зелених» цифрових технологій, які спрямовані на зниження енергоспоживання, оптимізацію використання ресурсів та зменшення впливу на довкілля. Впровадження енергоефективних центрів обробки даних, використання відновлюваних джерел енергії для живлення цифрової інфраструктури, а також розвиток технологій моніторингу та оптимізації ресурсоспоживання створюють основу для формування екологічно стійкої цифрової економіки.

Ідентифіковані виклики та можливості цифровізації економіки України в контексті сталого відновлення демонструють комплексний та взаємозалежний характер процесів цифрової трансформації та імплементації принципів сталого розвитку. Подолання визначених викликів та реалізація наявних можливостей потребує формування інтегрованої стратегії цифровізації економіки України, яка враховує економічні, соціальні та екологічні аспекти сталого розвитку, а також

специфіку післявоєнної відбудови та євроінтеграційні процеси. Такий підхід дозволить забезпечити синергетичний ефект від впровадження цифрових технологій у процеси відновлення, сприяючи формуванню більш стійкої, інклюзивної та екологічно відповідальної економічної моделі.

Важливим етапом дослідження є комплексний аналіз секторальних особливостей впровадження цифрових технологій у процесі післявоєнної відбудови України. Він потребує врахування специфіки різних галузей та сфер, їх стратегічного значення для національної економіки, а також диференційованого впливу військових дій на їх функціонування. Досліджуючи секторальні аспекти цифровізації у контексті відновлення критичної інфраструктури, промислового потенціалу та соціальної сфери, необхідно застосовувати інтегрований підхід, який враховує економічні, технологічні, організаційні та соціально-екологічні параметри трансформаційних процесів. Такий підхід може бути реалізований через:

- розвиток міжсекторальних цифрових платформ, які забезпечують інтеграцію даних та сервісів різних секторів, створюючи синергетичний ефект. Наприклад, інтеграція даних енергетичного, транспортного та житлово-комунального секторів дозволяє оптимізувати міську інфраструктуру та підвищити ефективність використання ресурсів;

- впровадження стандартів інтероперабельності цифрових систем різних секторів, що забезпечує можливість обміну даними та інтеграції сервісів. Стандартизація форматів даних, протоколів обміну інформацією та інтерфейсів програмування додатків (API) є ключовим фактором успішної міжсекторальної інтеграції;

- розвиток спільної цифрової інфраструктури для різних секторів, включаючи телекомунікаційні мережі, центри обробки даних, системи хмарних обчислень та платформи аналітики даних. Розрізняють опорну та сервісну цифрову інфраструктуру [19]. Спільне використання цифрової інфраструктури дозволяє оптимізувати інвестиції та забезпечити синергію різних секторальних ініціатив;

- формування єдиної системи управління даними, яка забезпечує збір, зберігання, обробку та аналіз даних з різних секторів у відповідності до принципів конфіденційності та безпеки. Інтегроване управління даними дозволяє забезпечити формування комплексної аналітики для прийняття обґрунтованих рішень у процесі відбудови;

- розвиток екосистеми цифрових інновацій, яка стимулює створення міжсекторальних цифрових рішень через механізми

державно-приватного партнерства, інноваційних хабів, акселераторів та інвестиційних фондів. Міністерством цифрової трансформації було розроблено проєкт Стратегії розвитку екосистеми інновацій в Україні, в якій визначено пріоритетні сфери розвитку інноваційної екосистеми як відкритої мережі, що об'єднує стартапи, підприємства, наукові, освітні та державні інституції для ефективного створення й комерціалізації інновацій, й забезпечує синергію взаємодії держави, підприємницького та дослідницького середовища [20]. Формування сприятливого середовища для розвитку цифрових інновацій дозволяє залучити інтелектуальний та фінансовий капітал для створення рішень, які відповідають специфічним потребам відбудови.

Реалізація інтегрованого підходу до секторальної цифровізації у контексті сталого відновлення потребує координації зусиль різних органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу, наукових установ та громадянського суспільства. Формування інституційних механізмів координації, таких як міжвідомчі робочі групи, спеціалізовані агентства з цифрової трансформації та платформи державно-приватного партнерства, є важливою передумовою успішної реалізації секторальних ініціатив цифровізації.

Критичним елементом функціонування таких координаційних механізмів є забезпечення належної взаємодії всіх учасників процесу відбудови на основі сучасних цифрових технологій. Тому ефективне післявоєнне відновлення України вимагає впровадження прозорих та інклюзивних механізмів прийняття рішень у сфері цифрової трансформації. Варто зазначити, що особливого значення набувають інструменти електронного урядування, цифрової демократії та відкритих даних як ключові елементи екосистеми цифрового урядування, що спрямовані на переформатування взаємодії між державою, громадянами та бізнесом на засадах підзвітності, доступності та результативності.

Впровадження систем електронного урядування у процеси післявоєнної відбудови України відкриває безпрецедентні можливості для трансформації механізмів прийняття рішень, розподілу ресурсів та моніторингу результатів на основі принципів прозорості, підзвітності та ефективності. В даний час в Україні функціонує ряд електронних сервісів уряду, що спрощують взаємовідносини з громадянами: портал державних послуг «Дія»; веб-портал Є-Data; портал і-Gov; єдина державна електронна база з питань освіти; електронна система здійснення декларативних процедур та ін. Наприклад, метою створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» є забезпечення відкритості діяльності органів

державної влади та реалізації громадянами конституційних прав на участь в управлінні державними справами всіх рівнів [21].

Система електронного урядування має особливе значення в умовах необхідності відновлення довіри громадян до державних інституцій, яка може бути підірвана внаслідок травматичного досвіду військового конфлікту та пов'язаних з ним соціально-економічних потрясінь. Впровадження цифрових платформ для управління проєктами відбудови, які забезпечують відстеження кожного етапу реалізації проєкту від планування до завершення, включаючи фінансові транзакції, етапи виконання робіт, залучені ресурси та відповідальних осіб, дозволяє забезпечити безпрецедентний рівень прозорості процесів відновлення та створює механізми громадського контролю за використанням коштів, спрямованих на відбудову. І якщо врахувати, що повоєнне відновлення України потребуватиме залучення значних обсягів міжнародної допомоги та інвестицій, ефективність використання яких потребує ретельного моніторингу для запобігання корупційним ризикам та забезпечення цільового використання ресурсів, то впровадження такої системи є критично важливим.

Інтеграція систем електронних закупівель у процеси відбудови, з використанням таких платформ як ProZorro, дозволяє забезпечити конкурентність, недискримінаційність та прозорість розподілу контрактів на відбудову. В свою чергу, це сприяє оптимізації використання обмежених ресурсів, залученню більш широкого кола постачальників, включаючи малий та середній бізнес, а також зниженню корупційних ризиків через автоматизацію процесів та забезпечення публічного доступу до інформації про закупівлі. Емпіричні дослідження ефективності системи ProZorro в Україні демонструють, що впровадження електронних закупівель дозволило досягти економії до 15% бюджетних коштів та збільшити кількість учасників торгів на 50%, що свідчить про значний потенціал цифрових рішень для підвищення ефективності використання ресурсів у процесі відбудови та створення конкурентного середовища для реалізації відновлювальних проектів [22].

Впровадження цифрових систем моніторингу та оцінки процесів відбудови на основі технологій аналізу даних, включаючи аналітичні дашборди, системи ключових показників ефективності (KPI) та інструменти візуалізації даних, дозволяє забезпечити оперативний контроль за реалізацією програм відбудови, своєчасне виявлення проблем та коригування стратегій на основі об'єктивних даних. Використання технологій дистанційного зондування Землі, безпілот-

них літальних апаратів та супутникових знімків для моніторингу процесів відбудови інфраструктури дозволяє верифікувати фактичний прогрес робіт, порівнювати його із звітними даними та забезпечувати об'єктивний контроль за процесами відновлення, що є особливо важливим в умовах обмеженого доступу до певних територій через безпекові ризики або логістичні обмеження.

Розвиток інтегрованих інформаційних систем управління державними фінансами, які забезпечують відстеження руху коштів від джерела фінансування до кінцевого бенефіціара, включаючи системи електронного казначейства, бюджетування та фінансової звітності, дозволяє забезпечити транспарентність фінансових потоків, спрямованих на відбудову, та створити механізми ефективного фінансового контролю. Інтеграція даних різних державних реєстрів, включаючи реєстри власності, бізнесу, податкові реєстри та системи ідентифікації осіб, дозволяє забезпечити комплексний аналіз інформації для виявлення потенційних конфліктів інтересів, запобігання корупційним схемам та підвищення ефективності розподілу ресурсів у процесі відбудови, що має особливе значення в контексті управління значними фінансовими потоками міжнародної допомоги та інвестицій [23].

Ще одним інструментом механізму забезпечення інклюзивності у процесах післявоєнної відбудови України є цифрова демократія. Впровадження інструментів цифрової демократії у процеси створює потужний механізм залучення громадян до прийняття рішень щодо пріоритетів, напрямів та методів відновлення їхніх громад. Вони сприятимуть формуванню інклюзивного, орієнтованого на потреби людей підходу до відбудови, який враховує різноманітність інтересів та потреб різних соціальних груп, включаючи внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, етнічні меншини та інші вразливі категорії населення, які можуть мати специфічні потреби у контексті післявоєнного відновлення. Використання цифрових платформ для громадських консультацій, електронних петицій та громадських бюджетів дозволяє забезпечити широку участь громадян у формуванні пріоритетів відбудови та розподілі ресурсів, що сприяє легітимізації прийнятих рішень, підвищенню рівня довіри до влади та формуванню відчуття співвласності у процесах відновлення, яке є критично важливим для забезпечення довгострокової стійкості результатів відбудови та соціальної згуртованості у постконфліктний період.

Особливого значення у контексті забезпечення інклюзивності процесів відбудови набуває впровадження цифрових інструментів

партисипативного планування та проєктування, які дозволяють громадянам безпосередньо брати участь у розробці проєктів відновлення міських просторів, інфраструктури та громадських об'єктів через використання технологій віртуальної та доповненої реальності, онлайн-платформ для колаборативного дизайну та систем збору та аналізу зворотного зв'язку. Такі інструменти дозволяють забезпечити відповідність проєктів відбудови реальним потребам та преференціям місцевих громад, врахувати культурні, соціальні та історичні аспекти відновлюваних територій, а також інтегрувати місцеві знання та досвід у процеси проєктування, що підвищує якість та релевантність рішень з відбудови.

Впровадження цифрових платформ для громадського моніторингу та оцінки процесів відбудови, які дозволяють громадянам відстежувати прогрес відновлювальних робіт, повідомляти про проблеми та надавати зворотний зв'язок щодо якості виконаних робіт, створює механізми громадського контролю. Дані механізми доповнюють формальні системи моніторингу та оцінки, забезпечуючи більш комплексний та багатовимірний аналіз ефективності процесів відбудови. Використання мобільних додатків, систем геолокації та технологій краудсорсингу дозволяє залучити широке коло громадян до процесів моніторингу, створюючи розподілену мережу спостерігачів, які можуть надавати актуальну інформацію про стан відновлювальних робіт у різних регіонах країни.

Розвиток цифрових платформ для координації волонтерських ініціатив та громадських організацій, які беруть участь у процесах відбудови, дозволяє забезпечити ефективну мобілізацію людських ресурсів, оптимальний розподіл завдань та координацію зусиль всіх учасників. Типовим прикладом є електронний портал публічних послуг I-Gov – волонтерський проєкт, який побудовано на принципах краудсорсингу і передбачає отримання інформації і різноманітних документів без черг в електронному режимі on-line [24]. В його створенні беруть участь тисячі волонтерів по всій країні та навіть світу. Особливо важливим це є в умовах обмежених можливостей державних інституцій та необхідності залучення широкого кола стейкхолдерів до процесів відновлення. Такі платформи дозволяють забезпечити прозорість та підзвітність волонтерських ініціатив, сприяють формуванню взаємодовіри між учасниками процесу відбудови та створюють механізми ефективної комунікації між державою, бізнесом, громадянським суспільством та міжнародними партнерами.

Важливим інструментом механізму забезпечення інклюзивності у процесах повоєнної відбудови України є відкриті дані. Забезпечення доступу до відкритих даних створює потужний фундамент для розробки інноваційних рішень, які можуть підвищити ефективність, прозорість та інклюзивність процесів відновлення через залучення широкого кола стейкхолдерів до аналізу даних, виявлення проблем та розробки пропозицій щодо оптимізації процесів відбудови. Створення національних та регіональних порталів відкритих даних, які агрегують та структурують інформацію про процеси відбудови у форматах, придатних для машинного читання та аналізу, дозволяє забезпечити доступність цієї інформації для розробників, аналітиків, науковців, журналістів та громадських активістів. Відповідно ці дані можуть використовуватися для розробки аналітичних матеріалів, візуалізацій, додатків та інших інформаційних продуктів, що сприяють підвищенню обізнаності суспільства про процеси відбудови та створюють механізми громадського контролю.

Особливе значення у контексті післявоєнної відбудови має впровадження єдиних стандартів обміну даними та забезпечення інтероперабельності інформаційних систем органів влади різних ієрархічних рівнів, залучених до процесів відновлення, що дозволяє формувати комплексну картину процесів відбудови, уникати дублювання зусиль та ресурсів, а також забезпечувати узгодженість дій. Впровадження стандартів інтероперабельності, таких як Open Data Standard for Resilience (ODSR) або International Aid Transparency Initiative (IATI), дозволяє забезпечити сумісність даних різних організацій та систем, що є особливо важливим в умовах залучення широкого кола міжнародних партнерів до процесів відбудови, які можуть використовувати різні системи обліку та звітності.

Створення екосистеми інноваційних рішень на основі відкритих даних через організацію хакатонів, інкубаційних програм, конкурсів та інших ініціатив, спрямованих на стимулювання розробки додатків, сервісів та аналітичних інструментів для підтримки процесів відбудови, дозволяє мобілізувати інтелектуальний потенціал технологічної спільноти для вирішення складних проблем відновлення. Використання технологій краудсорсингу та колективного інтелекту для аналізу великих обсягів даних, пов’язаних з відбудовою, дозволяє виявляти неочевидні взаємозв’язки, ідентифікувати потенційні проблеми та розробляти інноваційні рішення, які можуть підвищити ефективність процесів відновлення.

Впровадження систем моніторингу якості повітря, води, ґрунту та інших екологічних параметрів у процесі відбудови, з публікацією

отриманих даних у форматі відкритих даних, дозволяє забезпечити екологічну стійкість процесів відновлення, своєчасно виявляти потенційні екологічні ризики та коригувати стратегії відбудови з урахуванням принципів сталого розвитку. Використання технологій Інтернету речей, сенсорних мереж та дистанційного зондування для збору даних про стан навколишнього середовища, з подальшою публікацією цих даних у відкритому доступі, створює основу для розробки екологічно орієнтованих рішень у сфері відбудови, які враховують потреби збереження довкілля, зниження викидів парникових газів та адаптації до змін клімату.

Важливим фактором успішної імплементації цифрових рішень та максимізації їх потенціалу для забезпечення прозорості, інклюзивності та ефективності процесів повоєнного відновлення є розвиток цифрових компетенцій громадян, державних службовців, представників бізнесу та громадянського суспільства, залучених до процесів відбудови.

Впровадження програм цифрової освіти, тренінгів та інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня цифрової грамотності різних категорій населення, дозволяє забезпечити широке залучення громадян до використання цифрових інструментів та сервісів, пов’язаних з відбудовою, подолати цифровий розрив між різними соціальними групами та регіонами, а також сформувати культуру цифрової участі у процесах прийняття рішень щодо відновлення.

Таким чином, аналіз потенціалу цифрових рішень для забезпечення прозорості, інклюзивності та ефективності процесів відбудови демонструє наявність широкого спектру можливостей, які виникають на перетині технологічних інновацій, інституційних змін та соціально-економічних потреб післявоєнного відновлення.

Інтеграція інструментів електронного урядування, цифрової демократії та відкритих даних у рамках єдиної екосистеми цифрового врядування створює потужний механізм трансформації процесів відбудови на засадах прозорості, участі та результативності, що є критично важливим для забезпечення довгострокової стійкості результатів відновлення та формування довіри між різними стейкхолдерами процесу післявоєнної відбудови України.

Спираючись на виявлений потенціал цифрових рішень у забезпеченні прозорої та інклюзивної відбудови, доцільно окреслити стратегічні напрями інтеграції цифрових інструментів у процеси відновлення економіки України з урахуванням принципів сталого розвитку, які визначатимуть довгострокову траєкторію цифрової

трансформації та максимізуватимуть позитивні ефекти від впровадження технологій у різних секторах (табл. 2).

Таблиця 2 − Стратегічні напрями інтеграції цифрових інструментів у процеси відновлення економіки України

Стратегічний напрям	Ключові цифрові інструменти	Цілі сталого розвитку	Рекомендації щодо державної політики	Очікувані результати
1	2	3	4	5
Цифрова трансформація критичної інфраструктури	- системи Smart Grid; - інтелектуальні транспортні системи (ITS); - цифрові двійники інфраструктурних об'єктів; - IoT-системи моніторингу стану інфраструктури;	- ЦСР 7: Доступна та чиста енергія; - ЦСР 9: Промисловість, інновації та інфраструктура; - ЦСР 11: Сталі міста та спільноти; - ЦСР 13: Боротьба зі зміною клімату;	- розробка та затвердження Національної стратегії цифрового відновлення критичної інфраструктури; - створення системи стандартів та протоколів для цифрових рішень у сфері інфраструктури; - формування спеціалізованого фонду для фінансування цифрової модернізації інфраструктури; - розробка нормативно-правової бази для впровадження технологій Smart Grid та ITS;	- підвищення енергоефективності; - скорочення витрат на обслуговування інфраструктури; - зниження аварійності; - підвищення стійкості інфраструктури до кібератак та надзвичайних ситуацій; - скорочення викидів CO_2;
Розвиток цифрових екосистем для промислового відновлення	- платформи Індустрії 4.0; - цифрові системи управління виробництвом; - технології адитивного виробництва; - системи промислового IoT; - рішення для циркулярної економіки;	- ЦСР 8: Гідна праця та економічне зростання; - ЦСР 9: Промисловість, інновації та інфраструктура; - ЦСР 12: Відповідальне споживання та виробництво;	- розробка Концепції цифрової трансформації промисловості на засадах сталого розвитку; - створення галузевих цифрових хабів та платформ; - впровадження програм фінансової підтримки цифровізації МСБ; - розробка податкових стимулів для інвестицій у цифрові технології; - гармонізація стандартів з нормами ЄС;	- підвищення продуктивності праці; - зниження ресурсоспоживання; - зростання частки високотехнологічного експорту; - створення нових робочих місць у наукомістких галузях; - формування конкурентоспроможних виробничих кластерів;
Цифрова трансформація аграрного сектору	- системи точного землеробства. - цифрові платформи агромоніторингу;	- ЦСР 2: Подолання голоду; - ЦСР 12: Відповідальне споживання	- розробка Концепції цифрового сільського господарства; - створення національної агроінфор-	- підвищення врожайності основних культур; - зниження використання добрив та пестицидів;

Стратегічний напрям	Ключові цифрові інструменти	Цілі сталого розвитку	Рекомендації щодо державної політики	Очікувані результати
1	2	3	4	5
	- блокчейн-системи простежуваності; - цифрові логістичні рішення; - агромаркет-плейси;	та виробництво; - ЦСР 13: Боротьба зі зміною клімату; - ЦСР 15: Захист та відновлення екосистем суші;	маційної системи; - розвиток системи агроконсалтингу з фокусом на цифрові технології; - підтримка створення сільськогосподарських кооперативів на основі цифрових платформ; - впровадження програм навчання цифровим навичкам для фермерів;	- зниження втрат продукції при зберіганні та транспортуванні - зростання експортного потенціалу; - підвищення стійкості агробізнесу до кліматичних змін;
Цифрова інклюзія та розвиток людського капіталу	- цифрові освітні платформи; - системи телемедицини; - платформи для перекваліфікації; - цифрові інструменти соціальної інтеграції; - системи цифрової ідентифікації;	- ЦСР 3: Міцне здоров'я; - ЦСР 4: Якісна освіта; - ЦСР 5: Гендерна рівність; - ЦСР 10: Скорочення нерівності;	- розробка Стратегії цифрової інклюзії; - створення національної програми цифрової грамотності; - розвиток мережі центрів цифрових компетенцій у громадах; - впровадження принципів універсального дизайну в цифрових сервісах; - розвиток механізмів соціальної підтримки для забезпечення доступу до цифрових технологій;	- підвищення рівня цифрової грамотності населення; - скорочення цифрового розриву між різними групами населення; - збільшення охоплення населення цифровими сервісами; - підвищення рівня працевлаштування через цифрові платформи; - зниження соціальної ізоляції вразливих груп;
Розвиток цифрового урядування та партисипативної демократії	- платформи електронних послуг; - системи електронних закупівель; - інструменти електронної демократії; - системи відкритих даних; - цифрові платформи громадського моніторингу;	- ЦСР 16: Мир, справедливість та сильні інститути; - ЦСР 17: Партнерство заради сталого розвитку;	- розробка оновленої Стратегії цифрової трансформації державного управління; - вдосконалення законодавства у сфері електронного урядування та електронної демократії; - впровадження механізмів обов'язкових громадських консультацій через цифрові платформи; - розвиток єдиної	- підвищення рівня задоволеності громадян якістю державних послуг; - зниження рівня корупції в публічному секторі; - підвищення рівня громадської участі в процесах прийняття рішень; - зростання ефективності використання бюджетних коштів; - підвищення рівня довіри до органів влади;

Стратегічний напрям	Ключові цифрові інструменти	Цілі сталого розвитку	Рекомендації щодо державної політики	Очікувані результати
1	2	3	4	5
			системи електронної взаємодії державних реєстрів; - впровадження стандартів відкритих даних у сфері відбудови;	
Формування екосистеми цифрових інновацій для сталого розвитку.	- інноваційні хаби та акселератори; - венчурні фонди для GreenTech; - платформи краудфандингу та краудсорсинг; - системи підтримки стартапів у сфері сталого розвитку; - цифрові платформи для трансферу технологій;	- ЦСР 8: Гідна праця та економічне зростання; - ЦСР 9: Промисловість, інновації та інфраструктура; - ЦСР 13: Боротьба зі зміною клімату; - ЦСР 17: Партнерство заради сталого розвитку;	- розробка Концепції розвитку екосистеми цифрових інновацій для сталого розвитку; - створення державного фонду для підтримки інновацій у сфері сталого розвитку; - впровадження податкових преференцій для інвестицій у «зелені» цифрові технології; - розвиток механізмів державно-приватного партнерства в інноваційній сфері; - стимулювання створення інноваційних кластерів на регіональному рівні;	- збільшення кількості стартапів у сфері сталого розвитку; - зростання обсягу інвестицій у «зелені» цифрові технології; - створення нових високотехнологічних робочих місць; - формування конкурентоспроможних інноваційних кластерів; - підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки;
Розвиток «зеленої» цифрової інфраструктури	- енергоефективні центри обробки даних; - системи використання відновлюваних джерел енергії для цифрової інфраструктур; - технології оптимізації енергоспоживання ІКТ; - системи управління електронними відходами; - «розумні» системи охолодження;	- ЦСР 7: Доступна та чиста енергія; - ЦСР 9: Промисловість, інновації та інфраструктура; - ЦСР 12: Відповідальне споживання та виробництво; - ЦСР 13: Боротьба зі зміною клімату;	- розробка стандартів енергоефективності для центрів обробки даних; - впровадження механізмів стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в ІКТ-секторі; - розвиток системи управління електронними відходами; - розробка національного плану декарбонізації цифрової інфраструктури; - впровадження методології оцінки вуглецевого сліду ІКТ;	- зниження енергоспоживання цифрової інфраструктури; - збільшення частки відновлюваних джерел енергії в енергобалансі цифрової інфраструктури; - зниження вуглецевого сліду ІКТ-сектору; - підвищення рівня переробки електронних відходів; - забезпечення відповідності екологічним стандартам ЄС;

Стратегічний напрям	Ключові цифрові інструменти	Цілі сталого розвитку	Рекомендації щодо державної політики	Очікувані результати
1	2	3	4	5
Забезпечення кібербезпеки та цифрового суверенітету.	- системи захисту критичної інформаційної інфраструктур; - технології криптографічного захисту; - платформи управління цифровими ідентичностями-системи моніторингу кіберзагроз; - технології приватного хмарного зберігання даних	- ЦСР 9: Промисловість, інновації та інфра-структура; - ЦСР 16: Мир, справедливість та сильні інститути; - ЦСР 17: Партнерство заради сталого розвитку;	- розробка оновленої Стратегії кібербезпеки України; - розвиток нормативно-правової бази захисту критичної інформаційної інфраструктури; - впровадження обов'язкових стандартів кібербезпеки для систем цифрового урядування; - розвиток механізмів державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки;	- зниження кількості успішних кібератак на критичну інфраструктуру; - підвищення рівня довіри до цифрових систем; - скорочення економічних втрат від кіберінцидентів; - забезпечення цифрового суверенітету у ключових секторах; - підвищення міжнародної конкурентоспроможності у сфері кібербезпеки;

Джерело: сформовано автором

При цьому зауважимо, що цифрові технології можуть виступати не просто інструментом підвищення ефективності існуючих процесів, але й каталізатором системних змін, спрямованих на формування більш стійкої, інклюзивної та екологічно відповідальної моделі економічного розвитку, яка забезпечує гармонійне поєднання економічного зростання, соціальної справедливості та екологічної стійкості.

Аналіз запропонованих стратегічних напрямів інтеграції цифрових інструментів у процеси відновлення економіки України демонструє наявність значного потенціалу для трансформаційних змін, що можуть забезпечити не лише відбудову зруйнованих об'єктів та систем, але й формування якісно нової моделі економічного розвитку на засадах сталості, інклюзивності та інноваційності. Комплексний і системний підхід до цифровізації процесів відбудови дозволяє забезпечити синергетичний ефект від впровадження цифрових рішень у різних секторах економіки та сферах суспільного життя.

Ключовими перевагами запропонованої стратегії є:

- багатовимірність підходу, що охоплює технологічні, інституційні, соціальні та екологічні аспекти цифрової трансформації;

- чітка орієнтація на досягнення Цілей сталого розвитку ООН, що забезпечує відповідність глобальним пріоритетам та можливість залучення міжнародної підтримки;
- балансування короткострокових завдань відбудови з довгостроковими цілями сталого розвитку;
- визначення рекомендацій щодо державної політики.

Успішна реалізація запропонованих стратегічних напрямів потребує забезпечення ефективної координації зусиль різних органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу, наукових інституцій та громадянського суспільства. Критичне значення має також формування сприятливого нормативно-правового середовища, розвиток цифрових компетенцій різних категорій населення та забезпечення кібербезпеки цифрових систем.

Інтеграція цифрових інструментів у процеси відновлення економіки України має розглядатись не як самоціль, а як засіб досягнення стратегічних цілей сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та покращення якості життя громадян. Саме такий підхід дозволить забезпечити трансформацію посткризової відбудови у фундамент для довгострокового сталого економічного зростання та соціального прогресу.

Отже, комплексне дослідження проблематики цифрової трансформації як драйвера сталого відновлення економіки України дозволяє сформулювати низку важливих висновків щодо потенціалу, механізмів та стратегічних напрямів інтеграції цифрових технологій у процеси післявоєнної відбудови на засадах сталого розвитку.

По-перше, концептуалізація взаємозв’язку між процесами цифрової трансформації та сталим розвитком у контексті відновлення національної економіки дозволила виявити ключові точки синергії цих концепцій, серед яких: демократизація доступу до інформації та економічних можливостей; оптимізація використання ресурсів; підвищення прозорості економічних процесів; трансформація моделей виробництва та споживання; розвиток інноваційних форм зайнятості та підприємництва. Ці синергетичні взаємодії створюють підґрунтя для формування інтегрованої парадигми «сталої цифрової відбудови», яка розглядає цифровізацію не лише як інструмент підвищення ефективності відновлювальних процесів, але й як механізм забезпечення системних трансформацій, спрямованих на формування більш стійкої, інклюзивної та екологічно відповідальної економічної моделі.

По-друге, ідентифікація основних викликів та можливостей цифровізації економіки України в умовах відбудови засвідчила їх багаторівневий та взаємозалежний характер. Серед ключових викликів виділяються: інфраструктурні (руйнування фізичної та цифрової інфраструктури); інституційні (недосконалість нормативно-правової бази); соціально-економічні (цифрова нерівність); ресурсні (енергоємність цифрової інфраструктури); виклики безпеки (кібератаки на критичну інфраструктуру). Водночас цифровізація відкриває значні можливості, серед яких: технологічний стрибок; прискорення структурних трансформацій економіки; підвищення прозорості та ефективності управління ресурсами; розвиток інклюзивних бізнес-моделей; інтеграція у європейський цифровий простір; розвиток зелених цифрових технологій.

По-третє, дослідження секторальних особливостей впровадження цифрових технологій продемонструвало диференційований підхід до цифровізації різних сфер, який враховує їх специфіку та стратегічне значення. Інтегрований підхід до секторальної цифровізації забезпечується через розвиток міжсекторальних цифрових платформ, стандартів інтероперабельності, спільної цифрової інфраструктури та єдиної системи управління даними.

По-четверте, аналіз потенціалу цифрових рішень для забезпечення прозорості, інклюзивності та ефективності процесів відбудови засвідчив трансформаційний потенціал електронного урядування, цифрової демократії та відкритих даних. Електронне урядування через цифрові платформи управління проєктами, системи електронних закупівель та моніторингу забезпечує безпрецедентний рівень прозорості процесів відновлення. Цифрова демократія через платформи громадських консультацій, партисипативного проєктування та моніторингу створює механізми широкої участі громадян у формуванні пріоритетів відбудови. Відкриті дані через портали, стандарти обміну даними та інноваційні екосистеми формують фундамент для розробки нових рішень та забезпечення підзвітності процесів відбудови.

По-п’яте, визначення стратегічних напрямів інтеграції цифрових інструментів у процеси відновлення економіки України дозволило сформувати комплексне бачення пріоритетів державної політики у цій сфері. Ключовими напрямами є: системна цифровізація державного управління та міжсекторальної координації; цифрова трансформація критичної інфраструктури та сталих економічних секторів; розвиток цифрових компетенцій та інклюзивної цифрової

екосистеми; формування стійких цифрових екосистем безпеки та довіри. Рекомендації щодо формування відповідної державної політики охоплюють інституційно-правові, фінансово-економічні та технологічно-інфраструктурні аспекти, формуючи цілісну систему заходів, спрямованих на максимізацію потенціалу цифрових технологій для сталого відновлення економіки України.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує гіпотезу про те, що цифрова трансформація є ключовим драйвером сталого відновлення економіки України, який забезпечує не лише підвищення ефективності процесів відбудови, але й створює підґрунтя для системних змін, спрямованих на формування більш стійкої, інклюзивної та екологічно відповідальної економічної моделі. Успішна реалізація цього потенціалу потребує системного підходу, який поєднує технологічні інновації з відповідними інституційними змінами, розвитком людського капіталу та імплементацією принципів сталого розвитку на всіх рівнях економічної системи.

Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка методологічних підходів до оцінювання впливу цифрових трансформацій на досягнення цілей сталого розвитку, аналіз ефективності різних моделей фінансування цифрової трансформації та дослідження соціальних аспектів цифровізації в контексті забезпечення соціальної інклюзії та справедливого розподілу переваг від цифрової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon. 2001. Vol. 9, No. 5. pp. 1-6.
2. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Crown Business, 2017. 192 p.
3. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill, 2003. 368 p.
4. Brynjolfsson E., Hitt L. Beyond computation: Information Technology, Organizational Transformation and Business Performance. *The Journal of Economic Perspectives.* 2000. Vol. 14. Is. 4. P. 23-48.
5. Etzion D., Aragon-Correa A. Big Data, Management, and Sustainability: Strategic Opportunities Ahead. Organization & Environment. 2016. Vol. 29. Is. 2. P. 147-155.
6. Castells, M. (2000). The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I: The Rise of the Network Society (2nd ed.). Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell Publishers.

7. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. 252 с.

8. Дашко І., Михайліченко Л. Цифровізація економіки як нова реальність України в умовах сьогодення. *Економічний простір.* 2024. №190. С. 237-241. https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-43 (дата звернення 07.04.2025)

9. Гриценко А.А. Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація. *Економічна теорія.* 2018. № 4. С. 5-20.

10. Федулова Л.І. Тенденції розвитку та впровадження цифрових технологій для реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка природокористування і сталий розвиток.* 2020. № 7 (26). С. 6-14.

11. Кудрявцев В. М. Взаємозв'язок процесу цифровізації та концепції сталого розвитку. *Економіка транспортного комплексу*. 2022. №40. С. 74. https://doi.org/10.30977/ETK.2225-2304.2022.40.74 (дата звернення 07.04.2025)

12. Jenni Poutanen. Socio-technical transitions theory: a multi-level and change-oriented perspective on organisational space. /A Handbook of Management Theories and Models for Office Environments and Services. 2021. P. 53-64. URL: https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.1201/9781003128786-5/socio-technical-transitions-theory-jenni-poutanen (дата звернення 07.04.2025)

13. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року. URL: https://salo.li/D89fba4 (дата звернення 07.04.2025)

14. Сімків Л. Є., Мазур Ю.М. Трансформація інноваційного середовища в умовах цифровізації: ретроспективний аналіз та сучасні тенденції. *Інфраструктура ринку.* 2025. №83. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/

15. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 07.04.2025)

16. Зростання глобального попиту на енергію зросло у 2024 році майже вдвічі порівняно з останнім середнім показником. URL: https://www.iea.org/news/growth-in-global-energy-demand-surged-in-2024-to-almost-twice-its-recent-average (дата звернення 07.04.2025)

17. Кількість кібератак на українські ресурси суттєво збільшилася у 2024 році: що відомо. URL: https://salo.li/289aB41 (дата звернення 07.04.2025)

18. Національна стратегія розвитку широкосмугового доступу до Інтернету та план впровадження. URL: https://salo.li/61614B1 (дата звернення 07.04.2025)

19. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html (дата звернення: 08.04.2025).

20. Міністерство цифрової трансформації України. Стратегія розвитку екосистеми інновацій в Україні (драфт, квітень 2023 р.). URL: https://bit.ly/3G8nVYY (дата звернення: 08.04.2025).

21. Портал державних послуг «Дія». URL: https://diia.gov.ua/ (дата звернення: 08.04.2025).

22. Вплив ProZorro: за рахунок чого реальна економія електронна система – Policy Brief. URL: https://cep.kse.ua/article/impact-of-prozorro/impact-of-prozorro.pdf (дата звернення: 08.04.2025).

23. Криниця С. О. Поняття та сутність цифрової трансформації у публічних фінансах. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2024. №316–317. С. 63–70. URL: http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2024/316-317/pdf/63-70.pdf (дата звернення: 12.04.2025).

24. Голка В. Є. Політичний краудсорсинг: технологія використання потенціалу громадськості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціальнополітичних дисциплін*. No 18, 2015. С. 68-74. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/22549 (дата звернення: 12.04.2025).

REFERENCES

1. Prensky M. (2021) Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon. (9), (5), 1-6.

2. Schwab K. (2017) The Fourth Industrial Revolution. Crown Business. 192

3. Tapscott D. (2003) The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill. 368

4. Brynjolfsson E., Hitt L. (2000) Beyond computation: Information Technology, Organizational Transformation and Business Performance. *The Journal of Economic Perspectives.* (14), (4), 23-48.

5. Etzion D., Aragon-Correa A. (2016) Big Data, Management, and Sustainability: Strategic Opportunities Ahead. Organization & Environment. (29), (2), 147-155.

6. Castells, M. (2000). The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I: The Rise of the Network Society (2nd ed.). Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell Publishers.

7. Lyashenko V.I., Vishnevskyi O.S. (2018) Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryv-noho rozvytku [Digital

modernization of Ukraine's economy as an opportunity for breakthrough development]. Kyiv: NAN Ukrayiny`, In-t ekonomiky prom-sti, 252. [in Ukrainian].

8. Dashko I., Mykhaylichenko L.(2024) Tsyfrovizatsiya ekonomiky yak nova realnist Ukrayiny v umovakh sohodennya [Digitalization of the economy as a new reality of Ukraine in today's conditions]. *Ekonomichnyy prostir-Economic space.* (190), 237-241. Available at: https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-43 [in Ukrainian].

9. Hrytsenko A. A. (2018) Tsyfrovyy rozvytok: struktura, kapitalizatsiya ta sotsializatsiya [Digital development: structure, capitalization, and socialization]. *Ekonomichna teoriya-Economic theory*. (4), 5–20. [in Ukrainian].

10. Fedulova L.I. Marchenko O.S (2015). Innovatsiyni ekosystemy: sutnist ta metodolohichni zasady formuvannya. [Innovative ecosystems: essence and methodological principles of formation]. *Ekonomichna teoriya ta pravo. - Economic theory and law.* 2 (21), 21-23. [in Ukrainian].

11. Kudryavtsev V. M. (2022) Vzayemozvyazok protsesu tsyfrovizatsiyi ta kontseptsiyi staloho rozvytku [The relationship between the digitalization process and the concept of sustainable development]. *Ekonomika transportnoho kompleksu-Economics of the transport complex*. (40), 74. Available at: https://doi.org/10.30977/ETK.2225-2304.2022.40.74 [in Ukrainian].

12. Jenni Poutanen (2021) Socio-technical transitions theory: a multi-level and change-oriented perspective on organisational space. /A Handbook of Management Theories and Models for Office Environments and Services. 53-64. Available at: https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.1201/9781003128786-5/socio-technical-transitions-theory-jenni-poutanen

13. Zvit pro pryami zbytky infrastruktury vid ruynuvan vnaslidok viyskovoyi ahresiyi rosiyi proty Ukrayiny stanom na lystopad 2024 roku [Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of November 2024]. Available at: https://salo.li/D89fba4

14. Simkiv L. YE., Mazur YU.M. Transformatsiya innovatsiynoho seredovyshcha v umovakh tsyfrovizatsiyi: retrospektyvnyy analiz ta suchasni tendentsiyi [Transformation of the innovation environment in the conditions of digitalization: retrospective analysis and current trends]. *Infrastruktura rynku- Market infrastructure,* (83). Available at: http://www.market-infr.od.ua/uk/ [in Ukrainian].

15. State Statistics Service of Ukraine. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua

16. Zrostannya hlobalnoho popytu na enerhiyu zroslo u 2024 rotsi mayzhe vdvichi porivnyano z ostannim serednim pokaznykom [Global energy demand growth is projected to nearly double in 2024 compared to the recent average]. Available at: https://www.iea.org/news/growth-in-global-energy-demand-surged-in-2024-to-almost-twice-its-recent-average

17. Kilkist kiberatak na ukrayinski resursy suttyevo zbilshylasya u 2024 rotsi: shcho vidomo [The number of cyberattacks on Ukrainian resources increased significantly in 2024: what is known]. Available at: https://salo.li/289aB41

18. Natsionalna stratehiya rozvytku shyrokosmuhovoho dostupu do Internetu ta plan vprovadzhennya [National Strategy for the Development of Broadband Internet Access and Implementation Plan]. Available at: https://salo.li/61614B1

19. Ukrayina 2030E – krayina z rozvynutoyu tsyfrovoyu ekonomikoyu [Ukraine 2030E – a country with a developed digital economy]. Available at: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html

20. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Strategy for the Development of the Innovation Ecosystem in Ukraine (draft, April 2023). Available at: https://bit.ly/3G8nVYY

21. Public services portal «Diya». Available at: https://diia.gov.ua/

22. Vplyv ProZorro: za rakhunok choho real′na ekonomiyaelektronna systema – Policy Brief. [The impact of ProZorro: what is the real saving of the electronic system - Policy Brief]. Available at: https://cep.kse.ua/article/impact-of-prozorro/impact-of-prozorro.pdf

23. Krynytsya S. O. (2024) Ponyattya ta sutnist tsyfrovoyi transformatsiyi u publichnykh finansakh [The concept and essence of digital transformation in public finances]. *Naukovyy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu- Scientific Bulletin of the Odessa National University of Economics.* (316–317), 63–70. Available at: http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2024/316-317/pdf/63-70.pdf [in Ukrainian].

24. Holka V. YE. (2015) Politychnyy kraudsorsynh: tekhnolohiya vykorystannya potentsialu hromadskosti. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial'nopolitychnykh dystsyplin*. (18), 68-74. Available at: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/22549 [in Ukrainian].

УДК 005.336.4:314.151.3(477)

Маринчак Роман-Олег Олегович
аспірант третього року навчання
за спеціальністю «Менеджмент»
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: marynchakroman@gmail.com
ORCID ID: https://0000-0002-2666-4492

ІНТЕГРАТИВНА МОДЕЛЬ ЗБАЛАНСОВАНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ УКРАЇНИ В УМОВАХ МІГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну у лютому 2022 року спричинило безпрецедентну гуманітарну кризу, одним з вимірів якої стала масштабна вимушена міграція населення як за кордон, так і в межах країни. За даними ООН, понад 8 мільйонів українців стали біженцями за кордоном, а близько 5 мільйонів — внутрішньо переміщеними особами станом на 2023 рік. Особливо гострою проблемою в умовах війни стала інтелектуальна міграція — переміщення висококваліфікованих фахівців, науковців, освітян, медиків, інженерів та інших професіоналів, що складають інтелектуальний потенціал держави.

Актуальність проблеми збереження та розвитку інтелектуального потенціалу України в умовах війни визначається низкою факторів. По-перше, інтелектуальний капітал є ключовим ресурсом не лише для виживання економіки під час війни, але й для її повоєнного відновлення та трансформації. По-друге, на відміну від фізичного капіталу, інтелектуальні ресурси характеризуються високою мобільністю, особливо в умовах цифровізації, що створює ризики їх незворотної втрати. По-третє, війна радикально змінює структуру економіки та ринку праці, вимагаючи переосмислення підходів до управління інтелектуальними ресурсами країни.

Специфіка інтелектуальної міграції в умовах війни проявляється не лише у кількісних параметрах, але й у якісних характеристиках цього процесу. Якщо довоєнна трудова міграція з України значною мірою була спричинена економічними мотивами та мала переважно трудовий характер, то вимушена міграція воєнного часу має інші причини та наслідки. Вона включає значно вищу частку висококваліфікованих фахівців, а також сімей з дітьми, що створює

ризики довгострокової втрати людського та інтелектуального капіталу.

Традиційні підходи до управління міграційними процесами, що базуються на парадигмі "запобігання відпливу мізків", виявляються недостатньо ефективними в умовах глобалізації та цифровізації, а особливо — в умовах воєнного часу. Сучасні дослідники все частіше говорять про необхідність збалансованої політики, яка враховує не лише негативні наслідки втрати інтелектуального капіталу для країн-донорів, але й потенційні переваги від "притоку мізків" та "циркуляції знань". Особливої актуальності ця проблематика набуває також в контексті реалізації Цілей сталого розвитку.

Метою даного дослідження є розробка та обґрунтування інтегративної моделі збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України в умовах міграційних викликів воєнного часу, що базується на принципах циркуляції знань та інтеграції інтелектуального капіталу в глобальний простір при збереженні його зв'язку з Україною.

Для досягнення цієї мети поставлено наступні завдання:

- проаналізувати сучасні теоретичні підходи до управління інтелектуальною міграцією та їх еволюцію;
- дослідити масштаби та особливості внутрішньої та зовнішньої міграції інтелектуального капіталу України в умовах війни;
- виявити основні проблеми та ризики, пов'язані з втратою інтелектуального потенціалу;
- розробити інтегративну модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом;
- запропонувати стратегічні напрями та практичні рекомендації щодо збереження та розвитку інтелектуального потенціалу України.

Методологічною основою дослідження є системний аналіз міграційних процесів, що дозволяє розглядати інтелектуальну міграцію як складне багатовимірне явище з різноманітними наслідками для всіх залучених сторін. Компаративний аналіз світового досвіду дає змогу виявити найбільш ефективні практики управління інтелектуальною міграцією та оцінити можливості їх адаптації до українського контексту. Моделювання інтегративних механізмів дозволяє розробити цілісну систему інструментів для збереження та розвитку інтелектуального потенціалу, що враховує інтереси різних стейкхолдерів та специфіку воєнного часу.

Таким чином, сучасне розуміння інтелектуальної міграції виходить за межі дихотомії "відплив/приток мізків" і розглядає її як складний багатовимірний процес, що має різноманітні наслідки для всіх залучених сторін та потребує збалансованої політики, яка враховує як негативні, так і позитивні аспекти міграційних процесів. Для України, що стикається з безпрецедентними викликами воєнного часу, розробка ефективних механізмів збереження та розвитку інтелектуального потенціалу стає не просто питанням економічної ефективності, а необхідною умовою виживання та відбудови держави.

Теоретичні підходи до розуміння інтелектуальної міграції зазнали суттєвої трансформації протягом останніх десятиліть. Традиційна концепція "відпливу мізків" (brain drain), що домінувала в академічному та політичному дискурсі з 1960-х років [1], розглядала міграцію висококваліфікованих фахівців переважно як односторонній і негативний процес, що призводить до втрати людського капіталу та економічних можливостей для країн-донорів. Цей підхід формувався в умовах післявоєнного світу, коли міграція вчених, інженерів та медиків із країн, що розвиваються, до розвинених країн розглядалася як суттєва перешкода для економічного розвитку перших.

Однак починаючи з 1990-х років, із поглибленням глобалізації та розвитком цифрових технологій, дослідники почали переосмислювати цю концепцію, звертаючи увагу на складніші механізми взаємодії між відправляючими та приймаючими країнами. З'явилися альтернативні концепції, такі як "приток мізків" (brain gain), що акцентують увагу на потенційних перевагах для країн-донорів, включаючи грошові перекази, повернення мігрантів з новими знаннями та навичками, а також стимули для здобуття освіти [2, 3].

Сучасна парадигма "циркуляції знань" (brain circulation), запропонована Саксеніаном (2005) [4] і розвинута в роботах Докієра та Рапопорта (2021) [5], вийшла за межі дихотомії "відплив/приплив" і розглядає інтелектуальну міграцію як динамічний процес обміну знаннями, ідеями та інноваціями в глобальному масштабі. Ця концепція враховує нові форми мобільності, такі як тимчасова, циркулярна та віртуальна міграція, а також роль діаспор та транснаціональних професійних мереж у передачі знань і технологій.

Нова парадигма розширює фокус аналізу від індивідуальних мігрантів до глобальних мереж знань, що дозволяє країнам-донорам отримувати вигоди від інтелектуальної міграції навіть без фізичного повернення мігрантів. Замість того, щоб розглядати висококваліфікованих мігрантів як "втрачений ресурс", сучасний підхід, розвинутий в роботах Мейєра (2006), Де Хааса (2010),

розглядає їх як потенційних "агентів розвитку", які можуть сприяти передачі знань, інвестицій, технологій та інновацій [6, 7].

Теорія транснаціональних інтелектуальних мереж, розроблена Мейєром (2001) [8] та доповнена Вертовеком (2004) [9], підкреслює значення професійних та наукових зв'язків, що виходять за межі національних кордонів і створюють канали для обміну ідеями, знаннями та ресурсами. Ці мережі можуть бути формальними (наукові асоціації, професійні спільноти) або неформальними (особисті контакти, соціальні медіа), але вони відіграють критичну роль у забезпеченні "циркуляції знань" між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Інтелектуальний потенціал має прямий зв'язок із реалізацією Цілей сталого розвитку (ЦСР), прийнятих ООН у 2015 році як глобальне бачення розвитку людства до 2030 року [10]. Аналіз взаємозв'язку між інтелектуальною міграцією та ЦСР дозволяє виявити як синергії, так і суперечності.

Зокрема, ЦСР 4 "Якісна освіта" прямо пов'язана з розвитком інтелектуального потенціалу, адже якісна освіта є основою формування людського капіталу. Інтелектуальна міграція може сприяти досягненню цієї цілі через розширення доступу до знань та підвищення освітніх стандартів завдяки міжнародній академічній мобільності, обміну досвідом та створенню транснаціональних освітніх програм (UNESCO, 2019) [11]. Водночас, відтік висококваліфікованих викладачів та науковців може негативно впливати на якість освіти в країнах походження.

ЦСР 8 "Гідна праця та економічне зростання" також тісно пов'язана з інтелектуальною міграцією, оскільки людський капітал є ключовим фактором економічного зростання. З одного боку, міграція може сприяти більш ефективному розподілу трудових ресурсів та підвищенню продуктивності праці. З іншого боку, втрата висококваліфікованих фахівців може стримувати економічний розвиток країн-донорів, особливо в інноваційних галузях (ILO, 2020) [12].

ЦСР 9 "Промисловість, інновації та інфраструктура" безпосередньо залежить від інтелектуального капіталу, оскільки інновації є результатом творчої діяльності людей. Транснаціональні інтелектуальні мережі можуть сприяти трансферу технологій та інновацій до країн, що розвиваються (UNCTAD, 2018) [13]. Однак нерівномірний розподіл інтелектуального капіталу між країнами може призводити до поглиблення технологічного розриву.

ЦСР 10 "Скорочення нерівності" стикається з викликами, пов'язаними з інтелектуальною міграцією, яка може посилювати розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Водночас, збалансована політика, що стимулює циркуляцію знань, може сприяти зменшенню цього розриву через механізми передачі знань, технологій та інвестицій (UNDP, 2019) [14].

ЦСР 17 "Партнерство заради стійкого розвитку" особливо важливе в контексті глобального управління інтелектуальною міграцією, яке вимагає координації зусиль на національному, регіональному та глобальному рівнях для забезпечення справедливого розподілу вигод від мобільності висококваліфікованих фахівців (OECD, 2020) [15].

Таким чином, ключовим фактором, який визначає вплив інтелектуальної міграції на досягнення ЦСР, є збалансованість міграційної політики та її інтеграція в загальні стратегії розвитку як на національному, так і на глобальному рівнях.

Аналіз світового досвіду дозволяє виокремити різні підходи до управління інтелектуальною міграцією та оцінити їхню ефективність для розробки механізмів збереження та розвитку інтелектуального потенціалу України.

Країни-лідери у залученні талантів, такі як США, Канада, Велика Британія, Австралія та Німеччина, реалізують комплексні стратегії, спрямовані на приваблення висококваліфікованих фахівців. Ці стратегії включають:

- преференційні візові програми для висококваліфікованих фахівців (наприклад, H-1B у США, Express Entry у Канаді, Points-Based System у Великій Британії) [16];
- спеціальні програми для талановитих науковців, підприємців та інноваторів [17];
- привабливі умови праці та можливості для професійного розвитку;
- інвестиції в науково-дослідницьку інфраструктуру та інноваційні екосистеми [18];
- інтеграційні програми та підтримка для міжнародних фахівців та їхніх сімей.

Країни, що успішно подолали проблему "відпливу мізків", такі як Південна Корея, Тайвань, Ірландія, Китай та Індія, розробили стратегії, спрямовані не лише на утримання талантів, але й на використання потенціалу діаспори та стимулювання "циркуляції знань". Південна Корея та Тайвань зосередилися на розвитку національних інноваційних екосистем та створенні привабливих умов

для повернення науковців та інженерів з діаспори [19]. Ірландія перетворила свою діаспору на потужний ресурс для розвитку, використовуючи її зв'язки для залучення інвестицій та трансферу технологій [20]. Китай та Індія реалізують програми, спрямовані як на повернення талановитих фахівців ("Програма тисячі талантів" у Китаї), так і на залучення діаспори до наукової співпраці, менторства та інвестицій без необхідності фізичного повернення [21, 22].

Регіональні ініціативи та міжнародне співробітництво також відіграють важливу роль у збалансованому управлінні інтелектуальною міграцією. Європейський Союз реалізує програми, що сприяють циркулярній мобільності та "циркуляції знань" у рамках Європейського дослідницького простору [23]. Ініціативи, такі як Marie Skłodowska-Curie Actions, сприяють міжнародній мобільності науковців з одночасним зміцненням їхніх зв'язків із країнами походження. Міжнародні організації, такі як Міжнародна організація з міграції (МОМ) та Програма розвитку ООН (ПРООН), реалізують проєкти, спрямовані на залучення діаспор до розвитку країн походження та мінімізацію негативних наслідків інтелектуальної міграції [24, 25].

Етичні стандарти рекрутингу висококваліфікованих фахівців набувають все більшого значення у глобальному управлінні інтелектуальною міграцією. Світова організація охорони здоров'я (ВООЗ) розробила Глобальний кодекс практики щодо міжнародного найму медичного персоналу, який закликає до відповідального рекрутингу, що враховує потреби країн-донорів [26]. Подібні ініціативи з'являються і в інших секторах, сприяючи більш справедливому розподілу вигод від мобільності висококваліфікованих фахівців.

У контексті війни та постконфліктного відновлення цінним є досвід таких країн, як Ліван, Сирія, Боснія і Герцеговина, Руанда та Косово, які зіткнулися з масштабним відтоком інтелектуального капіталу внаслідок збройних конфліктів. Успішні стратегії включали:

- створення транснаціональних професійних мереж, що об'єднують фахівців у діаспорі та тих, хто залишився в країні [27];
- програми тимчасового повернення експертів для передачі знань та участі у відбудові [28];
- віртуальні платформи для дистанційної участі діаспори в освітніх, наукових та інноваційних проєктах [29];
- спеціальні ініціативи для заохочення повернення ключових фахівців, таких як медики, інженери та викладачі [30].

Таким чином, світовий досвід демонструє, що ефективне управління інтелектуальною міграцією вимагає комплексного підходу, який виходить за межі простого запобігання "відпливу мізків" і фокусується на створенні умов для "циркуляції знань" та використання потенціалу діаспори для розвитку країни походження. Цей досвід є особливо цінним для України в умовах воєнного часу та підготовки до повоєнної відбудови.

Дослідивши теоретичні основи та світовий досвід управління інтелектуальним потенціалом, варто проаналізувати конкретні міграційні процеси, що відбуваються в Україні в умовах повномасштабного вторгнення. Аналіз масштабів, особливостей та наслідків міграції інтелектуального капіталу в умовах війни є необхідною передумовою для розробки ефективних механізмів збереження та розвитку інтелектуального потенціалу України.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року спричинило найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на початок 2025 року понад 6,4 мільйонів українців зареєстровані як біженці в європейських країнах, що становить близько 20% від довоєнного населення України [31]. Ще близько 5 мільйонів громадян є внутрішньо переміщеними особами.

На відміну від попередніх хвиль української міграції, що мали переважно економічний характер, воєнна міграція має примусовий характер та суттєво відрізняється за соціально-демографічним складом. Дослідження Міжнародної організації з міграції (IOM) показують, що серед українських біженців значно вища частка осіб з вищою освітою, ніж серед довоєнних трудових мігрантів. За оцінками експертів, близько 40-45% дорослих українських біженців мають вищу освіту, що значно перевищує середній показник для населення України (близько 30%) [32].

Особливо відчутним став відтік фахівців у галузі інформаційних технологій. За даними IT Ukraine Association, з початку війни близько 50-60 тисяч IT-спеціалістів виїхали за кордон, що становить приблизно 20% від загальної кількості працівників галузі. Хоча більшість із них продовжує працювати на українські компанії дистанційно, цей відтік створює ризики поступової втрати зв'язків з Україною та перетікання інтелектуального капіталу до економік країн-реципієнтів [33].

Значних масштабів набула академічна міграція. За даними Міністерства освіти і науки України, з початку повномасштабного

вторгнення близько 25% науково-педагогічних працівників українських закладів вищої освіти виїхали за кордон [34]. Програми підтримки українських науковців, запроваджені європейськими країнами (зокрема, Німеччиною, Польщею, Чехією), з одного боку, надали їм можливість безпечного продовження досліджень, а з іншого — створили передумови для їх інтеграції в зарубіжні наукові системи.

Медична галузь також зазнала суттєвих втрат інтелектуального капіталу. За оцінками Української медичної асоціації, близько 15% лікарів виїхали за кордон, при цьому серед них значну частку складають висококваліфіковані фахівці вузьких спеціальностей, підготовка яких потребує тривалого часу і значних інвестицій.

Головними країнами призначення для українських висококваліфікованих мігрантів стали Польща, Німеччина, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, а також США, Канада і Великобританія. Ключові фактори вибору країни призначення включають:

- географічну близькість до України;
- наявність діаспори та соціальних мереж;
- можливості працевлаштування за спеціальністю;
- програми підтримки для українських біженців;
- мовну та культурну близькість.

Аналіз соціально-демографічного профілю висококваліфікованих мігрантів виявляє декілька ключових особливостей. По-перше, серед них переважають жінки (близько 70-75% від загальної кількості біженців), що пов'язано з обмеженнями на виїзд чоловіків призовного віку. По-друге, значну частку складають сім'ї з дітьми, що ускладнює повернення через необхідність адаптації дітей до нових умов навчання та соціалізації. По-третє, серед мігрантів переважають особи продуктивного віку (25-45 років), що найбільш негативно впливає на демографічний та інтелектуальний потенціал України [35].

Важливою тенденцією є трансформація тимчасової міграції у довгострокову. Дослідження показують, що зі збільшенням тривалості перебування за кордоном зростає ймовірність інтеграції мігрантів у приймаюче суспільство та зменшується ймовірність повернення. За даними опитувань (Razumkov Centre, 2025), якщо в перші місяці війни більшість біженців (понад 80%) планували повернутися в Україну після закінчення бойових дій, то через рік цей показник знизився до 60-65% [36].

Розглянувши масштаби та особливості зовнішньої міграції інтелектуального капіталу України, варто звернути увагу на не менш важливий аспект – внутрішнє переміщення висококваліфікованих

фахівців, яке суттєво змінює регіональний розподіл інтелектуального потенціалу країни та створює як виклики, так і можливості для економічного розвитку різних регіонів.

Внутрішня міграція, хоча і не призводить до прямих втрат інтелектуального потенціалу країни, спричиняє його суттєвий регіональний перерозподіл, що має значні економічні та соціальні наслідки. З початком повномасштабного вторгнення спостерігається масштабне переміщення населення із східних та південних регіонів України, які зазнали окупації або знаходяться в зоні бойових дій, до західних та центральних областей.

За даними Міністерства національної єдності України, найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб зареєстрована у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Хмельницькій, Вінницькій областях та м. Києві [37]. Це створює новий регіональний розподіл інтелектуального потенціалу, який суттєво відрізняється від довоєнного.

Одним із наслідків внутрішньої міграції стала трансформація освітніх та наукових центрів. Заклади вищої освіти та наукові установи, евакуйовані з тимчасово окупованих територій та зон бойових дій, здебільшого були переміщені до західних та центральних регіонів України. За даними Міністерства освіти і науки України, близько 40 закладів вищої освіти були повністю або частково переміщені з Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької та Херсонської областей.

Внутрішня міграція висококваліфікованих фахівців має неоднозначний вплив на регіони. З одного боку, регіони, що приймають внутрішньо переміщених осіб, отримують додатковий людський та інтелектуальний капітал, що може стимулювати їх економічний розвиток. З іншого боку, надмірна концентрація населення в окремих регіонах створює додаткове навантаження на інфраструктуру, ринок житла та соціальні послуги.

Особливо гострою проблемою є інтеграція внутрішньо переміщених науковців, освітян та інших фахівців. Дослідження, проведені Національною академією наук України, виявили, що лише близько 60% переміщених науковців мають можливість продовжувати дослідження на тому ж рівні, що й до переміщення, через обмежений доступ до наукової інфраструктури, лабораторного обладнання та архівів.

Важливим аспектом внутрішньої міграції є розвиток IT-кластерів у західних регіонах України. Львів, Івано-Франківськ, Чернівці та інші західні міста стали осередками концентрації IT-компаній та фахівців, які перемістилися із зон бойових дій. Це

призвело до формування нових інноваційних екосистем та зміцнення позицій цих регіонів як центрів інноваційного розвитку.

Загалом, внутрішня міграція в умовах війни призвела до суттєвого перерозподілу інтелектуального потенціалу країни, що створює як виклики, так і можливості для регіонального розвитку. Ключовим завданням стає інтеграція внутрішньо переміщених фахівців у нові громади та створення умов для максимальної реалізації їхнього потенціалу на благо України.

Важливо зазначити, що масштабна міграція, спричинена військовим вторгненням, має багатовимірний вплив на економічний потенціал України, який проявляється у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективах.

У короткостроковій перспективі відтік висококваліфікованих фахівців призводить до дефіциту кадрів у ключових секторах економіки. За даними Державної служби зайнятості України, найгостріший дефіцит спостерігається у сфері охорони здоров'я, освіти, інженерії та високотехнологічних галузях. Це створює додаткові виклики для функціонування економіки в умовах воєнного стану та обмежує можливості для її відновлення.

Водночас, зовнішня міграція має і певні позитивні економічні ефекти. За даними Національного банку України, обсяг грошових переказів від українців з-за кордону у 2024 році склав близько 15 млрд. доларів США, що становить близько 10% ВВП країни. Ці кошти є важливим джерелом валютних надходжень та підтримки платіжного балансу України в умовах війни.

Особливістю воєнного періоду стало збереження зв'язків багатьох висококваліфікованих фахівців, особливо у сфері IT, з українськими роботодавцями навіть після виїзду за кордон. За даними IT Ukraine Association [33], близько 85% українських IT-фахівців, які виїхали за кордон, продовжують працювати на українські компанії, що дозволяє зберігати експортний потенціал галузі. У 2024 році експорт IT-послуг з України склав 7,3 млрд. доларів США, що лише на 7% менше, ніж у довоєнному 2021 році.

У середньостроковій перспективі ключовим викликом стає можливе перетікання інтелектуального капіталу до економік країн-реципієнтів. З часом висококваліфіковані мігранти мають тенденцію до глибшої інтеграції у ринки праці приймаючих країн, що може призвести до втрати їхнього зв'язку з Україною. Особливо гострою ця проблема є для наукової сфери, де інтеграція у зарубіжні дослідницькі колективи та доступ до сучасної інфраструктури можуть стимулювати подальшу міграцію.

Втрата значної частини інтелектуального капіталу створює ризики для інноваційного розвитку та технологічної модернізації української економіки в процесі повоєнної відбудови. За оцінками Центру Разумкова [36], відтік висококваліфікованих фахівців може призвести до зниження інноваційного потенціалу України на 15-20% порівняно з довоєнним періодом, що матиме негативний вплив на продуктивність та конкурентоспроможність економіки.

У довгостроковій перспективі найбільш значущим ризиком є втрата людського капіталу через міграцію молоді та сімей з дітьми. За даними ЮНІСЕФ [38], близько 2,5 мільйонів українських дітей шкільного віку наразі перебувають за кордоном, значна частина з яких інтегрується в освітні системи приймаючих країн. Це створює ризик довгострокової втрати людського потенціалу та поглиблення демографічної кризи.

Водночас, міграційні процеси створюють і потенційні можливості для економічного розвитку України. Формування потужної української діаспори у європейських країнах може стати ресурсом для розвитку міжнародних економічних зв'язків, залучення інвестицій та трансферу технологій. Досвід таких країн, як Ірландія, Південна Корея та Ізраїль, показує, що діаспора може відігравати ключову роль у економічному розвитку країни походження, навіть без масового фізичного повернення мігрантів.

Важливим аспектом впливу міграційних процесів на економічний потенціал є структурні зміни в економіці. Війна та пов'язані з нею міграційні процеси прискорюють трансформацію економічної структури України, підвищуючи роль цифрової економіки, сфери послуг та галузей, менш прив'язаних до фізичної локації. Це створює нові можливості для залучення українських фахівців до глобальних ланцюгів створення вартості, навіть якщо вони фізично перебувають за межами України.

Таким чином, вплив міграційних процесів на економічний потенціал України є складним та багатовимірним. Він включає як короткострокові втрати та дефіцити, так і потенційні довгострокові переваги, пов'язані з формуванням глобальних професійних мереж, трансфером знань та інтеграцією у міжнародні інноваційні системи. Ключовим завданням державної політики є мінімізація негативних наслідків міграції та максимальне використання можливостей, які вона створює для відбудови та модернізації української економіки.

Проаналізувавши масштаби та особливості міграційних процесів в Україні, їх вплив на розподіл інтелектуального потенціалу та економічні наслідки, нами було розроблено комплексну модель

управління цими процесами, яка враховує як короткострокові виклики воєнного часу, так і довгострокові цілі розвитку країни.

Інтегративна модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України в умовах міграційних викликів воєнного часу (рис. 1) базується на сучасному розумінні інтелектуальної міграції як багатовимірного процесу, що включає не лише фізичне переміщення висококваліфікованих фахівців, але й транскордонний рух знань, ідей та інновацій.

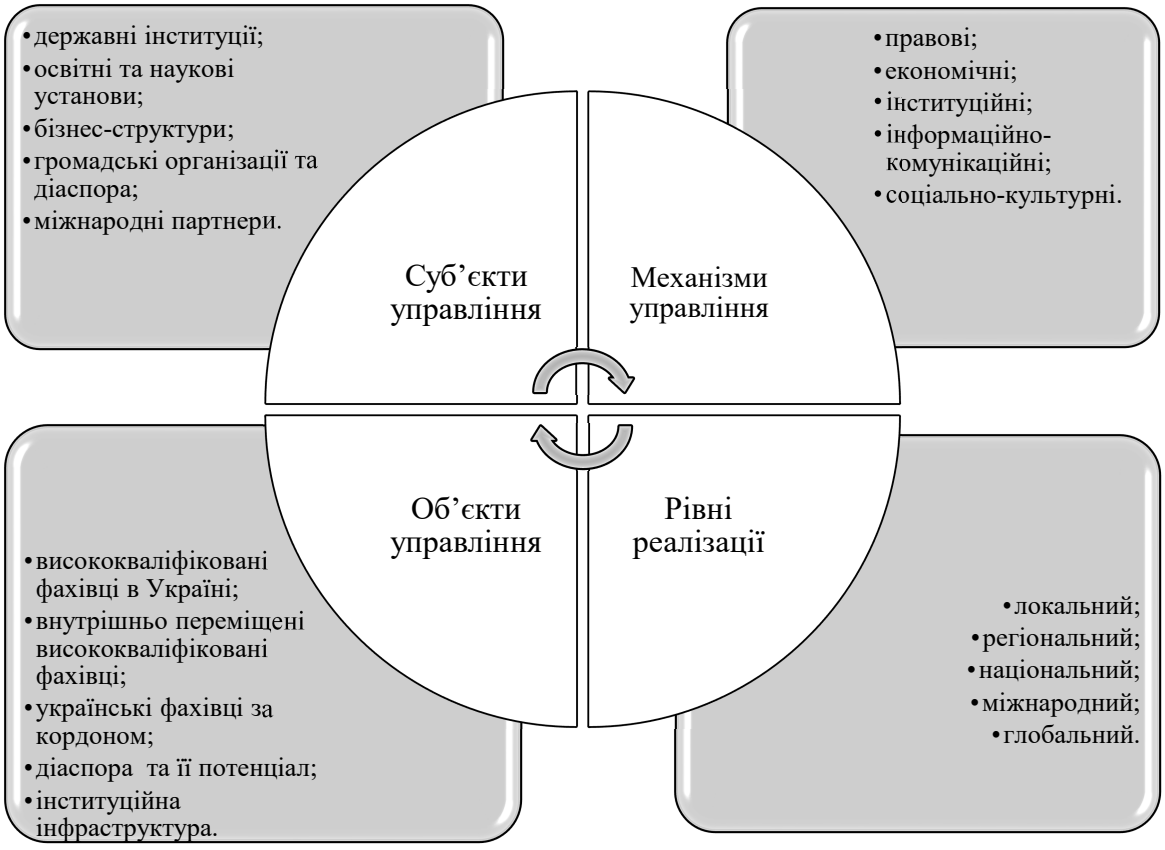

Рисунок 1 − Інтегративна модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України

Джерело: розроблено автором

Ця модель поєднує елементи різних підходів до управління інтелектуальною міграцією та враховує інтереси всіх залучених сторін.

Основними компонентами моделі є:

1. Суб'єкти управління інтелектуальним потенціалом: державні інституції (міністерства, відомства, органи місцевого самоврядування); освітні та наукові установи; бізнес-структури; громадські організації та діаспора; міжнародні партнери (уряди інших країн, міжнародні організації).

2. Об'єкти управління: висококваліфіковані фахівці в Україні; внутрішньо переміщені висококваліфіковані фахівці; українські фахівці за кордоном (короткострокові та довгострокові мігранти); діаспора та її інтелектуальний потенціал; інституційна інфраструктура (освітні, наукові, інноваційні установи).

3. Механізми управління: правові (законодавче забезпечення); економічні (фінансові стимули, програми підтримки); інституційні (створення спеціалізованих установ та платформ); інформаційно-комунікаційні (цифрові інструменти, мережі); соціально-культурні (програми інтеграції, підтримка ідентичності).

4. Рівні реалізації: локальний (громади, міста); регіональний (області, кластери); національний (загальнодержавні програми); міжнародний (двостороннє та багатостороннє співробітництво); глобальний (ініціативи в рамках міжнародних організацій).

Взаємозв'язок між компонентами моделі забезпечується через систему інтеграційних механізмів, що передбачає координацію дій різних суб'єктів управління, комплексне застосування правових, економічних, інституційних та інформаційно-комунікаційних інструментів на всіх рівнях реалізації (від локального до глобального), з урахуванням особливостей різних категорій об'єктів управління та на основі встановлених принципів.

Ключовими принципами збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України є: принцип інтеграції – узгодження політики управління інтелектуальною міграцією з загальними стратегіями економічного, соціального та інноваційного розвитку країни; принцип гнучкості – адаптація управлінських механізмів до мінливих умов воєнного та повоєнного періоду; принцип інклюзивності – залучення всіх зацікавлених сторін до розробки та реалізації політики; принцип багаторівневості – узгоджена реалізація політики на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях; принцип циркулярності – орієнтація на забезпечення циркуляції знань та компетенцій, а не лише на фізичне повернення мігрантів; принцип етичності – дотримання етичних стандартів та повага до права на мобільність.

Запропонована модель виходить за межі традиційного підходу, спрямованого на запобігання "відпливу мізків", і орієнтується на створення умов для "циркуляції знань" та максимального використання інтелектуального потенціалу українців незалежно від їх місцезнаходження.

На національному рівні збереження та розвиток інтелектуального потенціалу України в умовах війни потребує

реалізації комплексу механізмів, спрямованих як на утримання висококваліфікованих фахівців у країні, так і на збереження зв'язків з тими, хто виїхав за кордон (табл. 1).

Таблиця 1 − Програми та механізми підтримки для збереження інтелектуального потенціалу України

Категорія	Механізми та інструменти	Ключові елементи
1	2	3
Програми підтримки науковців та освітян	Фінансова підтримка	Грантове фінансування досліджень з воєнної проблематики Стипендіальні програми для молодих вчених
	Інфраструктурна підтримка	Розвиток наукової інфраструктури в безпечних регіонах Створення спільних лабораторій та дослідницьких центрів
	Освітня безперервність	Забезпечення безпечних умов праці Розвиток платформ дистанційного навчання та досліджень
	Академічна мобільність	Програми тимчасової роботи за кордоном з гарантією повернення Віртуальні дослідницькі колективи
	Залучення до відбудови	Інтеграція науковців у програми повоєнного відновлення Наукове забезпечення модернізаційних процесів
Інтеграція внутрішньо переміщених фахівців	Інформаційна підтримка	Єдина інформаційна платформа для пошуку роботи та житла Консультаційні центри для ВПО
	Професійна адаптація	Програми перепідготовки та підвищення кваліфікації Адаптація до потреб регіональних ринків праці
	Інституційна підтримка	Створення філій переміщених установ Забезпечення інституційної спадкоємності
	Соціальна інтеграція	Культурні та освітні проєкти Програми соціальної підтримки
	Інноваційні екосистеми	Інноваційні кластери у регіонах з високою концентрацією ВПО Розвиток регіональних інноваційних хабів
Стимули для професійного розвитку в умовах обмежених ресурсів	Економічні стимули	Податкові пільги для інвестицій у людський капітал Спеціальні фонди фінансування інноваційних проєктів
	Гнучкі форми зайнятості	Поєднання роботи з навчанням Гнучкі робочі графіки та дистанційна робота
	Партнерські програми	Державно-приватне партнерство у професійній підготовці Спільні освітні програми бізнесу та університетів

Категорія	Механізми та інструменти	Ключові елементи
1	2	3
	Менторські програми	Професійне наставництво для молодих фахівців Передача знань від досвідчених спеціалістів
	Підтримка інновацій	Фінансування стартапів Акселераційні програми для інноваційних проєктів
Система моніторингу та оцінки інтелектуального потенціалу	Дослідження ринку праці	Регулярні обстеження ринку висококваліфікованих спеціалістів Аналіз структурних змін у зайнятості
	Моніторинг міграції	Відстеження міграційних настроїв Аналіз причин та напрямків міграції
	Оцінка впливу	Вплив міграції на інноваційний потенціал Секторальний та регіональний аналіз
	Аналіз ефективності	Оцінка результативності програм підтримки Визначення найбільш ефективних інструментів
	Прогнозування	Прогноз потреб у кадрах для повоєнної відбудови Моделювання сценаріїв розвитку людського капіталу

Програми підтримки науковців та освітян мають особливе значення, оскільки ці категорії фахівців формують основу інтелектуального капіталу нації. В умовах воєнного часу ключовими елементами таких програм можуть бути: грантова підтримка наукових досліджень, спрямованих на вирішення проблем воєнного та повоєнного періоду; забезпечення безперервності освітнього процесу шляхом створення безпечних умов праці або можливостей для дистанційної роботи; розвиток наукової інфраструктури у безпечних регіонах, включаючи створення спільних лабораторій та дослідницьких центрів; програми академічної мобільності, які дозволяють українським науковцям тимчасово працювати за кордоном з обов'язковим поверненням в Україну; залучення науковців та освітян до програм повоєнного відновлення та модернізації країни.

Інтеграція внутрішньо переміщених фахівців є критично важливим завданням для збереження інтелектуального потенціалу регіонів, що найбільше постраждали від війни. Ефективні механізми такої інтеграції включають: створення єдиної інформаційної платформи для пошуку роботи та житла для внутрішньо переміщених фахівців; програми професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, що враховують потреби ринку праці в регіонах переміщення; підтримку створення філій та представництв

переміщених установ у нових регіонах; забезпечення соціальної інтеграції через культурні та освітні проєкти; створення інноваційних кластерів у регіонах з високою концентрацією внутрішньо переміщених фахівців.

Стимули для професійного розвитку в умовах обмежених ресурсів є важливим елементом збереження інтелектуального потенціалу в умовах воєнної економіки. Такі стимули можуть включати: податкові пільги для підприємств, що інвестують у розвиток людського капіталу та створюють високотехнологічні робочі місця; запровадження гнучких форм зайнятості, що дозволяють поєднувати роботу з навчанням та професійним розвитком; розвиток державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти та підготовки кадрів; створення спеціальних фондів для фінансування інноваційних проєктів та стартапів, заснованих українськими фахівцями.

Система моніторингу та оцінки інтелектуального потенціалу, у свою чергу, є необхідною умовою для розробки ефективної політики управління. Ключовими елементами такої системи мають бути: регулярні обстеження ринку праці з фокусом на висококваліфіковані професії; моніторинг міграційних настроїв серед різних категорій фахівців; оцінка впливу міграційних процесів на інноваційний потенціал галузей та регіонів; аналіз ефективності програм підтримки та стимулювання та прогнозування потреб у кадрах для повоєнної відбудови та модернізації.

Важливим аспектом збереження інтелектуального потенціалу є також забезпечення психологічної підтримки для висококваліфікованих фахівців, які працюють в умовах війни, адже постійний стрес, вигорання та психологічні травми можуть призводити до зниження продуктивності та підвищення схильності до міграції. Тому програми психологічної підтримки, включаючи групові та індивідуальні консультації, тренінги з управління стресом та профілактики вигорання, мають стати невід'ємною частиною політики збереження інтелектуального потенціалу.

Цифрові технології відіграють вирішальну роль у трансформації інтелектуальної міграції з "відпливу мізків" на "циркуляцію знань", забезпечуючи дистанційну співпрацю, створення віртуальних дослідницьких колективів, розвиток онлайн-освіти та цифрових платформ для збереження зв'язків з українськими фахівцями незалежно від їхнього географічного розташування, що особливо критично в умовах воєнного часу та масштабної міграції інтелектуального капіталу.

Зокрема, віртуальна міграція та дистанційна зайнятість стали особливо актуальними в умовах війни. Українські фахівці, які вимушено виїхали за кордон, можуть продовжувати працювати на вітчизняні компанії та організації, сприяючи їх розвитку та забезпечуючи надходження валютної виручки в Україну. Для підтримки цієї форми зайнятості необхідно: розвивати правову базу, що регулює дистанційну роботу українських фахівців з-за кордону; створювати сприятливі податкові умови для українських компаній, які залучають віддалених працівників з числа українських мігрантів; забезпечувати технічну інфраструктуру для стабільної дистанційної роботи, включаючи безперебійне електропостачання та доступ до інтернету; розвивати цифрові платформи для пошуку роботи та взаємодії між українськими роботодавцями та фахівцями за кордоном; підтримувати створення віртуальних коворкінгів та професійних спільнот.

Цифрові платформи для збереження і розвитку інтелектуального потенціалу можуть стати ефективним інструментом для координації зусиль різних стейкхолдерів та забезпечення циркуляції знань між Україною та діаспорою. Такі платформи можуть включати створення єдиної бази даних українських фахівців за кордоном з інформацією про їхні компетенції та можливості залучення до проєктів в Україні; системи онлайн-менторства, що дозволяють досвідченим фахівцям з діаспори ділитися знаннями з молодими спеціалістами в Україні; краудфандингові платформи для фінансування інноваційних проєктів в Україні, а також віртуальні освітні програми, розроблені українськими фахівцями за кордоном для студентів в Україні. Розвиток транснаціональних освітніх та наукових програм є важливим елементом збереження зв'язків з українськими науковцями та освітянами за кордоном. Цифрові технології в цьому аспекті дозволяють реалізовувати:

1) спільні освітні програми між українськими та зарубіжними університетами з можливістю дистанційного навчання;

2) віртуальні дослідницькі лабораторії, що об'єднують науковців в Україні та за кордоном для роботи над спільними проєктами;

3) онлайн-конференції, семінари та воркшопи для обміну знаннями та ідеями;

4) програми віртуальної академічної мобільності, що дозволяють українським студентам та викладачам взаємодіяти з зарубіжними колегами без необхідності фізичного переміщення;

5) відкриті освітні ресурси, розроблені українськими фахівцями за кордоном та адаптовані для використання в Україні.

Ще однією перевагою є те, що цифрові інструменти дозволяють ефективно використовувати потенціал діаспори для координації гуманітарної та професійної допомоги у вирішенні нагальних проблем в Україні. Зокрема, йдеться про платформи для координації волонтерської допомоги та експертної підтримки; системи телемедицини, що дозволяють українським лікарям за кордоном консультувати колег та пацієнтів в Україні; віртуальні юридичні канали для надання правової допомоги внутрішньо переміщеним особам та біженцям.

Отже, розвиток цифрових інструментів трансформації інтелектуальної міграції вимагає не лише технологічних рішень, але й відповідної правової бази, освітньої підтримки та формування цифрової культури. Важливо забезпечити доступність цих інструментів для всіх категорій користувачів, включаючи осіб з обмеженими можливостями та тих, хто перебуває у віддалених регіонах.

Варто також звернути увагу на діаспоральні мережі як механізм циркуляції знань, адже українська діаспора, яка значно розширилася внаслідок воєнної міграції, може стати потужним ресурсом для розвитку інтелектуального потенціалу України. Формування ефективних діаспоральних мереж дозволяє перетворити потенційні втрати від "відпливу мізків" на переваги "циркуляції знань".

Використання потенціалу наукової та професійної діаспори передбачає створення механізмів для залучення досвіду, знань та контактів українських фахівців за кордоном для розвитку України шляхом: формування електронного реєстру української професійної діаспори з інформацією про компетенції та можливості співпраці; створення професійних асоціацій українців за кордоном за галузевим принципом (науковці, медики, IT-фахівці, інженери тощо); запровадження спеціального статусу "амбасадора української науки/освіти/інновацій" для представників діаспори, які активно співпрацюють з Україною; організації регулярних форумів та конференцій для взаємодії між фахівцями в Україні та діаспорою; розвитку спеціалізованих інформаційних ресурсів для обміну знаннями та досвідом.

Програми та механізми мобілізації інтелектуального потенціалу української діаспори можна систематизувати за окремими категоріями (табл. 2).

Таблиця 2 − Механізми взаємодії з діаспорою для розвитку інтелектуального потенціалу України

Категорія	Механізми та інструменти	Ключові елементи
Програми залучення експертів діаспори до відбудови України	Тимчасове повернення	Програми короткострокової роботи експертів над проєктами відбудови; запрошення фахівців для реалізації конкретних ініціатив
	Віддалене консультування	Системи дистанційної експертизи проектів; онлайн-платформи для консультацій з питань відбудови
	Стратегічне планування	Залучення діаспори до розробки галузевих стратегій; участь у формуванні національних програм розвитку
	Спільні команди	Створення змішаних команд українських та зарубіжних фахівців; реалізація інноваційних проєктів міжнародними колективами
	Менторство	Програми супроводу українських стартапів; експертна підтримка інноваційних підприємств
Механізми трансферу знань та інновацій через діаспоральні мережі	Спільні дослідницькі центри	Створення міжнародних лабораторій; розподілені дослідницькі колективи
	Академічний обмін	Стажування молодих фахівців у закордонних установах; програми мобільності для науковців та освітян
	Освітні ініціативи	Спільні освітні програми та курси; гостьові лекції та майстер-класи від діаспори
	Трансфер технологій	Створення спільних підприємств; формування міжнародних дослідницьких консорціумів
	Наукова співпраця	Спільні публікації та патенти; підвищення міжнародної видимості української науки
Категорія	Механізми та інструменти	Ключові елементи
Фінансові механізми залучення інвестицій діаспори	Спеціалізовані фонди	Інвестиційні фонди для освітніх та наукових проектів; венчурне фінансування українських стартапів
	Інноваційні фінансові інструменти	"Діаспоральні облігації" для відбудови інфраструктури; цільові облігації для конкретних проєктів
	Спільне фінансування	Державно-приватне партнерство; програми співфінансування інноваційних проєктів
	Податкові стимули	Пільги для інвесторів із діаспори; спрощені механізми інвестування
	Краудфандинг	Платформи для фінансування локальних ініціатив; колективне інвестування в значущі проєкти
Культурні аспекти взаємодії з діаспорою	Мовно-культурні програми	Підтримка української мови та культури за кордоном; освітні програми для діаспори
	Проєкти культурної спадщини	Дослідження та збереження спадщини; спільні історико-культурні проєкти
	Об'єднавчі заходи	Регулярні культурні події; фестивалі, конференції, форуми
	Інформаційні проєкти	Медійні ініціативи про успіхи українців у світі; висвітлення досягнень діаспори
	Програми для молоді	Ініціативи для дітей з діаспори; літні школи, табори, освітні поїздки в Україну

Зокрема, програми залучення експертів діаспори до відбудови України можуть стати ефективним механізмом трансферу знань та компетенцій за рахунок програм тимчасового повернення експертів для роботи над конкретними проєктами відбудови; систем віддаленого консультування та експертизи проєктів відбудови Укпаїни; залучення діаспори до розробки галузевих стратегій та програм розвитку та створення спільних команд українських і зарубіжних фахівців для реалізації інноваційних проектів. Важливо також розвивати менторські програми, в рамках яких представники діаспори супроводжують розвиток українських стартапів та інноваційних підприємств.

Механізми трансферу знань та інновацій через діаспоральні мережі включають: створення спільних дослідницьких центрів та лабораторій за участі українських науковців в Україні та за кордоном; програми академічного обміну та стажування для молодих українських фахівців у закордонних установах, де працюють представники діаспори; спільні освітні програми та курси, розроблені за участі діаспори; трансфер технологій та інновацій через створення спільних підприємств та дослідницьких консорціумів; спільні публікації та патенти, що підвищують міжнародну видимість української науки.

Важливо також розглянути декілька ключових напрямів щодо фінансових механізмів залучення інвестицій діаспори в розвиток інтелектуального потенціалу України. Ефективним інструментом може стати створення спеціалізованих інвестиційних фондів, орієнтованих на фінансування пріоритетних освітніх, наукових та інноваційних проєктів в Україні. Значний потенціал можуть мати програми спільного фінансування інноваційних проєктів, що реалізуються за принципом державно-приватного партнерства, які дозволяють розподілити ризики та підвищити ефективність інвестицій. Для активізації інвестиційної активності діаспори доцільно запровадити систему податкових стимулів для представників діаспори, які спрямовують кошти на розвиток інтелектуального потенціалу України. Додатковим інструментом можуть стати спеціалізовані краудфандингові платформи, орієнтовані на залучення коштів діаспори для фінансування локальних освітніх та інноваційних ініціатив у конкретних громадах чи регіонах.

Ключова роль у збереженні інтелектуального потенціалу України належить культурним аспектам взаємодії з діаспорою, які формують міцну основу для підтримання зв'язків з батьківщиною та мотивації до співпраці. Особливе значення мають програми

підтримки української мови та культури в діаспорі, що забезпечують збереження національної ідентичності та створюють культурне середовище для розвитку українських спільнот за кордоном. Вагомий внесок у зміцнення національної самосвідомості роблять також проєкти з дослідження та збереження культурної спадщини, які сприяють усвідомленню спільного історичного та культурного коріння українців незалежно від місця проживання. Ефективним інструментом підтримки ідентичності виступають регулярні культурні заходи – фестивалі, конференції, форуми – які об'єднують українців з України та з-за кордону, створюючи платформу для співпраці та обміну досвідом. Формуванню позитивного образу України у світі сприяють медійні проєкти, спрямовані на висвітлення успіхів українців та їхніх досягнень на міжнародній арені, що посилює почуття національної гордості та бажання долучитися до розвитку батьківщини. Особливого значення для забезпечення довгострокової перспективи взаємодії набувають спеціалізовані програми для дітей із діаспори – освітні ініціативи, літні школи, табори, культурно-освітні поїздки в Україну, які сприяють збереженню їхнього зв'язку з Україною та формуванню майбутнього покоління українців, здатних підтримувати та розвивати транснаціональні зв'язки.

Отже, ефективне функціонування діаспоральних мереж як механізму циркуляції знань вимагає координації зусиль різних інституцій, включаючи державні органи, дипломатичні представництва, освітні та наукові установи, бізнес-структури та громадські організації. Важливо забезпечити систематичність та довгостроковість такої взаємодії, а також її інтеграцію в загальну стратегію розвитку та відбудови України.

Загалом, запропонована інтегративна модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом України базується на принципово новому розумінні інтелектуальної міграції як багатовимірного процесу, що виходить за межі фізичного переміщення фахівців і включає транскордонний рух знань, ідей та інновацій. Модель трансформує парадигму "відпливу мізків" у парадигму "циркуляції знань".

Визначено ключові компоненти моделі виступають та її фундаментальні принципи, до яких відносять: інтеграцію, гнучкість, інклюзивність, багаторівневість, циркулярність та етичність, які забезпечують її збалансованість та ефективність в умовах постійних змін середовища.

У рамках моделі розроблено комплексну систему механізмів збереження та розвитку інтелектуального потенціалу, що включає: програми підтримки науковців та освітян; інструменти інтеграції внутрішньо переміщених фахівців; стимули для професійного розвитку в умовах обмежених ресурсів; систему моніторингу та оцінки інтелектуального потенціалу.

Особлива увага в моделі приділяється цифровим інструментам трансформації інтелектуальної міграції, які дозволяють забезпечити віртуальну участь українських фахівців у розвитку України незалежно від їх фізичного місцезнаходження. Важливим елементом моделі є діаспоральні мережі як механізм циркуляції знань, що включають: програми залучення експертів діаспори до відбудови України; механізми трансферу знань та інновацій; фінансові інструменти залучення інвестицій діаспори; культурні та ідентичнісні аспекти взаємодії.

Впровадження запропонованої моделі потребує скоординованих дій різних стейкхолдерів, систематичного моніторингу та оцінки результатів, а також постійної адаптації інструментів і механізмів до мінливих умов воєнного та післявоєнного періоду. Практична реалізація моделі дозволить не лише мінімізувати негативні наслідки міграції інтелектуального капіталу, але й перетворити цей процес на ресурс для відбудови та модернізації України, інтеграції країни в глобальний інтелектуальний простір та забезпечення її сталого розвитку.

Таким чином, розроблена інтегративна модель збалансованої політики управління інтелектуальним потенціалом є інноваційним підходом до вирішення проблем, пов'язаних з міграційними викликами воєнного часу, та може стати ефективним інструментом для збереження та розвитку інтелектуального потенціалу України.

Список використаних джерел:

1. Bhagwati, J., & Hamada, K. (1974). The brain drain, international integration of markets for professionals and unemployment: A theoretical analysis. Journal of Development Economics, 1(1), 19-42. URL: https://doi.org/10.1016/0304-3878(74)90020-0

2. Stark, O., Helmenstein, C., & Prskawetz, A. (1997). A brain gain with a brain drain. Economics Letters, 55(2), 227-234. URL: https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00085-2

3. Beine, M., Docquier, F., & Rapoport, H. (2001). Brain drain and economic growth: theory and evidence. Journal of Development

Economics, 64(1), 275-289. URL: https://doi.org/10.1016/S0304-3878(00)00133-4

4. Saxenian, A. (2005). From brain drain to brain circulation: Transnational communities and regional upgrading in India and China. Studies in Comparative International Development, 40(2), 35-61. URL: https://doi.org/10.1007/BF02686293

5. Docquier, F., & Rapoport, H. (2021). Brain drain and economic growth: evidence of productivity growth from brain circulation. Journal of Economics and Development, 14(3), 287-312. URL: https://doi.org/10.17979/ejge.2021.10.2.7831

6. Meyer, J. B., & Wattiaux, J. P. (2006). Diaspora knowledge networks: Vanishing doubts and increasing evidence. International Journal on Multicultural Societies, 8(1), 4-24. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146594

7. De Haas, H. (2010). Migration and development: A theoretical perspective. International Migration Review, 44(1), 227-264. URL: https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x

8. Meyer, J. B. (2001). Network approach versus brain drain: lessons from the diaspora. International Migration, 39(5), 91-110. URL: https://doi.org/10.1111/1468-2435.00173

9. Vertovec, S. (2004). Migrant transnationalism and modes of transformation. International Migration Review, 38(3), 970-1001. URL: https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00226.x

10. United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 (A/RES/70/1). New York: UN. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda

11. UNESCO. (2019). Global Education Monitoring Report 2019: Migration, displacement and education: Building bridges, not walls. Paris: UNESCO. URL: https://en.unesco.org/gem-report/report/2019/migration

12. ILO (International Labour Organization). (2020). Global Skills Partnership on Migration. Geneva: ILO. URL: https://www.ilo.org/skills/projects/skill-up/lang--en/index.htm

13. UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development). (2018). Technology and Innovation Report 2018: Harnessing Frontier Technologies for Sustainable Development. Geneva: UNCTAD. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tir2018_en.pdf

14. UNDP (United Nations Development Programme). (2019). Human Development Report 2019: Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. New

York: UNDP. URL: http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2019

15. OECD. (2020). Development Co-operation Report 2020: Learning from Crises, Building Resilience. Paris: OECD Publishing. URL: https://doi.org/10.1787/f6d42aa5-en

16. Kerr, S. P., Kerr, W., Özden, Ç., & Parsons, C. (2016). Global talent flows. Journal of Economic Perspectives, 30(4), 83-106. URL: https://doi.org/10.1257/jep.30.4.83

17. Shachar, A. (2013). Talent matters: Immigration policy-setting as a competitive scramble among jurisdictions. In T. Triadafilopoulos (Ed.), Wanted and Welcome? Policies for Highly Skilled Immigrants in Comparative Perspective (pp. 85-104). New York: Springer. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0082-0_5

18. OECD. (2017). OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017: The digital transformation. Paris: OECD Publishing. URL: https://doi.org/10.1787/9789264268821-en

19. Saxenian, A. (2006). The new argonauts: Regional advantage in a global economy. Cambridge, MA: Harvard University Press. URL: https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674025660

20. Kuznetsov, Y. (Ed.). (2006). Diaspora networks and the international migration of skills: How countries can draw on their talent abroad. Washington, DC: World Bank. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7008

21. Wang, H., Zweig, D., & Lin, X. (2011). Returnee entrepreneurs: Impact on China's globalization process. Journal of Contemporary China, 20(70), 413-431. URL: https://doi.org/10.1080/10670564.2011.565174

22. Chacko, E. (2007). From brain drain to brain gain: reverse migration to Bangalore and Hyderabad, India's globalizing high tech cities. GeoJournal, 68(2-3), 131-140. URL: https://doi.org/10.1007/s10708-007-9078-8

23. European Commission. (2020). A European Research Area for Knowledge and Growth. Brussels: European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/era_en

24. IOM (International Organization for Migration). (2018). Migration and the 2030 Agenda: A Guide for Practitioners. Geneva: IOM. URL: https://publications.iom.int/books/migration-and-2030-agenda-guide-practitioners

25. UNDP (United Nations Development Programme). (2016). Mobilizing the African Diaspora for Development. New York: UNDP.

URL: https://www.undp.org/publications/mobilizing-african-diaspora-development

26. WHO (World Health Organization). (2010). WHO Global Code of Practice on the International Recruitment of Health Personnel. Geneva: WHO. URL: https://www.who.int/hrh/migration/code/practice/en/

27. Eastmond, M. (2006). Transnational returns and reconstruction in post-war Bosnia and Herzegovina. International Migration, 44(3), 141-166. URL: https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2006.00375.x

28. IOM (International Organization for Migration). (2012). Temporary Return of Qualified Nationals (TRQN) Project. The Hague: IOM. URL: https://www.iom.int/temporary-return-qualified-nationals-trqn

29. Brinkerhoff, J. M. (2012). Creating an enabling environment for diasporas' participation in homeland development. International Migration, 50(1), 75-95. URL: https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2009.00542.x

30. World Bank. (2016). Migration and Development: A Role for the World Bank Group. Washington, DC: World Bank. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/690381472677671445/migration-and-development-a-role-for-the-world-bank-group

31. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). (2025). Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine

32. Міжнародна організація з міграції (IOM). (2025). Ukraine Migration Report: Focus on Skilled Migration. Geneva: IOM. URL: https://www.iom.int/ukraine

33. IT Ukraine Association. (2025). The IT Industry in Ukraine: Trends & Impact of War. URL: https://itukraine.org.ua

34. Міністерство освіти і науки України. (2025). Аналітичний звіт щодо стану освіти і науки в умовах воєнного стану. URL: https://mon.gov.ua

35. UN Women. (2025). Gender Analysis of Displacement and Migration from Ukraine. URL: https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications

36. Разумков Центр (Razumkov Centre). (2025). Дослідження намірів повернення українських біженців. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia

37. Міністерство національної єдності України. (2025). URL: https://unity.gov.ua/

38. ЮНІСЕФ (UNICEF). (2025). The Impact of War on Children's Education: Ukraine Crisis Report. URL: https://www.unicef.org/ukraine/reports

REFERENCES

1. Bhagwati, J., & Hamada, K. (1974). The brain drain, international integration of markets for professionals and unemployment: A theoretical analysis. *Journal of Development Economics*, 1(1), 19-42. URL: https://doi.org/10.1016/0304-3878(74)90020-0

2. Stark, O., Helmenstein, C., & Prskawetz, A. (1997). A brain gain with a brain drain. *Economics Letters*, 55(2), 227-234. URL: https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00085-2

3. Beine, M., Docquier, F., & Rapoport, H. (2001). Brain drain and economic growth: theory and evidence. *Journal of Development Economics*, 64(1), 275-289. URL: https://doi.org/10.1016/S0304-3878(00)00133-4

4. Saxenian, A. (2005). From brain drain to brain circulation: Transnational communities and regional upgrading in India and China. *Studies in Comparative International Development*, 40(2), 35-61. URL: https://doi.org/10.1007/BF02686293

5. Docquier, F., & Rapoport, H. (2021). Brain drain and economic growth: evidence of productivity growth from brain circulation. *Journal of Economics and Development*, 14(3), 287-312. URL: https://doi.org/10.17979/ejge.2021.10.2.7831

6. Meyer, J. B., & Wattiaux, J. P. (2006). Diaspora knowledge networks: Vanishing doubts and increasing evidence. *International Journal on Multicultural Societies*, 8(1), 4-24. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146594

7. De Haas, H. (2010). Migration and development: A theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227-264. URL: https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x

8. Meyer, J. B. (2001). Network approach versus brain drain: lessons from the diaspora. *International Migration*, 39(5), 91-110. URL: https://doi.org/10.1111/1468-2435.00173

9. Vertovec, S. (2004). Migrant transnationalism and modes of transformation. *International Migration Review*, 38(3), 970-1001. URL: https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00226.x

10. United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 (A/RES/70/1). New York: UN. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda

11. UNESCO. (2019). Global Education Monitoring Report 2019: Migration, displacement and education: Building bridges, not walls. Paris: UNESCO. URL: https://en.unesco.org/gem-report/report/2019/migration

12. ILO (International Labour Organization). (2020). Global Skills Partnership on Migration. Geneva: ILO. URL: https://www.ilo.org/skills/projects/skill-up/lang--en/index.htm

13. UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development). (2018). Technology and Innovation Report 2018: Harnessing Frontier Technologies for Sustainable Development. Geneva: UNCTAD. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tir2018_en.pdf

14. UNDP (United Nations Development Programme). (2019). Human Development Report 2019: Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. New York: UNDP. URL: http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2019

15. OECD. (2020). Development Co-operation Report 2020: Learning from Crises, Building Resilience. Paris: OECD Publishing. URL: https://doi.org/10.1787/f6d42aa5-en

16. Kerr, S. P., Kerr, W., Özden, Ç., & Parsons, C. (2016). Global talent flows. *Journal of Economic Perspectives*, 30(4), 83-106. URL: https://doi.org/10.1257/jep.30.4.83

17. Shachar, A. (2013). Talent matters: Immigration policy-setting as a competitive scramble among jurisdictions. In T. Triadafilopoulos (Ed.), *Wanted and Welcome? Policies for Highly Skilled Immigrants in Comparative Perspective* (pp. 85-104). New York: Springer. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0082-0_5

18. OECD. (2017). OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017: The digital transformation. Paris: OECD Publishing. URL: https://doi.org/10.1787/9789264268821-en

19. Saxenian, A. (2006). The new argonauts: Regional advantage in a global economy. Cambridge, MA: Harvard University Press. URL: https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674025660

20. Kuznetsov, Y. (Ed.). (2006). Diaspora networks and the international migration of skills: How countries can draw on their talent abroad. Washington, DC: World Bank. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7008

21. Wang, H., Zweig, D., & Lin, X. (2011). Returnee entrepreneurs: Impact on China's globalization process. *Journal of Contemporary China*, 20(70), 413-431. URL: https://doi.org/10.1080/10670564.2011.565174

22. Chacko, E. (2007). From brain drain to brain gain: reverse migration to Bangalore and Hyderabad, India's globalizing high tech cities. *GeoJournal*, 68(2-3), 131-140. URL: https://doi.org/10.1007/s10708-007-9078-8

23. European Commission. (2020). A European Research Area for Knowledge and Growth. Brussels: European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/era_en

24. IOM (International Organization for Migration). (2018). Migration and the 2030 Agenda: A Guide for Practitioners. Geneva: IOM. URL: https://publications.iom.int/books/migration-and-2030-agenda-guide-practitioners

25. UNDP (United Nations Development Programme). (2016). Mobilizing the African Diaspora for Development. New York: UNDP. URL: https://www.undp.org/publications/mobilizing-african-diaspora-development

26. WHO (World Health Organization). (2010). WHO Global Code of Practice on the International Recruitment of Health Personnel. Geneva: WHO. URL: https://www.who.int/hrh/migration/code/practice/en/

27. Eastmond, M. (2006). Transnational returns and reconstruction in post-war Bosnia and Herzegovina. *International Migration*, 44(3), 141-166. URL: https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2006.00375.x

28. IOM (International Organization for Migration). (2012). Temporary Return of Qualified Nationals (TRQN) Project. The Hague: IOM. URL: https://www.iom.int/temporary-return-qualified-nationals-trqn

29. Brinkerhoff, J. M. (2012). Creating an enabling environment for diasporas' participation in homeland development. *International Migration*, 50(1), 75-95. URL: https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2009.00542.x

30. World Bank. (2016). Migration and Development: A Role for the World Bank Group. Washington, DC: World Bank. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/690381472677671445/migration-and-development-a-role-for-the-world-bank-group

31. Upravlinnia Verkhovnoho komisara OON u spravakh bizhentsiv (UNHCR). (2025). Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine [in Ukrainian].

32. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (IOM). (2025). Ukraine Migration Report: Focus on Skilled Migration. Geneva: IOM. URL: https://www.iom.int/ukraine [in Ukrainian].

33. IT Ukraine Association. (2025). The IT Industry in Ukraine: Trends & Impact of War. URL: https://itukraine.org.ua [in Ukrainian].

34. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025). Analitychnyi zvit shchodo stanu osvity i nauky v umovakh voiennoho stanu [Analytical report on the state of education and science under martial law]. URL: https://mon.gov.ua [in Ukrainian].

35. UN Women. (2025). Gender Analysis of Displacement and Migration from Ukraine. URL: https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications

36. Razumkov Tsentr. (2025). Doslidzhennia namiriv povernennia ukrainskykh bizhentsiv [Study of the intentions of Ukrainian refugees to return]. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia [in Ukrainian].

37. Ministerstvo natsionalnoi yednosti Ukrainy. (2025). URL: https://unity.gov.ua/ [in Ukrainian].

38. YuNISEF (UNICEF). (2025). The Impact of War on Children's Education: Ukraine Crisis Report. URL: https://www.unicef.org/ukraine/reports

РОЗДІЛ IV.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ І МОЖЛИВОСТІ

УДК 658.3.07:004(477)

Зелінська Галина Олексіївна
доктор економічних наук, професор
професор кафедри прикладної економіки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: zelinska_haluna@i.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2175-4883

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ІМПЕРАТИВ ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ БІЗНЕС - СТРУКТУР В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Реалії глобального світу визначають нові умови модернізації економіки та створення чітких правил ери інновацій. Адаптація та перетворення бізнесу за допомогою цифрових технологій є важливим інструментом у вирішенні проблем світового ринку. Інформаційні технології дозволяють будь-якій компанії гнучко змінювати власну модель бізнесу, забезпечувати інноваційний розвиток та інтегрувати у світовий ринок на конкурентних позиціях. Зі швидким розвитком інформаційних технологій, популяризацією та застосуванням Інтернету цифрова трансформація стала ключовим шляхом в діяльності суб'єктів господарювання та бізнес-структур з метою підвищити конкурентоспроможності і адаптації до ринкового попиту.

Україна, як і весь світ, стала на шлях цифровізації, про що свідчить прийняття у 2018 році Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України. У даному документі підкреслено, що розвиток цифрової економіки полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства. Надзвичайної актуальності набула проблематика розробки та впровадження цифрової трансформації бізнес-процесів в діяльності суб'єктів господарювання, адаптація та роль в цих процесах людського потенціалу для прискореної реалізації цифрових можливостей підвищення конкурентоспроможності українських підприємств.

Проблему розвитку цифрової економіки та трансформаційних процесів, що відбуваються в суспільстві розглядали багато іноземних та вітчизняних авторів. Чільне місце в таких дослідженнях відведено працям: Дж. Гелбрейта, В.В. Зябрикова, Дж. Карл Робнетт Ліклідера,

Т. Месенбурга та ін. Переважна більшість досліджень вітчизняних науковців з даної проблем орієнтуються на макроекономічний рівень. Серед них праці: О.М. Алимова, Б.М. Андрушківа, О.О. Бутник, Л.В. Городянської, О.О. Гуменюк, А.О. Косич, Г.С. Лопушняк, В.І. Ляшенко, Л.Я. Малюти, М.В. Руденко, А.В. Череп та ін. Проблемі розвитку цифрової економіки та змінам, що відбуваються з точки зору залученості населення України в процеси цифровізації, присвячені дослідження: В.П. Антонюк, О.А Грішнової, К.Р. Гуменної, Г.В.Середи, О.П. Шиманської та ін. На рівні підприємства розгляд проблеми цифровізації бізнес-процесів представлено такими зарубіжними ученими, як: Г. Боуман, К. Лінц, Г. Мюллер-Стівенс, О. Остервальдер, А. Цімерман та ін. Серед вітчизняних науковців доволі ґрунтовними є праці: В.В. Апалькова, М.К. Бондарчук, М.П. Войнаренко, О.І. Гончар, В.В. Лук'янова, Н.Є. Скоробогатова, Б.О. Язлюк тощо. Як бачимо, інтерес серед науковців та практиків до даної проблеми не зменшується, а зростає.

В умовах сталого розвитку необхідність переходу до цифрової економіки вимагає нової концепції управління. Це зумовлено тим, що бізнес відчуває необізнаність з сучасним інструментарієм та можливостями цифрової трансформації на практиці, а відсутність чітких та доступних інформаційних джерел, сервісів, платформ гальмує швидкість впровадження інновацій у вітчизняні підприємства. В свою чергу, останнє не дозволяє їм інтегруватися з світовими тенденціями, що ускладнює вихід на міжнародну арену. Разом з цим недостатньо серед науковців висвітлюється проблема цифрової трансформації самої людини, досягнення нею достатньої цифрової грамотності, набуття цифрових навиків. З розвитком інформаційного суспільства керівники підприємств та їх персонал повинні бути готовими до швидких трансформаційних змін, а саме зуміти вчасно змінити власну стратегію ведення бізнесу та організацію діючих бізнес-процесів, що сприятиме появі нових бізнес-моделей, цілей та засобів їх досягнення. Все це разом взяте актуалізує подальше дослідження нагальної проблеми, яка потребує глибокого усвідомлення і аналізу.

У сучасному глобалізованому світі, де цифрові технології стрімко проникають в усі сфери суспільного та економічного життя, питання цифрової трансформації людського потенціалу набуває особливої актуальності та стає не просто перспективним напрямком розвитку, а істинним імперативом для бізнес-структур, які прагнуть забезпечити конкурентоспроможність та сталий розвиток в умовах постійно змінюваного середовища, що характеризується високим

ступенем невизначеності, мінливості та комплексності взаємозв'язків між економічними, соціальними та екологічними факторами. Розглядаючи цифрову трансформацію як системний процес впровадження цифрових технологій у всі аспекти бізнес-діяльності, що вимагає фундаментальних змін у технологіях, культурі, операціях та принципах створення нових продуктів і послуг, необхідно підкреслити, що саме людський потенціал стає ключовим фактором успішності подібних трансформацій, оскільки саме людина, її знання, навички, компетенції, мотивація та адаптивність визначають ефективність впровадження та використання цифрових інновацій у бізнес-процесах. Сталий розвиток України, як стратегічний напрямок державної політики, передбачає гармонійне поєднання економічного зростання з екологічною стабільністю та соціальною інклюзивністю, що може бути досягнуто лише через інтеграцію сучасних цифрових рішень у всі сфери суспільного життя та трансформацію людського потенціалу відповідно до нових вимог цифрової економіки, яка характеризується домінуванням знань та інформації як ключових ресурсів виробництва.

Концептуальні засади цифрової трансформації людського потенціалу ґрунтуються на розумінні того, що в епоху цифровізації відбувається докорінна зміна парадигми організації праці, де замість традиційних факторів виробництва (земля, праця, капітал) на перший план виходять інноваційні технології, знання та інтелектуальний капітал, що потребує не лише технічної модернізації виробничих процесів, але й якісного перетворення здібностей, компетенцій та мотиваційних механізмів працівників, які мають бути готовими до постійного навчання, адаптації та розвитку в умовах безперервних технологічних інновацій.

Цифрова трансформація людського потенціалу передбачає формування нових професійних та особистісних якостей, зокрема цифрової грамотності, критичного мислення, здатності до самонавчання, креативності, емоційного інтелекту, міждисциплінарного підходу до вирішення проблем, що стають незамінними компетенціями для працівників всіх рівнів та сфер діяльності, незалежно від їхньої спеціалізації чи галузевої приналежності, оскільки цифрові технології пронизують усі аспекти сучасного бізнесу, від виробництва до маркетингу, від фінансів до логістики, створюючи нові можливості для оптимізації, автоматизації та інноваційного розвитку [1].

Важливо зазначити, що цифрова трансформація людського потенціалу є багатовимірним процесом, який включає не лише

технологічні аспекти, такі як опанування нових програмних продуктів чи технічних засобів, але й глибокі культурні, психологічні та організаційні зміни, що потребують перегляду традиційних моделей управління персоналом, систем мотивації, форматів комунікації та методів прийняття рішень, з метою створення гнучкого, адаптивного та інноваційно орієнтованого середовища, де кожен працівник може максимально реалізувати свій потенціал та зробити внесок у загальний успіх організації [2]. В умовах сталого розвитку України, який передбачає збалансованість економічних, соціальних та екологічних цілей, цифрова трансформація людського потенціалу набуває особливого значення, оскільки дозволяє не лише підвищити ефективність бізнес-процесів та знизити операційні витрати, але й мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище через впровадження енергоефективних технологій, оптимізацію використання ресурсів та зменшення викидів парникових газів, що є невід'ємною складовою екологічно відповідального бізнесу.

Інтеграція України у глобальний цифровий простір та формування національної цифрової економіки вимагають системного підходу до розвитку людського потенціалу, що включає модернізацію освітньої системи, створення ефективних програм перекваліфікації та підвищення кваліфікації, розробку стимулів для безперервного професійного розвитку та самоосвіти, а також формування інфраструктури для підтримки інноваційної діяльності та технологічного підприємництва, яка б забезпечувала доступ до сучасних знань, технологій та інвестиційних ресурсів для всіх суб'єктів економічної діяльності, незалежно від їх розміру чи галузевої належності. Особливу увагу слід приділити розвитку фундаментальних та прикладних наукових досліджень у сфері цифрових технологій, штучного інтелекту, інтернету речей, великих даних, кібербезпеки, що створюють теоретичну та практичну базу для цифрової трансформації як на рівні окремих підприємств, так і на рівні національної економіки в цілому, забезпечуючи таким чином конкурентоспроможність України на глобальному ринку та її стратегічну незалежність у ключових технологічних напрямках. Тож перейдемо до аналізу сучасного стану цифрової трансформації людського потенціалу в бізнес-структурах України.

Аналізуючи сучасний стан цифрової трансформації людського потенціалу в бізнес-структурах України, необхідно відзначити значну диференціацію за галузевою ознакою, розміром підприємств та регіональним розташуванням, що створює нерівномірний ландшафт цифровізації національної економіки, де поряд із

високотехнологічними компаніями, які активно впроваджують інноваційні рішення та розвивають цифрові компетенції своїх працівників, існує значний сегмент підприємств, які залишаються на доцифровому рівні організації бізнес-процесів, використовуючи застарілі технології та методи управління, що суттєво обмежує їхні можливості для розвитку та конкурентоспроможності в умовах глобальної цифрової економіки. Відповідно до даних Державної служби статистики України та результатів міжнародних досліджень, таких як Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI), Глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI), Індекс мережевої готовності (NRI) [3;4], Україна демонструє помірний прогрес у сфері цифровізації, проте все ще значно відстає від провідних країн світу за ключовими показниками цифрового розвитку, такими як доступність та якість інфраструктури, рівень цифрових навичок населення, інтеграція цифрових технологій у бізнес-процеси, що вимагає цілеспрямованих зусиль як з боку держави, так і з боку приватного сектору для прискорення цифрової трансформації та розвитку відповідного людського потенціалу.

Сектор інформаційних технологій та телекомунікацій є лідером цифрової трансформації в Україні, демонструючи високі темпи зростання та значний внесок у ВВП країни, що зумовлено не лише внутрішнім попитом на цифрові продукти та послуги, але й активною участю українських IT-компаній у глобальних ланцюгах створення вартості через експорт програмного забезпечення та аутсорсинг IT-послуг, що дозволяє залучати міжнародний досвід, технології та інвестиції для розвитку цифрових компетенцій українських фахівців, які все частіше займають лідируючі позиції у міжнародних рейтингах професійної майстерності у сфері програмування, дизайну, аналітики даних та кібербезпеки. У банківському секторі також спостерігається активна цифрова трансформація, що проявляється у розвитку інтернет-банкінгу, мобільних додатків, систем електронних платежів та впровадженні інноваційних фінансових технологій (FinTech), які не лише підвищують ефективність банківських операцій та покращують якість обслуговування клієнтів, але й створюють нові вимоги до компетенцій працівників, які мають поєднувати традиційні фінансові знання з навичками роботи з цифровими інструментами, аналітикою даних та кібербезпекою, що потребує систематичного навчання та розвитку персоналу відповідно до стрімко змінюваних технологічних трендів.

Водночас, у традиційних секторах економіки, таких як сільське господарство, промисловість, транспорт та логістика, роздрібна

торгівля, темпи цифрової трансформації є значно повільнішими, що зумовлено не лише обмеженістю фінансових ресурсів для інвестицій у цифрові технології, але й консервативністю корпоративної культури, низьким рівнем цифрової грамотності керівництва та персоналу, відсутністю чіткого розуміння переваг та можливостей цифровізації для підвищення ефективності бізнесу та забезпечення сталого розвитку в довгостроковій перспективі, що створює значні ризики для конкурентоспроможності українських підприємств в умовах глобальної цифрової економіки, де швидкість адаптації до технологічних інновацій стає ключовим фактором виживання та успіху. Особливо гострою ця проблема є для малих та середніх підприємств (МСП), які становлять основу української економіки та забезпечують значну частку зайнятості, проте мають обмежені можливості для інвестицій у цифрові технології та розвиток цифрових компетенцій своїх працівників, що потребує розробки спеціальних програм державної підтримки, спрямованих на стимулювання цифрової трансформації МСП через доступ до фінансування, навчальних ресурсів та консультаційних послуг у сфері цифровізації бізнес-процесів.

Аналіз рівня цифрових компетенцій працівників українських підприємств показує, що незважаючи на загальне підвищення цифрової грамотності населення, особливо серед молодшого покоління, існує значний розрив між наявними та необхідними навичками для ефективної роботи в умовах цифрової економіки, що проявляється у недостатньому володінні спеціалізованими програмними продуктами, обмеженому розумінні принципів роботи з великими даними, низькому рівні навичок програмування та кібербезпеки, слабкому розвитку критичного мислення та креативності, які є ключовими для вирішення комплексних проблем та створення інноваційних рішень у цифровому середовищі. Згідно з результатами опитувань роботодавців, дефіцит кваліфікованих фахівців з цифровими компетенціями є одним з основних бар’єрів для впровадження інноваційних технологій та цифрової трансформації бізнес-процесів, що зумовлює зростання попиту на освітні програми у сфері інформаційних технологій, аналітики даних, цифрового маркетингу, проектного менеджменту та інших напрямків, пов’язаних з цифровізацією економіки, та стимулює розвиток різноманітних форматів навчання, від традиційної вищої освіти до онлайн-курсів, буткемпів, менторських програм та корпоративних університетів, що мають на меті забезпечити швидке та ефективне оволодіння актуальними цифровими навичками [5].

Важливою тенденцією у сфері цифрової трансформації людського потенціалу в українських бізнес-структурах є зростання уваги до розвитку не лише технічних, але й м'яких навичок (soft skills), таких як комунікація, командна робота, емоційний інтелект, адаптивність, етичне мислення, які набувають особливого значення в умовах цифрової економіки, де автоматизація рутинних операцій звільняє людей для виконання більш складних, творчих та інтелектуально насичених завдань, що потребують ефективної міжособистісної взаємодії, емпатії, лідерства та здатності до постійного навчання та розвитку [6]. Передові компанії впроваджують комплексні програми розвитку персоналу, які поєднують технічне навчання з розвитком лідерських якостей, інноваційного мислення, підприємницьких здібностей, що дозволяє формувати не просто кваліфікованих виконавців, а справжніх агентів змін, здатних ініціювати та впроваджувати інноваційні рішення, адаптуватися до мінливих умов ринку та створювати додану вартість через інтеграцію цифрових технологій у бізнес-процеси. Поряд з аналізом рівня цифрових компетенцій працівників важливе значення має використання інноваційних методів та технологій розвитку цифрових компетенцій персоналу у бізнес-структурах України.

У контексті цифрової трансформації бізнес-структур України особливого значення набуває впровадження інноваційних методів та технологій розвитку цифрових компетенцій персоналу, які дозволяють забезпечити швидке, ефективне та персоналізоване навчання працівників відповідно до специфіки їхніх функціональних обов'язків, індивідуальних особливостей сприйняття інформації та стратегічних цілей організації, що в свою чергу сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств на національному та міжнародному ринках через оптимізацію бізнес-процесів, покращення якості продукції та послуг, розширення каналів комунікації з клієнтами та партнерами, а також створення додаткової вартості за рахунок впровадження інноваційних цифрових рішень. Аналіз передових практик розвитку цифрових компетенцій персоналу в українських та міжнародних компаніях дозволяє виокремити низку інноваційних підходів та технологій (табл. 1), які демонструють високу ефективність та можуть бути рекомендовані для широкого впровадження у бізнес-структурах України.

Мікронавчання (microlearning) як підхід до розвитку цифрових компетенцій набуває все більшої популярності серед українських підприємств, оскільки дозволяє інтегрувати навчальний процес у повсякденну робочу діяльність працівників, без необхідності

виділення тривалого часу на формальне навчання, що особливо актуально в умовах високої інтенсивності праці та швидких змін у бізнес-середовищі, які вимагають від працівників постійного оновлення знань та навичок, без відриву від виконання основних професійних обов'язків.

Таблиця 1 − Інноваційні методи та технології розвитку цифрових компетенцій персоналу підприємств в Україні

Метод / Технологія	Опис	Переваги	Виклики впровадження	Приклади застосування
1	2	3	4	5
Мікронавчання (Microlearning)	Короткі навчальні модулі (5-15 хв), спрямовані на розвиток конкретних цифрових навичок	Економія часу. Висока засвоюваність. Доступ з мобільних пристроїв	Потреба у постійному оновленні контенту. Складність при системному охопленні великих тем.	Промислові підприємства створюють серії коротких відео з використання цифрових інструментів. ІТ-компанії впроваджують щоденні 10-хвилинні онлайн-сесії
Змішане навчання (Blended learning)	Поєднання онлайн-навчання та традиційних очних занять	Гнучкість формату. Поєднання теорії та практики. Соціальна взаємодія	Висока вартість розробки програм Необхідність технічної інфраструктури	Агрохолдинги комбінують очні тренінги з онлайн-курсами. Банківський сектор використовує змішані програми
Віртуальна (VR) та доповнена (AR) реальність	Імерсивні технології для симуляції робочих процесів та навчання цифровим навичкам	Високий рівень залучення Можливість безпечного відпрацювання складних сценаріїв. Наочність.	Висока вартість обладнання. Необхідність спеціалізованої розробки контенту	Енергетичні компанії використовують VR для навчання роботі з цифровими системами управління. Фармацевтичні підприємства застосовують AR для навчання лабораторним процесам.
Гейміфікація	Впровадження ігрових механік у процес навчання цифровим компетенціям	Підвищена мотивація. Змагальний ефект. Відстеження прогресу.	Ризик надмірного фокусу на ігрових елементах. Необхідність балансу між розвагою та навчанням	Ритейл-мережі впроваджують бали та рейтинги за опанування CRM-систем. Логістичні компанії створюють симуляційні ігри для навчання роботі з ПЗ

Метод / Технологія	Опис	Переваги	Виклики впровадження	Приклади застосування
1	2	3	4	5
Корпоративні LMS з елементами ШІ	Системи управління навчанням з адаптивними алгоритмами та персоналізацією	Індивідуальна адаптація до потреб працівника. Автоматичне виявлення прогалин у знаннях. Аналітика ефективності	Висока вартість впровадження. Необхідність інтеграції з іншими корпоративними системами	ІТ-компанії використовують адаптивні LMS для побудови індивідуальних треків навчання. Телекомоператори впроваджують AI-рекомендації для розвитку цифрових навичок
Менторські програми з залученням цифрових експертів	Структуроване передавання цифрових знань від досвідчених фахівців до новачків	Персоналізований підхід Практичне застосування знань Розвиток мережі професійних контактів	Обмежена масштабованість Залежність від наявності кваліфікованих менторів	Промислові підприємства та фінансові установи створюють програми наставництва з діджитал-експертами
Масові відкриті онлайн-курси (МООС)	Використання відкритих онлайн-платформ для навчання співробітників	Доступ до курсів світового рівня. Низька вартість. Різноманітність тем	Низький рівень завершення курсів. Відсутність адаптації до специфіки підприємства	Аграрні компанії заохочують проходження курсів на Prometheus, Coursera. Промислові підприємства впроваджують сертифікацію за результатами МООС
Цифрові хаби та коворкінги	Створення фізичних просторів для колаборативного навчання цифровим навичкам	Синергія через обмін досвідом. Доступ до технологій. Формування інноваційної культури	Географічні обмеження Необхідність інвестицій у інфраструктуру	ІТ-парки у великих містах України. Корпоративні хаби на базі виробничих підприємств
Бот-асистенти та чат-боти для навчання	Використання автоматизованих помічників для надання навчальних матеріалів та відповідей на запитання	Цілодобова доступність Швидка відповідь на типові запитання. Можливість інтеграції у робочі процеси	Обмежені можливості для глибокого навчання Необхідність постійного оновлення бази знань	Телеком-оператори впроваджують чат-боти для консультацій з цифрових інструментів Банки використовують боти для навчання роботі з внутрішніми системами

Метод / Технологія	Опис	Переваги	Виклики впровадження	Приклади застосування
1	2	3	4	5
Хакатони та інноваційні марафони	Короткострокові інтенсивні заходи з розробки цифрових рішень та розвитку відповідних навичок	Розвиток креативного мислення. Практичне застосування знань. Командна робота	Складність організації. Необхідність залучення експертів.	ІТ-компанії проводять внутрішні хакатони для розвитку нових цифрових компетенцій. Державні підприємства організовують марафони цифрової трансформації
Відеокурси та вебінари українською мовою	Розробка відеоконтенту, адаптованого до українських реалій та потреб	Урахування місцевої специфіки. Доступність мовою персоналу. Можливість багаторазового перегляду	Висока вартість якісного виробництва Швидке застарівання контенту	Українські освітні платформи створюють галузеві курси. Асоціації підприємств розробляють спільні навчальні відеоматеріали.

Джерело: Сформовано автором на основі [7-9, 13-14].

Сутність мікронавчання полягає у розподілі навчального матеріалу на невеликі, логічно завершені модулі (тривалістю від 3 до 15 хвилин), які можуть бути опановані працівниками у зручний для них час, з використанням мобільних пристроїв, таких як смартфони, планшети, ноутбуки, що забезпечує високу доступність та гнучкість навчального процесу, незалежно від місцезнаходження працівника чи його робочого графіку. Кожен мікромодуль зазвичай присвячений конкретній темі, навичці чи інструменту та включає стислий теоретичний матеріал, практичні завдання, тести для самоперевірки, що дозволяє забезпечити максимальний фокус та практичну спрямованість навчання з акцентом на негайному застосуванні отриманих знань у робочому контексті. Мікронавчання може бути реалізовано в різних форматах, таких як відеоролики, інфографіка, інтерактивні симуляції, мобільні додатки, чат-боти, які можуть комбінуватися та адаптуватися відповідно до специфіки навчального матеріалу, технічних можливостей організації та індивідуальних преференцій користувачів, створюючи таким чином мультимодальне навчальне середовище, яке активізує різні канали сприйняття інформації та підвищує ефективність запам’ятовування та застосування отриманих знань [9]. Важливою перевагою мікронавчання є

можливість персоналізації навчального процесу на основі аналізу індивідуальних потреб, прогресу та результатів кожного працівника, що дозволяє формувати індивідуальні навчальні траєкторії, з фокусом на розвиток тих компетенцій, які є найбільш релевантними для конкретної ролі чи посади, та з урахуванням наявного рівня цифрової грамотності та темпу засвоєння нової інформації.

Геймифікація як метод підвищення мотивації та залученості працівників у процес розвитку цифрових компетенцій активно використовується передовими українськими компаніями, які усвідомлюють, що традиційні формати навчання часто сприймаються співробітниками як додаткове навантаження, а не як можливість для професійного розвитку та зростання, що знижує ефективність навчальних програм та призводить до формального підходу до опанування нових знань та навичок, без їхнього реального застосування на практиці. Геймифікація передбачає інтеграцію ігрових механік, таких як рівні, бали, рейтинги, досягнення, віртуальні винагороди, соціальна взаємодія, у навчальний процес, що створює додаткову мотивацію для працівників, стимулює змагальність, визнання досягнень та соціальну взаємодію, які є потужними психологічними драйверами поведінки, здатними перетворити процес навчання з обов’язку на захоплюючу діяльність, яка приносить задоволення та відчуття прогресу. Особливо ефективною вона є для розвитку цифрових компетенцій, оскільки дозволяє створити безпечне середовище для експериментування з новими технологіями, інструментами та підходами, без страху зробити помилку чи зіпсувати реальні дані, що особливо важливо для працівників старшого віку, які можуть відчувати невпевненість та тривогу при роботі з цифровими інструментами, через відсутність попереднього досвіду та страх перед новими технологіями. Геймифіковані навчальні платформи часто включають елементи симуляції реальних робочих ситуацій, кейси та сценарії, які потребують застосування цифрових інструментів для вирішення конкретних проблем, що дозволяє розвивати не лише технічні навички, але й критичне мислення, креативність, аналітичні здібності, які є ключовими для ефективного використання цифрових технологій у робочому контексті.

Віртуальна (VR) та доповнена реальність (AR) відкривають принципово нові можливості для розвитку цифрових компетенцій персоналу, створюючи імерсивні навчальні середовища, які дозволяють працівникам взаємодіяти з віртуальними об’єктами, процесами та системами, як якщо б вони були реальними, що

забезпечує максимально реалістичний досвід навчання та практики, без необхідності використання реального обладнання чи програмного забезпечення, що може бути особливо цінним для навчання роботі зі складними технологічними системами, обладнанням або в потенційно небезпечних умовах, де помилки можуть мати серйозні наслідки. VR-технології дозволяють створювати повністю віртуальні навчальні середовища, де працівники можуть опановувати нові навички через інтерактивну взаємодію з віртуальними об'єктами та системами, отримуючи миттєвий зворотний зв'язок щодо своїх дій та можливість багаторазового повторення складних операцій до досягнення необхідного рівня майстерності, без витрат реальних ресурсів чи часу інших працівників.

AR-технології, які накладають цифрову інформацію на реальний світ, можуть бути особливо корисними для навчання роботі з фізичним обладнанням чи в реальному середовищі, де цифрові підказки, інструкції чи додаткова інформація може бути представлена у візуальному форматі, прямо на робочому місці, що спрощує процес навчання та знижує ймовірність помилок. Наприклад, AR-додатки можуть показувати покрокові інструкції з монтажу чи обслуговування обладнання, накладені безпосередньо на відповідні компоненти, що значно спрощує процес навчання та знижує когнітивне навантаження на працівника, який може зосередитися на виконанні завдання, а не на запам'ятовуванні складних інструкцій. Незважаючи на високу початкову вартість впровадження VR/AR-технологій, вони можуть забезпечити значну економію на навчанні персоналу в довгостроковій перспективі, особливо для компаній з великою кількістю працівників або з потребою у регулярному оновленні компетенцій, через можливість багаторазового використання розроблених навчальних сценаріїв та матеріалів, без додаткових витрат на тренерів, матеріали чи обладнання [13].

Соціальне навчання та спільноти практики (Communities of Practice) є потужним інструментом розвитку цифрових компетенцій, який базується на принципі, що значна частина знань та навичок у будь-якій організації є неявними (tacit knowledge) та найкраще передається через безпосередню взаємодію між колегами, спільне вирішення проблем, обмін досвідом та найкращими практиками, а не через формальні навчальні програми чи документацію, які часто не встигають за швидкістю технологічних змін та не відображають специфіку їх застосування в конкретному організаційному контексті. Спільноти практики об'єднують працівників з різних підрозділів та рівнів організації, які мають спільний інтерес до певного аспекту

цифрових технологій, такого як аналітика даних, автоматизація процесів, цифровий маркетинг, кібербезпека, та створюють простір для регулярного обміну ідеями, обговорення проблем та рішень, спільних проектів та взаємного навчання, що сприяє не лише розвитку індивідуальних компетенцій учасників, але й формуванню колективного знання, яке стає частиною організаційного капіталу та може бути використане для вирішення складних бізнес-завдань та впровадження інновацій. Цифрові платформи, такі як корпоративні соціальні мережі, форуми, віртуальні робочі простори, системи управління знаннями, відіграють ключову роль у підтримці соціального навчання, забезпечуючи інфраструктуру для ефективної комунікації, документування та поширення знань в організації, незалежно від географічного розташування чи часового поясу учасників, що особливо актуально в умовах зростання віддаленої роботи та розподілених команд. Важливими елементами успішних спільнот практики є наявність активних лідерів або фасилітаторів, які стимулюють дискусії, залучають нових учасників та підтримують фокус на актуальних темах; визнання та винагородження внеску учасників у спільноту, що може проявлятися через формальні системи визнання експертизи, такі як сертифікати, премії, або через неформальне визнання з боку колег; інтеграція активності у спільнотах практики з формальними процесами розвитку та оцінки персоналу, що підкреслює цінність такої діяльності для організації та створює додаткову мотивацію для активної участі.

Адаптивне навчання на основі штучного інтелекту (AI-powered adaptive learning) представляє собою інноваційний підхід до розвитку цифрових компетенцій, який використовує алгоритми машинного навчання та аналітику даних для створення персоналізованих навчальних програм, адаптованих до індивідуальних потреб, стилю навчання, темпу прогресу та результатів кожного працівника, що дозволяє значно підвищити ефективність навчання через фокус на розвиток тих компетенцій, які є найбільш релевантними для конкретної ролі чи посади, та з урахуванням наявного рівня знань та навичок. Адаптивні навчальні системи постійно аналізують взаємодію користувача з навчальними матеріалами, його відповіді на тести та завдання, швидкість прогресу, типові помилки, та на основі цих даних коригують складність, формат, послідовність та темп подачі матеріалу, що дозволяє забезпечити оптимальний рівень складності та виклику для кожного працівника, уникаючи як надто простих, так і надто складних завдань, які можуть призвести до втрати мотивації та інтересу до навчання. Особливо ефективними адаптивні навчальні

системи є для розвитку технічних цифрових навичок, таких як програмування, аналіз даних, робота з конкретними програмними продуктами чи системами, де існує чітка структура знань та навичок, які можуть бути об'єктивно оцінені через виконання конкретних завдань чи тестів, що дозволяє алгоритмам точно визначити прогалини у знаннях та адаптувати навчальний процес відповідним чином [14]. Водночас, розвиток більш складних компетенцій, таких як критичне мислення, креативність, вирішення комплексних проблем, які важко формалізувати та об'єктивно оцінити, вимагає поєднання адаптивного навчання з іншими підходами, такими як проектне навчання, менторинг, колаборативне навчання, які забезпечують більш глибокий та контекстуальний розвиток компетенцій, з урахуванням специфіки конкретної організації, галузі та бізнес-завдань. Висока початкова вартість розробки адаптивних навчальних систем може бути бар'єром для їх впровадження на малих та середніх підприємствах, проте поява хмарних рішень та платформ, які пропонують адаптивне навчання як послугу (Adaptive Learning as a Service), робить цю технологію доступною для ширшого кола організацій, які можуть використовувати готові рішення, адаптуючи їх до своїх специфічних потреб через налаштування контенту, інтеграцію з корпоративними системами та брендування, що дозволяє досягти балансу між персоналізацією навчання та економічною ефективністю інвестицій у розвиток персоналу.

Проаналізувавши інноваційні методи та технології розвитку цифрових компетенцій персоналу на українських підприємствах можна зробити наступні висновки:

1. Диверсифікація підходів до навчання стає визначальним трендом у розвитку цифрових компетенцій. Найбільш ефективним є комплексне застосування різних методів, адаптованих до потреб конкретного підприємства та галузі.

2. Персоналізація навчання через використання адаптивних систем та штучного інтелекту дозволяє значно підвищити ефективність засвоєння цифрових навичок, враховуючи індивідуальний рівень підготовки та темп навчання працівників.

3. Баланс між високотехнологічними та традиційними підходами залишається важливим фактором успіху. Незважаючи на потенціал VR/AR та інших передових технологій, менторські програми та змішане навчання демонструють високу ефективність при нижчих витратах на впровадження.

4. Економічні обмеження є суттєвим викликом для українських підприємств. Більшість прогресивних методів розвитку цифрових

компетенцій вимагають значних фінансових інвестицій, що обмежує їх впровадження малими та середніми підприємствами.

5. Галузева специфіка суттєво впливає на вибір методів розвитку цифрових компетенцій. Компанії з різних секторів економіки потребують адаптації загальних підходів до своїх операційних та бізнес-процесів.

6. Вплив воєнного стану та пандемії прискорив цифрову трансформацію українських підприємств та актуалізував потребу у віддалених форматах навчання, що зумовило зростання популярності онлайн-курсів, вебінарів та цифрових асистентів.

7. Формування цифрової організаційної культури стає не менш важливим, ніж розвиток конкретних технічних навичок. Підприємства, які системно підходять до розвитку цифрових компетенцій, інтегруючи їх у корпоративні цінності, демонструють кращі результати цифрової трансформації.

Отже, успішна цифрова трансформація українських підприємств вимагає стратегічного підходу до розвитку цифрових компетенцій персоналу з урахуванням галузевої специфіки, наявних ресурсів та довгострокових бізнес-цілей компанії в умовах сталого розвитку. Тому не аби яке значення має оцінка ефективності цифрової трансформації людського потенціалу.

Загалом, комплексна оцінка ефективності цифрової трансформації людського потенціалу є критично важливим елементом стратегічного управління бізнес-структурами в умовах переходу до цифрової економіки, оскільки дозволяє не лише визначити рівень повернення інвестицій у розвиток цифрових компетенцій персоналу, але й оцінити вплив цих інвестицій на довгострокову конкурентоспроможність та сталий розвиток організації, що є особливо актуальним в умовах високої динаміки технологічних змін, трансформації бізнес-моделей та посилення глобальної конкуренції, які вимагають від підприємств здатності швидко адаптуватися до нових реалій ринку та використовувати цифрові технології як стратегічну перевагу, а не просто як інструмент оптимізації операційних процесів чи зниження витрат. Оцінка ефективності цифрової трансформації людського потенціалу є багатовимірним завданням, яке потребує розробки та впровадження системи метрик та індикаторів, що охоплюють різні аспекти та рівні трансформації, від індивідуальних результатів навчання та розвитку окремих працівників до загальних бізнес-результатів та впливу на ключові показники ефективності організації, з урахуванням специфіки галузі, розміру підприємства, стратегічних цілей та стадії цифрової зрілості.

На індивідуальному рівні оцінка ефективності цифрової трансформації людського потенціалу зосереджується на вимірюванні прогресу у розвитку цифрових компетенцій працівників, що може включати такі метрики, як рівень цифрової грамотності за різними напрямками (використання програмного забезпечення, аналіз даних, кібербезпека, цифрові комунікації), кількість та якість завершених навчальних програм, результати оцінки знань та навичок через тести, практичні завдання, симуляції, швидкість та якість виконання робочих завдань з використанням цифрових інструментів, рівень задоволеності працівників цифровим робочим середовищем та можливостями для розвитку, що дозволяє отримати детальну картину індивідуального прогресу та ідентифікувати сфери, які потребують додаткової уваги та інвестицій. Важливо забезпечити не лише кількісну, але й якісну оцінку розвитку компетенцій, через такі методи, як структуровані інтерв'ю, самооцінка, оцінка керівника та колег (360-градусний зворотний зв'язок), аналіз результатів реальних проектів, що дозволяє оцінити не лише теоретичні знання, але й практичне застосування цифрових навичок у робочому контексті, здатність до вирішення складних проблем та генерації інноваційних рішень.

На організаційному рівні оцінка ефективності цифрової трансформації людського потенціалу фокусується на вимірюванні впливу інвестицій у розвиток цифрових компетенцій на ключові бізнес-результати та показники ефективності, такі як продуктивність праці, якість продукції та послуг, швидкість розробки та впровадження інновацій, рівень задоволеності клієнтів, ринкова частка, рентабельність інвестицій (ROI), що дозволяє встановити прямий зв'язок між розвитком людського потенціалу та бізнес-успіхом організації, та обґрунтувати необхідність подальших інвестицій у цьому напрямку.

Особливо важливим є вимірювання довгострокового впливу цифрової трансформації людського потенціалу на сталий розвиток бізнес-структур, що включає не лише економічні показники, але й соціальні та екологічні аспекти діяльності, такі як створення якісних робочих місць, розвиток інклюзивного та диверсифікованого робочого середовища, зниження негативного впливу на навколишнє середовище через оптимізацію використання ресурсів та впровадження енергоефективних технологій, що відповідає глобальним цілям сталого розвитку та сприяє формуванню позитивного іміджу компанії серед клієнтів, партнерів, інвесторів та суспільства в цілому.

Ключові показники ефективності цифрової трансформації людського потенціалу та її впливу на сталий розвиток бізнес-структур України представлено в табл. 2, табл. 3.

Таблиця 2 − Ключові показники ефективності цифрової трансформації людського потенціалу

Критерій оцінки	Показники вимірювання	Методи оцінки	Цільові значення для сталого розвитку	Фактичний стан в Україні (2022-2024)
Цифрові компетенції персоналу	Рівень цифрової грамотності. Відсоток персоналу з профільними IT-сертифікаціями. Швидкість адаптації до нових цифрових інструментів	Тестування. Атестація. Оцінка Аналіз виконання проєктних завдань (ПЗ)	85% базової цифрової грамотності; 40% працівників з профільними цифровими сертифікаціями. Середній період адаптації до нового ПЗ менше 2 тижні	63% базової цифрової грамотності; 24% з профільними сертифікаціями 4-6 тижнів на адаптацію до нового ПЗ
Трансформація бізнес-процесів	Відсоток автоматизованих процесів. Скорочення часу виконання процесу. Зниження кількості помилок	Аудит бізнес-процесів. Порівняльний аналіз до/після. Вимірювання продуктивності	70% автоматизованих рутинних процесів. Скорочення часу виконання операцій на 50%. Зменшення помилок на 80%	42% автоматизованих процесів. Скорочення часу на 32%. Зменшення помилок на 45%
Інноваційна активність персоналу	Кількість внутрішніх інноваційних пропозицій. Відсоток реалізованих цифрових ініціатив. Економічний ефект від інновацій	Аналіз статистики ініціатив Розрахунок ROI інноваційних проектів. Опитування	Більше 5 пропозицій на 100 працівників на рік Більше 30% реалізованих ініціатив ROI >25%	2-.3 пропозиції на 100 працівників. 18% реалізованих ініціатив ROI > 17%
Адаптивність персоналу в умовах кризи	Швидкість переходу на віддалену роботу. Рівень продуктивності при зміні умов. Розвитокгібридних компетенцій	Опитування. Вимірювання KPI до/під час/після кризи. Оцінка керівників	Перехід на віддалений режим менше 1 тижня. Збереження більше 90% продуктивності >60% працівників з гібридними навичками	2-3 тижні на перехід на віддалену роботу. 78% збереження продуктивності. 38% з гібридними навичками
Ефективність цифрового навчання	Коефіцієнт завершення навчальних програм Застосування навичок на практиці ROI навчальних програм	LMS-аналітика Тестування до/після Розрахунок окупності	Більше 85% завершення програм Більше 70% застосування на практиці ROI навчання >150%	61% завершення 43% практичного застосування ROI 90-120%

Джерело: сформовано на основі даних Міністерства цифрової трансформації України, Європейської Бізнес Асоціації, Київської школи економіки, Українського інституту майбутнього та власних досліджень (2022-2024 рр.).

Таблиця 3 − Вплив цифрової трансформації людського потенціалу на сталий розвиток

Сфера впливу	Позитивні ефекти	Ризики та виклики	Коефіцієнт кореляції (за дослідженнями)	Приклади успішних практик в Україні
1	2	3	4	5
Економічна стійкість	Підвищення продуктивності на 25-40% Скорочення операційних витрат на 15-30% Диверсифікація бізнес-моделей	Високі початкові інвестиції Ризик цифрової нерівності Залежність від технологічних платформ	0.78	ПриватБанк: цифровізація процесів зменшила операційні витрати на 27% Агрохолдинг "Кернел": цифрові компетенції персоналу збільшили врожайність на 12%
Екологічна відпові-дальність	Зменшення вуглецевого сліду на 10-20%. Оптимізація використання ресурсів. Цифровий моніторинг екологічних показників	Зростання електронних відходів Збільшення енергоспоживання. Недостатня екологічна свідомість	0.42	"Нова пошта": цифрова оптимізація логістики зменшила викиди CO2 на 15% ДТЕК: цифрові компетенції персоналу знизили споживання води на 8%
Соціальна відпові-дальність	Підвищення якості робочих місць. Розвиток інклюзивності. Покращення балансу робота-життя	Технострес. Скорочення робочих місць. Розрив в цифрових компетенціях	0.63	"SoftServe": цифрові компетенції забезпечили залучення 35% жінок в IT. "Укрпошта": цифрові навички персоналу розширили інклюзивні сервіси на 47%
Управління та прозорість	Підвищення якості даних для прийняття рішень. Автоматизація звітності. Зростання прозорості процесів	Кібербезпекові загрози. Питання захисту даних. Регуляторні обмеження	0.81	"Метінвест": цифрові компетенції зменшили час на формування звітності на 68% "Укренерго": цифрова трансформація прискорила виявлення проблем на 54%
Стратегічна гнучкість	Швидкість реагування на зміни ринку. Здатність до масштабування. Поліпшення інноваційного потенціалу	Висока залежність від ключових експертів. Швидке застарівання технологій. Складність інтеграції систем	0.74	"Rozetka": цифрові компетенції персоналу забезпечили масштабування бізнесу на 210% за кризовий рік "Farmak": цифрові навички скоротили час виведення продуктів на 32%

Джерело: сформовано на основі даних Міністерства цифрової трансформації України, Європейської Бізнес Асоціації, Київської школи економіки, Українського інституту майбутнього та власних досліджень (2022-2024 рр.).

Емпіричні дослідження, проведені серед українських підприємств різних галузей та розмірів, демонструють позитивний зв'язок між інвестиціями у розвиток цифрових компетенцій персоналу та ключовими показниками ефективності бізнесу, такими як продуктивність праці, інноваційна активність, якість продукції та послуг, задоволеність клієнтів, що підтверджує стратегічну важливість цифрової трансформації людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку бізнес-структур України в умовах глобальної цифрової економіки.

За даними дослідження Київської школи економіки та Центру економічної стратегії (2023-2024 рр.) [10-12], виявлено статистично значущі кореляції між рівнем цифрових компетенцій персоналу та бізнес-показниками підприємств: коефіцієнт кореляції між інвестиціями у цифрові навички та зростанням продуктивності праці становить 0,73 ($p<0,01$); між рівнем цифрових компетенцій та інноваційною активністю підприємств – 0,68 ($p<0,01$); між цифровою трансформацією бізнес-процесів та якістю продукції/послуг – 0,61 ($p<0,05$); між цифровими навичками персоналу та рівнем задоволеності клієнтів – 0,57 ($p<0,05$) (табл. 3). Регресійний аналіз показав, що збільшення інвестицій у розвиток цифрових компетенцій персоналу на 10% асоціюється зі зростанням продуктивності праці в середньому на 6,2% та підвищенням рентабельності бізнесу на 4,8%.

Ці результати підтверджують стратегічну важливість цифрової трансформації людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку бізнес-структур України в умовах глобальної цифрової економіки. Водночас, дослідження виявляють значну диференціацію в підходах до цифрової трансформації та її результатах серед різних підприємств, що зумовлено не лише об'єктивними факторами, такими як розмір, галузь, доступ до ресурсів, але й суб'єктивними факторами, такими як якість стратегічного управління, лідерство, корпоративна культура, здатність до навчання та адаптації, які відіграють критичну роль у визначенні успішності цифрової трансформації та її впливу на загальні бізнес-результати.

Для комплексної оцінки ефективності цифрової трансформації людського потенціалу в українських бізнес-структурах (табл. 4) нами було запропоновано однойменну методологію та інтегральний індекс (табл. 5), який враховує різні аспекти цифрової трансформації та її вплив на різні показники діяльності підприємств.

Таблиця 4 − Методологія комплексної оцінки ефективності цифрової трансформації людського потенціалу

Рівень оцінки	Ключові метрики	Інструменти збору даних	Періодичність моніторингу	Рекомендовані цільові орієнтири
Індивідуальний	Цифровий IQ (DIQ). Швидкість оволодіння новими технологіями. Коефіцієнт цифрової продуктивності	Оцінка. Діджитал-ассессмент. Аналіз цифрового сліду	Щоквартально	DIQ > 120. менше 2 тижні на оволодіння. Продуктивність +25% від базового рівня
Командний	Рівень цифрової колаборації. Швидкість прийняття рішень. Кількість цифрових ініціатив	Аналіз командної аналітики. Оцінка ефективності комунікацій. Відстеження проєктів	Щоквартально	Більше 75% використання цифрових колаборційних інструментів. Скорочення часу прийняття рішень на 40%. Більше 3 цифрових ініціативи на квартал
Організаційний	Індекс цифрової зрілості. Рівень автоматизації процесів. Показник повернення цифрових інвестицій (DROI)	Цифровий аудит BI-системи. Фінансовий аналіз	Щопівроку	Індекс зрілості більший 3.5 більше 60% автоматизованих процесів DROI > 200%
Екосистемний	Рівень цифрової інтеграції з партнерами. Швидкість масштабування інновацій. Ступінь адаптивності до змін ринку	Аналіз ринку. Бенчмаркінг. Дослідження клієнтського досвіду	Щорічно	Більше 50% цифрової інтеграції з партнерами менше 6 місяців на масштабування. Реакція на зміни ринку менше 3 тижні

Джерело: сформовано на основі [13], даних Міністерства цифрової трансформації України, Європейської Бізнес Асоціації, Київської школи економіки, Українського інституту майбутнього та власних досліджень (2022-2024 рр.) та власних досліджень.

Інтегральний індекс розраховується на основі семи субіндексів, кожен з яких включає набір специфічних метрик та індикаторів, оцінених за 10-бальною шкалою. Таблиця 5 представляє середні значення компонентів інтегрального індексу для українських бізнес-структур за період 2022-2024 років, з розбивкою за галузями та розміром підприємств.

Таблиця 5 − Інтегральний індекс ефективності цифрової трансформації людського потенціалу для українських бізнес-структур

Субіндекси та показники	Середнє значення по Україні (2022-2024)	Великі підприємства	МСП	ІТ-сектор	Банківський сектор	Промисловість	Сільське господарство	Цільовий орієнтир до 2030 р.
1. Субіндекс цифрових компетенцій персоналу	5,3	6,8	4,2	8,1	7,3	4,2	3,6	8,5
1.1. Частка працівників з цифровими навичками вище базового рівня (%)	53,7	68,9	42,3	97,2	82,6	43,5	31,4	85,0
1.2. Рівень інвестицій у навчання персоналу цифровим навичкам (% від обороту)	1,8	2,7	1,3	4,9	3,4	1,2	0,8	4,5
1.3. Наявність корпоративних програм цифрового навчання (бали)	4,7	7,2	3,1	8,6	7,8	3,8	2,6	9,0
1.4. Рівень володіння аналітикою даних та AI-технологіями (бали)	3,9	5,3	2,7	8,4	6,5	2,9	2,2	8,0
2. Субіндекс цифрової інфраструктури	6,1	7,5	5,0	8,7	8,2	5,4	4,1	9,0
2.1. Якість та доступність цифрових інструментів (бали)	6,4	7,8	5,3	9,1	8,6	5,7	4,3	9,5
2.2. Рівень інтеграції інформаційних систем (бали)	5,2	6,9	3,9	8,3	7,9	4,8	3,2	8,5
2.3. Використання хмарних технологій (%)	42,6	57,8	32,4	94,5	71,3	38,6	26,9	85,0
2.4. Рівень кібербезпеки (бали)	5,8	7,3	4,5	8,6	8,4	5,2	3,7	9,0
3. Субіндекс цифрової культури та лідерства	4,8	6,2	3,7	7,6	6,9	4,1	3,2	8,0
3.1. Рівень підтримки цифрової трансформації керівництвом (бали)	5,6	7,3	4,4	8,7	7,8	4,9	3,8	9,0
3.2. Інноваційність корпоративної культури (бали)	4,9	6,4	3,8	8,2	7,1	4,3	3,5	8,5
3.3. Наявність стратегії цифрової трансформації (%)	34,6	58,2	18,7	83,1	76,2	28,3	15,4	90,0
3.4. Відкритість до експериментів та інновацій (бали)	4,2	5,5	3,3	7,8	6,4	3,7	2,9	8,0
4. Субіндекс інтеграції цифрових технологій у бізнес-процеси	5,4	6,9	4,2	8,4	7,8	4,9	3,7	8,5
4.1. Рівень автоматизації рутинних процесів (%)	47,3	64,8	36,2	87,4	82,3	43,6	27,2	80,0
4.2. Використання аналітики даних для прийняття рішень (бали)	4,8	6,7	3,4	8,6	8,2	4,2	3,1	8,5
4.3. Цифровізація взаємодії з клієнтами (бали)	6,1	7,4	5,2	8,7	8,5	5,3	4,2	9,0
4.4. Впровадження AI та IoT-технологій (бали)	3,9	5,6	2,7	7,8	6,9	3,6	2,4	8,0
5. Субіндекс економічних ефектів цифровізації	5,7	7,1	4,5	8,2	7,7	5,1	4,3	8,5
5.1. Підвищення продуктивності праці (%)	16,4	23,8	12,7	29,7	26,4	14,3	11,8	35,0
5.2. Зростання рентабельності бізнесу (%)	12,5	18,3	9,6	24,2	21,7	10,8	8,5	30,0
5.3. Скорочення операційних витрат (%)	14,8	21,6	11,2	26,8	24,9	13,5	10,4	30,0
5.4. Розробка нових цифрових продуктів та послуг (бали)	5,2	6,8	3,9	8,6	7,3	4,5	3,2	8,0
6. Субіндекс соціальних ефектів цифровізації	5,2	6,5	4,1	7,9	7,2	4,6	3,7	8,0
6.1. Зростання рівня оплати праці (%)	24,6	32,7	19,8	43,7	38,2	21,6	16,9	40,0
6.2. Рівень задоволеності працівників (бали)	6,1	7,4	5,2	8,3	7,8	5,6	4,8	8,5
6.3. Створення нових цифрових робочих місць (%)	18,5	24,3	14,2	34,6	28,7	15,7	11,4	40,0
6.4. Інклюзивність та диверсифікація робочого середовища (бали)	4,8	6,2	3,9	7,6	6,8	4,3	3,5	8,0
7.Субіндекс екологічних ефектів цифровізації	4,9	6,3	3,8	7,4	6,8	4,3	3,9	8,5
7.1. Зниження енергоємності виробництва (%)	7,3	12,6	4,7	16,3	14,1	6,8	5,4	25,0
7.2. Зменшення вуглецевого сліду (%)	8,2	13,5	5,3	17,8	15,3	7,5	6,2	30,0
7.3. Оптимізація використання ресурсів (бали)	5,4	6,9	4,2	7,9	7,3	4,8	4,1	8,5
7.4. Впровадження принципів циркулярної економіки (бали)	3,6	5,1	2,7	6,8	5,9	3,2	2,8	7,5
Інтегральний індекс ефективності	5,3	6,8	4,2	8,0	7,4	4,7	3,8	8,5

Джерело: розраховано на основі даних Міністерства цифрової трансформації України, Європейської Бізнес Асоціації, Київської школи економіки, Українського інституту майбутнього (2022-2024 рр.).

Аналіз інтегрального індексу ефективності цифрової трансформації людського потенціалу та його компонентів дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо сучасного стану та перспектив розвитку цифрової трансформації в бізнес-структурах України. По-перше, спостерігається значна галузева диференціація у рівні цифрової зрілості, де лідерами є IT-сектор (8,0) та банківський сектор (7,4), а найнижчі показники демонструють сільське господарство (3,8) та промисловість (4,7), що підтверджує попередні висновки про нерівномірність цифрової трансформації української економіки. По-друге, існує суттєвий розрив між великими підприємствами (6,8) та МСП (4,2), що вказує на необхідність спеціальних програм підтримки цифрової трансформації для малого та середнього бізнесу, з урахуванням їх обмежених ресурсів та специфічних потреб.

Аналіз окремих субіндексів показує, що найвищі значення в середньому по Україні демонструє субіндекс цифрової інфраструктури (6,1), що відображає значні інвестиції в розбудову технологічної бази для цифрової трансформації, тоді як найнижчі значення спостерігаються для субіндексу цифрової культури та лідерства (4,8) та субіндексу екологічних ефектів цифровізації (4,9), що вказує на необхідність приділяти більше уваги формуванню інноваційної корпоративної культури, розвитку лідерства в сфері цифрової трансформації та використанню цифрових технологій для досягнення екологічних цілей сталого розвитку. Особливо важливо відзначити, що субіндекс цифрових компетенцій персоналу (5,3) займає середню позицію, що підтверджує тезу про те, що розвиток людського потенціалу є не лише важливим компонентом, але й передумовою успішної цифрової трансформації, яка вимагає комплексного підходу, що поєднує технологічні, організаційні та людські аспекти змін.

Порівняння фактичних значень індексу з цільовими орієнтирами до 2030 року (8,5) показує значний потенціал для подальшого розвитку цифрової трансформації в Україні, особливо в традиційних секторах економіки та серед МСП, що потребує цілеспрямованих зусиль з боку як бізнесу, так і держави, для створення сприятливих умов для розвитку цифрових компетенцій, впровадження інноваційних технологій та формування цифрової культури, яка сприяє безперервним інноваціям та адаптації до технологічних змін. Важливо відзначити, що досягнення цільових орієнтирів вимагає не лише значних інвестицій у технології та навчання персоналу, але й трансформації бізнес-моделей, процесів, організаційних структур та корпоративної культури, що можливо лише через системний та

стратегічний підхід до цифрової трансформації, з чітким визначенням цілей, пріоритетів та очікуваних результатів.

Аналіз досвіду передових українських підприємств, які успішно впроваджують програми цифрової трансформації людського потенціалу, дозволяє виділити низку ключових факторів, які визначають ефективність таких програм та їхній вплив на сталий розвиток бізнес-структур. По-перше, це стратегічний підхід до цифрової трансформації, який передбачає чітке визначення цілей, пріоритетів та очікуваних результатів, з урахуванням специфіки бізнес-моделі, конкурентного середовища та стратегічних амбіцій організації, що дозволяє фокусувати обмежені ресурси на найбільш критичних напрямках розвитку та забезпечити узгодженість інвестицій у людський потенціал з загальними бізнес-цілями. По-друге, це сильне лідерство та підтримка цифрової трансформації на рівні топ-менеджменту, які не лише декларують важливість цифрових компетенцій, але й демонструють особистий приклад через активне використання цифрових інструментів, участь у навчальних програмах, підтримку інноваційних ініціатив, що створює потужний сигнал для всіх рівнів організації щодо стратегічної важливості цифрової трансформації та сприяє формуванню відповідної корпоративної культури. По-третє, це системний підхід до розвитку цифрових компетенцій, який поєднує різноманітні формати та методи навчання, від традиційних тренінгів до інноваційних підходів, таких як адаптивне навчання, геймифікація, віртуальна реальність, з метою забезпечення максимальної ефективності та релевантності навчальних програм для різних категорій персоналу, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, стилів навчання та рівня цифрової грамотності. По-четверте, це інтеграція програм розвитку цифрових компетенцій з іншими HR-процесами, такими як підбір персоналу, оцінка ефективності, кар’єрний розвиток, винагорода, що дозволяє створити цілісну систему управління людським потенціалом, яка підтримує та стимулює безперервний розвиток цифрових навичок на всіх етапах професійного життя працівника. По-п’яте, це формування інноваційної корпоративної культури, яка сприяє експериментуванню, безперервному навчанню, обміну знаннями, толерантності до помилок, що створює сприятливе середовище для розвитку цифрових компетенцій та впровадження інновацій на всіх рівнях організації.

Особливо важливим аспектом оцінки ефективності цифрової трансформації людського потенціалу є її вплив на сталий розвиток бізнес-структур у довгостроковій перспективі, що включає не лише економічні, але й соціальні та екологічні аспекти діяльності.

Так, в економічному вимірі, цифрова трансформація людського потенціалу сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств через оптимізацію бізнес-процесів, зниження операційних витрат, підвищення якості продукції та послуг, розширення ринків збуту, розробку нових продуктів та бізнес-моделей, що забезпечує стійке економічне зростання та фінансову стабільність у довгостроковій перспективі. За результатами дослідження консалтингової компанії McKinsey в Україні (2024 р.), підприємства з високим рівнем цифровізації демонструють в середньому на 26,3% вищу операційну ефективність, на 21,7% вищу рентабельність та на 18,4% вищі темпи росту порівняно з конкурентами з низьким рівнем цифровізації [17]. Факторний аналіз показав, що найбільший вплив на економічні показники мають такі аспекти цифрової трансформації: автоматизація рутинних процесів (зниження операційних витрат на 15-30%), впровадження аналітики даних для прийняття рішень (підвищення прибутковості на 12-25%), цифровізація взаємодії з клієнтами (зростання продажів на 10-20%) та розвиток цифрових навичок персоналу (підвищення продуктивності праці на 15-35%). В соціальному вимірі, цифрова трансформація сприяє створенню якісних робочих місць, підвищенню рівня оплати праці, розвитку професійних та особистісних якостей працівників, формуванню інклюзивного та диверсифікованого робочого середовища, що підвищує соціальну відповідальність бізнесу та його внесок у розвиток локальних спільнот та суспільства в цілому. За даними Державного центру зайнятості та Міністерства соціальної політики України (2023-2024 рр.), середня заробітна плата працівників, які володіють цифровими навичками вище середнього рівня, на 43,7% перевищує середню по галузі, а рівень безробіття серед них на 62,4% нижчий. Дослідження ринку праці України, проведене компанією Deloitte (2024 р.), виявило, що кількість робочих місць, які вимагають цифрових навичок, зросла на 28,6% протягом останніх трьох років, а прогнозоване збільшення на наступні п’ять років складає 41,3%. При цьому спостерігається позитивна кореляція ($r=0,58$, $p<0,01$) між рівнем цифровізації робочих місць та показниками задоволеності працівників умовами праці, можливостями професійного розвитку та відчуттям соціальної захищеності. Дослідження також показало, що компанії з високим рівнем цифрової зрілості на 34,2% частіше впроваджують програми соціальної відповідальності та на 27,8% більше інвестують у розвиток локальних громад, демонструючи взаємозв’язок між цифровою та соціальною трансформацією бізнесу [15-18]. В екологічному вимірі, цифрова трансформація людського

потенціалу сприяє впровадженню енергоефективних технологій, оптимізації використання ресурсів, зниженню викидів парникових газів, розвитку циркулярної економіки, що мінімізує негативний вплив бізнес-діяльності на навколишнє середовище та сприяє збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь. Згідно з дослідженням Світового банку та Міністерства захисту довкілля України (2023 р.) [19], впровадження цифрових технологій у виробничі процеси дозволяє знизити споживання енергії на 10-30%, скоротити використання води на 15-25%, зменшити обсяг відходів на 20-40% та знизити викиди CO_2 на 15-35%. Статистичний аналіз даних українських підприємств різних галузей показав, що при зростанні індексу цифрової зрілості підприємства на 1 пункт (за 10-бальною шкалою) спостерігається зниження енергоємності виробництва в середньому на 7,3% (коефіцієнт кореляції -0,64, $p<0,01$) та зменшення вуглецевого сліду на 8,2% (коефіцієнт кореляції -0,71, $p<0,01$). При цьому, найбільший екологічний ефект досягається при комплексному підході, який поєднує впровадження цифрових технологій з розвитком відповідних компетенцій персоналу та трансформацією бізнес-процесів у напрямку сталого розвитку. Інтегрована оцінка впливу цифрової трансформації людського потенціалу на сталий розвиток бізнес-структур потребує розробки та впровадження системи збалансованих показників, які відображають економічні, соціальні та екологічні аспекти діяльності, та дозволяють моніторити прогрес у досягненні стратегічних цілей сталого розвитку, з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін, від акціонерів та працівників до клієнтів, партнерів, локальних спільнот та суспільства в цілому.

Таким чином, цифрова трансформація людського потенціалу виступає ключовим фактором забезпечення ефективного господарювання та сталого розвитку бізнес-структур України в умовах глобальної цифрової економіки, що вимагає стратегічного підходу до інвестицій у розвиток цифрових компетенцій персоналу, впровадження інноваційних методів та технологій навчання, формування сприятливого організаційного середовища для інноваційної діяльності та постійного удосконалення системи оцінки ефективності цифрової трансформації, з урахуванням її впливу на економічні, соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємств, що є необхідною умовою для досягнення цілей сталого розвитку України та інтеграції національної економіки у глобальний цифровий простір на конкурентних засадах. Ефективна державна політика у сфері стимулювання цифрової трансформації людського потенціалу є

необхідною передумовою для забезпечення системного та інклюзивного цифрового розвитку національної економіки, підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на глобальному ринку та досягнення цілей сталого розвитку, що потребує розробки та впровадження комплексних стратегічних ініціатив, спрямованих на створення сприятливого середовища для розвитку цифрових компетенцій населення, стимулювання інвестицій бізнес-структур у людський капітал, розбудову цифрової інфраструктури та формування екосистеми цифрових інновацій, з урахуванням глобальних технологічних трендів, національних пріоритетів розвитку та регіональних особливостей соціально-економічного ландшафту України.

Розробка та впровадження ефективних стратегій цифрової трансформації людського потенціалу є критичним фактором успіху для бізнес-структур, які прагнуть забезпечити конкурентоспроможність в умовах глобальної цифрової економіки, що характеризується стрімкими технологічними змінами, трансформацією бізнес-моделей та появою нових форм організації праці, які вимагають від працівників постійного навчання, адаптації та розвитку цифрових компетенцій, відповідно до еволюціонуючих потреб ринку та специфіки конкретної галузі або підприємства. Доцільним буде виокремлення конкретних напрямів цифрової трансформації людського потенціалу для ефективного господарювання бізнес-структур України. А саме [22, 23, 24, 27]:

1. Розробка та впровадження комплексних програм розвитку цифрових компетенцій для різних категорій персоналу, від топ-менеджменту до лінійних працівників, з урахуванням специфіки їхніх функціональних обов’язків, наявного рівня цифрової грамотності та стратегічних цілей організації, що дозволяє забезпечити формування єдиного цифрового простору, де кожен співробітник має необхідні знання та навички для ефективного використання цифрових інструментів у своїй повсякденній діяльності, незалежно від свого ієрархічного рівня чи професійного профілю. Такі програми можуть включати різноманітні формати навчання, такі як традиційні тренінги, онлайн-курси, вебінари, майстер-класи, менторинг, коучинг, проектне навчання, які комбінуються та адаптуються відповідно до конкретних навчальних цілей, особливостей цільової аудиторії та доступних ресурсів, з акцентом на практичне застосування отриманих знань та навичок у реальних робочих ситуаціях, що підвищує ефективність навчання та мотивацію співробітників до професійного розвитку. Особливу увагу в рамках програм розвитку цифрових компетенцій

слід приділяти формуванню у працівників не лише технічних навичок роботи з конкретними програмними продуктами чи цифровими інструментами, але й більш фундаментальних когнітивних здібностей, таких як алгоритмічне мислення, критичний аналіз інформації, розуміння принципів роботи з даними, здатність до абстрактного моделювання процесів та систем, які є базовими для успішної адаптації до будь-яких технологічних інновацій, незалежно від їхньої специфіки чи складності, та дозволяють працівникам самостійно опановувати нові цифрові інструменти, адаптуватися до змін у технологічному середовищі та генерувати інноваційні рішення для оптимізації бізнес-процесів та створення нових продуктів і послуг, що є ключовим фактором конкурентоспроможності в цифровій економіці.

2. Трансформація організаційної структури та корпоративної культури у напрямку більшої гнучкості, адаптивності та інноваційності, що передбачає відхід від традиційних ієрархічних моделей управління та перехід до мережевих, проектних та матричних структур, які сприяють горизонтальній інтеграції, міждисциплінарній співпраці та швидкому обміну знаннями між різними підрозділами та рівнями організації, створюючи таким чином сприятливе середовище для генерації, поширення та впровадження інноваційних ідей. Формування інноваційної корпоративної культури передбачає розвиток таких цінностей та норм поведінки, як відкритість до нових ідей, толерантність до помилок та невдач, заохочення експериментування та ризику, прозорість комунікацій, командна робота та взаємопідтримка, які стимулюють творчість, ініціативність та підприємницьке мислення серед співробітників усіх рівнів, створюючи таким чином потужний внутрішній драйвер цифрової трансформації та сталого розвитку. Важливим аспектом трансформації організаційної структури є створення спеціалізованих підрозділів або команд, відповідальних за цифрову інновацію та розвиток, таких як центри цифрової досконалості, інноваційні лабораторії, групи цифрової трансформації, які об’єднують фахівців з різних функціональних сфер для розробки та впровадження цифрових рішень, тестування нових технологій, аналізу результатів пілотних проектів та масштабування успішних ініціатив на всю організацію, що дозволяє забезпечити системний та цілеспрямований підхід до цифрової трансформації, з урахуванням специфіки різних бізнес-процесів і потреб різних категорій користувачів. Такі структури можуть також виконувати роль внутрішніх консультантів та менторів, сприяючи поширенню цифрових знань і кращих практик в організації,

налагодженню зв'язків із зовнішніми партнерами (стартапами, технологічними компаніями, науково-дослідними інституціями) та формуванню інноваційної екосистеми навколо підприємства. Рекомендації щодо підвищення ефективності цифрової трансформації людського потенціалу в Україні представлено в табл. 6.

Таблиця 6 − Рекомендації щодо підвищення ефективності цифрової трансформації людського потенціалу в Україні

Сфера рекомендацій	Короткострокові заходи (0-1 рік)	Середньострокові заходи (1-3 роки)	Довгострокові заходи (3-5 років)	Очікуваний ефект для сталого розвитку
1	2	3	4	5
Розвиток цифрових компетенцій	Впровадження обов'язкового цифрового мінімуму. Система прозорої оцінки цифрових навичок. Залучення внутрішніх цифрових експертів	Створення персоналізованих траєкторій цифрового розвитку. Впровадження програм сертифікації. Крос-функціональне цифрове навчання	Формування корпоративних цифрових університетів. Впровадження предиктивних систем розвитку талантів. Стратегічне партнерство з освітніми установами	Підвищення продуктивності праці, скорочення операційних витрат.
Трансформація бізнес-процесів	Аудит і цифрова оптимізація ключових процесів. Впровадження методології agile. Системи візуалізації робочих процесів	Автоматизація 50-70% рутинних операцій. Інтеграція різних цифрових систем.	Створення самооптимізованих процесів. Впровадження AI-асистентів для всіх ключових ролей екосистем. Формування цифрових екосистем	Підвищення швидкості реакції на зміни ринку, збільшення інноваційного потенціалу
Організаційна культура	Призначення CDO (Chief Digital Officer). Формування цифрових чемпіонів. Запуск програм визнання цифрових досягнень	Розвиток внутрішніх цифрових спільнот. Системи внутрішньої цифрової інкубації. Культура прийняття рішень	Перехід до мережевих організаційних структур. Інтеграція цифрової культури в DNA компанії. Стратегічне лідерство на основі цифрових компетенцій	Підвищення залученості персоналу, зниження плинності кадрів
Технологічна інфраструктура	Аудит цифрової інфраструктури. Забезпечення базових цифрових інструментів.	Впровадження хмарних рішень. Розвиток систем внутрішньої колаборації. Інтеграція IoT і мобільних	Створення гнучких цифрових робочих просторів. Формування розподіленої IT-інфраструктури. Інтеграція з	Збільшення гнучкості бізнес-моделі, скорочення часу виведення нових продуктів

Сфера рекомендацій	Короткострокові заходи (0-1 рік)	Середньострокові заходи (1-3 роки)	Довгострокові заходи (3-5 років)	Очікуваний ефект для сталого розвитку
1	2	3	4	5
	Стандартизація робочих місць	рішень.	партнерськими екосистемами	
Управління змінами	Комунікаційна кампанія цифрової трансформації. Система швидких перемог (quick wins). Залучення співробітників у пілотні проєкти	Інтеграція цифрової трансформації в систему KPI. Програми підтримки цифрового підприємництва. Дизайн-мислення як корпоративний стандарт	Формування самонавчальної організації компанії. Інтеграція в глобальні цифрові екосистеми	Зменшення опору змінам, прискорення адаптації до трансформацій

Джерело: розроблено автором на основі [21-23, 27].

3. Розробка та впровадження інноваційних підходів до управління змінами, в тому числі талантами в умовах цифрової економіки, що включає трансформацію всіх ключових HR-процесів, від залучення та відбору персоналу до оцінки ефективності, розвитку кар'єри та формування систем мотивації та винагороди, з метою забезпечення постійного притоку та утримання цифрових талантів, створення умов для їхнього професійного зростання та максимальної реалізації потенціалу на благо організації.

Сучасні технології, такі як штучний інтелект, машинне навчання, великі дані, блокчейн, інтернет речей, дозволяють суттєво підвищити ефективність та якість HR-процесів через автоматизацію рутинних операцій, персоналізацію взаємодії з працівниками, поглиблену аналітику продуктивності та залученості, прогнозування кадрових потреб та ризиків, що вивільняє час HR-фахівців для стратегічних ініціатив, спрямованих на розвиток людського потенціалу та формування сприятливого організаційного середовища для цифрової трансформації.

Особливо важливим аспектом управління талантами в умовах цифрової економіки є забезпечення безперервного навчання та розвитку працівників протягом усього професійного життя, що відповідає концепції "навчання протягом життя" (lifelong learning) та передбачає створення різноманітних можливостей для формального та неформального навчання, саморозвитку, обміну знаннями між колегами, участі у професійних спільнотах та мережах, що дозволяє працівникам постійно оновлювати свої знання та навички відповідно до стрімко змінюваних технологічних трендів та вимог ринку.

Інноваційні формати навчання, такі як мікронавчання, адаптивне навчання на основі штучного інтелекту, геймифікація, віртуальна та доповнена реальність, мобільне навчання, соціальне навчання через спільноти практики, дозволяють зробити процес розвитку більш ефективним, персоналізованим та інтегрованим у робочий процес, що підвищує мотивацію працівників до навчання та сприяє швидкому застосуванню отриманих знань на практиці.

4. Розвиток нових форм організації праці та залучення талантів, таких як віддалена робота, гнучкий графік, проектна зайнятість, фріланс, краудсорсинг, що дозволяє бізнес-структурам адаптуватися до змін на ринку праці, залучати найкращих фахівців незалежно від їхнього географічного розташування, оптимізувати витрати на персонал та підвищувати гнучкість організаційної структури відповідно до мінливих бізнес-потреб.

Цифрові технології створюють технічні можливості для ефективної віддаленої співпраці та координації розподілених команд через хмарні сервіси, системи управління проектами, відеоконференції, месенджери, спільні робочі простори, що дозволяє подолати географічні та часові обмеження традиційних форм організації праці та створити глобальну мережу талантів, яка працює над спільними цілями та проектами, незалежно від фізичного місцезнаходження учасників. Водночас, нові форми організації праці створюють додаткові виклики для управління людським потенціалом, такі як забезпечення ефективної комунікації та командної роботи у віртуальному середовищі, формування корпоративної культури та відчуття приналежності до організації серед віддалених працівників, забезпечення інформаційної безпеки та захисту конфіденційних даних, що потребує розробки нових підходів до лідерства, комунікації, мотивації та контролю, з урахуванням специфіки цифрового робочого середовища та психологічних особливостей роботи в умовах віддаленості від колег та керівництва.

Ефективне використання нових форм організації праці потребує також адаптації нормативно-правової бази, систем соціального захисту та оподаткування, з метою забезпечення адекватного рівня трудових прав та соціальних гарантій для всіх категорій працівників, незалежно від форми їхньої зайнятості чи місця роботи, що є важливим аспектом сталого розвитку в соціальному вимірі.

Аналіз міжнародного досвіду [24, 26] та специфіка української ситуації дозволяє визначити низку перспективних напрямків державної політики, які можуть забезпечити максимальний вплив на прискорення цифрової трансформації людського потенціалу та

створення стійких конкурентних переваг для національної економіки в умовах глобальної цифрової революції, з урахуванням обмежених ресурсів та необхідності балансування різних пріоритетів розвитку. Їх можна згрупувати у певні блоки (див. рис 1).

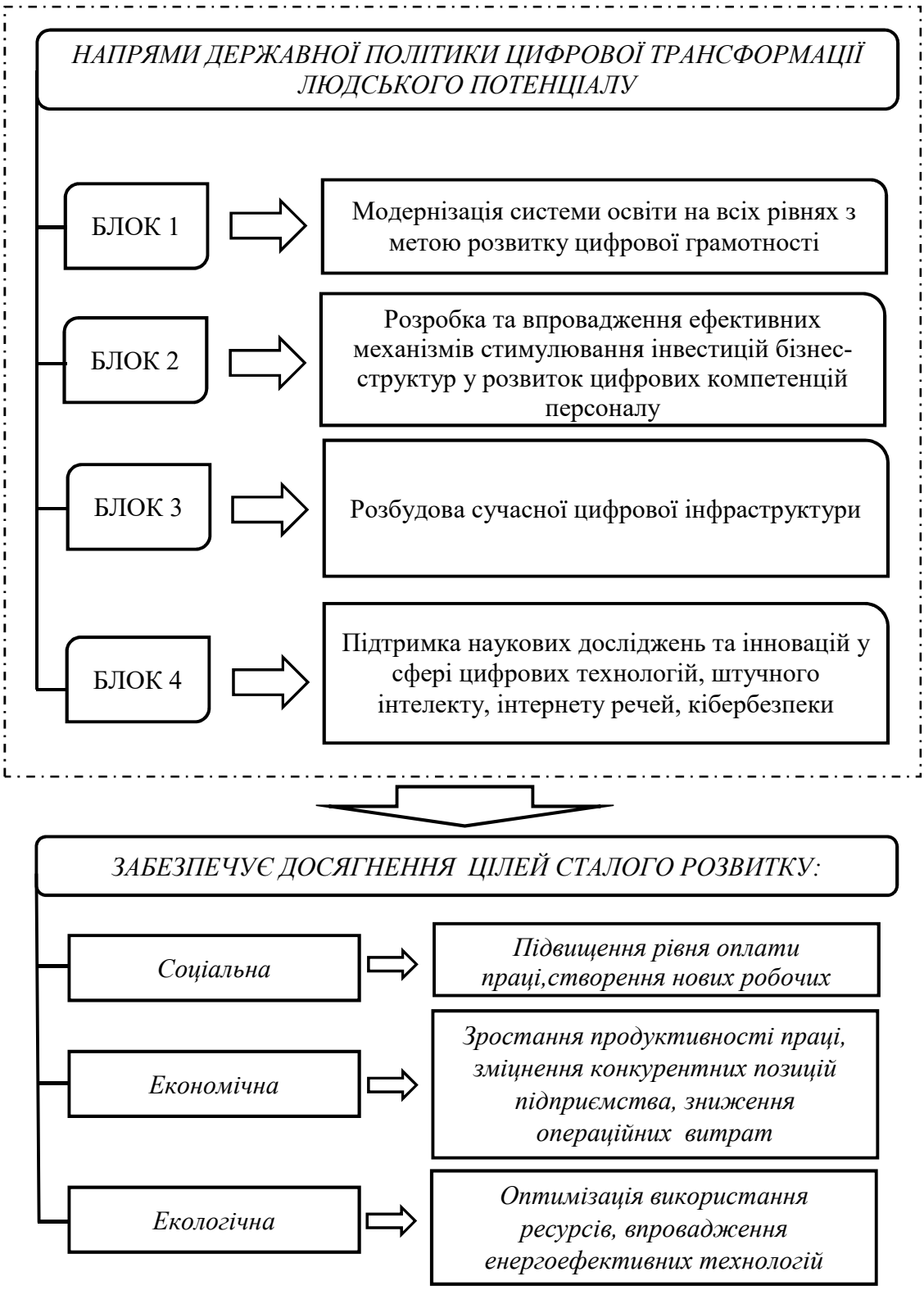

Рисунок 1 − Напрями державної політики цифрової трансформації людського потенціалу для досягнення Цілей сталого розвитку

Джерело: авторська розробка.

Блок 1. Модернізація системи освіти на всіх рівнях, від дошкільної до вищої та післядипломної, з метою інтеграції цифрових компетенцій у навчальні програми, розвитку цифрової грамотності учнів та студентів, підготовки кваліфікованих фахівців для цифрової економіки, що потребує не лише оновлення змісту освіти та методик викладання, але й трансформації освітньої моделювання кадрів, систем, інфраструктури, підвищення цифрової компетентності кадрів, розвитку партнерства між освітніми закладами та бізнесом для забезпечення відповідності освітніх програм потребам ринку праці та сучасним технологічним трендам.

Особливу увагу слід приділити розвитку STEM-освіти (Science, Technology, Engineering, Mathematics), яка формує фундаментальні компетенції, необхідні для успішної кар'єри в цифровій економіці, такі як аналітичне та критичне мислення, вирішення комплексних проблем, алгоритмізація процесів, які є базовими для опанування будь-яких цифрових технологій та інструментів, незалежно від їхньої специфіки чи складності [20, 21].

Водночас, важливо забезпечити збалансований підхід до розвитку освітніх програм, інтегруючи технічні дисципліни з гуманітарними та соціальними науками, що дозволить формувати не лише вузьких технічних спеціалістів, але й всебічно розвинутих фахівців, здатних розуміти соціальні, етичні, культурні аспекти цифрових технологій, їхній вплив на суспільство та бізнес, що є критично важливим для розробки та впровадження людиноцентричних технологічних рішень, які відповідають реальним потребам користувачів та сприяють соціальному благополуччю, а не просто технологічному прогресу заради прогресу. Цифрова інклюзія має стати наскрізним принципом освітньої політики, забезпечуючи рівний доступ до якісної цифрової освіти для всіх категорій населення, незалежно від віку, статі, соціально-економічного статусу, місця проживання, наявності особливих освітніх потреб, що є необхідною умовою для реалізації принципу "нікого не залишити осторонь" (leave no one behind) та забезпечення інклюзивного цифрового розвитку [22, 27].

Блок 2. Розробка та впровадження ефективних механізмів стимулювання інвестицій бізнес-структур у розвиток цифрових компетенцій персоналу, що може включати податкові пільги, гранти, субсидії, преференції при державних закупівлях для підприємств, які активно інвестують у навчання та розвиток працівників, впроваджують інноваційні навчальні програми та технології, створюють робочі місця, які вимагають високого рівня цифрових

компетенцій та забезпечують гідну оплату праці. Особливу увагу слід приділити підтримці малих та середніх підприємств (МСП), які мають обмежені ресурси для інвестицій у розвиток персоналу, проте становлять основу української економіки та мають значний потенціал для створення робочих місць та інновацій, через розробку спеціалізованих програм фінансової та консультаційної підтримки, спрямованих на прискорення цифрової трансформації МСП та розвиток відповідних компетенцій їхніх працівників.

Державно-приватне партнерство у сфері розвитку цифрових компетенцій може стати ефективним механізмом поєднання ресурсів, експертизи та інтересів різних стейкхолдерів для створення сталої екосистеми безперервного навчання та розвитку, що відповідає потребам цифрової економіки та сприяє підвищенню конкурентоспроможності національного людського капіталу на глобальному ринку праці.

Прикладами таких партнерств можуть бути спільні освітні програми між університетами та бізнесом, дуальна освіта, корпоративні університети, галузеві центри компетенцій, технологічні хаби та інноваційні лабораторії, які створюють простір для практичного навчання, експериментування, розробки та тестування нових технологічних рішень, обміну знаннями та кращими практиками між різними суб’єктами цифрової екосистеми.

Блок 3. Розбудова сучасної цифрової інфраструктури, яка забезпечує доступ до швидкісного інтернету, цифрових сервісів та технологій для всіх категорій населення та бізнесу, незалежно від їхнього географічного розташування, що є фундаментальною передумовою для розвитку цифрових компетенцій, впровадження інноваційних форматів навчання, таких як онлайн-курси, вебінари, віртуальні лабораторії, а також для створення нових форм зайнятості, таких як віддалена робота, фріланс, цифрове підприємництво, які розширюють можливості для професійної реалізації та економічної активності громадян, незалежно від їхнього місця проживання чи соціально-економічного статусу.

Особливу увагу слід приділити подоланню цифрового розриву між міськими та сільськими територіями, різними регіонами України, різними соціально-демографічними групами, що потребує цільових інвестицій у розбудову телекомунікаційної інфраструктури, створення публічних точок доступу до інтернету, забезпечення доступності цифрових пристроїв та базового навчання цифровим навичкам для вразливих категорій населення. Розбудова цифрової інфраструктури має здійснюватися з урахуванням принципів сталого

розвитку, таких як енергоефективність, мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище, безпека та надійність, що потребує впровадження сучасних технологічних рішень, стандартів та практик, які забезпечують оптимальне використання ресурсів, зниження викидів парникових газів, захист персональних даних та кібербезпеку, створюючи таким чином основу для сталого цифрового розвитку на довгострокову перспективу. Державні інвестиції у цифрову інфраструктуру можуть стати потужним стимулом для економічного зростання, створення робочих місць, розвитку інновацій та підвищення якості життя громадян, особливо в регіонах з низьким рівнем економічної активності та високим рівнем безробіття, що сприятиме вирівнюванню регіональних диспропорцій та забезпеченню інклюзивного розвитку на національному рівні.

Блок 4. Підтримка наукових досліджень та інновацій у сфері цифрових технологій, штучного інтелекту, інтернету речей, великих даних, кібербезпеки, що створює теоретичну та практичну базу для цифрової трансформації як на рівні окремих підприємств, так і на рівні національної економіки в цілому, забезпечуючи таким чином конкурентоспроможність України на глобальному ринку та її стратегічну незалежність у ключових технологічних напрямках. Це потребує збільшення обсягів державного фінансування пріоритетних напрямків наукових досліджень, розвитку дослідницької інфраструктури, стимулювання співпраці між науковими установами, університетами та бізнесом, створення механізмів для ефективної комерціалізації наукових розробок та їх впровадження у практичну діяльність підприємств, що дозволить подолати розрив між наукою та практикою, який є однією з ключових проблем інноваційного розвитку України.

Особливу увагу слід приділити розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, інтеграції України у глобальні дослідницькі мережі та програми, такі як "Горизонт Європа", COST, NATO SPS та інші міжнародні ініціативи. Участь українських підприємств та освітніх установ у міжнародних проєктах сприятиме не лише трансферу передових технологій та знань, але й розвитку цифрових компетенцій персоналу через взаємодію з міжнародними експертами, доступ до найновіших методик навчання та можливість участі у спільних інноваційних проектах [26].

Отже, важливим елементом ефективної цифрової трансформації людського потенціалу повинна стати державна підтримка через цільові програми розвитку цифрових навичок, податкові пільги для компаній, що інвестують у цифрову освіту персоналу, а також

створення сприятливого законодавчого середовища для розвитку цифрових інновацій. У поєднанні з приватними ініціативами бізнесу та міжнародною допомогою це дозволить прискорити цифрову трансформацію людського потенціалу та забезпечити сталий розвиток бізнес-структур України в умовах глобальної цифрової економіки.

Таким чином, стратегічний підхід до цифрової трансформації людського потенціалу передбачає системну інтеграцію технологічних, організаційних та людських аспектів змін, з метою досягнення синергетичного ефекту та максимізації доданої вартості від впровадження цифрових інновацій, що можливо лише через гармонійне поєднання інвестицій у технологічну інфраструктуру з розвитком відповідних компетенцій персоналу, формуванням інноваційної корпоративної культури та створенням ефективних систем мотивації та винагороди, які стимулюють безперервний професійний розвиток, креативність та ініціативність.

Отже, проведене дослідження підтверджує, що цифрова трансформація людського потенціалу є не просто опцією, а імперативом ефективного господарювання бізнес-структур в умовах сучасних викликів.

Проведений аналіз показав, що підприємства з високим рівнем цифрової зрілості персоналу демонструють вищу продуктивність праці та вищу рентабельність порівняно з компаніями, де цифрова трансформація людського потенціалу знаходиться на початкових етапах.

Визначено, що концептуальна основа цифрової трансформації людського потенціалу має базуватися на симбіозі трьох ключових елементів: розвитку цифрових компетенцій персоналу, формуванні цифрової корпоративної культури та створенні відповідної технологічної інфраструктури. При цьому, саме людський потенціал є центральним і найбільш критичним компонентом успішної цифрової трансформації, оскільки технології можна придбати, а цифрову культуру та компетенції необхідно розвивати системно і послідовно.

Розроблена в ході дослідження методологія комплексної оцінки ефективності цифрової трансформації людського потенціалу включає індикатори, згруповані за 6 ключовими компонентами: цифрові компетенції персоналу (25% від загальної ваги), цифрова інфраструктура (20%), цифрова організаційна культура (15%), ефективність цифрового навчання (15%), цифрова стійкість і адаптивність (15%) та внесок у сталий розвиток (10%). За результатами оцінки поточного стану цифрової трансформації людського потенціалу в бізнес-структурах України встановлено, що

середнє значення інтегрального індексу відповідає середньому рівню (близько 54%). При цьому найнижчі показники спостерігаються у сферах цифрової організаційної культури та внеску в сталий розвиток Найбільш проблемними зонами є практичне застосування набутих цифрових навичок, швидкість адаптації до нових цифрових інструментів та рівень інноваційної активності персоналу**.** Виявлено галузеву диференціацію рівня цифрової трансформації людського потенціалу. Найвищі показники демонструють ІТ-сектор та банківська сфера більше 72 балів та телекомунікації. Середні значення характерні для роздрібної торгівлі, фармацевтики та логістики. Найнижчі показники зафіксовано у важкій промисловості, сільському господарстві та комунальному секторі. Встановлено тісний взаємозв'язок між рівнем цифрової трансформації людського потенціалу та показниками сталого розвитку бізнес-структур. Кореляційний аналіз виявив найсильніший зв'язок у сферах економічної стійкості (коефіцієнт кореляції 0,78) та управління і прозорості (0,81), дещо менший – у сфері соціальної відповідальності (0,63) та стратегічної гнучкості (0,74). Найменший, але все ж статистично значущий зв'язок спостерігається у сфері екологічної відповідальності (0,42).

Аналіз успішних практик цифрової трансформації людського потенціалу в Україні дозволив виділити ключові фактори успіху: стратегічний підхід з чіткими цілями та індикаторами ефективності; залучення топ-менеджменту та формування цифрового лідерства на всіх рівнях; персоналізація навчальних програм; створення цифрових хабів та спільнот для обміну досвідом; система мотивації, що підтримує цифрову трансформацію; крос-функціональна взаємодія.

Ідентифіковано основні бар'єри ефективної цифрової трансформації людського потенціалу в українських бізнес-структурах:

а) недостатнє розуміння цілей трансформації;

б) низький рівень позитивного сприйняття змін;

в) недостатній рівень цифрового лідерства;

г) розрив між отриманими знаннями та їх практичним застосуванням;

д) обмежене фінансування програм розвитку цифрових компетенцій;

е) неефективні комунікації та відсутність прозорих метрик успіху.

Запропоновано здійснювати цифрову трансформацію людського потенціалу для забезпечення сталого розвитку бізнес-структур України, спираючись на п'ять взаємопов'язаних етапів:

1) діагностика поточного стану та визначення цілей;

2) розробка стратегії розвитку цифрових компетенцій;

3) формування цифрової культури та лідерства;

4) впровадження програм розвитку та навчання;

5) моніторинг, оцінка та неперервне вдосконалення.

Для кожного етапу запропоновано відповідні інструменти та індикатори ефективності.

Обґрунтовано, що в умовах післявоєнного відновлення України цифрова трансформація людського потенціалу матиме критичне значення для забезпечення конкурентоспроможності бізнес-структур на глобальному ринку.

Рекомендації щодо державної політики у сфері підтримки цифрової трансформації людського потенціалу включають:

а) запровадження податкових стимулів для інвестицій у розвиток цифрових компетенцій персоналу;

б) створення національної платформи цифрових навичок з безкоштовним доступом для малого та середнього бізнесу;

в) інтеграцію системи професійної та вищої освіти з потребами бізнесу у сфері цифрових компетенцій;

г) розробку національної стратегії розвитку цифрових талантів;

д) впровадження механізмів державно-приватного партнерства для фінансування програм цифрової освіти.

Особливу увагу слід приділити розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, інтеграції України у глобальні дослідницькі мережі та програми, такі як "Горизонт Європа", COST, NATO SPS та інші міжнародні ініціативи. Участь українських підприємств та освітніх установ у міжнародних проєктах сприятиме не лише трансферу передових технологій та знань, але й розвитку цифрових компетенцій персоналу через взаємодію з міжнародними експертами, доступ до найновіших методик навчання та можливість участі у спільних інноваційних проєктах.

Таким чином, цифрова трансформація людського потенціалу є не лише ключовим фактором ефективності окремих бізнес-структур, але й стратегічним імперативом для забезпечення сталого розвитку економіки України в цілому. Комплексний, системний та стратегічний підхід до розвитку цифрових компетенцій, формування цифрової культури та створення відповідної інфраструктури дозволить українським підприємствам підвищити конкурентоспроможність, забезпечити стійкість у кризових умовах та зробити вагомий внесок у досягнення Цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Данніков О.В., Січкаренко К.О. Концептуальні засади цифровізації економіки України. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 55-60.

2. Длугопольський О.В., Заклекта О.І., Шиманська О.П. Цифрові компетенції як умова формування якісного людського капіталу в умовах цифрової економіки. *Економіка та управління національним господарством.* 2021. Вип. 60. С. 8-17.

3. EU4Digital. Digital Transformation Readiness Assessment for Eastern Partnership Countries: Ukraine Country Report. Brussels: European Union, 2023. 96 p.

4. World Bank. Digital Economy Country Assessment: Ukraine. Washington: World Bank Group, 2023. 132 p.

5. Бей Г.В., Середа Г.В. Трансформація HR-технологій під впливом цифровізації бізнес-процесів. *Економіка і організація управління*. 2019. № 2 (34). С. 93-101.

6. Рудакова Л.О. Розвиток soft skills як необхідна умова підготовки фахівців для цифрової економіки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 94-99.

7. Брич В., Борисяк О., Кондрацька С. Розбудова цифрових компетенцій працівників як стратегічний пріоритет в управлінні людськими ресурсами. *Підприємництво та інновації.* 2023. Вип. 23. С. 85-92.

8. Галкін А.С., Попова Н.В., Чумаченко І.В., Ковалевська А.В. HR-менеджмент у цифровій економіці. *Економіка та держава*. 2023. № 3. С. 42-48.

9. Грішнова О.А., Заїчко О.С. Новітні технології в економіці персоналу: нові можливості й нові виклики. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (41). С. 116-122.

10. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua (дата звернення 03.03.2025).

11. Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/ua/kse-research/sotsiologichni-doslidzhennya/ (дата звернення 10.03.2025).

12. Український інститут майбутнього. URL: https://uifuture.org/category/analitychni-materialy/ (дата звернення 10.03.2025).

13. Павлова О.М., Павлов К.В., Козлов В.А. Вплив цифровізації економіки на розвиток людського капіталу. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10809 (дата звернення 13.03.2025)

14. Гавкалова Н.Л., Власенко Т.А. Цифрова трансформація як імператив суспільно-економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2021. № 7. С. 8-14.

15. Eurostat. Digital Economy and Society Index (DESI) (2023). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 382 p.

16. International Data Corporation (IDC) (2023). Worldwide Digital Transformation Spending Guide. Framingham: IDC, 2023. 42 p.

17. McKinsey & Company. Digital Ukraine: Business Transformation Survey. Kyiv: McKinsey & Company, 2024. 74 p.

18. Український інститут майбутнього. Галузевий індекс цифрової зрілості підприємств України. Київ: УІМ, 2024. 83 с.

19. Світовий банк та Міністерство захисту довкілля України. Зелена цифрова трансформація: звіт про національну оцінку. Київ: 2023. 128 с.

20. Шиманська К.В., Бондарчук В.В. Пріоритетні напрями державної політики у сфері диджиталізації економіки України. *Економіка, управління та адміністрування.* 2021. № 1 (95). С. 17-22.

21. Хаєцька О.П. Формування та розвиток цифрової економіки в умовах інноваційних трансформацій. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 3. С. 118-123.

22. United Nations Development Programme. Human Development Report 2023: Digital Transformation for Human Development. New York: UNDP, 2023. 284 p.

23. Цимбалюк С.О. Трансформація HR-бізнес-процесів в умовах цифровізації соціально-трудової сфери. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2022. № 1. С. 41-49.

24. Zelinska H., Andrusiv U, Daliak N., Dovgal O., Lagodiienko V. Sustainable development: Trends in Ukraine and the world (2021). *Journal of Environmental Management and Tourism*, 12(5). 1179-1187. DOI:10.14505/jemt.v12.5(53).03

25. Зелінська Г.О., Андрусів У.Я. Глобалізаційні виклики та конкурентноспроможність персоналу підприємства. *Вісник аграрної науки Причорномор'я,* 2021*,* 2(110), 11-18. DOI: 10.31521/2313-092X/2021-2(110)-2

26. Halyna Zelinska, Uliana Andrusiv, Alina Protsyshyn, Olga Vyshnevska, Olena Dovgal, Halyna Sydor. Innovative development of Ukraine: Competitiveness of enterprise staff in the context of globalization changes (2022). *Journal of Hygienic Engineering and Design.* Vol.40. pp. 294-303. UDC 331.101.262:339.137]-027.511(477)]. URL: https//keypublishing.org.

27. Зелінська Г.О. Роль цифровізації в управлінні бізнес-процесами підприємства. Трансформація обліку та бізнес-консалтингу в умовах невизначеності: сучасні тренди, виклики, міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 08 листопада 2024 р./ Держ. біотехнологічний ун-т.* Харків, 2024. С. 275-278. URL : http://btu.kharkov.ua/nauka/konferentsiyi/ (дата звернення 13.04.2025).

REFERENCES

1. Dannikov, O. V., & Sichkarenko, K. O. (2018). Kontseptualni zasady tsyfrovyzatsii ekonomiky Ukrainy [Conceptual principles of digitalization of Ukraine's economy]. Ekonomika ta derzhava, (1), 55–60 [in Ukrainian].

2. Dlugopolskyi, O. V., Zaklekta, O. I., & Shymanska, O. P. (2021). Tsyfrovi kompetentsii yak umova formuvannia yakisnoho liudskoho kapitalu v umovakh tsyfrovoi ekonomiky [Digital competencies as a condition for forming high-quality human capital in a digital economy]. Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom, (60), 8–17 [in Ukrainian].

3. EU4Digital. (2023). Digital Transformation Readiness Assessment for Eastern Partnership Countries: Ukraine Country Report. Brussels: European Union.

4. World Bank. (2023). Digital Economy Country Assessment: Ukraine. Washington: World Bank Group.

5. Bei, H. V., & Sereda, H. V. (2019). Transformatsiia HR-tekhnolohii pid vplyvom tsyfrovyzatsii biznes-protsesiv [Transformation of HR technologies under the influence of business process digitalization]. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, (2)(34), 93–101 [in Ukrainian].

6. Rudakova, L. O. (2021). Rozvytok soft skills yak neobkhidna umova pidhotovky fakhivtsiv dlia tsyfrovoi ekonomiky [Development of soft skills as a necessary condition for training specialists for the digital economy]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia, 32(71)(4), 94–99 [in Ukrainian].

7. Brych, V., Borysiak, O., & Kondratska, S. (2023). Rozbudova tsyfrovyh kompetentsii pratsivnykiv yak stratehichnyi priorytet v upravlinni liudskymy resursamy [Development of digital competencies of employees as a strategic priority in human resource management]. Pidpryiemnytstvo ta innovatsii, (23), 85–92 [in Ukrainian].

8. Halkin, A. S., Popova, N. V., Chumachenko, I. V., & Kovalevska, A. V. (2023). HR-menedzhment u tsyfrovoi ekonomitsi [HR

management in a digital economy]. Ekonomika ta derzhava, (3), 42–48 [in Ukrainian].

9. Hrishnova, O. A., & Zaichko, O. S. (2020). Novitni tekhnolohii v ekonomitsi personalu: novi mozhlyvosti y novi vyklyky [Modern technologies in personnel economics: new opportunities and challenges]. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, 2(41), 116–122 [in Ukrainian].

10. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. URL: https://thedigital.gov.ua [in Ukrainian].

11. Kyivska shkola ekonomiky. URL: https://kse.ua/ua/kse-research/sotsiologichni-doslidzhennya/ [in Ukrainian].

12. Ukrainskyi instytut maibutnoho. URL: https://uifuture.org/category/analitychni-materialy/ [in Ukrainian].

13. Pavlova, O. M., Pavlov, K. V., & Kozlov, V. A. (2022). Vplyv tsyfrovyzatsii ekonomiky na rozvytok liudskoho kapitalu [Impact of the digitalization of the economy on the development of human capital]. Efektyvna ekonomika, (5). URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10809 [in Ukrainian].

14. Havkalova, N. L., & Vlasenko, T. A. (2021). Tsyfrova transformatsiia yak imperatyv suspilno-ekonomichnoho rozvytku [Digital transformation as an imperative for socio-economic development]. Biznes Inform, (7), 8–14 [in Ukrainian].

15. Eurostat. (2023). Digital Economy and Society Index (DESI). Luxembourg: Publications Office of the European Union.

16. International Data Corporation (IDC). (2023). Worldwide Digital Transformation Spending Guide. Framingham: IDC.

17. McKinsey & Company. (2024). Digital Ukraine: Business Transformation Survey. Kyiv: McKinsey & Company.

18. Ukrainskyi instytut maibutnoho. (2024). Haluzevyi indeks tsyfrovoi zrilositi pidpryiemstv Ukrainy [Sectoral index of digital maturity of Ukrainian enterprises]. Kyiv: UIF [in Ukrainian].

19. Svitovyi bank ta Ministerstvo zakhystu dovkillia Ukrainy. (2023). Zelena tsyfrova transformatsiia: zvit pro natsionalnu otsinku [Green digital transformation: national assessment report]. Kyiv [in Ukrainian].

20. Shymanska, K. V., & Bondarchuk, V. V. (2021). Priorytetni napriamy derzhavnoi polityky u sferi dydzhytalizatsii ekonomiky Ukrainy [Priority directions of state policy in the sphere of Ukraine's economy digitalization]. Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, 1(95), 17–22 [in Ukrainian].

21. Khaietska, O. P. (2023). Formuvannia ta rozvytok tsyfrovoi ekonomiky v umovakh innovatsiinykh transformatsii [Formation and

development of the digital economy under conditions of innovative transformations]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky, (3), 118–123 [in Ukrainian].

22. United Nations Development Programme. (2023). Human Development Report 2023: Digital Transformation for Human Development. New York: UNDP.

23. Tsymbaliuk, S. O. (2022). Transformatsiia HR-biznes-protsesiv v umovakh tsyfrovyzatsii sotsialno-trudovoi sfery [Transformation of HR business processes in the context of social and labor digitalization]. Rynok pratsi ta zainiatist naselennia, (1), 41–49 [in Ukrainian].

24. Zelinska H., Andrusiv. U, Daliak, N., Dovgal, O., Lagodiienko,V. Sustainable development: Trends in Ukraine and the world (2021). *Journal of Environmental Management and Tourism*, 12(5). 1179-1187. https://doi. org/ 10.14505/jemt.v12.5(53).03 [in Ukrainian].

25. Zelinska, H. O., & Andrusiv, U. Ya. (2021). Hlobalizatsiini vyklyky ta konkurentospromozhnist personalu pidpryiemstva [Globalization Challenges and Competitiveness of Enterprise Personnel]. Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria, 2(110), 11–18. https://doi.org/10.31521/2313-092X/2021-2(110)-2 [in Ukrainian].

26. Halyna Zelinska, Uliana Andrusiv, Alina Protsyshyn, Olga Vyshnevska, Olena Dovgal, Halyna Sydor. Innovative development of Ukraine: Competitiveness of enterprise staff in the context of globalization changes (2022). *Journal of Hygienic Engineering and Design* Vol.40. pp. 294-303. UDC 331.101.262:339.137]-027.511(477)] . https//keypublishing.org. [in Ukrainian].

27. Zelinska, H. O. (2024). Rol tsyfrovizatsii v upravlinni biznes-protsesamy pidpryiemstva [The Role of Digitalization in Managing Enterprise Business Processes]. Transformatsiia obliku ta biznes-konsaltynhu v umovakh nevpevnennosti: suchasni trendy, vyklyky, mizhnarodnyi dosvid [Transformation of Accounting and Business Consulting in Uncertain Conditions: Modern Trends, Challenges, International Experience]. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 08 lystopada 2024 r. [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, November 8, 2024]. Derzhavnyi biotekhnolohichnyi universytet, Kharkiv, 2024, 275–278. http://btu.kharkov.ua/nauka/konferentsiyi/ [Accessed 13.04.2025] [in Ukrainian].

УДК 336.76:330.34(477)

Андрусів Уляна Ярославівна
кандидат економічних наук, доцент
завідувачка кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: andrusivu@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0003-1793-0936

ІНТЕГРАЦІЯ ESG-КРИТЕРІЇВ В ІНВЕСТИЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

У контексті сучасних глобальних економічних трансформацій, що супроводжуються загостренням екологічних проблем, соціальних викликів та необхідністю удосконалення принципів корпоративного управління, особливої актуальності набуває проблематика імплементації ESG-критеріїв (Environmental, Social, Governance) в інвестиційні стратегії на фондових ринках, зокрема на українському фондовому ринку, який, незважаючи на численні інституційні, регуляторні та інфраструктурні обмеження, поступово інтегрується у світовий фінансовий простір та намагається адаптувати прогресивні міжнародні практики відповідального інвестування. Сучасна парадигма сталого фінансування, яка набуває все більшого поширення серед розвинених фінансових ринків світу [1], передбачає переорієнтацію інвестиційних потоків на проєкти та компанії, діяльність яких не лише забезпечує економічну ефективність, але й сприяє досягненню екологічних та соціальних цілей, визначених у концепції сталого розвитку, при цьому фондовий ринок України, перебуваючи на етапі структурних трансформацій, стикається з необхідністю формування адаптивних механізмів імплементації ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії, що потребує ґрунтовного теоретико-методологічного осмислення та практичного вирішення з урахуванням національних соціально-економічних, інституційних та геополітичних особливостей.

Питання інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії викликає значний дослідницький інтерес у науковій спільноті, що підтверджується різноманітністю підходів до вивчення проблематики сталого фінансування на фондовому ринку України. Теоретичні основи ESG-інвестування та його роль у забезпеченні сталого розвитку висвітлені в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Фундаментальний огляд принципів відповідального інституційного інвестування представлений у дослідженні Педро

Матоса [5], що формує теоретичну основу для розуміння ESG як інвестиційного підходу. Пшенична М. В. [4] досліджує роль ESG-інвестування в забезпеченні інклюзивного розвитку на різних рівнях — від окремих підприємств до держави в цілому, а також розглядає сучасні підходи до оцінки інклюзивного розвитку фінансово-кредитних установ [14].

Міжнародний досвід та глобальні тенденції розвитку ESG-інвестування проаналізовано в ряді досліджень. Olwyn A. та Dariush Y. [6] розглядають зростання очікувань щодо ESG-інвестування на глобальних ринках, тоді як Napoletano E. [7] розкриває сутність та основні аспекти ESG-інвестування. Історичний розвиток ESG-індексів протягом 30-річного періоду представлений у дослідженні MSCI [8]. Важливе значення для розуміння регуляторних тенденцій має позиційний документ PRI щодо регулювання ESG-рейтингів в ЄС [9] та аналіз тенденцій у вимогах до ESG-звітності для інвесторів [15].

Дослідження методологічних аспектів ESG-оцінювання представлене в роботі Ratsimiveh K. [10], розкриває сутність ESG-скорингу та його застосування в інвестиційному аналізі. Лагодієнко О.В. [20] пропонує методику оцінки відповідності підприємств ESG-критеріям на мікрорівні, що дозволяє формалізувати процес ESG-аналізу. Шморгун І. [21] досліджує взаємозв’язок між рівнем очікуваної дохідності, ризику, ESG-оцінками та цілями сталого розвитку компаній, що має важливе значення для розуміння фінансових імплікацій ESG-інвестування. Особливу увагу дослідники приділяють питанням ESG-звітності та проблемам її якості.

Дослідження PwC [11] та аналіз Segal M. [12] показують, що 94% інвесторів вважають, що корпоративна звітність зі сталого розвитку містить необґрунтовані твердження, що підкреслює проблему "грінвошингу". Головчак Г. [22] оцінює ефективність ESG-звітності як інструменту прозорості бізнесу в умовах глобалізації, що дозволяє краще розуміти роль розкриття ESG-інформації в інвестиційних процесах. Макаренко І.О. [16] досліджує інкорпорацію ESG-критеріїв у діяльність компаній у контексті їх інвестиційного скринінгу, що розкриває практичні аспекти застосування ESG-підходів в інвестиційних стратегіях. Полях С.С. та Заїчко А.Ю. [19] аналізують вплив екологічних, соціальних та управлінських факторів на розвиток фінансового ринку, що дозволяє оцінити системні ефекти ESG-інтеграції.

Розвиток конкретних ESG-фінансових інструментів на фондовому ринку України досліджується в роботах Ковальової О.М.

[17] та Карнаушенко А.С. [18], які аналізують ринок зелених облігацій, його стратегії, виклики та можливості, а також роль у контексті глобальної стратегії сталого розвитку та переходу до циркулярної економіки. Ці дослідження мають особливе значення з огляду на початковий етап формування ринку ESG-фінансових інструментів в Україні.

Інтеграція ESG-концепції в бізнес-середовище та її роль у відновленні України розглядається в роботах Гури В. та Берданової О. [25], які досліджують відновлення та розвиток підприємництва в Україні на основі ESG-концепції. Науковці, Bolgar T. та Korchahina L. [24] аналізують сучасні тенденції сталого розвитку в розробці політик та стратегій у бізнес-середовищі, що дозволяє краще розуміти практичні аспекти імплементації ESG-підходів.

Контекст цілей сталого розвитку (ЦСР) та їх взаємозв'язок з ESG-інвестуванням висвітлюється в роботах Грод М.І. та Резнікової Н.В. [23], які розглядають циркулярну економіку в концепті сталого розвитку та питання фінансування зеленого зростання. Важливим джерелом інформації щодо прогресу України в досягненні ЦСР є дані Державної служби статистики України [29], аналіз національних індикаторів ЦСР [27, 28] та міжнародні порівняння [30, 31, 32, 33, 34].

Дослідження функціонування та трансформації фондового ринку України охоплюють аналіз фінансового посередництва [36], вивчення впливу процесів цифровізації та євроінтеграції на розвиток ринку [37], а також розгляд системних підходів до організації трейдингу [38], що в сукупності сприяє кращому розумінню інституційного контексту впровадження ESG-підходів на українському фондовому ринку. Глобальний контекст фінансування сталого розвитку представлений у дослідженні ОЕСР (2021) [35], яке аналізує новий підхід до інвестування в людей та планету та окреслює глобальні перспективи фінансування сталого розвитку.

Проведений аналіз літературних джерел свідчить про багатоаспектність та міждисциплінарність проблематики ESG-інвестування на фондовому ринку України. Дослідники приділяють увагу як теоретичним аспектам, так і практичним механізмам імплементації ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії, аналізують регуляторні, інституційні та ринкові аспекти розвитку сталого фінансування. Водночас, існує потреба в комплексному дослідженні, що інтегрувало б різні аспекти ESG-інвестування та формувало цілісну концепцію розвитку цього напрямку на фондовому ринку України в контексті забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України, що сприятиме формуванню ефективної системи фінансування сталого розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальних трансформацій та євроінтеграційних процесів.

Концепція ESG-інвестування, що набула особливого поширення протягом останнього десятиліття, ґрунтується на інтеграції екологічних, соціальних та управлінських факторів у процеси прийняття інвестиційних рішень, що дозволяє не лише мінімізувати потенційні нефінансові ризики, але й забезпечити довгострокову сталість інвестиційного портфеля з огляду на глобальні тенденції декарбонізації економіки, посилення соціальної відповідальності бізнесу та впровадження прогресивних стандартів корпоративного управління. Еволюція концепції ESG-інвестування супроводжувалася трансформацією її теоретико-методологічних засад від спрощеного розуміння соціально відповідального інвестування як етичного неприйняття окремих галузей та видів діяльності (негативний скринінг) до комплексного підходу, що передбачає активну інтеграцію екологічних, соціальних та управлінських факторів у фінансовий аналіз компаній та формування інвестиційних стратегій, орієнтованих на створення довгострокової вартості для всіх груп стейкхолдерів.

Методологічний інструментарій ESG-інвестування на сучасному етапі характеризується суттєвою диверсифікацією та включає широкий спектр підходів, серед яких:

− негативний скринінг (виключення компаній, що займаються певними видами діяльності, наприклад, виробництвом тютюнових виробів, зброї, азартними іграми тощо);

− позитивний скринінг (відбір компаній-лідерів за ESG-показниками у відповідних галузях);

− тематичне інвестування (формування портфелів, орієнтованих на певні ESG-теми, наприклад, відновлювана енергетика, водні ресурси, гендерна рівність);

− інтеграція ESG-факторів (систематичне включення ESG-ризиків та можливостей у традиційний фінансовий аналіз);

− активна участь акціонерів (використання прав акціонерів для впливу на діяльність компаній щодо ESG-питань);

− інвестування впливу (вкладення коштів з метою досягнення конкретних екологічних та соціальних результатів поряд з фінансовою віддачею).

У контексті трансформації інвестиційних стратегій на фондовому ринку України особливого значення набуває адаптація міжнародних методологічних підходів до ESG-інвестування з урахуванням національних особливостей (табл. 1).

Таблиця 1 − Адаптація міжнародних методологічних підходів до ESG-інвестування з урахуванням особливостей фондового ринку України

Напрямок адаптації	Міжнародні підходи	Національні особливості	Рекомендовані механізми адаптації
1	2	3	4
Регуляторна рамка	Таксономія сталої діяльності ЄС, Директива про нефінансову звітність (NFRD/CSRD), Регламент про розкриття інформації зі сталого розвитку (SFDR).	Початковий етап формування нормативно-правової бази для сталого фінансування, євроінтеграційний контекст.	Поетапна гармонізація національного законодавства з регуляторною рамкою ЄС у сфері сталого фінансування з урахуванням рівня розвитку фондового ринку.
ESG-інформація	Міжнародні стандарти нефінансової звітності (GRI, SASB, TCFD), публічні бази даних ESG-показників.	Обмежений рівень розкриття нефінансової інформації емітентами, відсутність єдиних стандартів.	Розробка адаптованих вимог до ESG-звітності з поступовим підвищенням вимог та забезпеченням верифікації даних.
ESG-рейтингування	Спеціалізовані ESG-рейтингові агенції, складні методології оцінки з великою кількістю індикаторів.	Відсутність національних ESG-рейтингових агенцій, обмеженість даних для аналізу.	Формування спрощених методик ESG-оцінки з фокусом на ключових матеріальних факторах для кожної галузі.
ESG-інвестування	Диверсифіковані підходи (негативний/позитивний скринінг, інтеграція ESG-факторів, тематичне інвестування, інвестування впливу).	Обмежений інвестиційний всесвіт, низька ліквідність фінансових інструментів.	Пріоритизація підходу ESG-інтеграції та позитивного скринінгу з урахуванням обмеженості вибору на фондовому ринку.
Фінансові інструменти	Широкий спектр ESG-фінансових інструментів (зелені, соціальні, сталі облігації, ESG-ETF, структуровані продукти).	Нерозвиненість ринку ESG-фінансових інструментів, відсутність досвіду випуску та обігу.	Фокус на розвитку базових ESG-фінансових інструментів (зелені облігації) з поступовою диверсифікацією.

Напрямок адаптації	Міжнародні підходи	Національні особливості	Рекомендовані механізми адаптації
1	2	3	4
Культура відповідального інвестування	Розвинена культура ESG-інвестування, високий рівень обізнаності інвесторів.	Низький рівень обізнаності щодо ESG-тематики, обмежене розуміння переваг.	Проведення освітніх та просвітницьких кампаній, формування практичних кейсів успішної інтеграції ESG-критеріїв.
Інституційна інфраструктура	Розвинена екосистема ESG-інвестування (аналітичні агенції, консалтингові фірми, дослідницькі центри).	Фрагментарність інфраструктури ESG-інвестування, дефіцит спеціалізованих учасників.	Стимулювання розвитку національних компетенцій у сфері ESG з залученням міжнародної технічної допомоги.
Верифікація ESG-інформації	Спеціалізовані сертифікаційні та верифікаційні структури, стандарти верифікації (CBI, CMA).	Відсутність національної системи верифікації та сертифікації.	Формування системи незалежної верифікації з визнанням міжнародних сертифікатів.

Джерело: сформовано автором [5-9].

Аналіз табл. 1 свідчить про наявність значного розриву між розвиненими світовими практиками та поточним станом українського фондового ринку в контексті імплементації ESG-критеріїв. Для ефективної інтеграції ESG-підходів в Україні необхідне формування цілісної екосистеми, яка включатиме адаптовані регуляторні рамки, системи розкриття та верифікації ESG-інформації, механізми ESG-рейтингування та інструменти відповідального інвестування.

При цьому критично важливим є врахування національних особливостей, зокрема, загальної нерозвиненості фондового ринку, обмеженості інвестиційного всесвіту та низького рівня обізнаності учасників ринку. Запропоновані механізми адаптації передбачають поетапний підхід до впровадження ESG-практик з початковим фокусом на базових елементах (розробка спрощених методик ESG-оцінки, впровадження основних інструментів, як-от зелені облігації) та поступовою еволюцією до більш комплексних рішень. Така стратегія дозволить забезпечити органічний розвиток практик відповідального інвестування з урахуванням інституційної спроможності українського ринку, одночасно забезпечуючи гармонізацію з міжнародними підходами, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Таким чином, адаптація міжнародних методологічних підходів до ESG-інвестування в Україні потребує збалансованого поєднання глобальних стандартів та локальної

специфіки, що стане основою для формування ефективної моделі відповідального інвестування, яка сприятиме сталому розвитку як фондового ринку, так і соціально-економічної системи України в цілому.

Проведемо аналіз поточного стану впровадження ESG-критеріїв на фондовому ринку України. Сучасний стан імплементації ESG-критеріїв на фондовому ринку України характеризується початковою стадією розвитку, що зумовлено комплексом факторів, серед яких: загальна нерозвиненість фондового ринку та обмежена ліквідність фінансових інструментів; недостатній рівень розкриття ESG-інформації емітентами цінних паперів; відсутність сформованого регуляторного середовища для ESG-інвестування; низький рівень обізнаності та зацікавленості інвесторів щодо ESG-тематики; дефіцит аналітичного та методичного забезпечення оцінки ESG-факторів; обмеженість ESG-фінансових інструментів на національному ринку капіталу.

Аналіз практики розкриття нефінансової інформації українськими емітентами цінних паперів свідчить про фрагментарність та непослідовність підходів, відсутність єдиних стандартів та методології, що ускладнює порівняльний аналіз та оцінку ESG-показників компаній, зокрема, за даними проведеного дослідження, лише близько 12% публічних акціонерних товариств, акції яких включені до біржових списків, регулярно розкривають інформацію про екологічні, соціальні та управлінські аспекти своєї діяльності, при цьому якість та повнота розкриття такої інформації значно варіюється, що свідчить про відсутність системного підходу до ESG-звітності.

Регуляторне середовище для ESG-інвестування на фондовому ринку України перебуває на етапі формування, що зумовлює необхідність розробки та впровадження комплексної нормативно-правової бази, яка б стимулювала розвиток ринку сталих фінансів, зокрема, актуальними завданнями є: розробка національної таксономії сталої економічної діяльності; впровадження стандартів розкриття нефінансової інформації для публічних компаній; розробка регуляторних рамок для ESG-фінансових інструментів (зелених облігацій, соціальних облігацій, облігацій сталого розвитку); формування системи верифікації та сертифікації ESG-фінансових продуктів; розробка стимулюючих механізмів для розвитку ESG-інвестування [2, 3].

Інфраструктура ESG-інвестування на фондовому ринку України залишається недостатньо розвиненою, що проявляється у відсутності

спеціалізованих ESG-рейтингових агенцій, обмеженості ESG-аналітики та досліджень, відсутності біржових ESG-індексів та відповідних індексних фондів, недостатньому рівні ESG-компетенцій серед професійних учасників фондового ринку, що створює суттєві обмеження для розвитку ESG-інвестування та вимагає цілеспрямованих зусиль щодо формування необхідної інфраструктури, що забезпечуватиме ефективну інтеграцію ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України (табл. 2).

Таблиця 2 − Кількісні показники розвитку ESG-інвестування: міжнародний контекст та потенціал України

Показник	Світовий ринок (2023)	ЄС (2023)	Україна (поточний стан)	Потенціал України (2030)
1	2	3	4	5
Обсяг активів під управлінням з ESG-критеріями (млрд USD)	41,500	17,800	0,12	5,7
Частка ESG-інвестицій у загальному обсязі активів (%)	35,3	42,7	0,8	14,5
Кількість випусків зелених облігацій (од.)	2,785	1,240	3	85
Обсяг ринку зелених облігацій (млрд USD)	1,850	673	0,075	4,2
Частка емітентів, що розкривають ESG-інформацію (%)	68	92	12	65
Кількість ESG-фондів (од.)	7,250	4,320	0	42
Середня дохідність ESG-інвестицій (%)	6,8	5,9	н/д	7,2
Премія за ESG-ризики в оцінці вартості капіталу (б.п.)	25-75	20-65	н/д	40-120
Кількість професійних учасників ринку з ESG-політикою (%)	83	95	7	58
Витрати на ESG-аналітику та дослідження (млн USD)	1,250	520	0,5	18
Рівень покриття ринку ESG-рейтингами (%)	72	86	4	37
Кількість ESG-індексів (од.)	1,860	720	0	5
Обсяг "зелених" кредитів/облігацій до ВВП (%)	2,3	4,1	0,05	2,8
Витрати на верифікацію ESG-інформації (млн USD)	680	310	0,1	9,5
Зниження вартості капіталу для компаній з високими ESG-показниками (б.п.)	10-50	15-60	н/д	25-80

Примітки: дані по світовому ринку та ЄС базуються на звітах Global Sustainable Investment Alliance, Climate Bonds Initiative, Bloomberg та PwC; показники для України розраховані на основі аналізу доступних даних НКЦПФР, НБУ та експертних оцінок.

Як бачимо, аналіз з табл. 2 свідчить про суттєве відставання України від світових та європейських показників у сфері ESG-інвестування. Обсяг активів під управлінням з ESG-критеріями в Україні становить лише 0,12 млрд USD, що є мізерним показником порівняно з 41,5 трлн USD у світі та 17,8 трлн USD в ЄС. Частка ESG-інвестицій у загальному обсязі активів в Україні складає всього 0,8%, тоді як у світі цей показник сягає 35,3%, а в ЄС — 42,7%. Особливо показовим є обмежена кількість випусків зелених облігацій в Україні (3 випуски) порівняно з 2,785 у світі та 1,240 в ЄС. Це свідчить про початковий етап формування ринку ESG-фінансових інструментів. Також критично низьким є показник частки емітентів, що розкривають ESG-інформацію, — лише 12% порівняно з 68% у світі та 92% в ЄС. Відсутність спеціалізованих ESG-фондів, ESG-індексів та низький рівень покриття ринку ESG-рейтингами (4%) додатково підтверджують нерозвиненість інфраструктури ESG-інвестування в Україні. Лише 7% професійних учасників ринку мають ESG-політику, що свідчить про низьку інституціоналізацію ESG-практик.

Розрив між поточними показниками України та світовими/європейськими є суттєвим, що свідчить про значний невикористаний потенціал розвитку ESG-інвестування.

Найбільш критичні розриви спостерігаються у таких сферах: інфраструктура ESG-інвестування: відсутність ESG-фондів та індексів, низький рівень покриття ринку ESG-рейтингами; фінансові інструменти: обмежена кількість випусків зелених облігацій, відсутність інших ESG-фінансових інструментів; розкриття ESG-інформації: низька частка емітентів, що розкривають нефінансову інформацію; інституціоналізація ESG-практик: мала кількість професійних учасників ринку з ESG-політикою.

Водночас, за умови реалізації комплексних реформ та впровадження стратегії сталого фінансування, потенціал України до 2030 року виглядає доволі оптимістично.

Прогнозується зростання обсягу активів під управлінням з ESG-критеріями до 5,7 млрд USD, збільшення частки ESG-інвестицій до 14,5% та кількості випусків зелених облігацій до 85 [3]. Кількісний аналіз підтверджує значний потенціал розвитку ESG-інвестування в Україні при суттєвому поточному відставанні від світових та європейських показників.

За умови реалізації комплексної стратегії, що охоплює регуляторні, інституційні та ринкові аспекти, Україна має можливість суттєво скоротити цей розрив до 2030 року. Особливо

перспективними є розвиток ринку зелених облігацій та підвищення рівня розкриття ESG-інформації емітентами, що може стати основою для формування ефективного ринку ESG-інвестицій.

Проведемо аналіз глобальних тенденцій розвитку ESG-інвестування та можливостей їх імплементації на фондовому ринку України. Глобальний ринок відповідального інвестування демонструє стрімку динаміку зростання протягом останнього десятиліття, що відображається у збільшенні обсягів активів під управлінням відповідно до ESG-підходів, диверсифікації ESG-фінансових інструментів та розширенні географії відповідального інвестування, зокрема, за даними Global Sustainable Investment Alliance (GSIA), загальний обсяг активів під управлінням відповідно до принципів сталого інвестування у 2020 році досяг 35,3 трлн доларів США, що становить майже третину всіх активів під професійним управлінням у світі, при цьому найбільш динамічно розвиваються такі сегменти ESG-інвестування, як тематичне інвестування, інтеграція ESG-факторів та інвестування впливу [4-6].

Європейський Союз, реалізуючи амбітну стратегію сталого фінансування, виступає світовим лідером у формуванні регуляторного середовища для ESG-інвестування, розробляючи та впроваджуючи комплексні нормативні акти, спрямовані на стандартизацію розкриття нефінансової інформації, розробку ESG-таксономії, впровадження ESG-рейтингування та забезпечення прозорості ESG-фінансових продуктів, зокрема, Регламент про розкриття інформації, пов’язаної зі сталим розвитком, у секторі фінансових послуг (SFDR), Таксономія сталої економічної діяльності та Директива про нефінансову звітність (NFRD), яка трансформується у Директиву про звітність про корпоративну стійкість (CSRD), формують комплексну регуляторну рамку, що сприяє переорієнтації капіталу на стале фінансування.

Фондовий ринок України, незважаючи на свою відносну нерозвиненість порівняно з розвиненими ринками капіталу, демонструє поступове усвідомлення важливості імплементації ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії, що проявляється у формуванні відповідного інституційного та регуляторного середовища, зокрема, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) у своїй Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року визначає розвиток відповідального інвестування та впровадження ESG-критеріїв як один з пріоритетних напрямків, а українські фондові біржі та професійні асоціації учасників фондового ринку

поступово інтегрують ESG-принципи у свою діяльність та ринкові практики [2].

Можливості імплементації глобальних тенденцій ESG-інвестування на фондовому ринку України пов’язані, передусім, з адаптацією міжнародних стандартів розкриття нефінансової інформації, розвитком інфраструктури ESG-рейтингування та верифікації, формуванням нормативно-правового забезпечення сталого фінансування, розробкою ESG-індексів та запуском відповідних фінансових інструментів, при цьому особливого значення набуває врахування євроінтеграційних аспектів, зокрема, необхідності гармонізації національного законодавства з регуляторною рамкою ЄС у сфері сталого фінансування, що є важливою передумовою для інтеграції українського фондового ринку у глобальний ESG-інвестиційний простір.

Однією з ключових передумов ефективної інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України є розвиток відповідних фінансових інструментів, що дозволяють інвесторам реалізовувати стратегії відповідального інвестування у практичній площині, зокрема, перспективними напрямками розвитку ESG-фінансових інструментів є: запуск зелених, соціальних облігацій та облігацій сталого розвитку; формування біржових ESG-індексів та відповідних індексних фондів; розвиток ESG-тематичних інвестиційних фондів; впровадження ESG-деривативів; розвиток інноваційних ESG-фінансових інструментів, зокрема, облігацій, пов’язаних з досягненням цілей сталого розвитку (Sustainability-Linked Bonds) [7].

Ринок зелених облігацій в Україні перебуває на етапі становлення, проте має значний потенціал розвитку з огляду на необхідність залучення інвестицій у проєкти декарбонізації економіки, розвитку відновлюваної енергетики, підвищення енергоефективності, сталого управління водними ресурсами, відходами тощо, зокрема, прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів" створило нормативно-правову основу для емісії зелених облігацій, а перший випуск муніципальних зелених облігацій у 2022 році засвідчив практичну реалізацію цього механізму, проте для повноцінного розвитку ринку зелених облігацій необхідно забезпечити формування комплексної екосистеми, що включатиме: стандартизацію та верифікацію зелених проєктів, розробку національних стандартів зелених облігацій, створення системи

зовнішньої оцінки зелених облігацій, розвиток компетенцій учасників ринку, формування стимулів для емітентів та інвесторів [18].

У табл. 3 відображено кількісні показники розвитку ESG-фінансових інструментів на фондовому ринку України.

Таблиця 3 − Динаміка розвитку ESG-фінансових інструментів на фондовому ринку України (прогноз до 2030 року)

Фінансовий інструмент	2023 - 2024	2025 - 2026	2027 - 2028	2029 - 2030	CAGR*, %
1	2	3	4	5	6
Зелені облігації					
Обсяг випусків, млн доларів США	75	430	1,850	4,200	65,3
Кількість випусків, од.	3	12	38	85	52,2
Середній обсяг випуску, млн доларів США	25	35,8	48,7	49,4	10,2
Дохідність, % річних	16,5	14,2	12,8	11,5	-4,4
Соціальні облігації					
Обсяг випусків, млн доларів США	0	120	680	1,500	-
Кількість випусків, од.	0	5	18	35	-
Середній обсяг випуску, млн доларів США	-	24	37,8	42,9	-
Дохідність, % річних	-	15,3	13,6	12,2	-
Облігації сталого розвитку					
Обсяг випусків, млн доларів США	0	80	520	1,800	-
Кількість випусків, од.	0	3	15	40	-
Середній обсяг випуску, млн доларів США	-	26,7	34,7	45	-
Дохідність, % річних	-	14,8	13,2	11,9	-
ESG-інвестиційні фонди					
Кількість, од.	0	8	22	42	-
Активи під управлінням, млн доларів США	0	120	580	1,650	-
Середня дохідність, % річних	-	12,5	13,8	14,2	-
ESG-індекси та бенчмарки					
Кількість, од.	0	1	3	5	-
Кількість компаній в індексах	0	10	25	45	-
Загальний обсяг ESG-інвестицій					
Загальний обсяг, млн доларів США	75	750	3,630	9,150	83,4
Частка від загального обсягу ринку, %	0,8	4,2	9,5	14,5	51,8
Показники ESG-розкриття					
Частка емітентів з ESG-звітністю, %	12	28	45	65	23,5
Витрати на ESG-верифікацію, млн доларів США	0,1	1,8	5,2	9,5	77,5

**CAGR - Compound Annual Growth Rate (сукупний середньорічний темп зростання) за період 2024-2030 рр.*

Примітки: дані за 2023-2024 рр. базуються на фактичних показниках, дані за наступні періоди є прогнозними; прогнозовані показники розраховані на основі експертних оцінок з урахуванням євроінтеграційних процесів та потенціалу імплементації регуляторних змін; середня дохідність для зелених облігацій у 2023-2024 рр. відображає фактичні показники за випусками муніципальних

зелених облігацій; розрахунок CAGR здійснено лише для показників, що мають ненульові значення у базовому періоді.

Проведений аналіз динаміки розвитку ESG-фінансових інструментів на фондовому ринку України до 2030 року (табл. 3) демонструє значний потенціал зростання цього сегменту та поступову трансформацію інвестиційних стратегій відповідно до принципів сталого фінансування. Зокрема, очікується стрімке зростання ринку зелених облігацій з 75 млн доларів США у 2023-2024 рр. до 4,2 млрд. доларів США у 2029-2030 рр., що відповідає сукупному середньорічному темпу зростання (CAGR) у 65,3%. Паралельно прогнозується значне збільшення кількості випусків таких інструментів – з 3 до 85 од., що свідчитиме про зростання зацікавленості емітентів у залученні фінансування для екологічно орієнтованих проєктів.

Крім того, передбачається активний розвиток раніше не представлених на українському ринку інструментів – соціальних облігацій та облігацій сталого розвитку, загальний обсяг яких до 2030 року може сягнути 3,3 млрд. доларів США. Також прогнозується формування сегменту спеціалізованих ESG-інвестиційних фондів з активами під управлінням до 1,65 млрд. доларів США та створення п’яти ESG-індексів, що охоплюватимуть близько 45 компаній-емітентів.

Важливо відзначити прогнозоване зниження дохідності зелених облігацій з 16,5% до 11,5% річних, що свідчитиме про зниження премії за ESG-ризики та формування більш ефективного ринку сталих фінансів. Водночас передбачається підвищення прозорості ринку через значне збільшення частки емітентів з ESG-звітністю – з 12% до 65% до 2030 року. Загальний обсяг ESG-інвестицій на фондовому ринку України може зрости з 75 млн. доларів США до 9,15 млрд. доларів США, досягнувши 14,5% від загального обсягу ринку, що свідчитиме про суттєву інтеграцію ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії українських інвесторів та емітентів [22]. Така динаміка відповідатиме загальносвітовим трендам переорієнтації капіталу на проєкти сталого розвитку та сприятиме інтеграції українського фондового ринку в глобальний ESG-інвестиційний простір. Реалізація зазначеного потенціалу потребуватиме створення відповідної регуляторної рамки, розвитку ESG-інфраструктури та підвищення обізнаності учасників ринку, що має стати пріоритетним напрямком стратегії розвитку фінансового сектору України у найближчі роки.

Розвиток біржових ESG-індексів є важливим елементом інфраструктури для ESG-інвестування, що дозволяє формувати бенчмарки для оцінки ефективності ESG-стратегій, забезпечувати прозорість та стандартизацію підходів до ESG-інвестування, створювати основу для розвитку індексних ESG-фондів, зокрема, доцільним є розробка та впровадження українського ESG-індексу, що об'єднуватиме компанії з найвищими ESG-показниками серед емітентів, цінні папери яких включені до біржових списків, при цьому методологія розрахунку такого індексу має враховувати як ESG-критерії, так і традиційні індикатори ліквідності та репрезентативності, а також забезпечувати належну галузеву диверсифікацію.

Розвиток ESG-тематичних інвестиційних фондів на фондовому ринку України дозволить забезпечити доступ роздрібних та інституційних інвесторів до диверсифікованих ESG-інвестиційних продуктів, при цьому перспективними напрямками є: формування фондів, орієнтованих на конкретні ESG-теми (відновлювана енергетика, управління відходами, гендерна рівність, інклюзивність тощо); створення фондів, що відстежують ESG-індекси; запуск фондів, що використовують підходи позитивного ESG-скринінгу та активного ESG-інвестування, зокрема, внесення змін до законодавства про інститути спільного інвестування, що передбачають можливість формування спеціалізованих ESG-фондів з відповідними інвестиційними обмеженнями та вимогами до розкриття інформації, може стимулювати розвиток цього сегменту ринку.

Імплементація ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України набуває специфічних особливостей для різних категорій інвесторів, що зумовлює необхідність розробки диференційованих підходів до інтеграції ESG-факторів у процеси прийняття інвестиційних рішень з урахуванням специфіки, інвестиційних цілей та обмежень кожної категорії інвесторів, зокрема, доцільно розглянути особливості імплементації ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії інституційних інвесторів (недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, інститутів спільного інвестування), індивідуальних інвесторів та міжнародних фінансових організацій (табл. 4).

Аналіз інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії різних категорій інвесторів на фондовому ринку України виявляє суттєві відмінності у підходах, поточному рівні впровадження та потенціалі розвитку ESG-практик серед різних груп учасників ринку.

Таблиця 4 − Інтеграція ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії різних категорій інвесторів на фондовому ринку України

Категорія інвесторів	Підходи до інтеграції ESG	Ключові ESG-фактори	Поточний рівень	Потенціал до 2030	Регуляторні стимули
1	2	3	4	5	6
Державні пенсійні фонди (НПФ)	ESG-політика; ESG-скринінг; Оцінка ESG-ризиків.	Кліматичні ризики; Соціальна стабільність; Корпоративне управління.	Низький (~5%)	Високий (до 40%)	ESG у пруденційних нормах; Вимоги до ESG-звітності.
Страхові компанії	ESG в оцінці ризиків; ESG-скринінг активів; Тематичне інвестування.	Кліматичні ризики; Соціальне страхування; Прозорість.	Мінімальний (~2%)	Середній (до 30%)	Преференції щодо резервів; Зниження нормативу ризиковості.
Банки	ESG-кредитна політика; ESG-рейтинги позичальників; Андеррайтинг зелених облігацій.	Кредитні ESG-ризики; Репутаційні фактори; Корпоративне управління	Початковий (~8%)	Високий (до 60%)	ESG в нормативах капіталу; Преференційне рефінансування
Інститути спільного інвестування (ІСІ)	ESG-декларації; Тематичні ESG-фонди; ESG-індексні фонди.	Галузеві ESG-фактори; Інноваційність; ESG-рейтинги.	Відсутній (0 фондів)	Високий (до 42 фондів)	Спрощена реєстрація; Податкові пільги
Індивідуальні інвестори	Інвестиції в ESG-компанії; Участь в ESG-фондах.	Етичні принципи; Екологічна свідомість.	Мінімальний (~1%)	Середній (до 25%)	Податкові стимули; Фінансова грамотність.
Місцеві органи влади	Муніципальні зелені облігації; ESG у закупівлях.	Екологічні проблеми; Соціальна інфраструктура	Початковий (3 випуски)	Високий (до 35 випусків)	Державні гарантії; Субсидування ставок.
МФО	Участь в ESG-облігаціях; Технічна допомога; ESG-вимоги до проектів.	Міжнародні стандарти; Кліматичні цілі	Середній (~40%)	Високий (до 90%)	Спрощення процедур; Міжнародні гарантії

Примітки: поточний рівень впровадження оцінено на основі даних НКЦПФР, НБУ та експертних оцінок станом на початок 2024 року; потенціал до 2030 року розраховано на основі прогнозних оцінок за умови реалізації стратегії розвитку ESG-інвестування в Україні; регуляторні стимули включають як існуючі, так і потенційні механізми підтримки ESG-інвестування для відповідних категорій інвесторів.

На сучасному етапі спостерігається низький або початковий рівень імплементації ESG-критеріїв більшістю категорій інвесторів, що відображає загальну нерозвиненість практик відповідального інвестування в Україні. Найбільш активними у цьому напрямку є міжнародні фінансові організації (близько 40% інвестицій з ESG-оцінкою) та банки (близько 8% активів з ESG-оцінкою), тоді як інститути спільного інвестування демонструють повну відсутність спеціалізованих ESG-стратегій.

Водночас, потенціал розвитку ESG-інвестування до 2030 року оцінюється як високий для більшості категорій інвесторів, особливо для недержавних пенсійних фондів (до 40% активів), банків (до 60% активів з ESG-оцінкою) та державних інвестиційних фондів (до 70% портфелів). Для роздрібних інвесторів та страхових компаній прогнозується середній потенціал імплементації ESG-підходів, що зумовлено більш консервативними інвестиційними стратегіями та нижчим рівнем обізнаності щодо ESG-тематики [35].

Кожна категорія інвесторів характеризується специфічними підходами до інтеграції ESG-критеріїв, адаптованими до їхніх інвестиційних цілей та регуляторних обмежень. Для інституційних інвесторів (НПФ, страхові компанії, банки) ключовими є системна інтеграція ESG-факторів у процеси оцінки ризиків та формування інвестиційних портфелів, тоді як для інститутів спільного інвестування більш перспективним є створення спеціалізованих ESG-продуктів. Індивідуальні інвестори тяжіють до більш простих форм ESG-інвестування через участь в ESG-фондах або інвестування в компанії з високими ESG-показниками.

Реалізація потенціалу ESG-інвестування потребує розробки та впровадження диференційованих регуляторних стимулів для різних категорій інвесторів, що враховуватимуть їхню специфіку. Зокрема, для інституційних інвесторів ефективними можуть бути преференції в пруденційних нормах та нормативах достатності капіталу, для інвестиційних фондів – спрощена реєстрація ESG-фондів, для роздрібних інвесторів – податкові стимули та програми підвищення фінансової грамотності щодо ESG-тематики [20].

Недержавні пенсійні фонди (НПФ), як довгострокові інституційні інвестори, мають значний потенціал для імплементації ESG-критеріїв у свої інвестиційні стратегії з огляду на довгостроковий характер зобов’язань та необхідність забезпечення сталості інвестиційного портфеля, при цьому ключовими аспектами інтеграції ESG-критеріїв є: розробка ESG-інвестиційної політики, що визначає принципи, підходи та обмеження щодо врахування ESG-

факторів; формування системи ESG-оцінки потенційних об'єктів інвестування; інтеграція ESG-факторів у процеси управління ризиками; розкриття інформації про ESG-аспекти інвестиційної діяльності для учасників фонду, зокрема, законодавча вимога щодо розробки та впровадження політики відповідального інвестування для НПФ, а також встановлення вимог до розкриття інформації про врахування ESG-факторів в інвестиційній діяльності можуть стимулювати розвиток ESG-інвестування у цьому сегменті.

Страхові компанії, враховуючи специфіку їхніх зобов'язань та регуляторні обмеження щодо інвестування страхових резервів, можуть імплементувати ESG-критерії в інвестиційні стратегії шляхом: інтеграції ESG-факторів у процеси оцінки кредитних та інвестиційних ризиків; розробки спеціалізованих ESG-підходів для різних класів активів (облігації, акції, нерухомість тощо); формування диверсифікованих ESG-портфелів з урахуванням регуляторних обмежень; розвитку ESG-продуктів у сфері страхування (зелене страхування, страхування кліматичних ризиків тощо), що дозволить забезпечити системний підхід до ESG-інвестування та сформувати додаткову вартість для страхувальників та акціонерів.

Інститути спільного інвестування (ICI), як професійні учасники ринку цінних паперів, мають значні можливості для імплементації ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії та розвитку спеціалізованих ESG-інвестиційних продуктів, зокрема, перспективними напрямками є: розробка ESG-інвестиційних декларацій, що визначають підходи до відбору цінних паперів з урахуванням ESG-критеріїв; формування тематичних ESG-фондів (екологічних, соціальних, етичних тощо); розвиток ESG-індексних фондів; впровадження стратегій активного ESG-інвестування, що передбачають вплив на діяльність компаній-емітентів; забезпечення прозорості ESG-аспектів інвестиційної діяльності для інвесторів, при цьому важливим стимулом може стати запровадження спеціального регуляторного режиму для ESG-фондів, що передбачатиме податкові стимули, спрощені вимоги до створення та реєстрації, а також механізми державної підтримки [13, 15-20].

Індивідуальні інвестори, незважаючи на обмежений обсяг ресурсів та компетенцій порівняно з інституційними інвесторами, також мають можливості для інтеграції ESG-критеріїв у свої інвестиційні стратегії, зокрема, через: інвестування у цінні папери компаній з високими ESG-показниками; участь у ESG-орієнтованих інститутах спільного інвестування; використання ESG-індексів як бенчмарків для оцінки ефективності інвестицій; використання ESG-

рейтингів та іншої ESG-аналітики для прийняття інвестиційних рішень, при цьому важливими факторами, що сприятимуть розвитку ESG-інвестування серед індивідуальних інвесторів, є підвищення фінансової грамотності щодо сталого фінансування, забезпечення доступності ESG-інформації та аналітики, розвиток цифрових платформ, що спрощують доступ до ESG-інвестицій.

Міжнародні фінансові організації (МФО) та іноземні інституційні інвестори, які здійснюють інвестиційну діяльність на фондовому ринку України, можуть відігравати ключову роль у розвитку ESG-інвестування, виступаючи не лише джерелом фінансування, але й носіями міжнародних практик та стандартів відповідального інвестування, зокрема, МФО можуть сприяти розвитку ринку зелених облігацій шляхом участі у випусках як інвестори або гаранти, підтримувати розвиток ESG-інфраструктури через технічну допомогу та консультаційну підтримку, стимулювати впровадження ESG-критеріїв у діяльність фінансових установ шляхом включення відповідних вимог у кредитні та інвестиційні угоди, а також сприяти підвищенню компетенцій учасників ринку щодо ESG-тематики через освітні та тренінгові програми [22].

Таким чином, стратегія розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України має враховувати різноманітність підходів та потреб різних категорій інвесторів, забезпечуючи створення відповідних умов для кожного сегменту ринку. Це дозволить ефективно переорієнтувати інвестиційні потоки на проєкти та компанії, що відповідають ESG-критеріям, і сприятиме сталому розвитку соціально-економічних систем України.

Імплементація ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України стикається з комплексом проблем та обмежень, що зумовлюють необхідність розробки системних рішень та визначення стратегічних перспектив розвитку ESG-інвестування з урахуванням національного контексту та глобальних тенденцій, зокрема, до ключових проблем можна віднести: загальну нерозвиненість фондового ринку та обмежену ліквідність фінансових інструментів; відсутність цілісної регуляторної рамки для ESG-інвестування; недостатнє розкриття ESG-інформації емітентами; дефіцит ESG-компетенцій серед учасників ринку; обмежений попит на ESG-інвестиції; недостатній розвиток інфраструктури ESG-інвестування; відсутність стимулів для розвитку ринку сталих фінансів.

Виходячи з вище сказаного доцільно провести SWOT-аналіз проблем та перспектив розвитку ESG-інвестування на фондовому

ринку України, який дозволить систематизувати внутрішні сильні та слабкі сторони, а також зовнішні можливості та загрози для формування цілісного прояву про поточний перспективний стан та імплементувати ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України (табл. 5).

Таблиця 5 − SWOT-аналіз розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України

Сильні сторони	**Слабкі сторони**
1. Євроінтеграційні процеси як потужний стимул для розвитку ESG-практик; 2. Наявність початкових інструментів (зелені облігації); 3. Зростаючий інтерес до сталого розвитку серед українських компаній; 4. Поступове впровадження елементів нефінансової звітності; 5. Наявність професійної спільноти, зацікавленої у розвитку ESG-підходів; 6. Потенціал для швидкого впровадження кращих міжнародних практик.	1. Відсутність комплексної нормативно-правової бази для ESG-інвестування; 2. Низький рівень розкриття нефінансової ESG-інформації компаніями; 3. Обмежена кількість та різноманітність ESG-фінансових інструментів; 4. Слабка інтеграція ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії інституційних інвесторів; 5. Нерозвинена інфраструктура ESG-інвестування (відсутність рейтингових агенцій, верифікаційних механізмів); 6. Дефіцит ESG-компетенцій та освітніх програм з цієї тематики; 7. Короткострокова орієнтація інвесторів на фондовому ринку.
Можливості	**Загрози**
1. Формування цілісної законодавчої бази для ESG-інвестування, гармонізованої з ЄС; 2. Розвиток диверсифікованих ESG-фінансових інструментів (зелені та соціальні облігації, ESG-індекси, фонди); 3. Створення національної таксономії сталої діяльності; 4. Підвищення якості та повноти ESG-розкриття інформації; 5. Розвиток екосистеми ESG-послуг (рейтингування, аналітика, консалтинг); 6. Залучення міжнародних ESG-інвестицій та інтеграція у глобальний ESG-простір; 7. Формування культури відповідального інвестування.	1. Ризик формального підходу до ESG (грінвошинг); 2. Повільна адаптація регуляторної рамки до міжнародних стандартів; 3. Обмежений попит на ESG-інвестиції з боку інституційних та роздрібних інвесторів; 4. Відсутність преміальності за ESG-показники; 5. Конкуренція з більш розвиненими ESG-ринками за залучення інвестицій; 6. Економічна нестабільність, яка може відсунути ESG-питання на другий план; 7. Відставання від міжнародних темпів розвитку ESG-практик.

SWOT-аналіз вказує на наявність значного потенціалу для розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Проте для його реалізації необхідно подолати низку системних викликів, зокрема, сформувати комплексну нормативно-правову базу, розвинути інфраструктуру та

підвищити ESG-компетенції учасників ринку. Ключовим фактором успіху буде збалансований розвиток усіх елементів ESG-екосистеми з фокусом на створення реальної цінності для інвесторів та емітентів, а не формальне впровадження ESG-практик.

Аналіз сильних сторін виявив наявність базових передумов для розвитку ESG-інвестування в Україні, включаючи законодавчу базу для випуску зелених облігацій, перші успішні випуски муніципальних зелених облігацій та зростаючу обізнаність регуляторів щодо ESG-тематики. Особливо важливим фактором є включення ESG-пріоритетів у Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2030 року, що створює системну основу для подальших трансформацій. Значний потенціал проєктів відновлювальної енергетики та енергоефективності, а також зацікавленість міжнародних фінансових організацій у розвитку ESG-інвестування в Україні формують сприятливе середовище для імплементації ESG-критеріїв.

Водночас, слабкі сторони, виявлені у SWOT-аналізі, демонструють системні проблеми фондового ринку України, які обмежують розвиток ESG-інвестування. Загальна нерозвиненість фондового ринку, низька ліквідність фінансових інструментів, відсутність ESG-рейтингів та індексів створюють структурні обмеження для формування ефективного ринку відповідального інвестування.

Критично низький рівень розкриття ESG-інформації (лише 12% емітентів) та дефіцит ESG-компетенцій серед учасників ринку поглиблюють проблему інформаційної асиметрії та обмежують можливості для прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень на основі ESG-критеріїв.

Аналіз можливостей демонструє перспективні напрямки для розвитку ESG-інвестування в Україні. Євроінтеграційні процеси створюють потужний стимул для гармонізації з ESG-регулюванням ЄС, що може сприяти підвищенню якості та системності впровадження ESG-практик. Особливого значення набуває можливість залучення міжнародних ESG-інвестицій для відбудови України та розвитку інфраструктурних ESG-проєктів у рамках післявоєнного відновлення, що може стати каталізатором для формування повноцінного ринку ESG-інвестицій. Співпраця з міжнародними організаціями з розвитку ESG-компетенцій та потенціал цифровізації для розвитку ESG-інфраструктури створюють додаткові можливості для подолання існуючих обмежень.

Водночас, загрози, виявлені у SWOT-аналізі, вказують на серйозні ризики для розвитку ESG-інвестування в Україні. Геополітична нестабільність та продовження воєнних дій, макроекономічна нестабільність та високі ризики країни можуть стримувати інвестиційну активність та обмежувати можливості для довгострокового ESG-інвестування.

Ризик грінвошингу через відсутність систем верифікації, слабка інституційна спроможність регуляторів та повільна адаптація учасників ринку до ESG-вимог створюють додаткові виклики для формування довіри до ESG-практик та інструментів. Недостатнє фінансування розвитку ESG-інфраструктури та конкуренція за ESG-інвестиції з боку інших ринків, що розвиваються, посилюють складність завдання трансформації фондового ринку України на засадах ESG-інвестування.

На основі проведеного SWOT-аналізу пропонуються алгоритм вирішення виявлених проблем, які можуть забезпечити стійкий розвиток ESG-інвестування в Україні з урахуванням усіх ключових вимірів цього складного та багатогранного процесу (рис 1).

Удосконалення регуляторної рамки: розробка та імплементація національної ESG-таксономії, узгодженої з європейською таксономією сталої діяльності, стане фундаментальним кроком, що дозволить створити єдину систему класифікації економічної діяльності за критеріями сталості та забезпечить прозорість і чіткість для всіх учасників ринку.

Прийняття комплексного законодавства про зелені, соціальні та сталі облігації з детальним визначенням критеріїв їх емісії, процедур випуску, обігу та незалежної верифікації створить необхідне правове поле для розвитку цих інноваційних фінансових інструментів, що матиме значний позитивний вплив на весь фондовий ринок. Впровадження поетапних, але чітко визначених вимог до ESG-звітності із першочерговим охопленням великих публічних компаній та поступовим поширенням на середні підприємства дозволить збалансувати потребу в прозорості з можливостями бізнесу щодо адаптації до нових вимог без надмірного регуляторного навантаження.

Створення міжвідомчої координаційної ради з питань сталого фінансування за участю всіх ключових регуляторів фінансового ринку, представників бізнесу та експертної спільноти забезпечить узгодженість політик різних державних органів та ефективну комунікацію між усіма зацікавленими сторонами на шляху формування інтегрованої системи ESG-регулювання.

Рисунок 1 − Алгоритм вирішення проблем розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України

Джерело: розробка автора

Покращення розкриття ESG-інформації: розробка національних стандартів ESG-звітності на основі провідних міжнародних методологій та практик, таких як Global Reporting Initiative (GRI), Sustainability Accounting Standards Board (SASB) та Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD), з адаптацією до українських реалій забезпечить порівнянність та інформативність нефінансової звітності компаній різних галузей економіки. Створення єдиної цифрової платформи для розкриття, зберігання, верифікації та аналізу ESG-даних, що інтегрує технології штучного інтелекту та великих даних, дозволить значно підвищити якість та доступність

інформації для інвесторів, аналітиків та інших зацікавлених сторін, зменшуючи трансакційні витрати та інформаційну асиметрію на ринку. Запровадження комплексної системи незалежної верифікації ESG-інформації з акредитацією верифікаторів, гармонізованою з міжнародними стандартами, підвищить довіру до розкритої інформації та сприятиме протидії грінвошингу, який є суттєвою загрозою для розвитку сталого інвестування. Розробка деталізованих галузевих ESG-метрик та бенчмарків для ключових секторів української економіки з урахуванням їх специфіки та міжнародних вимог забезпечить точну оцінку прогресу компаній у впровадженні ESG-практик та створить основу для галузевих порівнянь, що є особливо важливим для інвесторів при формуванні та оптимізації інвестиційних портфелів [6, 15].

Розвиток ESG-фінансових інструментів: впровадження комплексної системи фіскальних стимулів для емітентів та інвесторів ESG-фінансових інструментів, включаючи зниження податкових ставок, прискорену амортизацію для екологічних проєктів та інші преференційні умови, дозволить компенсувати додаткові витрати на підготовку ESG-випусків та зробить ці інструменти більш привабливими для всіх учасників ринку. Розробка методології національних ESG-індексів, що враховуватиме секторальну структуру української економіки, специфіку ліквідності фондового ринку та доступність ESG-даних, створить необхідну інфраструктуру для розвитку пасивних інвестиційних стратегій та стане орієнтиром для всього ринку щодо ESG-практик українських емітентів. Створення спеціальних регуляторних стимулів для запуску та функціонування спеціалізованих ESG-фондів, включаючи спрощені процедури реєстрації, зниження регуляторних зборів та гнучкіші правила щодо структури активів, сприятиме диверсифікації інвестиційних можливостей та залученню ширшого кола інвесторів до сталого інвестування. Сприяння випуску муніципальних зелених та соціальних облігацій для фінансування місцевих інфраструктурних проєктів з використанням механізмів державних гарантій, субсидування відсоткових ставок та технічної допомоги у структуруванні випусків розширить можливості для ESG-інвестування та сприятиме розвитку регіональної інфраструктури у відповідності до принципів сталого розвитку.

Активізація інституційних інвесторів: запровадження поетапних та пропорційних вимог до інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів, страхових компаній та банків щодо обов’язкової інтеграції ESG-факторів у процеси прийняття інвестиційних рішень

та управління ризиками з урахуванням розміру та специфіки діяльності цих установ стимулюватиме системні зміни в практиках інституційного інвестування. Створення диференційованих преференційних пруденційних норм для ESG-активів, включаючи коригування нормативів ризиковості, резервних вимог та ліквідності для активів, що відповідають визначеним ESG-критеріям, дозволить збалансувати фінансову стабільність з цілями сталого розвитку. Розробка деталізованих методичних рекомендацій з інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні процеси інституційних інвесторів, що охоплюватимуть такі аспекти як скринінг, тематичне інвестування, інтеграція та активне володіння, з конкретними прикладами та кейсами адаптації для українського ринку, допоможе інституційним інвесторам ефективно впроваджувати ESG-практики. Заохочення довгострокового інвестування через комплексні податкові та регуляторні стимули, диференційовані залежно від горизонту інвестування та ESG-характеристик активів, сприятиме фокусуванню інвесторів на довгостроковій цінності, що є критично важливим для сталого розвитку фондового ринку в цілому.

Розвиток інфраструктури ESG-інвестування: сприяння створенню національних ESG-рейтингових агенцій через багатокомпонентні програми підтримки, включаючи грантове фінансування для розробки методологій, державно-приватне партнерство для забезпечення початкового попиту та регуляторне визнання для інтеграції в систему фінансового регулювання, дозволить розвинути необхідну експертизу та сформувати базову інфраструктуру для ESG-оцінювання. Розвиток адаптованих до українських реалій методологій ESG-оцінювання, які враховуватимуть національну специфіку корпоративного управління, особливості екологічного регулювання та соціальні виклики при збереженні порівнянності з міжнародними підходами, забезпечить релевантність та точність ESG-оцінок українських компаній. Формування розгалуженої мережі ESG-аналітичних центрів на базі провідних українських університетів та дослідницьких установ з залученням міжнародної технічної допомоги, грантової підтримки та створенням механізмів співпраці з бізнесом сприятиме розвитку фундаментальних та прикладних досліджень у сфері сталого фінансування. Сприяння розвитку диверсифікованої екосистеми ESG-консалтингу для підтримки компаній у впровадженні ESG-практик на всіх етапах, від розробки стратегії до підготовки звітності та верифікації, через програми підтримки малого та середнього бізнесу, навчання консультантів та створення майданчиків для обміну

досвідом, забезпечить доступність спеціалізованих послуг для компаній різного розміру та секторів економіки.

Підвищення ESG-компетенцій та обізнаності: розробка комплексних освітніх програм з ESG-тематики для різних рівнів освіти, включаючи спеціалізовані магістерські програми в університетах, модулі в програмах MBA та курси підвищення кваліфікації для практиків, з залученням міжнародних експертів та використанням сучасних методик навчання, сформує системний підхід до розвитку людського капіталу у сфері сталого фінансування. Запровадження багаторівневої професійної сертифікації з ESG для фінансових аналітиків, інвестиційних менеджерів та інших фахівців фінансового ринку, узгодженої з міжнародними стандартами, але адаптованої до українського контексту, дозволить підтвердити та формалізувати спеціалізовані знання та навички у сфері відповідального інвестування. Проведення масштабних інформаційних кампаній щодо переваг ESG-інвестування для різних цільових аудиторій, включаючи керівників компаній, інституційних та роздрібних інвесторів, з використанням різноманітних каналів комунікації та форматів, підвищить загальну обізнаність про ESG-тематику та стимулюватиме попит на ESG-інвестиції. Організація системи регулярних галузевих форумів, конференцій та семінарів для обміну досвідом та найкращими практиками у сфері ESG між українськими та міжнародними експертами, представниками бізнесу, інвесторами та регуляторами сприятиме формуванню професійної спільноти та культури сталого інвестування в Україні.

Міжнародна інтеграція: активне сприяння приєднанню українських учасників фінансового ринку до провідних міжнародних ESG-ініціатив, таких як Principles for Responsible Investment (PRI), Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) та Climate Bonds Initiative, через інформаційну підтримку, проведення навчальних заходів та надання консультацій щодо процедур приєднання, забезпечить інтеграцію українських фінансових установ до глобальної екосистеми відповідального інвестування. Системне залучення технічної допомоги від міжнародних організацій, донорів та експертних інституцій для розвитку ESG-практик в Україні з формуванням довгострокових програм співпраці, орієнтованих на розвиток інституційної спроможності, методологічного забезпечення та людського капіталу, дозволить прискорити впровадження кращих світових практик та уникнути типових помилок. Створення комплексу заходів для сприяння транскордонним ESG-інвестиціям через спрощення регуляторних процедур, зниження адміністративних

бар'єрів, інформаційну підтримку потенційних інвесторів та налагодження міжнародного співробітництва з ключовими фінансовими центрами розширить доступ українських емітентів до міжнародного капіталу. Послідовна та всеохоплююча гармонізація національних ESG-стандартів, методологій та практик з міжнародними, з урахуванням специфіки українського ринку, але без створення додаткових відмінностей, що можуть ускладнити міжнародне співробітництво, забезпечить сумісність української системи ESG-інвестування з глобальним ринком та спростить доступ українських компаній до міжнародних інвестиційних ресурсів.

Стимулювання попиту на ESG-інвестиції: впровадження багаторівневих державних програм підтримки ESG-проєктів, що включатимуть диверсифіковані інструменти, такі як державні гарантії за ESG-облігаціями, субсидії для зниження вартості капіталу, пільгові кредити та механізми державно-приватного партнерства для проєктів сталого розвитку, стимулюватиме ринкову активність та демонструватиме державну підтримку ESG-трансформації економіки. Розробка та впровадження деталізованих критеріїв ESG для державних закупівель та інвестиційних програм усіх рівнів з поступовим підвищенням вимог та розширенням сфери застосування дозволить використати значний потенціал державного сектору для стимулювання попиту на ESG-продукти та послуги, створюючи стійкий ринок для компаній з високими ESG-показниками. Сприяння створенню диверсифікованих спеціалізованих інвестиційних продуктів з ESG-фокусом для роздрібних інвесторів, що враховуватимуть різні інвестиційні цілі, ризик-профілі та часові горизонти, з використанням сучасних цифрових технологій для забезпечення доступності та прозорості, розширить базу інвесторів та демократизує доступ до ESG-інвестування. Запровадження комплексної системи податкових пільг для довгострокових ESG-інвестицій, диференційованих за типом інструментів, категорією інвесторів та тривалістю інвестування, з чіткими критеріями кваліфікації та прозорими процедурами, підвищить фінансову привабливість відповідального інвестування та компенсує додаткові витрати, пов'язані з ESG-інтеграцією [21, 22, 24].

Дорожня карта впровадження: короткострокова перспектива (1-2 роки) повинна зосередитися на формуванні базової регуляторної рамки для ESG-інвестування, включаючи прийняття законодавства про зелені облігації, початкову гармонізацію з європейською таксономією сталої діяльності та впровадження перших обов'язкових вимог до ESG-звітності для найбільших публічних компаній, а також

на розвитку основних освітніх програм та підвищенні загальної обізнаності учасників ринку щодо ESG-тематики, що закладе необхідний фундамент для подальшого розвитку.

Середньострокова перспектива (3-5 років) має охопити активний розвиток диверсифікованих ESG-фінансових інструментів, включаючи розширення ринку зелених та соціальних облігацій, створення перших ESG-індексів та запуск спеціалізованих інвестиційних фондів, формування повноцінної інфраструктури ESG-інвестування з розвитком рейтингових агенцій, верифікаційних механізмів та аналітичних центрів, а також активізацію інституційних інвесторів у сфері ESG через запровадження вимог до інтеграції ESG-факторів у їхні інвестиційні стратегії та процеси управління ризиками. Довгострокова перспектива (6-10 років) потребує завершення процесу повної інтеграції з міжнародними ESG-ринками через гармонізацію з глобальними стандартами, активну участь у міжнародних ініціативах та залучення транскордонних інвестицій, формування зрілої культури відповідального інвестування з високим рівнем ESG-компетенцій у всіх учасників ринку та стійким попитом на ESG-інвестиції, а також досягнення амбітних цільових показників щодо частки ESG-інвестицій на фондовому ринку України, що створить основу для сталого розвитку економіки в довгостроковій перспективі. Реалізація запропонованих шляхів вирішення проблем у визначеній часовій послідовності, з урахуванням взаємозалежності та синергії різних напрямків, дозволить створити системні передумови для сталого розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України, що сприятиме посиленню конкурентоспроможності української економіки, поліпшенню інвестиційного клімату та досягненню стратегічних цілей сталого розвитку в екологічній, соціальній сферах та сфері корпоративного управління відповідно до європейських та глобальних тенденцій.

Стратегічні напрямки розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України в контексті забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем відображено на рис. 2:

1) формування нормативно-правової бази для ESG-інвестування, що передбачає розробку національної таксономії сталої діяльності, впровадження обов’язкових стандартів ESG-звітності, створення регуляторних рамок для ESG-фінансових інструментів та гармонізацію з законодавством Європейського Союзу у сфері сталого фінансування, що дозволить забезпечити правову визначеність для всіх учасників ринку та створити фундамент для сталого розвитку ESG-практик;

Рисунок 2 − Стратегічні напрями розвитку ESG – інвестування фондового ринку України в контексті забезпечення сталого розвитку

Джерело: аавторська розробка

2) розвиток ESG-фінансових інструментів шляхом стимулювання випуску зелених, соціальних та сталих облігацій, створення національних ESG-індексів, формування спеціалізованих

ESG-фондів та впровадження інноваційних продуктів, таких як облігації, пов'язані з досягненням цілей сталого розвитку, що забезпечить диверсифікацію інвестиційних можливостей та залучення капіталу в проєкти сталого розвитку;

3) підвищення прозорості та якості ESG-інформації через впровадження обов'язкового розкриття нефінансових показників, створення централізованих баз даних ESG-інформації;

4) розвиток ESG-компетенцій та культури відповідального інвестування за допомогою впровадження спеціалізованих освітніх та тренінгових програм, проведення інформаційних кампаній, розробки професійних сертифікацій з ESG-тематики та інтеграції відповідних дисциплін у навчальні програми вищих навчальних закладів, що сприятиме формуванню необхідної експертизи та культури ESG-інвестування серед усіх категорій учасників ринку;

5) інтеграція ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії інституційних інвесторів через впровадження ESG-політик, включення ESG-факторів у процеси управління ризиками, створення спеціалізованих ESG-мандатів та розвиток практик активного ESG-інвестування, що дозволить переорієнтувати значні обсяги капіталу на фінансування проєктів, що відповідають принципам сталого розвитку;

6) розвиток інфраструктури ESG-інвестування, що включає створення національних ESG-рейтингових агенцій, формування системи незалежної верифікації ESG-інформації, розвиток ESG-аналітичних та дослідницьких центрів, а також спеціалізованого ESG-консалтингу, що забезпечить якісну оцінку та аналіз ESG-факторів у процесі прийняття інвестиційних рішень;

7) стимулювання попиту на ESG-інвестиції через створення податкових пільг для ESG-інвестицій, розробку державних програм підтримки, впровадження ESG-критеріїв у процедури державних закупівель та підвищення інформованості інвесторів щодо переваг відповідального інвестування, що сприятиме зростанню обсягів ESG-інвестицій та формуванню преміальності за високі ESG-показники;

8) міжнародна інтеграція та співробітництво у сфері ESG-інвестування шляхом приєднання до глобальних ініціатив, таких як Принципи відповідального інвестування (PRI) та Робоча група з питань розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом (TCFD), гармонізації з міжнародними стандартами та активної участі у міжнародних програмах обміну досвідом, що дозволить інтегрувати український фондовий ринок у глобальний ESG-інвестиційний простір;

9) інтеграція ESG-критеріїв у державну політику розвитку фінансового сектору через включення відповідних цілей та завдань у стратегічні документи, створення ефективних міжвідомчих координаційних механізмів, забезпечення узгодженості з іншими напрямками політики та впровадження систем моніторингу прогресу у сфері ESG-інвестування, що дозволить забезпечити системний підхід до трансформації фінансового сектору на засадах сталого розвитку;

10) розвиток інноваційних ESG-рішень та цифрових технологій, зокрема, впровадження блокчейн-технологій для ESG-верифікації, розробка ESG-аналітичних інструментів на основі штучного інтелекту, створення цифрових платформ для ESG-інвестування та формування інноваційних ESG-фінансових продуктів, що сприятиме підвищенню ефективності ESG-аналізу, зниженню трансакційних витрат та розширенню доступу до ESG-інвестицій.

Як бачимо, рис. 2 відображає багатовимірний підхід до трансформації фондового ринку України на засадах сталого розвитку та відповідального інвестування.

Запропоновані десять стратегічних напрямків охоплюють весь спектр необхідних змін – від формування регуляторної рамки та розвитку фінансових інструментів до підвищення компетенцій учасників ринку та впровадження інноваційних цифрових рішень. Така системність підходу підкреслює необхідність одночасного вирішення взаємопов’язаних завдань, що дозволить забезпечити синергетичний ефект та досягти значущих результатів у розвитку ESG-інвестування.

Особливої уваги заслуговує чіткий зв’язок запропонованих стратегічних напрямків з Цілями сталого розвитку ООН, що забезпечує узгодженість національних зусиль з глобальними пріоритетами. Найбільша кореляція спостерігається з ЦСР 17 "Партнерство заради сталого розвитку", ЦСР 9 "Промисловість, інновації та інфраструктура", ЦСР 16 "Мир, справедливість та сильні інститути" та ЦСР 12 "Відповідальне споживання та виробництво", що підкреслює трансформаційний потенціал ESG-інвестування не лише для фінансового сектору, але й для соціально-економічних систем в цілому.

Конкретні кількісні показники, визначені як очікувані результати реалізації стратегічних напрямків, формують чіткі орієнтири для оцінки ефективності впроваджуваних заходів. Особливо значущими є амбітні цілі щодо збільшення обсягу ESG-облігацій до 7,5 млрд USD, формування розвиненої інфраструктури

ESG-інвестування, інтеграції ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії інституційних інвесторів та розвитку культури відповідального інвестування [28].

На основі вищесказаного пропонуємо наступні стратегії реалізації стратегічних напрямків розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України (табл. 6).

Таблиця 6 − Стратегії реалізації стратегічних напрямків розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України

Стратегія	Короткострокові дії (1-2 роки)	Середньострокові дії (3-4 роки)	Довгострокові дії (5-6 років)	Ключові учасники
1	2	3	4	5
Поетапна імплементація регуляторної рамки	- Розробка національної таксономії сталої діяльності; - Прийняття базових нормативних актів щодо ESG-звітності; - Впровадження добровільних стандартів для зелених облігацій.	- Впровадження обов'язкових вимог до ESG-розкриття для публічних компаній; - Розробка регуляторних рамок для всіх ESG-фінансових інструментів; - Розвиток системи ESG-верифікації.	- Повна інтеграція ESG-вимог у систему регулювання фінансового ринку; - Гармонізація з усіма елементами регуляторної рамки ЄС; - Розвиток регуляторних технологій (RegTech) для ESG-оніторингу.	НКЦПФР, НБУ, Міністерство фінансів, Міністерство економіки, Верховна Рада
Розвиток ESG-інвестиційних інструментів	- Стимулювання випуску зелених облігацій через податкові пільги; - Запуск пілотних муніципальних зелених облігацій; Розробка методології ESG-індексу.	- Впровадження соціальних облігацій та облігацій сталого розвитку; - Формування ESG-індексів; - Запуск спеціалізованих ESG-фондів.	- Створення повноцінного спектру ESG-фінансових інструментів; - Розвиток ESG-еривативів; - Інтеграція у міжнародні платформи ESG-фінансування.	Фондові біржі, фінансові установи, місцеві органи влади, емітенти, інвестиційні компанії
Підвищення ESG-компетенцій	- Створення освітньої платформи з ESG-тематики; - Розробка початкових тренінгових програм; -Переклад ключових міжнародних ESG-стандартів.	- Інтеграція ESG-тематики в програми ВНЗ; - Розробка професійних сертифікацій; - Створення спеціалізованих ESG-програм для топ-менеджменту	- Формування національної системи ESG-кваліфікацій; - Інтеграція у міжнародні програми ESG-сертифікації; - Розвиток дослідницького потенціалу.	Освітні установи, професійні асоціації, НКЦПФР, міжнародні партнери, бізнес-школи
Формування ESG-інфраструктури	- Створення національного центру ESG-компетенцій; - Розробка ESG-рейтингової методології; - Формування бази даних ESG-інформації.	- Розвиток національних ESG-рейтингових агенцій; - Впровадження єдиної цифрової ESG-платформи; - Створення системи незалежної верифікації	- Повна інтеграція ESG-інфраструктури у фінансовий ринок; - Міжнародне визнання національних ESG-рейтингів; - Розвиток аналітичних центрів світового рівня	Приватний сектор, професійні асоціації, регулятори, технологічні компанії
Стимулю-	- Запровадження	- Надання регулятор-	- Повноцінна	Міністерство

Стратегія	Короткострокові дії (1-2 роки)	Середньострокові дії (3-4 роки)	Довгострокові дії (5-6 років)	Ключові учасники
1	2	3	4	5
вання попиту на ESG-інвестиції	базових податкових пільг; - Проведення інформаційних кампаній; - Пілотне включення ESG-критеріїв у державні закупівлі.	них преференцій для ESG-інвесторів; - Розвиток роздрібних ESG-інвестиційних продуктів; - Стимулювання корпоративного ESG-інвестування.	інтеграція ESG у систему державних стимулів; - Формування ринкової преміальності за ESG-показники; - Розвиток масового ESG-інвестування.	фінансів, НБУ, НКЦПФР, інституційні інвестори, фінансові установи
Міжнародна інтеграція	-Приєднання до основних між народних ESG-ініціатив; - Розвиток співпраці з міжнародними фінансовими організаціями; - Участь у між народних ESG-форумах.	- Гармонізація з міжнародними ESG-стандартами; - Залучення міжнародних ESG-інвестицій; - Розвиток транскордонної ESG-сертифікації	- Повна інтеграція у глобальні ESG-інвестиційні ланцюжки; - Формування регіонального ESG-хабу; - Активна участь у формуванні глобальних ESG-стандартів	Міністерство закордонних справ, міжнародні організації, регулятори, професійні асоціації
Міжвідомча координація	- Створення Міжвідомчої ради з питань сталого фінансування; - Розробка системи КПЕ для моніторингу прогресу; - Узгодження секторальних політик.	- Інтеграція ESG у всі стратегії розвитку фінансового сектору; - Розробка механізмів вирішення міжвідомчих конфліктів; - Впровадження системи стимулів для держслужбовців.	- Формування цілісної системи управління сталим фінансуванням; - Інтеграція ESG-критеріїв у всі напрямки державної політики; - Розвиток комплексної системи ESG-моніторингу.	Кабінет Міністрів, НБУ, НКЦПФР, галузеві міністерства
Державно-приватне партнерство	- Запуск пілотних ESG-проєктів на засадах ДПП; - Створення ESG-акселератора; - Формування спільних робочих груп	- Впровадження програм співфінансування для ESG-проєктів; - Створення галузевих ESG-платформ; - Розвиток спільних дослідницьких ініціатив	- Формування всеохоплюючої екосистеми ESG-співпраці; - Перехід до системних ESG-трансформацій; - Розвиток глобальних ESG-партнерств	Міністерство економіки, бізнес-асоціації, проєктні офіси, місцеві органи влади

Джерело: згруповано автором на основі [36-38].

Запропоновані стратегії охоп-люють основні аспекти розвитку ESG-інвестування та передбачають поетапне впровадження з урахуванням як нагальних потреб ринку, так і довгострокової перспективи інтеграції українського фондового ринку в глобальний ESG-інвестиційний простір.

Реалізація запропонованих стратегічних напрямків потребує консолідації зусиль зацікавлених сторінок – регуляторів, учасників ринку, емітентів, інвесторів, освітніх установ та міжнародних партнерів.

Ключовим фактором успіху є також забезпечення секторної негативності та системності у впровадженні, чому можна сприяти інтеграції ESG-критеріїв у державну політику розвитку фінансового розвитку та створення ефективних механізмів міжвідомчої координації. Таким чином, запропоновані стратегічні напрямки формують дорожню карту для трансформації фондового ринку України на засадах ESG-інвестування, що не тільки сприятиме розвитку сучасного, ефективного та конкурентоспроможного ринку капіталу, але й забезпечує його активність у фінансуванні сталого розвитку соціально-економічної системи України відповідно до глобальних рейтингів.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що інтеграція ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України є важливим елементом загальної стратегії забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем, що дозволяє переорієнтувати інвестиційні потоки на проєкти та компанії, які сприяють досягненню екологічних, соціальних та управлінських цілей, визначених на національному та глобальному рівнях. Незважаючи на певні обмеження та виклики, пов’язані з нерозвиненістю фондового ринку, недостатнім рівнем розкриття ESG-інформації емітентами, відсутністю сформованого регулятор-ного середовища та обмеженою пропозицією ESG-фінансових інструментів, фондовий ринок України має значний потенціал для розвитку ESG-інвестування, особливо в контексті євроінтеграційних процесів та глобальних тенденцій переходу до сталої економіки.

Встановлено, що фондовий ринок України демонструє суттєве відставання від світових та європейських показників у сфері ESG-інвестування, що підтверджується мізерним обсягом активів під управлінням з ESG-критеріями (0,12 млрд. доларів США порівняно з 41,5 трлн доларів США у світі), незначною часткою ESG-інвестицій у загальному обсязі активів (0,8% проти 35,3% у світі та 42,7% в ЄС) та обмеженою кількістю випусків зелених облігацій (3 випуски порівняно з 2,785 у світі). Найбільш критичні розриви спостерігаються у таких сферах, як інфраструктура ESG-інвестування (відсутність ESG-фондів та індексів), розвиток ESG-фінансових інструментів, розкриття ESG-інформації (лише 12% емітентів порівняно з 68% у світі) та інституціоналізація ESG-практик (лише 7% професійних учасників ринку мають ESG-політику). Незважаючи на поточне відставання, потенціал розвитку ESG-інвестування в Україні до 2030 року оцінюється як значний – прогнозується зростання обсягу активів під управлінням з ESG-критеріями до 5,7

млрд. доларів США, збільшення частки ESG-інвестицій до 14,5% та кількості випусків зелених облігацій до 85. Очікується стрімкий розвиток ринку зелених облігацій з темпом зростання 65,3% щорічно, що до 2030 року дозволить досягти обсягу в 4,2 млрд USD, а також формування ринку соціальних облігацій (до 1,5 млрд. доларів США) та облігацій сталого розвитку (до 1,8 млрд. доларів США).

Перспективними напрямками розвитку є також створення 42 спеціалізованих ESG-фондів з активами під управлінням до 1,65 млрд. доларів США, розробка 5 національних ESG-індексів, що охоплюватимуть 45 компаній-емітентів, та суттєве збільшення частки емітентів з ESG-звітністю (з 12% до 65%). Позитивною тенденцією може стати зниження дохідності зелених облігацій з 16,5% до 11,5% річних, що свідчитиме про зниження премії за ESG-ризики та формування більш ефективного ринку сталих фінансів. Для реалізації потенціалу розвитку ESG-інвестування необхідним є формування відповідної регуляторної рамки, гармонізованої з підходами ЄС, розвиток інфраструктури ESG-інвестування, стимулювання попиту на ESG-інвестиції та підвищення обізнаності учасників ринку.

Імплементація глобальних тенденцій ESG-інвестування на фондовому ринку України потребує адаптації міжнародних стандартів розкриття нефінансової інформації, розвитку системи ESG-рейтингування та верифікації, а також врахування євроінтеграційних аспектів. Загальний обсяг ESG-інвестицій на фондовому ринку України може зрости з 75 млн. доларів США до 9,15 млрд. доларів США до 2030 року, що свідчитиме про суттєву інтеграцію ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії та відповідатиме глобальним трендам переорієнтації капіталу на проєкти сталого розвитку. Розвиток ESG-інвестування має стати пріоритетним напрямком стратегії розвитку фінансового сектору України, що сприятиме інтеграції українського фондового ринку в глобальний ESG-інвестиційний простір та забезпеченню сталого розвитку соціально-економічних систем.

Ефективна імплементація ESG-критеріїв в інвестиційні стратегії на фондовому ринку України потребує комплексного підходу, що передбачає розробку методологічних засад оцінки та аналізу ESG-факторів, формування регуляторного середовища для ESG-інвестування, розвиток інфраструктури ESG-інвестування, зокрема систем ESG-рейтингування та верифікації, розширення спектру ESG-фінансових інструментів, підвищення компетенцій учасників ринку щодо ESG-тематики та стимулювання попиту на ESG-інвестиції з боку різних категорій інвесторів.

Стратегічними пріоритетами розвитку ESG-інвестування на фондовому ринку України є: інтеграція ESG-критеріїв у державну політику розвитку фінансового сектору; формування комплексної регуляторної рамки для ESG-інвестування, гармонізованої з підходами ЄС; розвиток ринку зелених та інших тематичних облігацій; формування біржових ESG-індексів та відповідних індексних фондів; запровадження стандартів ESG-звітності для публічних компаній; розвиток системи ESG-рейтингування та аналітики; підвищення фінансової грамотності щодо ESG-тематики; стимулювання ESG-інвестицій через фіскальні та регуляторні механізми; розвиток міжнародного співробітництва у сфері сталого фінансування.

Реалізація зазначених стратегічних напрямків сприятиме формуванню ефективного ринку ESG-інвестицій в Україні, що дозволить забезпечити залучення фінансових ресурсів у проєкти сталого розвитку, підвищити конкурентоспроможність українського фондового ринку на міжнародній арені та створити додаткові можливості для інтеграції у глобальний фінансовий простір, а також забезпечити сталий та інклюзивний розвиток соціально-економічних систем на довгострокову перспективу.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів" від 19.06.2020 № 738-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text

2. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Затверджено рішенням Правління Національного банку України від 26.12.2019 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy

3. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Затверджено постановою КМУ від 03.03.2021 № 179. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179

4. Пшенична М.В. РОЛЬ ESG-інвестування в забезпеченні інклюзивного розвитку підприємств, регіонів, держави. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор. 2024. № 1(74). DOI: https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-33

5. Педро Матос. ESG-принципи та відповідальне інституційне інвестування у світі: Критичний огляд досліджень / пер. з англ. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. 88 с. 4.

6. Olwyn A., Dariush Y. Exponential Expectations for ESG. Harvard Law School Forum on Corporate Governance. 2022. URL:

https://corpgov.law.harvard.edu/2022/11/17/exponential-expectations-for-esg/ (дата звернення: 24.01.2024).

7. Napoletano E. Environmental, Social And Governance: What Is ESG Investing? URL: https://www.forbes.com/advisor/ investing/esg-investing/ (дата звернення: 24.01.2024).

8. Exploring 30 Years of ESG Indexes. URL: https://www.msci.com/esg/30-years-of-esg (дата звернення: 24.01.2024).

9. PRI Position paper: EU regulation on ESG ratings. 2024. URL: https://www.unpri.org/download?ac=20001 (дата звернення: 24.01.2024).

10. Ratsimiveh K., Hubert P., Lucas-Leclin V., Nicolas E. ESG scores and beyond (Part 1). 2020. URL: https://www.lseg. com/en/ftse-russell/research/esg-scores-and-beyond (дата звернення: 24.01.2024).

11. Beyond compliance: Consumers and employees want business to do more on ESG. How business can close the expectations gap. URL: https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/library/consumer-intelligence-series/consumer-andemployee-esg-expectations.html (дата звернення: 24.01.2024).

12. Segal M. 94% of Investors Say Corporate Sustainability Reporting Contains Unsupported Claims: PwC. 2023. URL: https://www.esgtoday.com/94-of-investors-say-corporate-sustainability-reporting-contains-unsupported-claims-pwc/ (дата звернення: 24.01.2024).

13. Які переваги для бізнесу надає застосування ESG? URL: https://business.diia.gov.ua/esg-additional (дата звернення: 24.01.2024).

14. Pshenychna M. Modern approaches to assessing the inclusive development of financial and credit institutions. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development» (November 26-28, 2023). Geneva, Switzerland. P. 45–47.

15. Review of trends in ESG reporting requirements for investors. URL: https://www.unpri.org/driving-meaningfuldata/review-of-trends-in-esg-reporting-requirements-for-investors/10296.article (дата звернення: 24.01.2024)

16. Макаренко, І. О. (2023). Інкорпорація ESG-критеріїв у діяльність компаній у контексті їх інвестиційного скринінгу. *Економіка, управління та адміністрування*, (2(104), 86–93. https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-86-93

17. Ковальова О. М. Розвиток ринку зелених облігацій в Україні: стратегії, виклики та можливості. *Інвестиції: практика та*

досвід. 2024. № 13. С.120-124. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.13.120

18. Карнаушенко А. С. (2024). Розвиток ринку зелених облігацій у контексті глобальної стратегії сталого розвитку та переходу до циркулярної економіки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, (16). https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-06-01

19. Полях С. С., Заїчко А.Ю. Екологічні, соціальні та управлінські фактори (esg) у розвитку фінансового ринку. *Ефективна Економіка*. 2025. № 2. https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view//5834/5890

20. Лагодієнко О. В. Методика оцінки відповідності підприємств ESG-критеріям на мікрорівні. Проблеми економіки. 2024. №3. С. 178–187. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-178-187

21. Шморгун, І. (2024). Оцінка взаємозв'язку рівня очікуваної дохідності, ризику, ESG-оцінки та цілей сталого розвитку компаній. *Економіка та суспільство*, (65). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-138

22. Головчак Г. Оцінка ефективності ESG-звітності як інструменту прозорості бізнесу в умовах глобалізації. Економіка та суспільство. 2024. № 67. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-28

23. Грод М. І., Резнікова Н. В. Циркулярна економіка у концепті сталого розвитку: парадокси міжнародного макроекономічного середовища та фінансування зеленого зростання. Науковий вісник Одеського національного економічного університету: зб. наук. праць; за ред.: В.В. Коваленко. 2023. № 7-8 (308-309). С. 155–166.

24. Bolgar, T., & Korchahina, L. (2023). Modern trends of sustainable development in the development of policies and strategies in the business environment. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, *2*(3), 21–34. https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230203.03

25. Гура В., Берданова О. (2022). Відновлення та розвиток підприємництва в Україні на основі esg-концепції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2(50), 68-74. https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.68-73

26. Стрілець Р. (2023). Сума шкоди українському довкіллю від збройної агресії РФ вже становить понад 46 мільярдів доларів. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Джерело: https://www.kmu.gov.ua/news/ruslan-strilets-suma-shkody-

ukrainskomu-dovkilliu-vid-zbroinoi-ahresii-rf-vzhe-stanovyt-ponad-46-miliardiv-dolariv

27. Перелік національних індикаторів ЦСР, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку», для яких здійснено розрахунок за методологією Економічної та соціальної комісії для Азії та Тихого океану (UNESCAP) у 2021 році. Джерело: https://ukrstat.gov.ua/csr prezent/pni 21.pdf

28. 17 цілей, щоб змінити наш світ. Available at: https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/

29. Державна служба статистики України. Цілі сталого розвитку Україна – Поточний прогрес у розрізі цілей та індикаторів. Джерело: https://ukrstat.gov.ua/

30. SDG Index & Monitoring. Tracking progress on the Sustainable Development Goals. Available at: https://www.unsdsn.org/sdg-index-and-monitoring

31. Sustainable Development Goals Progress Chart (2022). Available at: https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/Progress-Chart-2022.pdf

32. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Available at: https://sdgs.un.org/2030agenda

33. The SDG Index and Dashboards. Available at: https://dashboards.sdgindex.org/chapters/part-2-the-sdg-index-and-dashboards

34. United Nations. THE 17 GOALS (2023). Available at: https://sdgs.un.org/goals

35. OECD: Global Outlook on Financing for Sustainable Development (2021). A New Way to Invest for People and Planet [Online]. Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/6ea613f4-en/index.html?itemId=/content/component/6ea613f4-en

36. Сидор, Г., Тимків, А., & Андрусів, У. (2023). Фінансове посередництво на фондовому ринку. *Економічний дискурс*, (3-4), 91–97. http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/304055

37. Андрусів, У., Черчата, А., Орловська, Ю. В. (2024). Трансформація фондового ринку України в умовах цифровізації та європейської інтеграції: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Економічний простір,* (196), 237-243. https://doi.org/10.30838/ EP.196.237-243

38. Андрусів У. Я., Чучук Ю. В. Системний підхід до організації трейдингу на фондовому ринку: механізми управління торгівлею енергоносіїв в Україні. *Успіхи і досягнення у науці.* 2025.

№3 (13). С.245-256. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-245-256

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia zaluchennia investytsii ta zaprovadzhennia novykh finansovykh instrumentiv" [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Simplify Investment Attraction and Introduce New Financial Instruments"]. (2020). Zakon Rada. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text [in Ukrainian].

2. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku [Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine Until 2025]. (2019). Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy. https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy [in Ukrainian].

3. Natsionalna ekonomichna stratehiia na period do 2030 roku [National Economic Strategy Until 2030]. (2021). Kabinet Ministriv Ukrainy. https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179 [in Ukrainian].

4. Pshenychna, M. V. (2024). Rol ESG-investuvannia v zabezpechenni inkliuzyvnoho rozvytku pidpryiemstv, rehioniv, derzhavy [The Role of ESG-Investment in Ensuring Inclusive Development of Enterprises, Regions, and the State]. Biznes-navigator, 1(74). https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-33 [in Ukrainian].

5. Matos, P. (2020). ESG-pryntsypy ta vidpovidalne instytutsiine investuvannia u sviti: Krytychnyi ohliad doslidzhen [ESG Principles and Responsible Institutional Investment in the World: A Critical Review of Studies]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. [in Ukrainian].

6. Olwyn, A., & Dariush, Y. (2022). Exponential expectations for ESG. Harvard Law School Forum on Corporate Governance. https://corpgov.law.harvard.edu/2022/11/17/exponential-expectations-for-esg/ [in English].

7. Napoletano, E. (2024). Environmental, social and governance: What is ESG investing? Forbes. https://www.forbes.com/advisor/investing/esg-investing/ [in English].

8. Exploring 30 years of ESG indexes. (2024). MSCI. https://www.msci.com/esg/30-years-of-esg [in English].

9. PRI Position paper: EU regulation on ESG ratings. (2024). Principles for Responsible Investment. https://www.unpri.org/download?ac=20001 [in English].

10. Ratsimiveh, K., Hubert, P., Lucas-Leclin, V., & Nicolas, E. (2020). ESG scores and beyond (Part 1). FTSE Russell. https://www.lseg.com/en/ftse-russell/research/esg-scores-and-beyond [in English].

11. PwC. (2024). Beyond compliance: Consumers and employees want business to do more on ESG. How business can close the expectations gap. PwC Consumer Intelligence Series. https://www.pwc.com/us/en/services/consulting/library/consumer-intelligence-series/consumer-andemployee-esg-expectations.html [in English].

12. Segal, M. (2023). 94% of Investors Say Corporate Sustainability Reporting Contains Unsupported Claims: PwC. ESG Today. https://www.esgtoday.com/94-of-investors-say-corporate-sustainability-reporting-contains-unsupported-claims-pwc/ [in English].

13. Diia.Business. (2024). Yaki perevahy dlia biznesu nadaie zastosuvannia ESG? [What advantages does ESG bring to businesses?]. https://business.diia.gov.ua/esg-additional [in Ukrainian].

14. Pshenychna, M. (2023). Modern approaches to assessing the inclusive development of financial and credit institutions. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development». Geneva, Switzerland, 45–47 [in English].

15. PRI. (2024). Review of trends in ESG reporting requirements for investors. Principles for Responsible Investment. https://www.unpri.org/driving-meaningfuldata/review-of-trends-in-esg-reporting-requirements-for-investors/10296.article [in English].

16. Makarenko, I. O. (2023). Inkorpotsiya ESG-kryteriiiv u diialnist kompaniy u konteksti yikh investytsiynoho skryninhu [Incorporation of ESG Criteria in Company Activities in the Context of Investment Screening]. Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, 2(104), 86–93. https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-86-93 [in Ukrainian].

17. Kovalova, O. M. (2024). Rozvytok rynku zelenykh obligatsiy v Ukraini: stratehiyi, vyklyky ta mozhlyvosti [Development of the Green Bond Market in Ukraine: Strategies, Challenges, and Opportunities]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, 13, 120–124. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.13.120 [in Ukrainian].

18. Karnaushenko, A. S. (2024). Rozvytok rynku zelenykh obligatsiy u konteksti hlobalnoyi stratehiyi staloho rozvytku ta perekhodu do tsyrkuliarnoyi ekonomiky [Development of the Green Bond Market in the Context of a Global Sustainable Development Strategy and Transition to a Circular Economy]. Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya:

ekonomika ta upravlinnia, (16). https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-06-01 [in Ukrainian].

19. Polyakh, S. S., & Zaichko, A. Yu. (2025). Ekolohichni, sotsialni ta upravlinski faktory (ESG) u rozvytku finansovoho rynku [Environmental, Social, and Governance (ESG) Factors in the Development of the Financial Market]. Efektyvna Ekonomika, 2. https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5834/5890 [in Ukrainian].

20. Lahodiyenko, O. V. (2024). Metodyka otsinky vidpovidnosti pidpryyemstv ESG-kryteriyam na mikrorivni [Methodology for Assessing Enterprises' Compliance with ESG Criteria at the Micro Level]. Problemy ekonomiky, 3, 178–187. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-178-187 [in Ukrainian].

21. Shmorgun, I. (2024). Otsinka vzaiemozviazku rivnia ochikuvanoi dokhidnosti, ryzyku, ESG-otsinky ta tsilei staloho rozvytku kompanii [Assessment of the Interconnection Between Expected Profitability, Risk, ESG Score, and Companies' Sustainable Development Goals]. Ekonomika ta suspilstvo, 65. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-138 [in Ukrainian].

22. Holovchak, H. (2024). Otsinka efektyvnosti ESG-zvitnosti yak instrumentu prozorosti biznesu v umovakh hlobalizatsii [Assessment of ESG Reporting Efficiency as a Tool for Business Transparency in Globalization]. Ekonomika ta suspilstvo, 67. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-28 [in Ukrainian].

23. Grod, M. I., & Reznikova, N. V. (2023). Tsyrkuliarna ekonomika u kontsepti staloho rozvytku: paradoksy mizhnarodnoho makroekonomichnoho seredovyshcha ta finansuvannia zelenoho zrostannia [Circular Economy in the Concept of Sustainable Development: Paradoxes of International Macroeconomic Environment and Financing Green Growth]. Naukovyi Visnyk Odeskogo Natsionalnoho Ekonomichnoho Universytetu, 7-8 (308-309), 155–166 [in Ukrainian].

24. Bolgar, T., & Korchahina, L. (2023). Modern trends of sustainable development in the development of policies and strategies in the business environment. International Science Journal of Management, Economics & Finance, 2(3), 21–34. https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230203.03 [in English].

25. Gura, V., & Berdanova, O. (2022). Vidnovlennia ta rozvytok pidpryiemnytstva v Ukraini na osnovi ESG-kontseptsii [Restoration and Development of Entrepreneurship in Ukraine Based on the ESG Concept]. Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 2(50), 68–74. https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.68-73 [in Ukrainian].

26. Strilets, R. (2023). Suma shkody ukrainskomu dovkilliu vid zbroinoi ahresii RF vzhe stanovyt ponad 46 miliardiv dolariv [The Damage to Ukraine's Environment from Russian Armed Aggression Has Already Exceeded $46 Billion]. Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy. https://www.kmu.gov.ua/news/ruslan-strilets-suma-shkody-ukrainskomu-dovkilliu-vid-zbroinoi-ahresii-rf-vzhe-stanovyt-ponad-46-miliardiv-dolariv [in Ukrainian].

27. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019). Perelik natsionalnykh indykatoriv TSR, zatverdzhenykh rozporyadzhennyam KMU vid 21.08.2019 № 686-r "Pytannia zboru danykh dlia monitorynhu realizatsii tsilei staloho rozvytku" [List of National Indicators for SDGs, Approved by Resolution No. 686-r]. https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/pni_21.pdf [in Ukrainian].

28. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2022). 17 tsilei, shchob zminyty nash svit [17 Goals to Transform Our World]. https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/ [in Ukrainian].

29. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2022). Tsili staloho rozvytku Ukraina – Potochnyi prohres u rozrizi tsilei ta indykatoriv [Sustainable Development Goals Ukraine – Current Progress by Goals and Indicators]. https://ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

30. Sustainable Development Solutions Network. (2022). SDG Index & Monitoring. Tracking Progress on the Sustainable Development Goals. https://www.unsdsn.org/sdg-index-and-monitoring [in English].

31. United Nations. (2022). Sustainable Development Goals Progress Chart. https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/Progress-Chart-2022.pdf [in English].

32. United Nations. (2023). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. https://sdgs.un.org/2030agenda [in English].

33. Sustainable Development Solutions Network. (2023). The SDG Index and Dashboards. https://dashboards.sdgindex.org/chapters/part-2-the-sdg-index-and-dashboards [in English].

34. United Nations. (2023). The 17 Goals. https://sdgs.un.org/goals [in English].

35. OECD. (2021). Global Outlook on Financing for Sustainable Development: A New Way to Invest for People and Planet. https://www.oecd-ilibrary.org/sites/6ea613f4-en/index.html?itemId=/content/component/6ea613f4-en [in English].

36. Sydor, H., Tymkiv, A., & Andrusiv, U. (2023). Finansove poserednytstvo na fondovomu rynku [Financial Intermediation in the

Stock Market]. Ekonomichnyi dyskurs, 3-4, 91–97. http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/304055 [in Ukrainian].

37. Andrusiv, U., Cherchata, A., & Orlovska, Yu. (2024). Transformatsiia fondovoho rynku Ukrainy v umovakh tsyfrovizatsii ta yevropeiskoi intehratsii: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Transformation of the Ukrainian Stock Market in the Context of Digitalization and European Integration: Current Challenges and Development Prospects]. Ekonomichnyi prostir, 196, 237–243. https://doi.org/10.30838/EP.196.237-243 [in Ukrainian].

38. Andrusiv, U. & Chuchuk, Yu. (2025). Systemnyi pidkhid do orhanizatsii treidynhu na fondovomu rynku: mekhanizmy upravlinnia torhivleiu enerhonosiyiv v Ukraini [Systematic Approach to Organizing Trading on the Stock Market: Management Mechanisms for Energy Trading in Ukraine]. Uspikhy i dosiahennia u nautsi, 3(13), 245–256. https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-245-256 [in Ukrainian].

УДК 330.3

Витвицька Уляна Ярославівна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: uliana.vytvytska@nung.edu.ua
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-6619-3314
Баскевич Назарій Олегович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: nazarii.baskevych-fnm241@nung.edu.ua
ORCID ID https://orcid.org/0009-0002-1019-7700

ЗЕЛЕНА ТАКСОНОМІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Сучасний світ стоїть перед низкою глобальних викликів, пов'язаних зі зміною клімату, вичерпанням природних ресурсів та необхідністю екологічної модернізації економіки. У цьому контексті особливого значення набуває зелена таксономія, яка, будучи інструментом класифікації економічної діяльності за ступенем її впливу на довкілля, здатна поєднати екологічні цілі з економічним розвитком, сприяє розробці стандартів для екологічно сталих

проєктів, стимулює інвестиції у зелені технології та слугує основою для формування ефективної екологічної політики.

В наукових працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців широко висвітлюється роль зеленої таксономії у досягненні цілей сталого розвитку.

Так, Фролов А. Ю. підкреслює, що глобальні виклики, пов'язані зі зміною клімату, вимагають від держав, бізнесу та фінансових установ розробки й впровадження інструментів сталого розвитку, таких як «зелені таксономії». Він розглядає зелену таксономію як ключовий механізм, що дає змогу класифікувати види економічної діяльності за їхньою відповідністю екологічним цілям, сприяючи декарбонізації, сталому інвестуванню та мобілізації фінансових ресурсів [1]. У контексті України автор наголошує на важливості створення власної таксономії, гармонізованої з європейськими стандартами, щоб забезпечити розвиток ринку зелених облігацій, інтеграцію в Європейський зелений курс і післявоєнну відбудову за принципами екологічної сталості.

Трушкіна Н. В. також розглядає зелену таксономію як ключовий інструмент ЄС для сприяння сталому розвитку та декарбонізації економіки. Вона пояснює її роль у класифікації екологічно значущих видів діяльності, випуску зелених облігацій та залученні інвестицій для екологічних проєктів, таких як модернізація інфраструктури та впровадження низьковуглецевих технологій. Авторка аналізує європейський підхід до стандартів зеленого фінансування, порівнює міжнародні моделі (ЄС, США, Китай) та підкреслює перспективи України у впровадженні зеленої таксономії через запуск ринку зелених облігацій [2].

Галушкіна Т. П., Афанасьєва О. О. та Тафтай В. В. аналізують концепцію "зеленої" економіки як основу сталого розвитку, яка поєднує економічну ефективність, соціальну справедливість, ресурсну збалансованість та екобезпеку. Вони акцентують увагу на зеленій таксономії як інструменті, що спрямовує фінансові потоки на екологічно сталу діяльність, наголошуючи, що зелена таксономія – це система класифікації для встановлення виду діяльності чи інвестицій, які рухатимуть країну до досягнення конкретних цілей, пов'язаних із пріоритетними екологічними цілями [3].

Автори підкреслюють необхідність розвитку національної системи зеленого фінансування в Україні, зокрема через залучення банків, приватних інвесторів, фінансових посередників, впровадження фіскальних стимулів та пільгового кредитування для підтримки екологічних ініціатив. Цей підхід розглядається як

ключовий у повоєнному відновленні України, беручи за основу найкращі європейські практики та екологічні пріоритети.

Спільною проблемою, яку не розглядають автори в обох працях, є відсутність чіткої оцінки реальних економічних і соціальних ризиків, пов'язаних з впровадженням зеленої таксономії. Вони залишають поза увагою потенційні негативні наслідки для місцевих підприємств, які можуть виникнути через жорсткі вимоги до екологічної стійкості. Це включає питання адаптації малих та середніх підприємств до нових стандартів, можливі економічні втрати через високі витрати на екологічну модернізацію та відсутність достатніх інвестиційних стимулів для розвитку цих підприємств у країнах з менш розвинутою економікою. Також важливо врахувати, що при переході на екологічно сталий розвиток, можуть виникнути конфлікти між економічними інтересами та необхідністю швидких соціальних змін.

Серед європейських наукоців, Шон О'Райлі зі співавторами [4] розглядають проблеми впровадження зеленої таксономії для малих і середніх підприємств (МСП). Автори досліджують питання, пов’язані з реалізацією таксономії для цих підприємств, зокрема виявляють, що великі витрати на впровадження, обмежені ресурси та недостатність технічної інфраструктури є основними бар’єрами для успішного виконання звітності згідно з вимогами таксономії.

Основною проблемою, яку автори залишають поза увагою, є те, що багато МСП можуть не розглядати звітність з таксономії як стратегічну можливість для покращення екологічної ефективності, а сприймати її лише як зобов’язання для дотримання норм. Відсутність стратегічної орієнтації на сталий розвиток може призвести до того, що МСП зосередяться лише на мінімальних вимогах, що не сприятиме довгостроковим вигодам від зеленої трансформації. Вибір державної підтримки й освітніх ініціатив є важливим, але варто також звернути увагу на роль самих підприємств у активізації впровадження нових практик і технологій у сфері сталого розвитку.

Люсія Алессі та Стефано Баттістон [5] досліджують концепцію зеленої таксономії ЄС у контексті її інтеграції в інвестиційні портфелі та її потенційний вплив на фінансові ринки, зокрема на ризики, пов'язані з переходом до сталого розвитку. Вони розглядають такі два основні аспекти:

- як інвестиції, що відповідають вимогам зеленої таксономії, можуть стати важливим інструментом для реалізації політики ЄС щодо сталого розвитку, загалом розділяючи думку щодо визначення зеленої таксономії із вітчизняними авторами;

- автори звертають увагу на ризики, що виникають у процесі переходу до більш екологічно відповідальних практик. Ці ризики можуть включати зміни в ринкових умовах, трансформацію підприємств і галузей, а також можливі фінансові втрати через адаптацію до нових стандартів, передбачених зеленою таксономією.

Загалом, вітчизняні науковці зосереджені скоріше на адаптації зеленої таксономії до українського економічного простору, особливо в контексті інтеграції в Європейський зелений курс і підтримки екологічних ініціатив у відбудові після війни. Натомість європейські автори більше акцентують увагу на аналізі проблем та викликів, пов'язаних з впровадженням зеленої таксономії, таких як ризики для фінансових ринків або труднощі для малих і середніх підприємств.

Метою даного дослідження є висвітлення сутності зеленої таксономії та її значення для досягнення цілей сталого розвитку з врахуванням досвіду Європейського Союзу та можливості адаптації цієї концепції в Україні. У процесі дослідження доцільно розглянути механізми класифікації економічної діяльності, окреслити ключові виклики та запропонувати шляхи подолання бар'єрів на шляху до впровадження екологічних стандартів. У даному дослідженні запропоновано новий погляд на те, як зелена таксономія може стати дієвим інструментом у боротьбі зі зміною клімату та стимулювати сталий економічний розвиток.

Зміна клімату та погіршення стану довкілля становлять серйозну загрозу для Європи та світу загалом. Остаточне усвідомлення цього відбулось декілька десятків років тому, а перші наукові відкриття про зміну клімату датуються початком 19 ст., коли ученими було виявлено природний парниковий ефект. Вже наприкінці 19 ст. науковці вперше дійшли до висновку, що людські викиди парникових газів можуть впливати на зміну клімату [6].

З тих пір вивчення зміни клімату і впливу на ці процеси людської діяльності значно розширились і вийшли з виключно площини академічної науки на глобальний рівень. Результати таких досліджень призводять до укладання міжнародних угод, впливають на формування державної політики та визначають економічну стратегію практично усіх країн світу. Таким чином було сформовано основні засади глобальної кліматичної політики – цілеспрямованої діяльності, що передбачає розробку й ухвалення міжнародних програм, домовленостей, правил та стратегій щодо запобігання негативних наслідків зміни клімату.

Основні етапи становлення міжнародної політики у сфері зміни клімату висвітлено в табл. 1.

Таблиця 1 – Основні етапи формування глобальної кліматичної політики

Рік	Подія	Значення
1979	Перша Всесвітня кліматична конференція, м. Женева (Швейцарія)	Початок міжнародного обговорення проблеми зміни клімату.
1992	Саміт Землі, відомий як Конференція ООН з питань довкілля та розвитку, м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія)	Ухвалено Рамкову конвенцію ООН, згодом – Конвенцію ООН про біологічне різноманіття та Конвенцію ООН про боротьбу з опустелюванням.
1995	Перша Конференція сторін Конвенції (COP1), м. Берлін (Німеччина)	Визнано необхідність зменшити викиди парникових газів унаслідок діяльності людини.
1997	Підписання Кіотського протоколу, м. Кіото (Японія)	Це перша глобальна угода про охорону навколишнього середовища, мета якої – стабілізувати рівень концентрації парникових газів в атмосфері.
2005	Перше засідання сторін Кіотського протоколу, м. Монреаль (Канада)	Передбачено механізм міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів. Стало основою для формування майбутнього кліматичного режиму і призвело до укладання Паризької угоди.
2010	Кліматична конференція, м. Канкун (Мексика)	Підписано Канкунські угоди, які передбачали надання фінансової та технічної допомоги у боротьбі зі зміною клімату країнам, що розвиваються.
2012	Конференція ООН з питань сталого розвитку, м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія)	Запроваджено концепцію «зеленої економіки» і «зеленого зростання».
2015	Конференція сторін Конвенції (COP21), м. Париж (Франція)	Підписано Паризьку угоду – міжнародний договір про зміну клімату, що є юридично обов'язковим до виконання. Мета угоди – обмежити глобальне потепління до +2°C, прагнути до +1,5°C.
2019	Представлення в Європарламенті Урсулою фон дер Леєн Європейського зеленого курсу (ЄЗК).	Головні цілі ЄЗК – перетворення Європи на кліматично нейтральний континент, підвищення добробуту громадян, захист біологічного різноманіття, екологізація економік.

Джерело: сформовано на основі [7-11]

Щоб подолати виклики, пов'язані зі зміною клімату, Європейська Комісія у грудні 2019 року затвердила наймасштабнішу програму дій – Європейський зелений курс, головною метою якого є сталий перехід до кліматичної нейтральності всієї Європи до 2050 року [12]. Дана програма має на меті перетворити Європейський Союз на сучасну, ресурсоефективну та конкурентоспроможну економіку, забезпечивши нульові чисті викиди парникових газів до

2050 року та її економічне зелене зростання, відокремлене від використання ресурсів [7, С.9].

Європейська Комісія вже внесла і ухвалила пропозиції, спрямовані на адаптацію політик країн ЄС у сферах клімату, енергетики, транспорту та оподаткування для зменшення чистих викидів парникових газів принаймні на 55% до 2030 року порівняно із рівнем 1990 року. Важливо визначити, що стале фінансування відіграє ключову роль у досягненні політичних цілей Європейського зеленого курсу та виконанні міжнародних зобов'язань ЄС щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та сталості [12]. Важливу роль у досягненні заявлених цілей відіграє зелена таксономія.

Зелена таксономія – це, в першу чергу, інструмент досягнення поставлених цілей у сфері сталого розвитку, він надає систематичну класифікацію та визначає критерії для екологічно стійких видів діяльності та інвестицій. Це допомагає виділяти та підтримувати проєкти й компанії, що сприяють зменшенню викидів, використанню відновлюваних ресурсів і покращенню стану довкілля.

Економічна діяльність вважається екологічно сталою, якщо вона [7, С.13; 13-14]:

- робить вагомий внесок в досягнення однієї чи більше екологічних цілей;
- не завдає значної шкоди іншим екологічним цілям;
- здійснюється з дотриманням мінімальних соціальних стандартів (щодо прав людини, соціальної відповідальності, антикорупційних процедур);
- відповідає технічним критеріям відбору.

Таким чином, таксономія ЄС створює чіткі стандарти для визначення «зелених» проєктів і продуктів, що підвищує прозорість і надійність інформації для інвесторів, підприємств і споживачів. Вона стимулює формування так званої культури сталого розвитку, змінюючи підходи до виробництва, споживання та інвестування. Вона заохочує підприємства та громадян враховувати екологічні аспекти у своїй діяльності та рішеннях.

Досвід застосування зеленої таксономії в Європейському Союзі є ще досить обмеженим, оскільки система класифікації сталої діяльності є порівняно новою. Від початку розробки цієї системи групою експертів із сталого фінансування держав-членів у рамках «Плану дій щодо фінансування сталого зростання» і до набуття чинності положень про таксономію 12 липня 2020 року минуло понад чотири роки.

Від початку було ухвалено чотири делеговані акти, які визначають шляхи досягнення поставлених цілей. Першим актом, прийнятим 9 грудня 2021 року, став амбітний делегований акт про клімат, який супроводжується всеосяжним пакетом заходів, спрямованих на поліпшення потоку інвестицій у сталу діяльність у всьому Європейському Союзі. Ці заходи дають змогу інвесторам переорієнтувати кошти на більш стійкі технології та підприємства, сприяючи досягненню кліматичної нейтральності Європи до 2050 року, а також роблять ЄС лідером у встановленні стандартів сталого фінансування.

Другим актом став «Акт про розкриття інформації», який визначає вимоги до змісту, методології та форми подання інформації, яку мають надавати фінансові та нефінансові суб'єкти господарювання щодо частки екологічно сталої економічної діяльності в їхніх господарських, інвестиційних або кредитних операціях.

Третій акт, який викликав багато суперечок, – це публікація додаткового кліматичного делегованого акту в Офіційному віснику ЄС, який включає, за певних умов, специфічні види діяльності в сфері ядерної та газової енергетики до списку економічних діяльностей, що регулюються таксономією [15]. Критерії для цих видів діяльності відповідають кліматичним та екологічним цілям ЄС і допоможуть прискорити перехід від використання викопного палива, зокрема вугілля, до кліматично нейтрального майбутнього.

Четвертий делегований акт, що має назву «Навколишнє середовище та клімат», вступив в дію з січня 2024 року. У ньому повністю сформовано шість основних цілей зеленої таксономії [7, 13-14]:

1) захист клімату (від негативних змін);
2) адаптація до неминучих змін клімату;
3) стале використання та захист водних і морських ресурсів;
4) перехід до циркулярної економіки;
5) запобігання та контроль забруднення навколишнього середовища;
6) захист і відновлення біорізноманіття та екосистем.

На додаток до цього, Комісія прийняла цільові поправки, які розширюють економічну діяльність, що сприяє пом'якшенню наслідків зміни клімату та адаптації до них, які досі не були включені – зокрема, у виробничому та транспортному секторах. Включення більшої кількості видів економічної діяльності, що охоплюють усі шість екологічних цілей, і, відповідно, більшої кількості секторів

економіки та компаній, підвищить зручність використання та потенціал таксономії у збільшенні обсягів сталих інвестицій в ЄС.

Варто також висвітлити досвід у цій сфері інших країн, що не входять до ЄС, зокрема Великої Британії, Канади, США та Китаю.

Великобританія працює над своєю зеленою таксономією незалежно від ЄС. Однак вона неодноразово вказувала, що базуватиме свою роботу на моделі ЄС, вносячи зміни там, де це доречно.

Китай зосереджує свої зусилля на каталогах проєктів, схвалених зеленими облігаціями, які видаються щорічно з середини 2010-х років. Це, по суті, перелік критеріїв, які визначають, які проєкти можуть бути прив'язані до зелених облігацій, і мають майже такий самий результат, як і «зелена таксономія» ЄС.

У контексті зелених облігацій важливо відзначити, що їх роль полягає в мобілізації капіталу для екологічно сталих проєктів. Китай став лідером у світі за обсягами випуску зелених облігацій, випустивши 85,4 млрд доларів США в 2023 році (рис. 1). Це демонструє, як країна використовує фінансові інструменти для залучення інвестицій у зелені технології та інфраструктуру, що допомагає реалізувати стратегії екологічної модернізації та досягнення цілей вуглецевої нейтральності.

Рисунок 1 – Провідні країни за обсягами випуску зелених облігацій у 2023 р., млрд. дол. США

Джерело: сформовано на основі [16]

Ключовими аспектами цієї стратегії є розвиток спеціальних зелених кредитів, знижені відсоткові ставки, зелені рейтинги та інші фінансові інструменти, які сприяють залученню капіталу в екологічно чисті інвестиції. Водночас китайська політика зелених облігацій також допомагає зменшити фіскальний тиск на державу та стимулює створення нових інноваційних зон розвитку, що сприяє загальному економічному зростанню.

Канада активно розробляє свою стратегію сталого фінансування, хоча офіційна таксономія ще не затверджена. Згідно з експертними висновками, країна має всі передумови для створення перехідної таксономії, яка враховуватиме канадський економічний контекст та існуючі міжнародні практики. Таксономія сприятиме залученню фінансування, необхідного для підтримки переходу до низьковуглецевої економіки, особливо в секторах із високими викидами, які є важливими для економічного зростання країни.

У 2019 році Експертна панель зі сталого фінансування рекомендувала розробити "зелену" та "перехідну" таксономії для Канади, які б враховували потреби місцевого ринку та сприяли міжнародному співробітництву. Відтоді цей процес очолює Sustainable Finance Action Council (SFAC), який у 2021 році представив «Taxonomy Roadmap Report». Згідно з цим звітом, таксономія має визначати окремі категорії для «зелених» та «перехідних» проєктів, а також слугувати основою для формування довгострокових кліматичних планів [17].

Особливістю канадської таксономії є акцент на фінансуванні перехідних проєктів. Перехідне фінансування орієнтоване на зменшення викидів у секторах з високими викидами шляхом модернізації існуючих потужностей або закриття неефективних активів. Наприклад, це можуть бути проєкти встановлення електродугових печей на металургійних підприємствах чи впровадження технологій уловлювання метану на об'єктах газовидобутку.

У документі наголошується, що перехідні проєкти мають відповідати шляхам досягнення кліматичних цілей 1,5°C, не створювати нових залежностей від вуглецевої економіки та виключати інвестиції в тверді викопні види палива, такі як вугілля. Цей підхід дає змогу Канаді позиціонувати себе як глобального лідера в перехідному фінансуванні, доповнюючи існуючі зелені таксономії, наприклад, у ЄС чи Китаї.

Таким чином, канадська ініціатива спрямована на стимулювання інвестицій у модернізацію найбільш емісійних

секторів, що відповідає не лише національним, а й глобальним цілям щодо зменшення викидів.

Сполучені Штати не мають зеленої таксономії і, ймовірно, зазнають набагато більшого політичного тиску з боку консерваторів, якщо зусилля із запровадження такої таксономії просунуться вперед. Комісія з цінних паперів і бірж (SEC), що здійснює нагляд за ринком, має правила щодо розкриття інформації та ESG. Було висловлено припущення, що це може замінити таксономію в короткостроковій перспективі. Тим не менш, багато з найбільших американських брендів також закріпилися в ЄС. Зелена таксономія вже функціонує там, а це означає, що деякі з її наслідків, ймовірно, з часом будуть фільтруватися через Атлантику.

Хоча кількість зелених облігацій дійсно зростає, зелена таксономія має кілька важливих функцій, які роблять її необхідною навіть в умовах розвитку цього фінансового інструменту.

По-перше, зелена таксономія встановлює загальноприйняті критерії для визначення, що саме є «зеленим» проєктом. Без цього стандарту кожна країна чи організація могла б визначати свої критерії «зеленості», що призводить до неоднозначності та непередбачуваності на ринку. Таксономія ЄС забезпечує стандартизацію та єдині правила для всіх учасників, знижуючи ризики та покращуючи транспарентність діяльності.

По-друге, таксономія ЄС надає чітке визначення того, що є сталим та екологічно орієнтованим, і гарантує інвесторам, що їхні кошти використовуються за призначенням – для проєктів, що справді мають позитивний вплив на навколишнє середовище, оскільки без такої системи існує ризик використання грінвошингу, тобто неправдивої інформації, що поширюється суб’єктом господарювання з метою створення позитивного екологічного іміджу серед споживачів, проте нічим не підтверджена та не обґрунтована й така, що в кінцевому результаті вводить споживачів в оману [18].

По-третє, сприяння активному зростанню ринку зелених облігацій, оскільки вона надає чіткі вказівки, які проєкти можуть бути профінансовані через зелені облігації. Вона допомагає інвесторам краще орієнтуватися у величезному обсязі можливих проєктів і вибирати найбільш відповідні.

По-четверте, країни ЄС та інші учасники міжнародних фінансових ринків можуть використовувати таксономію як спільний базовий стандарт для визначення сталих інвестицій, що дає змогу полегшити співпрацю між державами, інвесторами та

підприємствами та сприяє розвитку глобальних ініціатив для боротьби зі змінами клімату.

Після ознайомлення з досвідом інших країн щодо впровадження та використання зеленої таксономії, варто також звернути увагу на ситуацію в Україні. За даними звіту ООН про зелену таксономію, на початок 2022 року рівень забруднення навколишнього середовища в Україні значно перевищував показники інших країн Східної Європи. Таким чином, Україна мала одні з найгірших екологічних показників серед постраднянських країн.

Після початку повномасштабного вторгнення ситуація погіршилася, і на даний момент говорити про активне впровадження механізму таксономії не є доцільним, оскільки ресурси мають бути спрямовані на забезпечення функціонування держави та її безпеки. Однак партнери України вже зараз вимагають дотримання цілей Паризької угоди та розробки національної енергетичної стратегії для повної відмови від викопних видів палива та переходу до стійкої економіки.

Проте перспективи згідно з дослідженням United Nations Development Programme такі: до 2030 року викиди шкідливих газів в Україні будуть збільшуватися, а не зменшуватися. Відтак, Україна потребуватиме не лише мобілізації внутрішнього кліматичного фінансування, але й значної кількості міжнародних інвестицій для виконання своїх зобов'язань за міжнародними кліматичними угодами. З цієї причини задекларовані Україною цілі зі скорочення шкідливих викидів не передбачають чітких зобов'язань щодо реального скорочення викидів [7, С.98].

Попри це, уряд України залишається відданим прагненню перейти до низьковуглецевої та стійкої економіки, оскільки українська економіка є однією з найбільш енергоємних у світі і має значний потенціал для підвищення енергоефективності та скорочення шкідливих викидів.

Для впровадження зеленої таксономії та інтеграції України в зелену таксономію ЄС після завершення війни слід розвивати кілька ключових напрямків. Перш за все, необхідно забезпечити гармонізацію національної зеленої таксономії із законодавством та стандартами Європейського Союзу. Це передбачає адаптацію технічних критеріїв, що вже діють у ЄС, до українських реалій. Особливу увагу слід приділити секторам енергетики, транспорту, сільського господарства та інфраструктури, які мають значний вплив на довкілля. Об'єднання принципу «Do No Significant Harm» («Не завдавати значної шкоди») [19] із цілями зеленої таксономії буде

більш доречним підходом для України і повинне стати базою для визначення та класифікації саме зелених проєктів.

Другим важливим напрямком є декарбонізація ключових секторів економіки. Україна має зосередитися на поступовій відмові від використання викопного палива, зокрема в енергетиці, шляхом переходу на відновлювані джерела енергії. Це також передбачає розвиток низьковуглецевого транспорту, таких як електромобілі, та впровадження енергоефективних технологій у промисловості. Окрему увагу слід приділити модернізації теплових електростанцій, що залишаються значними джерелами викидів парникових газів.

Україні потрібно створити ефективну нормативно-правову базу для ринку зелених фінансів. Це вимагає визначення чітких критеріїв для «зелених» проектів, встановлення механізмів перевірки та сертифікації, а також розробку стандартів звітності. Важливим кроком стане створення інституційної платформи, яка координуватиме взаємодію державних установ, приватного сектору та міжнародних партнерів для залучення інвестицій.

Значну роль відіграватиме міжнародна співпраця. Україні потрібно брати активну участь у глобальних ініціативах, спрямованих на боротьбу зі зміною клімату, та долучатися до програм ЄС, таких як Horizon Europe та InvestEU. Співпраця з міжнародними донорами, фінансовими установами та технологічними партнерами дасть змогу прискорити інтеграцію в міжнародний ринок зелених фінансів та сприяти залученню інвестицій для відновлення економіки.

Необхідно також розвивати інновації та підтримувати пілотні проєкти у сфері зеленого фінансування. Наприклад, впровадження «зелених» облігацій на регіональному рівні може стати пілотним інструментом для мобілізації інвестицій у сталий розвиток. Залучення міжнародного досвіду, зокрема китайського та європейського, дасть змогу вивчити найкращі практики впровадження таких фінансових інструментів.

Нарешті, післявоєнна відбудова країни має стати можливістю для застосування принципів сталого розвитку. Планування інфраструктурних проєктів повинно враховувати не лише економічні та соціальні потреби, але й екологічні пріоритети. Це дасть змогу не лише інтегрувати Україну в європейський простір, а й забезпечити її стале економічне зростання у довгостроковій перспективі.

Доцільно повернутися до теми делегованих актів та висвітлити виклики, які постали перед країнами ЄС та Україною під час впровадження нових правил зеленої таксономії. Як було висвітлено,

третій делегований акт виявився досить суперечливим, оскільки відносить ядерне паливо та природний газ до «екологічно сталих» інвестицій у сферу енергетики [15]. Під час ухвалення акту виникли глибокі розбіжності між країнами щодо того, як боротися зі зміною клімату, проте його все-таки прийняли 9 березня 2022 року на початку повномасштабного вторгнення. 6 липня 2022 року відбулося голосування Європарламенту щодо можливої блокади закону, проте її не було підтримано і закон вступив в дію з 1 січня 2023 року.

Причиною суперечки стали декілька факторів.

По-перше, те, що викопний газ не є ані «зеленим», ані «сталим», що означає, що він зовсім не підпадає під цілі зеленої таксономії. Проте країни, які залежні від газу були дуже активними у спробах надати цьому викопному паливу зелений ярлик, а це: Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Греція, Угорщина, Мальта, Польща, Румунія та Словаччина.

По-друге, хоча ядерна енергетика сама по собі чиста, постає питання переробки використаного палива та можливість ядерної катастрофи, що несе неймовірні наслідки, оскільки генерація енергії таким шляхом супроводжується величезними ризиками.

Ще один предмет суперечки, який напряму стосується України є те, що в Європі за даними 2022 року імпортовані 45% викопного газу та 20% збагаченого урану, які з прийняттям закону отримали ярлик «зелені», є російськими [20]. Загалом прийняття закону має як негативні, так і позитивні наслідки для України.

З одного боку, такий закон – це додаткове поповнення бюджету країни-агресора, який вона витрачає на війну. З іншого боку, включення газу та атомної енергетики до «зеленої» таксономії дозволить Європі заміщувати російські енергоресурси, а для України відкриє дійсно потужні перспективи.

За офіційною позицією України включення викопного газу та атомної енергії до зеленої таксономії розглядається як «величезні можливості для розвитку галузі, оскільки інвестиції у видобуток газу забезпечать реальну можливість повністю забезпечити внутрішні потреби у цьому енергоресурсі, так як Україна має значні поклади як на суші, так і на чорноморському шельфі (який буде доступний після нашої перемоги). Розвиток газотранспортної інфраструктури дасть змогу переорієнтувати вітчизняну ГТС з російського транзиту на постачання газу з інших держав» [21].

Офіційною позицією Європарламенту є, як результат голосування, надання викопному газу і ядерному паливу ярлика «зелених», але лише як перехідного інструменту від вугілля та нафти

до дійсно екологічних, зелених, відновлюваних джерел енергії. Також слід уточнити, що існують досить жорсткі критерії для «зелених» інвестицій, пов'язаних із ядерним паливом і викопним газом, а саме із переробкою відпрацьованого урану та зі зменшенням викидів внаслідок використання викопного газу.

Зважаючи на огляд зеленої таксономії в Європейському Союзі та Україні, порівняння їх стратегій та визначення ключових викликів і можливостей, можна зробити такі висновки.

Впровадження зеленої таксономії в ЄС є важливим кроком у напрямку сталого розвитку та досягнення кліматичних цілей. Категорії та критерії, визначені для класифікації економічної діяльності, дають змогу встановити чіткі стандарти, які сприяють зеленому зростанню та відповідальному використанню ресурсів. Приклади успішного впровадження свідчать про позитивний вплив на сталість та екологічну відповідальність у цьому регіоні.

Україна також виявляє зацікавленість у впровадженні зеленої таксономії, враховуючи поточний стан екологічної політики та спроби адаптації концепції до свого контексту. Однак виклики, пов'язані із повномасштабною війною, значно уповільнюють процес та створюють ризики погіршення екологічної ситуації в країні.

Порівнюючи підходи ЄС та України, бачимо спільні цілі сталого розвитку, але також існують відмінності у стратегіях та пріоритетах. Важливо враховувати ці відмінності при розробці спільних ініціатив та шляхів співпраці, на прикладі зеленої таксономії у Великобританії.

Нарешті, ключові виклики у впровадженні зеленої таксономії доцільно розглядати як можливості для поліпшення та розвитку, яскравим прикладом цього є включення газу та атомної енергетики до «зеленої» таксономії.

Загалом, зелена таксономія є необхідним інструментом для досягнення кліматичних цілей, і співпраця ЄС та України у цій сфері може стати важливим кроком у напрямку сталого та відповідального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Фролов А. Ю. Орієнтири таксономії для ринку зелених облігацій України. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 30 квітня 2024 року. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних

досліджень «Politicus», 2024. С.236-239. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19699/1/Frolov.pdf

2. Трушкіна Н. В. Зелені облігації як інструмент сталого фінансування національної економіки України у рамках реалізації зеленої таксономії. *Collection of Scientific Papers «ΛΌГОΣ»* (Paris, France, July 8, 2022). С. 22–26. URL: https://doi.org/10.36074/logos-08.07.2022.003

3. Галушкіна Т. П., Афанасьєва О. О., Тафтай В. В. Таксономія ЄС в сприянні зеленому та цифровому переходу України. *Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Сучасні наукові погляди на розвиток світової економіки та міжнародного співробітництва».* Лейпциг, Німеччина. 2023. С. 119–121. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/377/10337/21556-1

4. O'Reilly S., Gormanb L., Mac An Bhaird C., Brennan M. Implementing the European Union Green Taxonomy:implications for small- and medium-sized enterprises. *Accounting Forum*. 2024. Vol. 48. No. 3. P. 401–426. URL: https://doi.org/10.1080/01559982.2023.2272394

5. Alessi L., Battiston S. Two sides of the same coin: Green Taxonomy alignment versus transition risk in financial portfolio. *International Review of Financial Analysis.* 2022. Vol. 84. URL: https://doi.org/10.1016/j.irfa.2022.102319

6. Історія науки про зміни клімату. Вікіпедія. URL: https://surl.li/thdmof

7. Тотєва Е. Зелена таксономія в Україні. Програма розвитку ООН в Україні. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-UKR.pdf

8. Результати 16-тої Конференції сторін Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату в Канкуні. Національний екологічний центр України (НЕЦУ). URL: https://www.necu.org.ua/wp-content/uploads/oglyad_rezultativ_peregovoriv_un_zi_zminy_klimatu_cop16_201104.pdf

9. Політика vs.Зміна клімату. Як країни домовилися рятувати світ і підписали Паризьку угоду. Центр екологічних ініціатив "Екодія". URL: https://surli.cc/rekpxe

10. Паризька угода від 12 грудня 2015 року. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text

11. The European Green Deal. European commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640

12. Зелена угода. Представництво ЄС в Україні. URL: https://eu4ukraine.eu/greengeal-ua

13. Кожокару К. Регламент ЄС про таксономію пояснює. Kreston Global. URL: https://surl.li/orrowk

14. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088 (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852

15. Abnett K. EU parliament backs labelling gas and nuclear investments as green. Reuters. URL: https://www.reuters.com/business/sustainable-business/eu-parliament-vote-green-gas-nuclear-rules-2022-07-06/

16. Leading countries in terms of green bonds issued in 2023. Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/1289016/green-bonds-issued-worldwide-by-country/

17. ISF Briefing Note: Canada's Transition & Green Taxonomy. Institute for Sustainable Finance. URL: https://smith.queensu.ca/centres/isf/pdfs/Briefing-Note-Report.pdf

18. Delmas M.A., Burbano V. The Drivers of Greenwashing. *California Management Review*. 2011. Vol. 54. № 1. pp. 64–87. URL: https://www.ioes.ucla.edu/wp-content/uploads/2017/04/2011-Delmas-Cuerel-Burbano-California-Management-Review.pdf

19. Knowledge Hub. Do No Significant Harm and Climate-proofing in the context of ERDF/CF financial instruments in the 2021-2027 programming period. European Commission. European Investment Bank. URL: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/KH_DNSH_CP_2021_2027_Factsheet_RTW.pdf

20. Савицький О. Як відстояти зелене майбутнє Європи і зупинити росію. Економічна правда. URL: https://epravda.com.ua/columns/2022/06/29/688667/

21. Галущенко Г. Рішення щодо «зеленої» таксономії – це реальна перспектива позбавити рф можливості фінансувати війну і шантажувати ЄС. Кабінет Міністрів України URL: https://www.kmu.gov.ua/news/herman-halushchenko-rishennia-shchodo-zelenoi-taksonomii-tse-realna-perspektyva-pozbavyty-rf-mozhlyvosti-finansuvaty-viinu-i-shantazhuvaty-ies

REFERENCES

1. Frolov, A. Yu. (2024). Orientyry taksonomii dlia rynku zelenykh obligatsii Ukrainy. *Suchasna ukrayins'ka derzhava: vektory rozvytku ta shlyakhy mobilizatsiyi resursiv:* materialy VIII Vseukrayins′koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, m. Odesa, 30

kvitnya 2024 roku. Odesa: DZ «Pivdennoukrayins′kyy natsional′nyy pedahohichnyy universytet imeni K. d. Ushyns′koho», Tsentr sotsial′no-politychnykh doslidzhen′ «Politicus» – *Modern Ukrainian State: Development Vectors and Resource Mobilization Paths: Proceedings of the 8th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Odesa, April 30, 2024)*. Odesa: State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Center for Socio-Political Research "Politicus", *236–239*. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19699/1/Frolov.pdf [in Ukrainian].

2. Trushkina, N. V. (2022). Zeleni obligatsii yak instrument staloho finansuvannia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy u ramkakh realizatsii zelenoi taksonomii. *Collection of Scientific Papers «ΛΌГОΣ» (Paris, France, July 8, 2022)*, *22–26.* URL: https://doi.org/10.36074/logos-08.07.2022.003 [in Ukrainian].

3. Halushkina, T. P., Afanasieva, O. O., Taftai, V. V. (2023). Taksonomiia YeS v spryianni zelenomu ta tsyfrovomu perekhodu Ukrainy. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi «Suchasni naukovi pohlyady na rozvytok svitovoyi ekonomiky ta mizhnarodnoho spivrobitnytstva». Leyptsyh, Nimechchyna – Proceedings of the International Scientific Conference "Modern Scientific Views on the Development of the World Economy and International Cooperation" (Leipzig, Germany, 2023)*, *119–121.* URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/377/10337/21556-1 [in Ukrainian].

4. O'Reilly, S., Gorman, L., Mac An Bhaird, C., & Brennan, M. (2024). Implementing the European Union Green Taxonomy: Implications for small- and medium-sized enterprises. *Accounting Forum*, 48(3), 401–426. URL: https://doi.org/10.1080/01559982.2023.2272394

5. Alessi, L., & Battiston, S. (2022). Two sides of the same coin: Green Taxonomy alignment versus transition risk in financial portfolio. *International Review of Financial Analysis*, 84. URL: https://doi.org/10.1016/j.irfa.2022.102319

6. Istoriia nauky pro zminy klimatu. Wikipedia. URL: https://surl.li/thdmof [in Ukrainian].

7. Toteva, E. (2022). Zelena taksonomiia v Ukraini. *United Nations Development Programme in Ukraine*. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-UKR.pdf [in Ukrainian].

8. Rezultaty 16-toi Konferentsii storin Ramkovoi Konventsii OON zi zminy klimatu v Kankuni. (2011). Natsionalnyi ekolohichnyi tsentr Ukrainy (NECU). URL: https://www.necu.org.ua/wp-

content/uploads/oglyad_rezultativ_peregovoriv_un_zi_zminy_klimatu_cop16_201104.pdf [in Ukrainian].

9. Polityka vs. zmina klimatu. Yak krainy domovylysia riatuvaty svit i pidpysaly Paryzku uhodu. (2019). Tsentr ekolohichnykh initsiatyv "Ekodiia". URL: https://surli.cc/rekpxe [in Ukrainian].

10. Paryzka uhoda vid 12 hrudnia 2015 roku. (2015). Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text [in Ukrainian].

11. The European Green Deal. *(*2019). European Commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640

12. Zelena uhoda. (2021). Predstavnytstvo YeS v Ukraini. URL: https://eu4ukraine.eu/greengeal-ua [in Ukrainian].

13. Kozhokaru, K. Rehlament YeS pro taksonomiiu poiasniuie. Kreston Global. URL: https://surl.li/orrowk [in Ukrainian].

14. Regulation (EU) 2020/852 of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088 (Text with EEA relevance). (2020). European Parliament and Council. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852

15. Abnett, K. (2022). EU parliament backs labelling gas and nuclear investments as green. Reuters. URL: https://www.reuters.com/business/sustainable-business/eu-parliament-vote-green-gas-nuclear-rules-2022-07-06/

16. Leading countries in terms of green bonds issued in 2023. (2023). Statista URL: https://www.statista.com/statistics/1289016/green-bonds-issued-worldwide-by-country/

17. ISF Briefing Note: Canada's Transition & Green Taxonomy. (2023). Institute for Sustainable Finance. URL: https://smith.queensu.ca/centres/isf/pdfs/Briefing-Note-Report.pdf

18. Delmas, M. A., Burbano, V. (2011). The drivers of greenwashing. *California Management Review*, *54(1), 64–87.* URL: https://www.ioes.ucla.edu/wp-content/uploads/2017/04/2011-Delmas-Cuerel-Burbano-California-Management-Review.pdf

19. Knowledge Hub. Do No Significant Harm and Climate-proofing in the context of ERDF/CF financial instruments in the 2021-2027 programming period. (2025). European Commission. European Investment Bank. URL: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/KH_DNSH_CP_2021_2027_Factsheet_RTW.pdf

20. Savitskyi, O. (2022). Yak vidstoiaty zelene maibutnie Yevropy i zupynyty rosiiu. *Ekonomichna Pravda – Economic Truth*. URL: https://epravda.com.ua/columns/2022/06/29/688667/ [in Ukrainian].

21. Halushchenko, H. (2022). Rishennia shchodo "zelenoi" taksonomii – tse realna perspektyva pozbavyty rf mozhlyvosti finansuvaty viinu i shantazhuvaty YeS. Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/herman-halushchenko-rishennia-shchodo-zelenoi-taksonomii-tse-realna-perspektyva-pozbavyty-rf-mozhlyvosti-finansuvaty-viinu-i-shantazhuvaty-ies [in Ukrainian].

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

Андрусів У. Я.	к.е.н., доцент, завідувачка кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(передмова, підрозділ 4.2, особистий внесок 2,69 др. арк.)*
Зелінська Г. О.	д.е.н., професор, професор кафедри прикладної економіки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 4.1, особистий внесок 2,48 др. арк.)*
Сімків Л. Є.	д.е.н., професор, професор кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 3.1, особистий внесок 1,58 др. арк.)*
Витвицька У. Я.	к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 4.3, особистий внесок 0,9 др. арк.)*
Долішня Т. І.	к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 2.1, особистий внесок 1,53 др. арк.)*
Король С. В.	к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 1.3, особистий внесок 1,71 др. арк.)*
Костюк У. З.	к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 2.3, особистий внесок 1,51 др. арк.)*
Крихівська Н. О.	к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 1.1, особистий внесок 1,59 др. арк.)*
Маринчак Л. Р.	к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 1.2, особистий внесок 2,17 др. арк.)*

Хома С. В.	к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 2.2, особистий внесок 1,66 др. арк.)*
Карманський А. І.	аспірант спеціальності «Менеджмент» Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 1.4, особистий внесок 1,96 др. арк.)*
Маринчак Р. О.	аспірант спеціальності «Менеджмент» Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 3.2, особистий внесок 1,60 др. арк.)*
Баскевич Н. О.	здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри фінансів, обліку та оподаткування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *(підрозділ 4.3, особистий внесок 0,11 др. арк.)*

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

У. Я. Андрусів, Г. О. Зелінська, Л. Є. Сімків, У. Я. Витвицька,
Т. І. Долішня , С. В. Король, У. З. Костюк, Н. О. Крихівська,
Л. Р. Маринчак, С. В. Хома , А. І. Карманський, Р. О. Маринчак,
Н. О. Баскевич

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Колективна монографія

За загальною редакцією
канд. екон. наук, доц. У. Я. Андрусів

За зміст, наукову новизну, достовірність та точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Головний редактор: ***Уляна АНДРУСІВ***
Відповідальна за випуск: ***Світлана КОРОЛЬ***

Видавництво Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
тел. (0342) 547266, факс (0342) 547139
https://nung.edu.ua, e-mail: admin@nung.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ІФ №18 від 12.03.2002 р.

Підписано до друку 24.09.2025 р.
Гарнітура Times New Roman
Ум. др. арк. 23,7
Наклад 300 прим.